ISSN 1857-0461
E-SSN 2587-3687

AKADEMOS

Revistă de ştiinţă, inovare, cultură şi artă

Nr. 3 (54) 2019

Fondator: Academia de Științe a Moldovei
Înregistrată la Ministerul Justiției la 25.05.2005, nr. 189
Publicație științifică recenzată
Categoria „B”
Indexată în bazele de date: DOAJ, INDEX COPERNICUS, ISSN, ROAD, GOOGLE SCHOLAR, INFOBASE INDEX, IIJ IMPACT FACTOR

Redactor-şef: Viorica CUCEREANU
Fotografii: Eugenia TOFAN, Iurie FOCA
Concepţie grafică: Nicoleta BOGDAN
Tehnoredactare: Petru DINU

Acest număr al revistei este ilustrat cu lucrări ale lui Andrei MUDREA, Maestru Emerit în Arte.

Academia de Ştiinţe a Moldovei, fondatoarea revistei „AKADEMOS", susţine politica Accesului Deschis şi asigură accesul la publicaţia în cauză. Revista „AKADEMOS" se declară publicaţie ştiinţifică cu Acces Deschis, fiind o alternativă pentru mediatizarea şi promovarea rezultatelor ştiinţifice.

Tirajul – 450 de exemplare
Periodicitatea – trimestrial
Versiunea online: http://akademos.asm.md
e-mail: akademos@asm.md
Adresa: Republica Moldova, MD-2012, mun. Chişinău, Bd. Ştefan cel Mare şi Sfânt, 1
Tel. (+373 22) 212381
Imprimat la Tipografia Centrală Î.S.

CUPRINS / CONTENTS

CUPRINS / CONTENTS

ISTORIE ŞI ARHEOLOGIE / HISTORY AND ARCHEOLOGY

ISTORIA ŞTIINŢEI / HISTORY OF SCIENCE

FILOLOGIE / PHILOLOGY

CUPRINS / CONTENTS

Finalizarea Programului de Stat RECUPERAREA ȘI VALORIFICAREA ISTORICĂ A MEMORIEI VICTIMELOR REGIMULUI TOTALITAR-COMUNIST DIN R.S.S. MOLDOVENEASCĂ ÎN PERIOADA ANILOR 1940-1941, 1944-1953

(p. 19-24)

LIMBA NOASTRĂ CEA ROMÂNĂ LA ACADEMIA DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI

Dr. hab., conf. cercet. **Liliana CONDRATICOVA**
e-mail: condraticova.asm@gmail.com

O tradiție frumoasă, lansată de Academia de Științe a Moldovei în anul 2005, întrunește de atunci încoace elita academică și universitară, oameni de cultură și artă, pentru a omagia Limba Noastră cea Română. În 2019, prelegerile publice găzduite de AȘM au ajuns la cea de-a XV-a ediție.

În mesajul inaugural al evenimentului consacrat celor 30 de ani de la conferirea limbii române a statutului oficial de limbă de stat și revenirea la grafia latină, academicianul Ion Tighineanu, președinte al Academiei de Științe a Moldovei, și-a exprimat întreaga gratitudine membrilor Prezidiului AȘM care, în ședința din 9 aprilie 1994, înfruntând recalcitranța și împotrivirea guvernanților de atunci, au stăruit asupra abordării științifice a chestiunii privind limba nativă a majorității populației din Republica Moldova și au adoptat denumirea corectă a limbii – A. Andrieș, Gh. Șișcanu, S. Rădăuțanu, M. Lupașcu, H. Corbu, D. Ghițu, I. Untilă, S. Berejan, V. Anestiade, Vs. Moscalenco, Gh. Ghidirim, N. Gărbălău, la ședință fiind invitați și membrii Academiei de Științe T. Furdui, M. Cimpoi, N. Bilețchi. La 28 februarie 1996, Adunarea generală a AȘM a confirmat opinia științifică convingător și temeinic argumentată a filologilor potrivit căreia denumirea corectă a limbii de stat este limba română.

În cadrul manifestării, scriitorul Arcadie Suceveanu, președinte al Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova, a susținut prelegerea publică intitulată *Limba română – memorie și stindard*, abordând mai multe aspecte ce țin de denumirea corectă a limbii, funcționarea limbii române atât în Republica Moldova, cât și în Ucraina, în special în Bucovina, problemele, dilemele și perspectivele dezvoltării limbii, subliniind că limba română are nevoie nu atât de sărbătorirea ei, cât de vorbirea corectă în toate domeniile și instituțiile.

Manifestarea a continuat cu un *Laudatio*, prezentat de m. c. Svetlana Cojocaru, vicepreședinte al AȘM, urmat de înmânarea însemnelor de membru de onoare al Academiei de Științe a Moldovei academicianului Emil Burzo, președinte al Filialei Cluj a Academiei Române. Doctor, profesor universitar, reputat specialist în fizica corpului solid, academicianul Emil Burzo a mulțumit pentru înalta distincție academică oferită și a expus lapidar activitatea Filialei Cluj pe care o conduce în contextul colaborării cu mediul de cercetare din Republica Moldova.

Pe holul Sălii Azurii a fost deschisă o expoziție de documente și fotografii care ne-a readus în vâltoarea faimoaselor evenimente din 31 august 1989, martori și participanți ai căror au fost mai mulți membri ai Academiei de Științe. În același context, un model concludent și o simbioză de colaborare fructuoasă a devenit expoziția de carte veche și contemporană „Patrimoniu. Limbă. Știință", ce reflectă parcursul limbii și literaturii române, organizată de comun acord de către colaboratorii Academiei de Științe a Moldovei, Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova și Bibliotecii Științifice „Andrei Lupan" (Institut).

Pentru cei care aspiră a pătrunde în miracolul digitizării vechilor texte literare, Secția de Științe Exacte și Inginerești a AȘM, cu sprijinul și concursul cercetătorilor de la Institutul de Matematică și Informatică „Vladimir Andrunachievici", au prezentat programul inedit elaborat la institut, de un larg răsunet în mediul științific și cu o largă aplicabilitate, în vederea digitizării cărților vechi scrise cu caractere chirilice ți readucerii lor în circuitul științific.

Urmărind deschiderea științei pentru colaborare la toate nivelurile și în toate sferele, pentru cei interesați de artele frumosului a fost vernisată expoziția de artă plastică „Veșnicia s-a născut la sat" a cărei protagonistă a fost artistul plastic Iraida Ciobanu, doctor în studiul artelor și culturologie. Un strop de culoare, de motive ornamentale tradiționale, simboluri încifrate și îndemn de a savura plăcerea unei picturi expresive.

Ziua Limbii Române s-a încheiat la Academie cu inaugurarea Sălii de lectură. Panglica inaugurală a fost tăiată de acad. Ion Tighineanu, președinte al Academiei de Științe a Moldovei, și acad. Emil Burzo, președinte al Filialei Cluj a Academiei Române. Fondul de carte a Sălii de lectură a fost format din donațiile membrilor titulari, membrilor corespondenți, cercetătorilor din institute și cadrelor didactice de la universități, pentru care fapt le aducem întreaga noastră recunoștință. Evenimentul dedicat celebrării limbii române, organizat de AȘM în data de 30 august 2019, a integrat o serie de activități practice, expoziții, prelegeri, astfel ca limba română s-a simțit bine la ea acasă.

LIMBA ROMÂNĂ – MEMORIE, CETATE ȘI STINDARD

Arcadie SUCEVEANU
Președinte al Uniunii Scriitorilor din Moldova

De aproape trei decenii, zilele de la sfârșitul lui august se asociază în mintea basarabenilor cu Sărbătoarea limbii române. Și tot de atâta timp ne întrebăm adesea dacă faptul de a-ți vorbi limba poate constitui un prilej de sărbătoare. Or, se știe, aerul se respiră, pâinea se mănâncă, limba se vorbește – nu se sărbătorește.

Ori de câte ori suntem puși să răspundem la această întrebare, argumentul justificator este că noi, basarabenii și nord-bucovinenii, reprezentăm un caz aparte în istorie, și că, de fapt, în această zi nu sărbătorim doar oficializarea limbii române ca limbă de stat în Republica Moldova, ci și regăsirea noastră în adevăr și istorie, revenirea la matricea ființială românească. Acțiunile legate de această dată conțin și efortul de a depăși criza de identitate, dezechilibrul moral ce ne-au măcinat ființa. Pe 31 august sărbătorim o limbă care zeci, sute de ani a fost nedreptățită și umilită la ea acasă, o limbă căreia i s-a schimbat denumirea și i s-a impus un alfabet străin, căreia i s-a rezervat, în toate epocile, rolul de cenușăreasă – mai întâi sub ocupația țaristă, apoi sub cea sovietică, dar și în perioada actuală, când s-ar părea că nimic nu o mai împiedică să revină în elementul ei firesc. Iar cei care au ales să-și sărbătorească vorbirea sunt un fragment de popor desprins cu forța și ținut departe de spațiul matricial, trecut prin malaxoarele gulagului și înstrăinării de propria sa esență, sunt acea parte vitregă care nu a cunoscut bucuria și binefacerile întregului decât o scurtă perioadă de timp (1918–1940). De aceea, Sărbătoarea limbii române continuă să fie pentru noi, așa cum s-a mai spus cu o frumoasă expresie oximoronică, o sărbătoare lucrătoare, o sărbătoare luptătoare.

Dar chiar din primii ani de după 1989, sentimentele pe care le trăim în această zi sunt contradictorii, pe lângă acea mică doză de bucurie pe care o simte suflarea națională persistă și multă insatisfacție. Motivele acestei insatisfacții sunt evidente pentru oricine. Primul este că, și după 30 de ani, „limba noastră cea română" continuă să figureze în Constituția Republicii Moldova cu denumirea unui idiom fictiv de limbă „moldovenească". Alt motiv, care, de fapt, e principalul, îl constituie funcționarea ei vicioasă în sferele sociale, în spațiul public și în structurile administrative, de multe ori ea având statut de limbă de stat mai mult în vorbe decât în fapte.

În consecință, nivelul limbii române vorbite în Republica Moldova este în continuare unul deplorabil (deși nu la fel de dezastruos ca înainte de 1991). Pe de o parte, nu putem să nu recunoatem că astăzi elita intelectuală vorbește o limbă expresivă, plastică și colorată, că în școli și grădinițe copiii vorbesc incomparabil mai bine și mai coerent limba română decât acum 20-30 de ani, că ziarele și revistele de la Chișinău, emisiunile Radio și TV au o ținută tot mai elevată, că o bună parte din cărțile editate aici poartă marca valorii autentice și este competitivă, inclusiv sub raport lingvistic, cu cărțile apărute la București sau în alte centre de cultură românească etc. Pe de altă parte însă masele largi ale societății continuă să vorbească o limbă macaronică, obscenă și săracă. Deosebit de dizgrațioasă este limba străzii, acea vorbire uzuală primitivă, neevoluată, înțesată cu expresii și vocabule hibride, cu fonetisme și calchieri bizare, care circulă mai cu seamă în mediile rurale, în gări și în piețele agroalimentare.

Situația lingvistică s-a înrăutățit în mod evident odată cu desființarea abuzivă, acum mai mulți ani, a Departamentului limbilor din cadrul Guvernului Republicii Moldova. În lipsa acestui mecanism, a dispărut controlul asupra modului în care este aplicată și respectată legislația lingvistică, au încetat să mai funcționeze programele cu finanțare de la stat de studiere a limbii române de către alolingvi. În aceste condiții, reprezentanții grupurilor etnice rusofo-

ne nu simt nici obligația și nici dorința de a o însuși, afișând în continuare aceeași ignoranță și lipsă de respect (de dragoste nici nu poate fi vorba) față de limba, istoria, cultura și tradițiile pământului care i-a adoptat. Exemple pot fi întâlnite la tot pasul. Majoritatea deputaților rusofoni, de pildă, demult nu se mai ostenesc să rostească în limba statului pe care îl conduc nici măcar acele câteva fraze protocolare, pe care statutul lor de înalți demnitari s-ar părea că îi obligă, fie și din complezență, să le afișeze. Alte mostre de ignoranță, cât se poate de edificatoare și spectaculoase, le decupăm de fiecare dată din relatările TV de la examenele la română în școlile ruse, când foarte rar mai poate fi găsit câte un licean care încheagă două-trei fraze coerente în limba română („moldovenească", așa cum – cu ostentație și ironie, ca mari „cunoscători" în materie – țin ei să accentueze). Un alt caz ce indică gradul nostru de toleranță, dar și o totală lipsă de demnitate și caracter, este cel care a avut loc în primăvara acestui an, difuzat pe toate posturile TV, când un conducător auto de etnie găgăuză l-a învinuit pe un agent de circulație că își permite să discute cu el în limba statului Republica Moldova și nu în limba rusă, amenințându-l chiar că îi va deschide proces penal. Da, omul statului a fost luat la rost și amenințat că va fi tras la răspundere, și asta deoarece legea îi permite unui reprezentant al grupurilor etnice minoritare din RM să facă acest lucru. Întrebarea noastră, retorică bineînțeles, este: își poate imagina cineva că un asemenea caz poate avea loc în Țările Baltice, în Georgia sau în Ucraina? Sau în oricare altă parte a globului pământesc?

Această situație este cauzată în mare măsură de faptul că în Republica Moldova se află în vigoare până în prezent Legea din 1989 cu privire la funcționarea limbilor vorbite, cu toate imperfecțiunile și neconcordanțele ei. Este o lege depășită de timp, adoptată încă în perioada sovietică, conform căreia noi locuim încă în RSSM și în URSS, „limba rusă se folosește pe teritoriul republicii alături de limba moldovenească în calitate de limbă de comunicare între națiuni" (Articolul 3), „documentația și alte informații, care se expediază peste hotarele RSSM, se întocmesc în limba rusă sau într-o altă limbă acceptabilă" (Articolul 14), „blanchetele oficiale, textele sigiliilor și ștampilelor se execută în limba de stat și în limba rusă" (Articolul 27) etc. În mod cu totul inexplicabil, cei care s-au perindat de-a lungul timpului prin Parlament nu au găsit de cuviință să revizuiască și să reactualizeze această lege în funcție de noile realități social-politice, în baza Declarației de independență și a Constituției RM. În diferite perioade, au existat și momente prielnice când forul legislativ întrunea o majoritate simplă, deliberativă, ce i-ar fi permis să adopte o asemenea decizie. Dacă ne amintim bine, acum câțiva ani a existat totuși un proiect de lege propus de deputata Ana Guțu, dar care a fost respins cu vehemență încă înainte de a ajunge pe masa de lucru a comisiilor parlamentare, fiind etichetat drept neavenit și „fascist". O altă nedumerire ar fi de ce Parlamentul Republicii Moldova nu a ratificat până în prezent „Carta europeană a limbilor regionale sau minoritare", document ce prevede un șir de măsuri clare privind promovarea și protejarea limbilor minorităților de pe teritoriile unde acestea locuiesc compact?

Din aceste și din alte pricini, Sărbătoarea limbii române, raportată la realitatea lingvistică, pare a fi „nesinceră", mimetică. Guvernanții încearcă să-i mențină statutul (mai exact, alura) de manifestare națională, înțelegând să o sărbătorească într-un mod patetic și festivist, pasiv, cum ai sărbători o limbă moartă. Dar atât timp cât limba română nu va avea o funcționalitate reală în toate sferele sociale, cât nu va exista un mecanism de funcționare a legislației lingvistice bine pus la punct, aceste acțiuni nu au decât un fast efemer, de o zi. Iar noi riscăm din ce în ce mai mult să ne sărbătorim nevorbirea.

Ziua de 31 August se cuvine să fie nu doar un prilej de exaltare și bucurie în fața frumuseții limbii române, ci și un moment de evaluare a acțiunilor organelor responsabile întru punerea în drepturile ei legitime. De mai mulți ani consecutiv, în aceste zile de la sfârșitul verii, la Chișinău se desfășoară Salonul Internațional de carte Bookfest Chișinău. E un eveniment de anvergură ce marchează viața culturală și care se suprapune în chip fericit cu istoria Republicii Moldova, cu Sărbătoarea limbii române. Ne-am bucura dacă și elitele politice ar demonstra o mai accentuată aderență față de carte, dacă șeful statului, președintele Parlamentului, premierul, însoțiți de miniștri, de deputați și de toată falanga de șefi de departamente și consilieri, ar binevoi să viziteze standurile și poate chiar să mai și procure o carte, așa cum am văzut că se întâmplă în România și pe la alte case mari europene. Or, limba română se află în cea mai directă relație cu cartea. Iar sărbătoarea ei, dacă e cu adevărat sărbătoare, nu ar trebui să se reducă doar la depuneri de flori la busturile de pe Aleea Clasicilor și la discursuri inaugurale.

Dar, dincolo de aceste realități prezentate în culori mai plăcute sau mai sumbre, în fața ochilor noștri reînvie de fiecare dată memoria acelui entuziasm general ce domina satele și orașele Basarabiei acum trei decenii, curata credință a oamenilor în idealul național. Marea Adunare Națională, decretarea limbii române ca limbă de stat, trecerea la alfabetul latin, editarea în noua grafie a primului ziar, „Glasul Națiunii",

a revistelor „Literatura și arta” și „Nistru”, a primelor cărți lansate de Editura „Hyperion”, apoi proclamarea Independenței Republicii Moldova, legiferarea Imnului de Stat și a Tricolorului – aceste și alte evenimente cu adevărat capitale, pline de un romantism revoluționar luminos, au făcut posibil miracolul renașterii acestui fragment de popor. În fruntea acelui proces de transformări și renașteri s-au aflat scriitorii, oamenii de cultură, intelectualitatea. Revelatoare, de neuitat, ne-au rămas în memorie cuvântările incendiare din primul Parlament al Republicii Moldova ale lui Alexandru Moșanu, Ion Vatamanu, Lida Istrati, Ion Ungureanu, Gheorghe Ghimpu, articolele publicistice ale lui Valentin Mândâcanu, Gheorghe Malarciuc, Mihai Cimpoi, Alexei Marinat, poemele lui Grigore Vieru, Dumitru Matcovschi, Leonida Lari, Vasile Levițchi, Nicolae Dabija, Ion Hadârcă, cântecele lui Ion și Doina Aldea-Teodorovici, care făceau să freamăte în piețe și pe stadioane mulțimile dornice de a-și regăsi însemnele identității, de a-și recâștiga trecutul, limba, alfabetul, tricolorul. Atunci a fost, așa cum s-a mai spus, ora noastră astrală, unul din acele momente binecuvântate ce nu se poate repeta decât la mari intervale de timp. Mă bucur și mă mândresc că am făcut parte din generația rezistenței și renașterii românești în Basarabia. O generație de scriitori și intelectuali care a făcut istorie, o generație de scriitori și intelectuali care cunoaște cu prisosință starea de om al scrisului și, deopotrivă, pe cea de om al agorei politice, purtător al conștiinței naționale.

Din nefericire, însă, victoriile noastre nu au fost definitive, iar o parte din ele au fost confiscate ori compromise. În anii care au urmat, am avut parte de multe devieri și deturnări, de lungi sincope și hiatusuri în dezvoltarea noastră firească. Iar cel mai grav între toate rămâne faptul că nu am știut să dezvoltăm și să fortificăm independența și statalitatea Republicii Moldova, așa cum au reușit să o facă Țările Baltice, bunăoară; și, ca o consecință a acestei ratări, procesul de democratizare a societății și de integrare europeană a Republicii Moldova a intrat în impas, apoi s-a blocat, iar limba română nu și-a putut edifica nici până azi un statut real de limbă de stat. Altfel spus, independența noastră întotdeauna a fost și continuă să rămână până în clipa de față una nesigură, neputincioasă, una foarte... dependentă. Dependentă de multe, dar în primul rând, de Rusia, țara care ne-a băgat în război și ne-a legat de gât problema transnistreană, țara care continuă să-și mențină pe teritoriul nostru armata și tehnica militară, țara care ne declară periodic fel de fel de războaie comerciale, energetice etc. Fiind lipsită de o independență reală și pendulând de prea multă vreme între Est și Vest într-o nedeterminare pe cât de paradoxală, pe atât de riscantă și ruinătoare, Republica Moldova a ajuns azi o țară fără o imagine politică și socială bine conturată, un stat (ce se lasă ușor) deturnat de la vectorul european. Jefuit și sărăcit de piramida oligarhică, mințit de atâtea ori în modul cel mai josnic, derutat și lipsit de speranță, poporul Republicii Moldova a ajuns să fie o biată populație debusolată, cu deprinderi și nostalgii de „homo sovieticus”, care nu știe nici ce limbă vorbește, nici care este calea cea bună pe care trebuie s-o urmeze. Având în vedere această situație, scriitorii au considerat întotdeauna că singura cale de izbăvire este integrarea în Europa, prin reunificarea celor două state românești, Republica Moldova și România, într-un singur stat. Opțiunea noastră a fost formulată în „Declarația Uniunii Scriitorilor din Moldova privind Reunificarea cu România”, difuzată în mass-media la 28 octombrie 2015 și reactualizată în 2018, ea fiind susținută la ora actuală de tot mai mulți conaționali și de tot mai multe instituții.

Unii guvernanți se arată impacientați de faptul că, prin Reunificare, Republica Moldova își va pierde statalitatea și independența. Chiar cu riscul de a părea patetici, ținem să le amintim, și cu această ocazie, câteva adevăruri, și anume: că 25% din populația Moldovei e plecată la munci peste hotare – de prea multă „independență”, oare?; că în mare măsură statalitatea și independența Republicii Moldova, statutul oficial al limbii române au fost zdruncinate de furtul miliardului și de actele lor de corupție, mai vechi și mai noi, de luarea în captivitate de către ei și partidele lor a instituțiilor acestui stat, a justiției în primul rând; că statalitatea și independența, statutul oficial al limbii române sunt sfidate de casele lor somptuoase, care au crescut ca ciupercile după ploaie în tot Chișinăul și în împrejurimile lui; că statalitatea și independența, statutul oficial al limbii române sunt zilnic strivite sub roțile mașinilor lor de lux, procurate la un preț de zeci, sute de mii de euro, sunt lătrate de câinii lor mari cât niște urși de după zidurile caselor-cazemate înălțate pe nefericirea acestui popor atât de umilit și de răbdător...

Așa se face că, la aniversările de la sfârșitul lui august, de aproape 30 de ani încoace, suntem puși în situația de a nu înceta să ne revendicăm dreptul la limbă și libertate, dreptul la justiție și independență, repetând mereu aceleași sloganuri, având de fiecare dată aproape același discurs.

Încă de la retorii celor șapte coline ale Romei ne parvine maxima „Patria mea este limba latină”, aforism generos actualizat de Nichita Stănescu – „Patria mea este limba română”. Ce limbă reprezintă emblema patriei noastre? O limbă viciată, vulgară de multe ori,

calificată la vârful piramidei ierarhice ca fiind română din punct de vedere istoric și moldovenească din punct de vedere politic. Vorba unui confrate, până la prânz e română, iar după prânz e din nou moldovenească. Ar trebui să ne mulțumim, probabil, că există doar două puncte de vedere. E cazul ca politicienii noștri să însușească odată și pentru totdeauna adevărul exprimat de Eugen Coșeriu, ilustrul nostru basarabean recunoscut astăzi de comunitatea mondială ca cel mai mare lingvist al lumii, care a făcut cea mai exactă radiografie a situației sociolingvistice din Republica Moldova: „A promova sub orice formă o limbă moldovenească deosebită de limba română este, din punct de vedere strict lingvistic, ori o greșeală naivă, ori o fraudă științifică; din punct de vedere istoric și practic, e o abstracție și o utopie; din punct de vedere politic, e o anulare a identității etnice și culturale a unui popor și deci un act de genocid etnico-cultural".

Ca măsură de prim ordin pentru noii guvernanți, credem că se impune reînființarea Departamentului limbilor din cadrul Guvernului Republicii Moldova desființat în mod abuziv acum mai mulți ani. Poate sub o altă formă, de Colegiu pe lângă Guvern, urmează de văzut cum e mai bine, dar reînființarea lui se impune stringent și cu necesitate. Doar așa se va putea crea un mecanism funcțional, iar limba română va obține recunoașterea și circulația unei limbi de stat într-o Moldovă cu adevărat independentă.

Iar în acest moment, independența Republicii Moldova rezidă în regăsirea și reasumarea parcursului european, singura cale dreaptă și ireversibilă. Limba română ne este și în această privință de mare ajutor, pentru că – dincolo de alte semnificații – ea este una dintre cele 28 de limbi oficiale ale UE. La fel cum, conform afirmațiilor dl Ioan-Aurel Pop, președintele Academiei Române, preluate dintr-un text publicat în revista Limba română, „sub aspect intrisec, româna ocupă locul 11 în lume; sub aspect demografic, limba română este a 21-a în lume. Cumularea și ponderea acestor trei criterii, plasează româna pe locul 15 între limbile importante ale lumii, după limbile engleză, franceză, spaniolă, germană, rusă, italiană, portugheză, japoneză, olandeză, suedeză, mandarină, poloneză, cehă și croată, dar înaintea limbilor sârbă, maghiară, coreeană, norvegiană, daneză, greacă, ebraică, catalană, finlandeză, turcă, armeană, slovacă, bulgară, slovenă, ucraineană etc."

Fie-mi iertat accentul critic în această atmosferă de sărbătoare, dar țin să mai exprim o dorință, care e a întregii intelectualități basarabene. E bine și e frumos, fără îndoială, că limba română este sărbătorită, deja al șaptelea an, și în România. Pe de altă parte însă ne gândim că poate ar fi mult mai util dacă România ar mai diminua din sumele cheltuite pentru celebrarea limbii române la ea acasă, pe muntele Găina sau în Bucegi, prin fel de fel de manifestări de o zi, efemere, așa cum am văzut de atâtea ori la televizor, și cu banii economisiți ar finanța revistele de cultură din Republica Moldova, din Bucovina și din reg. Odesa, reviste care în ultima perioadă beneficiază de un sprijin financiar tot mai redus și care vine cu o mare întârziere. Lipsa acestor reviste de valoare – este vorba de „Contrafort", „Literatura și arta", „Revista literară", „Sud-Est cultural", „Viața Basarabiei", de alte reviste pentru copii și tineret, de „Mesager bucovinean" și de „Septentrion literar" din Cernăuți, de periodicul „Sud-Est" din reg. Odesa ș. a. – creează un gol imens în viața culturală din aceste spații, iar limba română devine în acest fel mai neajutorată și chiar mai vulnerabilă.

Distinsă audiență, știm bine că Basarabia și Bucovina sunt două provincii voievodale cu același destin în istorie, sunt pământuri înstrăinate pe care Eminescu nu a încetat nicio clipă să le deplângă cu toată sarea lacrimilor sale. Ca originar din dulcea Bucovină, ca și alți prieteni și colegi ai mei aflați în această sală, m-am gândit că ar fi corect și frățește să vorbesc astăzi, pe scurt, și despre contextul actual al realităților istorice și lingvistice din nordul Bucovinei.

Și voi începe prin a spune că în Bucovina – ținutul în care a învățat la școlile timpului și s-a format adolescentul Mihai Eminescu, cu Cernăuțiul în care, la 1848, s-au refugiat mai mulți scriitori pașoptiști și au fondat ziarul „Bucovina", și în care, în anul 1918, a debutat Lucian Blaga cu *Poemele luminii* – în acest ținut în care „trăiau oameni și cărți" (Paul Celan) a existat, în toate epocile, un puternic potențial cultural românesc. Spiritul bucovinean tolerant – homo bucovinensis – a generat mereu concordie și armonie și a stat la baza dezvoltării multiculturalismului. După 1991 Ucraina devenind suverană, limba și cultura ucraineană a monopolizat întreg spațiul cultural, marginalizând celelalte culturi și distrugând practic modelul multicultural bucovinean. Astăzi ucrainenii din Bucovina continuă cu o consecvență acerbă opera de modificare a caracterului etnic al acestui teritoriu, moștenit printr-un capriciu al istoriei de la fosta URSS.

Vom aduce câteva exemple și vom începe chiar cu denumirea orașului Cernăuți. În dorința neîngrădită de a-și demonstra vechimea istorică, Primăria orașului a cenzurat într-un mod pervers numele lui Alexandru cel Bun, Domnul Moldovei, care la 8 octombrie 1408, printr-un simplu hrisov de liber negoț, certifică „actul de botez" al vechiului oraș moldovenesc. În toate actele oficiale de astăzi însă, sub gramota reprodusă pe un panou imens care ocupă un zid de câteva etaje în centrul urbei, numele domnitorului nostru apare tradus

drept „Oleksandr Dobrii”, fără a fi arătat undeva cărei ţări aparţine acest voievod. Ne întrebăm: oare autorităţile ucrainene nu ar trebui să dea socoteală pentru prezentarea voit ambiguă a titulaturii domnitorului Moldovei şi pentru denaturarea certificatului de vechime a Cernăuţiului? Oare România nu se cuvine să reacţioneze, sesizând organismele internaţionale?

Un alt caz similar îl reprezintă ştergerea inscripţiei istorice de pe frontispiciul Catedralei Ortodoxe ridicată în 1844 prin osârdia elitelor române – Unul în trei ipostasuri – Dumnezeu. Neatinsă de sovietici, această inscripţie ce încălzea sentimentele românilor autohtoni a fost demontată de „restauratori” în anii de independenţă a Ucrainei.

Spre a aduce încă un exemplu, ultimul, din atâtea altele câte le-aş putea enumera din această categorie, vă voi spune că până şi bisericii din satul meu natal, Suceveni, în care am fost botezat, o biserică mare cu o vechime de peste o sută de ani, i s-a schimbat stilul arhitectonic! Da, ca să vedeţi, în timpul lucrărilor de reconstrucţie efectuate în urmă cu vreo zece ani, acoperişul bisericii, în pofida protestelor enoriaşilor, a fost modificat, cele trei turle zvelte, construite în stil românesc, au fost schimbate cu altele, sub forma de „bulbi de ceapă”, specifici binecunoscutului stil arhitectonic slav...

Cât priveşte învăţământul românesc din Ucraina, el trece printr-un dramatic şi îndelungat proces de deznaţionalizare. Conform prevederilor noii legi a învăţământului adoptată de Rada Supremă, educaţia în şcolile minorităţilor naţionale se va desfăşura, începând din clasa a patra, exclusiv în limba ucraineană. Acest proces a început încă în anii ’90 ai secolului trecut, cu raioanele din sudul Basarabiei istorice, anexate în 1940 de către fosta URSS (reg. Odesa), şi s-a extins cu o deosebită intensitate, în perioada actuală, în special asupra raioanelor nordice ale fostei Basarabii (reg. Cernăuţi). Şcolile din aceste localităţi au fost transformate, mai întâi, din şcoli româneşti în şcoli mixte, ca mai apoi să fie complet ucrainizate. La ora actuală, ţinta politicilor de deznaţionalizare şi asimilare prin şcoală sunt toate şcolile româneşti din nordul Bucovinei. Statistica este îngrozitor de tristă la acest capitol. În ultimii 93 de ani, Ucraina, ca republică independentă sau sovietică, a desfiinţat 205 şcoli cu limba română de educaţie, din cele 282 câte au existat istoric în teritoriile anexate de-a lungul timpului. În perioada de după 1991, doar în regiunea Odesa au dispărut 16 din cele 19 şcoli româneşti rămase de la URSS. Iar în regiunea Cernăuţi, din cele 91 de şcoli câte existau în 1992 au mai rămas 61. Directorilor de şcoli din localităţile româneşti li se cere în mod expres deschiderea, prin diverse metode, a unor clase ucrainene, în ideea ucrainizării treptate a acestora în integritatea lor.

Despre recondiţionarea Casei memoriale „Aron Pumnul”, unde se preconizează deschiderea muzeului Mihai Eminescu, se vorbeşte de treizeci de ani, de când Consiliul Orăşenesc Cernăuţi a luat această hotărâre. De atunci şi până acum, în afară de faptul că imobilul a rămas liber, fără foştii locatari, care s-a crezut mult timp că reprezintă unica piedică în calea deschiderii muzeului, nu s-a făcut nimic. Este evident că fără ajutorul statului român acea casă nu poate fi restaurată. Şi e mare păcat că se tot amână la nesfârşit lucrarea. Casa are o curte încăpătoare şi o grădină în spate. S-ar putea ridica acolo, pe lângă Casa lui Aron Pumnul, o construcţie nouă, cu o sală de conferinţe şi cu spaţii pentru bibliotecă şi muzeu. Dar pentru ca lucrările de restaurare să demareze, guvernul român ar trebui să ia o hotărâre specială, ca şi în cazul restaurării unor cripte din Cimitirul central din Cernăuţi, căci din banii alocaţi cu ţârâita Ministerului pentru Românii de Pretutindeni nu se poate face o asemenea lucrare.

Despre Cimitir ce aş putea spune? Nu voi spune decât că situaţia mai mult decât deplorabilă în care se află acest sanctuar în care îşi dorm somnul de veci mari 8 personalităţi ale culturii române, ca Aron Pumnul, Dimitrie Onciul, Ion Gheorghe Sbiera, ultimii vlăstari ai faimoasei familii Hurmuzachi, sora lui Eminescu, Aglaie, Epaminonda Bucevschi, sutele de cripte şi morminte aflate în ruină şi degradare, vandalizate ori repopulate, reflectă, de fapt, starea generală în care se află cultura şi istoria românilor din teritoriile istorice aflate în afara graniţelor actuale ale României.

În schimb, cu ceva timp în urmă, la Cernăuţi a fost înfiinţată o comisie regională care filtrează ideologic literatura română oprită la graniţă, cea venită din România şi din Republica Moldova, cărţi atât de necesare aprovizionării bibliotecilor publice şi şcolare din Ucraina. E o măsură abuzivă şi absurdă, menită să-i ţină pe românii nord-bucovineni cât mai izolaţi de matricea originară.

Apelul nord-bucovinenilor adresat dlui Iohannis acum un an se încheia cu rugămintea de a fi primiţi în audienţă la Cotroceni, pentru a avea un dialog cu preşedintele patriei lor istorice, atât de necesar în vederea păstrării identităţii lor etnice. Pentru că, citām cutremuraţi: „Nu noi am venit peste URSS şi Ucraina, ci URSS şi Ucraina au venit peste noi în 1940”. Şi ce credeţi că a urmat? Preşedintele României a refuzat, e adevărat, să aibă întâlnirea preconizată cu Preşedintele Poroşenko. Atât. Aceasta a fost singura reacţie a Bucureştiului la nivel de preşedinţie şi de guvern. Restul e tăcere. O tăcere istorică, edificatoare, soră bună cu decizia Consiliului de Coroană din 27 iu-

nie 1940. Dar și cu graba veselă și iresponsabilă cu care a fost semnat Tratatul româno-ucrainean din 1996.

Credem că România, ca patrie istorică și ca membră a UE, are datoria morală și istorică, dacă nu și juridică, să adopte o atitudine mai tranșantă față de ceea ce se întâmplă astăzi cu comunitatea românească din Ucraina. Între altele, o revendicare mai mult decât urgentă ar fi recunoașterea românilor ca popor autohton, statut ce îi va putea apăra în fața agresivității ultranaționaliștilor ucraineni, care pot fi auziți strigând pe străzile Cernăuțiului sloganuri discriminatorii: „Cine zice că-i român să vorbească acasă românește ori să plece în România"; sau: „România ne este țară prietenă, dar nu și voi, românii de aici".

Soarta românilor din Ucraina depinde nu doar de ei, ci și de grija pe care statul român trebuie să le-o arate și care să fie cu adevărat părintească. Oricare ar fi jocurile geopolitice ale marilor puteri mondiale, patria mamă nu poate să admită ca tocmai identitatea fiilor săi rămași în afara granițelor ei să devină o miză a acestor jocuri. Dacă pentru altcineva identitatea românilor e o victimă colaterală, pentru patria mamă ea este o victimă de nepermis.

Distinsă audiență,

Ține, cu siguranță, de hazardul istoriei – al istoriei de ieri ca și al celei de azi, „corectată" mai întâi la Yalta, apoi la Malta – , dar și de proverbiala „neșansă" a neamului românesc, faptul că și acum, după un secol de la marele eveniment ce ne-a unit pe toți într-un singur stat, noi tot ne mai regăsim pe hărți diferite. Suntem în continuare segmentați, despărțiți, existând separat în mici fragmente ale unui întreg neîntreg numit România, fragmente pe care țara-mamă, deocamdată, nu poate nici să le reabsoarbă, nici să le ocrotească soarta și identitatea, în măsura în care ar trebui s-o facă.

Dar, dincolo de vămi și hotare, ceea ce ne salvează identitatea și ne alimentează conștiința națională este limba română. Ea poate fi asemuită reginei în jurul căreia se organizează colectivitatea stupului de albine. Distinsul istoric și om de cultură Neagu Djuvara scria în *Scurtă istorie a românilor*: „Notați acest aspect, fiindcă nu e subliniat îndeajuns: suntem singura țară mare din Europa a cărei unitate e exclusiv întemeiată pe limbă". Iar eu mi-aș permite să mai adaug că românii sunt singura națiune sau una din puținele națiuni, ai cărei reprezentanți, oriunde s-ar afla – la București, Timișoara, Craiova, Chișinău, Tiraspol, Cernăuți, Vârșeț, Uzdin – au ca element de legătură limba română, aceeași limbă română, vorbită de ei toți cu neînsemnate deosebiri semantice și de pronunție. Și acest lucru, fără îndoială, ține de miracolul românesc. Am avut fericitul prilej să mă pătrund pe viu de forța acestui miracol cu câțiva ani în urmă, când am călătorit cu mașina, împreună cu alți 3 colegi scriitori, la frații noștri români din Uzdin, Banatul Sârbesc, Uzdinul fiind punctul cel mai vestic al românismului. Am călătorit, să spun așa, de-a lungul meridianului „Doinei" eminesciene – De la Nistru pân-la Tisa – și vreau să vă mărturisesc că este reconfortant și de-a dreptul cutremurător să găsești, la capătul celor peste o mie de kilometri, același vocabular, aceeași haină semantică și expresivă a limbii române, cu mici diferențe de accent ori rostire. Această unitate e o evidență care nu poate fi zdruncinată și distorsionată de nimeni, e un adevăr, o realitate lingvistică și istorică care nu poate fi anulată prin decrete și hotărâri.

Oricât ne-ar fi astăzi de greu, nu e cazul să ne pierdem definitiv speranța și încrederea. În istorie nu poate exista o nedreptate care să rămână nesancționată. Prin însăși rațiunea sa de a fi, istoria e mereu aducătoare de surprize. De cele neplăcute suntem sătui. Pentru a echilibra balanța, istoria va pune pe talerul așteptărilor noastre, sunt convins, și surprize plăcute.

Iată de ce, în calendarul inimilor noastre, Ziua de 31 august continuă să aibă o semnificație deosebită, o valoare simbolică netrecătoare. Fiind o frumoasă și emoționantă pagină din istoria noastră mai nouă, ea rămâne, în același timp, o perspectivă de regăsire a tuturor românilor în contextul lumii de azi, dar mai cu seamă în contextul celei de mâine.

Pentru noi limba română este mai mult decât mijloc de comunicare, ea este simbolul identității naționale, coloana vertebrală ce ne ține (sau nu) verticali în aceste timpuri nemiloase și complicate.

La mulți ani, Limba română!

Prelegere publică ținută cu prilejul
Sărbătorii Naționale Limba noastră cea română.
Sala Azurie a AȘM,
30 august 2019

COSMOSUL EMINESCIAN
Congresul Mondial al Eminescologilor la cea de a VIII-a ediție

Doctor în filologie **Olesea GÎRLEA**
e-mail: oleseagarlea@yahoo.com
Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu"

Ediția a VIII-a a Congresului Mondial al Eminescologilor, desfășurată la 1-2 septembrie anul curent, a avut drept generic *Cosmosul eminescian.* Evenimentul s-a produs cu susținerea Parlamentului European, a Guvernului Republicii Moldova, iar printre organizatori s-au numărat Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu", în colaborare cu Academia de Științe a Moldovei, Centrul Academic Internațional „Mihai Eminescu", Primăria Municipiului Chișinău și primăria comunei Dumbrăveni din România. Secțiunea comunicărilor a fost moderată de acad. Mihai Cimpoi și dr. hab. Nina Corcinschi, director al Institutului de Filologie Română „B. P.-Hasdeu". Universalitatea și actualitatea nepieritoare a operei eminesciene a confirmat-o, o dată în plus, prezența masivă a eminescologilor, traducătorilor, cercetătorilor, artiștilor plastici din Germania, Franța, Italia, Spania, Serbia, Federația Rusă, Ucraina, Turcia, Cili, SUA, Suedia, Bulgaria, Letonia.

În deschiderea ședinței plenare, **acad. Ion Tighineanu, președintele Academiei de Științe a Moldovei**, a menționat că acest eveniment „…este o dovadă clară a angajării noastre în dialogul valoric european și universal. Ideea Congresului s-a născut aici, în incinta Academiei de Științe a Moldovei, care prin înseși prevederile ei statutare se preocupă de păstrarea și promovarea tezaurului nostru cultural". Eminescu este cel care ne-a ghidat în stabilirea adevărului științific despre limba pe care o vorbim, despre istoria și ființa noastră, iar intensa colaborare actuală a academiilor de pe ambele maluri ale Prutului este susținută de un fundament solid, eminescian concretizat în sărbătorirea comună a Zilei Limbii Române la 31 august și a Zilei Culturii Naționale la 15 ianuarie de ziua lui Mihai Eminescu. Cele opt ediții ale Congresului, care au avut loc sub auspiciile Academiei de Științe a Moldovei, au meritul de a trece în revistă ultimele realizări în domeniul studiilor eminesciene, noile traduceri din opera sa în circa 85 de limbi, cele mai recente ediții ale operei sale și cărți despre ea.

Maria Grapini, europarlamentar, i-a mulțumit acad. Mihai Cimpoi, fondatorul Congresului Mondial al Eminescologilor, pentru rezistența de a ajunge la cea

de a opta ediție, a mulțumit celor implicați în desfășurarea acestui eveniment remarcabil, menționând că susținerea ar putea fi și mai mare din partea României și din partea Guvernului Republicii Moldova. „Noi trăim prin istoria noastră, prin oamenii de cultură, Eminescu ne poate uni, să luptăm împreună pentru menținerea și susținerea actului de cultură. (...) Să ducem mai departe această misiune de a susține cultura și istoria țărilor noastre, una comună. Din păcate, ne desparte o graniță, să o dăm la o parte și să trăim în pace".

Ambasadorul României, Excelența sa, Daniel Ioniță, a specificat că Mihai Eminescu este în continuare „un izvor nesecat de patriotism și înțelepciune, iar tainele domniei sale nicidecum nu au fost toate descifrate. În continuare, cred că avem multe de învățat de la marele nostru poet național". Relațiile dintre România și Republica Moldova sunt relații speciale, care se bazează pe o comunitate de limbă, istorie, cultură și tradiții, a spus el. Aceste relații speciale au la bază un parteneriat strategic care vizează în esență susținerea parcursului european al Republicii Moldova, parcurs care va asigura la capătul său prosperitate și încredere pentru cetățenii de pe ambele maluri ale Prutului.

Valeriu Matei, directorul Institutului Cultural Român „Mihai Eminescu", membru de onoare al Academiei Române, a accentuat că Institutul Cultural Român este în continuare partener al acestui eveniment. El și-a exprimat convingerea că ediția a VIII-a este importantă pentru că „Eminescu este unul dintre cei mai mari poeți lirico-filozofici ai lumii, având o vizi-

une asupra cosmosului deosebită de cea a lui Hugo sau Byron. Eminescu este unic în această capacitate de a ne impresiona emoțional prin peisajele cosmogonice de tip vizual-plastic pe care le face, nu doar în *Scrisoarea I*, în *Luceafărul* sau în *La steaua,* dar și în poemele de tinerețe, *Miradonis* sau *Povestea Magului călător în stele*. Mai ales notele din *Fragmentarium* sau din publicistica sa referitoare la aceste aspecte cosmogonice, care pot fi cuprinse în integralitate într-un studiu, într-o exegeză. La Academia Română în cadrul sesiunii consacrate Limbii Române s-a vorbit mult și despre Eminescu, pentru că Eminescu „înseamnă Limba Română, pentru că Eminescu i-a dat limbii române formele cele mai elevate, formele cele mai înalte de exprimare". V. Matei a propus ca să fie editate integral traducerile lui Mihai Eminescu în volume separate: engleză, franceză, spaniolă cu toate variantele reușite sau mai puțin reușite și a menționat că se lucrează actualmente la traducerile lui Eminescu în arabă. El a specificat că este necesar să fie contactate cele mai mari edituri, cei mai mari traducători din limbile de circulație internațională pentru a fi invitați la Congres ca să i se dea alte valențe. Directorul ICR „Mihai Eminescu" a dorit succes lucrărilor Congresului și a recitat un fragment din *Scrisoarea I* de M. Eminescu, cu acea frumoasă panoramă a universului pe care o deschide autorul.

Mihai Stan, directorul Editurii „Bibliotheca" din Târgoviște, a precizat că la 169 de ani de la nașterea lui Mihai Eminescu, poetul nostru național este mai actual ca oricând, iar prin legea numărul 138 din 7 decembrie 2010 prin care s-a declarat ziua de 15 ianuarie (data nașterii lui Eminescu) – Ziua Culturii Naționale, Parlamentul României a marcat astfel un răspuns dat lungului șir de denigratori, cei care și-au făcut un scop în viață de a nega existența spirituală a lui Eminescu. Între Chișinău și Târgoviște există un adevărat miracol al confraternității, concretizate prin câteva fapte de cultură: „Litere", Revistă lunară de cultură a Societății scriitorilor târgovișteni, care în 2020 va împlini 20 de ani de existență, de 17 ani având o redacție la Chișinău și publicând mulți poeți basarabeni; mai bine de două decenii funcționează la Chișinău Biblioteca „Târgoviște" la a cărei dotare cu carte în grafie latină, târgoviștenii au avut un aport mai mult decât important; la Târgoviște funcționează din 2005 Societatea Scriitorilor Târgovișteni în ideea că aici s-au pus bazele literaturii române premoderne. Există o colaborare deosebită între Editura „Bibliotheca" din Târgoviște și Editura „Cartdidact" din Chișinău. La Editura „Bibliotheca" au apărut 24 de cărți despre Eminescu, de la *Gramatica sanscrită* în versiunea lui Mihai Eminescu, *Caietul 1* după Fr. Bopp, până la *Cronograful eminescian* a lui Nicolae Georgescu, *Cartea vieții lui M. Eminescu. Spectacolul ontologic al rimei eminesciene* semnată de acad. Mihai Cimpoi sau lucrarea *De la stereotip la originalitatea traducerii. Poemul „Luceafărul" de M. Eminescu în spațiul ruso-lingv* (o ediție bilingvă româno-rusă) semnată de Miroslava Metleaeva, toate în 2018, iar în 2019 *Eminescu în ultimul deceniu de viață* semnată de Dumitru Copilu-Copillin.

Ion Pavăl, primar al comunei Dumbrăveni, România, a menționat apariția a două studii: *Posteritatea critică a lui Eugen Lovinescu*, semnat de acad. Eugen Simion, și *Dicționarul Enciclopedic M. Eminescu*, semnat de acad. Mihai Cimpoi –, ele făcând parte din opere fundamentale (ediția a treia), cu 285 de volume totale, urmând să fie tipărite în jur de 40 de volume împreună cu fundația Academiei Române. Ion Pavăl a menționat că acad. Mihai Cimpoi a primit din partea Romfilatelia un plic și timbrul cu poza și numele său care va circula în Basarabia și România, precum și un album filatelic.

Comunicările susținute în cadrul congresului au pus în discuție viziunea lui Mihai Eminescu asupra genezei universului (procesele cosmogonice; infinitul, relația mitologică om-stea, cer-pământ; peisajele cosmogonice; motivul depărtării), exegeza și posteritatea eminesciană, apologeții și denigratorii lui Eminescu, mitizările și demitizările lui M. Eminescu, variantele poemelor lui M. Eminescu, similitudinile dintre M. Eminescu și N. Stănescu, interesul lui M. Eminescu pentru cultura indiană.

În deschiderea sesiunii de comunicări **acad. Mihai Cimpoi** a specificat că această ediție este dedicată cosmosului eminescian, deoarece „Eminescu ne ajută să înțelegem mai bine universul, taina existențială îmbinând armonios, într-o simbioză desăvârșită, cosmogonia și cosmologia. Cosmogonia însemnând geneza universului și cosmologia structura universului. Viziunea lui Eminescu despre cosmos conjugă percepțiile mai vechi din filosofia budistă, din antichitatea greacă, din Giordano Bruno, ea se leagă și cu noile teorii asupra universului, cu teoria einsteiniană a relativității".

Comunicarea-cheie despre *Transcosmologia eminesciană sau despre Regia gândirii poetice* a fost ținută de **profesorul Pompiliu Crăciunescu de la Timișoara**, autorul volumului de referință *Eminescu. Paradisul infernal și transcosmologia*, apărut în prestigioasa colecție eminesciană a Editurii „Junimea". Profesorul Crăciunescu a definit opera eminesciană drept „o plenitudine antinomic echilibrată, ceea ce înseamnă coexistența interpenetrabilă a două viziuni despre lume, respectiv o viziune *identitar-armonică* ce se înscrie în tradiția metafizicii platoniciene și a logicii aristotelice și o viziune *transgresivă* care se înscrie la originile unei

logici a terțului inclus”. Dacă în prima ipostază creația este o recreație a lumii presupunând un spațiu poetic prin alegorie și fantezie (memorie identitară), cea de a doua se referă la lumi posibile, comunicarea abordând cu precădere cea de a doua viziune. Or, în opinia sa, Eminescu nu anticipă nici pe Gödel, nici pe Einstein, nici pe Lupasco, el gândește într-un fel propriu lumea, cosmosul raportându-se însă la instanțe diferite ale cunoașterii. Viziunile eminesciene focalizează regia gândirii transgresive, Eminescu „strecoară în arhitectura clasică a universului vraja ecuantului, a centralității care se sustrage fixării. Cosmosul său pluricentric și automat conține infinitul de care e conținut articulându-le într-o ireductibilă stare T (...) Eminescu a avut certitudinea abisalității realului și a cugetului de aceea vorbește despre regia gândirii neînființabile”. Comunicarea s-a axat pe renumitele creații eminesciene *Se bate miezul nopții, Fragmentarium, Rugăciunea unui dac, Odă în metrul antic,* cel din urmă poem sugerând ideea trăirii eminesciene capitale prin care „finitul vieții și infinitul morții coexistă într-un transfinit, oglindit în cosmosul secret al făptuirii ca inepuizabilă fuziune a viețuirii cu ceea ce nu este viețuire”. Definind organismele ca gheme de lumină desfășurate în marea mișcare a universului, Eminescu dovedește o viziune plenitudinar-dinamică a lumii.

Profesorul fizician Ion Holban, în comunicarea *Viața – fenomen cosmic (în viziunea lui Eminescu)*, s-a declarat adept al viziunii lui Grigore Vieru care considera opera poetică eminesciană drept un sistem filozofic de o complexitate enormă. Universul la Eminescu, analizat din punctul de vedere al fizicii, are început, căci germenii vieții au luat naștere odată cu formarea universului, viața i-o datorăm universului. Eminescu aborda problema apariției vieții din neant, el admitea existența vieții din alte sisteme solare, era adept al comunicării cu civilizațiile extraterestre și a fost preocupat de felul cum poate fi făcută legătura și comunicarea cu lumile intergalactice. În opinia lui M. Eminescu pământul, soarele, universul, au un sfârșit; el considera omenirea o caravană cosmică care este sortită pieirii dacă nu ia în calcul legile fizicii. Eminescu nu a fost un pesimist, ci un optimist, deoarece a considerat posibilă viața chiar și după colapsul universului.

Criticul literar Theodor Codreanu s-a referit în comunicarea *Eminescu între fizică și poezie* s-a referit la gâlceava eminescologilor care s-au împărțit în monodisciplinari, multidisciplinari, interdisciplinari și transdisciplinari. Comunicarea lui Pompiliu Crăciunescu, de exemplu, se înscrie în paradigma transdisciplinarității, profesorul timișorean fiind un eminent adept al acesteia. Or metoda transdisciplinarității a fost promovată de acad. Basarab Nicolescu, în urma unui Congres din Portugalia și în urma publicării unui manifest în franceză tradus apoi în română.

Gâlceava dintre monodisciplinari și multidisciplinari, în opinia profesorului Codreanu, se sprijină pe credința că Eminescu trebuie abordat fie din perspectiva estetizantă, fie din perspectiva scientistă. Metoda transdisciplinară se situează între aceste perspective, vine cu ceea ce Lupasco numea starea T, „terțiul tainic inclus” (B. Nicolescu). Relevante sunt disputele dintre acad. Octav Onicescu (fizician), care vorbind despre gândirea științifică a lui Eminescu a fost brusc întrerupt de un monodisciplinar – eminentul critic și istoric literar Șerban Cioculescu –, care l-a întrebat dacă Eminescu avea acea „bosă științifică”. În acea dispută Octav Onicescu a răspuns prompt că Mihai Eminescu „avea bosă umană”, la care Edgar Papu (un interdisciplinar) a spus că Eminescu a anticipat toate potențele umane. Th. Codreanu consideră că această bosă umană a lui Eminescu a fost confirmată de unul dintre cei mai buni prieteni ai săi – Ioan Slavici, care spunea textual că „nu era ramură științifică pentru care el (n.n. Eminescu) n-avea particulară slăbiciune și când se înfigea în vreo chestiune citea câte un întreg șir de cărți privitoare la ea”. O scrisoare a lui M. Eminescu către Veronica Micle mărturisește că preocuparea sa a fost întotdeauna științifică și literară. Bosa aceasta umană Eminescu a descoperit-o la cel mai mare scriitor al Europei – Wiliam Shakespeare. Vorbitorul s-a referit la legătura dintre Einstein și Eminescu, la cei care au făcut posibilă cunoașterea lui Eminescu de către Einstein, și anume studentul Maurice Solovine și prietena-amantă Melania Șerbu.

Profesorul Adrian Dinu Rachieru a constatat, în comunicarea *Problema Eminescu și canonul literar românesc*, că Eminescu nu se bucură de o posteritate „somnoroasă”. Apologeții și denigratorii întrețin cultul lui Eminescu sau reacția antieminesciană, reușind în acest fel un lucru formidabil prin faptul că Eminescu este mereu prezent, este un scriitor viu. Referindu-se la H. Bloom, cel care a scris cărți fundamentale despre canon și canonizare și care ne avertiza că este nevoie de un interval tampon, de două generații ca să dovedim cu adevărat cine merită să fie și cine se va evapora din canon, A. D. Rachieru a precizat că în numele deconstructivismului se ajunge la o dislocare a canonului, vizat fiind Eminescu, întrucât ocupă centralitatea lui. Fondul stabil al valorilor canonice constituie acele „singularități care provoacă anxietăți” și care rămân rezistente prin recitire „în măsura în care un scriitor provoacă și ne obligă la recitiri, el își asigură un loc în canon”. A. D. Rachieru a făcut referințe la influențele politicului în construirea canonului, la ierarhiile frau-

duloase din perioada proletcultistă care încercau să inaugureze o nouă literatură. Tot în acest context exegetul a menționat că prioritatea îi revine posterității care va avea rolul de a face claritate, iar în contextul nostru belicos Eminescu este primul pe lista acuzaților.

În epoca proletcultistă s-a vehiculat teza celor doi Eminescu, un *Eminescu pozitiv*, lăudat pentru poezia socială, pentru revolta sa proletară, anticipând idealurile socialiste, după cum n-au fost puțini dintre cei care au tăbărât asupra poeziei și gazetăriei sale, descoperind-i influența nocivă și au trecut la o selectivitate dură pe baza fracturii ideologice (*Eminescu negativ*). Într-un articol din ziarul „Tribuna", *Eminescu în obsedantele decenii*, criticul literar ieșean Al. Dobrescu, după un periplu făcut prin proza proletcultistă, sublinia că „Eminescu a fost folosit în toate epocile, de toate guvernele pentru valoarea sa de întrebuințare, a fost anexat, desfigurat, reciclat, actualizat forțat" ș.a.m.d. Dl Rachieru s-a referit la unele însușiri frauduloase ale numelui și operei lui Eminescu, aduce drept exemplu pe un oarecare Toma care a rescris cu nerușinare *Glosa* lui Eminescu, pe Dan Beșliu care era în ochii lui Kișineovskii „наш Еминеску", fiind prezentat așa ambasadorului Uniunii Sovietice, pe Radu Florea (un istoric din Voevodina) care, comentând poezia *La steaua*, credea că e dedicată stelei Kremlinului, șirul aberațiilor și enormităților fiind extins până la Z. Ornea și Moses Rosen care cereau retragerea vol. IX al lui Eminescu pe motiv că poetul a exagerat discutând despre primejdia evreiască. Soarta eminescologilor, a subliniat dl Rachieru, este o chestiune privată, o știință fantomatică, care se bucură de truda multor devotați, risipiți fiind în legătură prin strădania oamenilor care nu obosesc, așa cum ar fi acad. M. Cimpoi, datorită căruia avem șansa de a ne întâlni pentru a pune în discuție niște chestiuni importante. În opinia lui A. D. Rachieru, *problema Eminescu* (sintagma lui Dimitrie Vatamaniuc) „trebuie să ne preocupe, el întreține în cultura românească un război imagologic, nu este cum cred unii o valoare inventată, nu este consumat istoricește, nu are un rol muzeal și din păcate demitizarea a devenit un nou mit, el trebuie citit în rama epocii, nu poate fi istovit (...) Eminescu crește din sine și din contribuția noastră. Revizitarea lui este o cerință, el trebuie să rămână un scriitor viu, trecut prin trei revoluții canonice: cea politică, cea estetică, cea morală. Eminescu rămâne al nostru și, cum spunea C. Noica, «în măsura noastră»".

Florian Copcea și-a axat comunicarea *Viziunea cosmică eminesciană* pe elemente cosmologice din *Luceafărul, La steaua, Mortua est, Sărmanul Dionis și Scrisoarea I.*

Profesorul Dumitru Copilu-Copillin s-a referit la *Supertema timp-spațiu în opera poetică a lui Eminescu*, la primele trăiri cosmice ale lui M. Eminescu care încep cu *Memento mori*, *Povestea magului călător în stele*, care sunt o dovadă evidentă a harului profetic.

Profesorul Vasile Bardan s-a referit în comunicarea *Cosmos și cunoaștere în poezia lui M. Eminescu și N. Stănescu* la similitudinile tematice și creatoare, care îi apropie pe cei doi poeți: conștiința creativității poetice, chestionarea critică asupra vieții, drama (tragismul) cunoașterii, neîmplinirea și eșecul ei, mitogeneza umană.

Acad. Vasile Tărâțeanu a abordat momentele biografice din viața și s-a preocupat de destinul Aglaiei Drogli (sora lui Mihai Eminescu).

Dr. hab. Maria Șleahtițchi a examinat în preliminariile comunicării *„Și din a chaosului văi": mișcări în câmpul semnificațiilor eminesciene* variantele poemelor eminesciene, ezitările și alegerile potrivite, altfel spus, laboratorul de creație al poetului, care rămâne neexplorat.

În opinia sa, universurilor din poemele *Luceafărul* și *Mureșanu* (ultimul păstrat în manuscris), din poezia *Sara pe deal* li s-ar putea plica o lectură fractalică, dar cu mare atenție, ținând cont de ideea universurilor care se reiau, de structurile mentale, poetice și filozofice.

Viorel Dinescu a evocat, în comunicarea prezentată, *rolul matematicii în creația lui M. Eminescu*, interesul constant al poetului pentru numerele zecimale, rădăcina cubică, ridicarea la putere, „cuadrantura cercului", pentru studiile lui Helveticus, Mark, Descartes, Machiavelli de către M. Eminescu, „adaptibilitatea și corelațiunea creșterii în matematică", recenzarea de către Eminescu a studiilor de matematică semnate de D. A. Serret, D. Petrescu, I. P. Eliad. Or Eminescu și-a dat seama că „metodele gândirii matematice nu sunt un joc gratuit de cifre și raporturi cantitative, ci o veritabilă tehnică de analiză a tuturor principiilor ce guvernează gândirea contemporană".

Viorica Chiorean, dr. în fizică, profesoară la Școala Gimnazială nr. 4, Poienile de sub Munte, Maramureș a vorbit despre experiența sa didactică care rezidă în încercarea de a capta elevii pornind de la literatură spre fizica. Referindu-se la *Imaginea zidirii lumii în „Scrisoarea I"*, autoarea a menționat că acest poem abordează tema nașterii, evoluției (desfășurarea cosmologică de la imaginea globală a increatului la creația universală) și a unei previzibile stingeri a sistemului cosmic. Astfel, în poemul *Scrisoarea I* misterioasele universuri se suprapun într-un fascinant tablou cu cele ale creației, poetul dizolvând antagonismul dintre religie și știință în teoria creației. Eminescu sintetizează izvoarele autohtone și universale (teoria

cosmogonică susţinută de Kant şi Laplace, *Imnul creaţiei* din *Rigveda*), oferind prin poemul *Scrisoarea I*, cea mai „strălucită imagine a zidirii lumii".

Comunicarea *Haos şi cosmos la Eminescu în viziunea acad. Mihai Cimpoi* a fost prezentată de **Victoria Fonari**. Ea a subliniat că în monografiile sale exegetul Mihai Cimpoi este preocupat de valorificarea mitului în creaţia lui Blaga şi Eminescu. Mihai Cimpoi abordează creaţia eminesciană prin grilă transdisciplinară.

Dumitru Gabura în comunicarea *Eminescu în viziunea transpersonală a lui Victor Teleucă* a vorbit despre *depăşirea conştiinţei Eului, Sinele ca sinteză a conştientului, inconştientului, subconştientului şi supraconştientului.* Conceptele paradigmei transpersonale: *meditaţia, cunoaşterea de sine, conştiinţa extinsă şi multidimensională, revelaţia, experienţa de vârf, experienţe arhetipale, procesul de împlinire a sinelui, sinele transcendent, sinele adânc, sinele total, transcendere şi cosmicitate* îl definesc pe Eminescu ca pe un Creator etern. Autorul este de părere că paradigma transpersonală valorifică *filosofia universală, vedele, upanişadele*. Aceste scrieri sacre au servit drept sursă de inspiraţie pentru Eminescu, precum şi pentru Teleucă, devenind liantul ce uneşte aceşti doi poeţi.

Ana Sârbu a făcut referinţe la intuiţia excepţională a lui M. Eminescu de a pătrunde în misterele materiei, timpului, spaţiului, galaxiilor şi întregului univers, capacitatea uimitoare de a deduce prin „ochiul minţii" esenţa multor fenomene ce ţin de originea materiei, dialectica şi structura universurilor micro- şi macrocosmice. Unele pasaje din *Fragmentarium* permit să se demonstreze că M. Eminescu a intuit compoziţia universului din trei sublumi, prin definiri poetice „râu curgător", „umbre", „băutură" care au corespondent în ştiinţele exacte prin teoria particulelor bradionilor, luxonilor şi tahionilor care se mişcă cu viteze subluminice sau chiar depăşesc viteza luminii, concepţie care se apropie de noile modele matematice propuse de fizicienii moderni.

Miroslava Metleaeva s-a referit la hermeneutica traducerii în limba rusă a poemului *Luceafărul,* dificultăţile de traducere ale cuvintelor polisemantice „colţ" şi „toiag".

Lucia Olaru-Nenati a evocat în lucrarea *Eminescu de la muzica poeziei la poezia muzicii* nume de mare rezonanţă care au fost preocupate de dimensiunea muzicală a lui M. Eminescu, dimensiune esenţială pentru poet.

Contextul muzicalităţii operei eminesciene a fost prezentat de **Catinca Agache.** Întâlnirea magică a doi titani, unul al poeziei – Mihai Eminescu – şi altul al muzicii – compozitorul Eugen Doga s-a soldat cu baletul simfonic *Luceafărul* – cel mai mare omagiu muzical adus lui Mihai Eminescu. Participanţii la congres au avut parte de un moment muzical de zile mari oferit de acad. E. Doga – secvenţe muzicale din Baletul *Luceafărul* şi *Floare albastră*, lucrare reprezentativă pentru *Dialogurile dragostei* – două volume noi de creaţii ale compozitorului lansate la Congres.

Profesorul Ioan Ieţcu, în comunicarea *Eminescu şi cultura universală. Eminescu şi India*, a dezvăluit interesul constant al poetului pentru trinitatea indiană, concepţia reîncarnării, misterul Indiei, poetul fiind ferm convins că doar sanscrita îi va da răspuns la întrebările lui.

În cadrul Congresului au mai fost prezentate comunicările: *Veşnicia lui Blaga şi „ne-murirea" lui Eminescu* de **Dan Verejan**, *Jurnalul eminescian – în stil „esinencuian"* de **Vitalie Răileanu şi Lucia Cifor**, *Eminescu şi editorii săi* de **Nicolae Georgescu**, *Problema Basarabiei în publicistica lui Eminescu* de **Tatiana Butnaru**, *Eminesciana în spaţiul cernăuţean* de **Dumitru Apetri.**

Profesorul Ioan Adam şi-a intitulat comunicarea *Rienzi – o enigmă a eminescologiei*, Rienzi fiind pseudonimul lui Duiliu Zamfirescu, folosit în articolele sale virulente la adresa lui M. Eminescu. Demitizările lui Eminescu au început prin mugurele de ranchiună al lui Al. Macedonschi, mugurele demitizării devenind între timp o ambrozie în literatură. Spre finalul vieţii Duiliu Zamfirescu a recunoscut valoarea şi calitatea operei eminesciene.

În ziua următoare, pe 2 septembrie, Congresul a fost găzduit de Centrul Academic Internaţional „Mihai Eminescu", unde au fost lansate cărţi şi au fost prezentate recitaluri de poezie de către Valeriu Matei, Ion Waigner, Ion Mărgineanu, Viorel Dinescu, Nicolae Dabija, Aurelian Silvestru, Mihai Stan, Aurel Ştefanachi, Lucian Vasiliu.

Congresul a contribuit la mai buna cunoaştere a percepţiilor cosmice eminesciene care se interferează cu percepţiile mai vechi din filosofia budistă, din antichitatea greacă, din Giordano Bruno. Viziunea cosmică eminesciană se află în strânsă conexiune cu teoriile recente asupra universului, cu teoria einsteiniană, teoria relativităţii, teoria spaţiului deschis. De menţionat că acest remarcabil proiect de durată – Congresul Mondial al Eminescologilor – este iniţiat şi tutelat de distinsul eminescolog Mihai Cimpoi, autor a zeci de studii şi eseuri monografice, a sute de articole apărute în publicaţiile literare din spaţiul românesc şi de peste hotare consacrate lui Eminescu. Prima ediţie a avut loc în 2012 şi a fost consacrată aniversării sale de 70 de ani. De-a lungul timpului, Congresul s-a constituit în cel mai valoros eveniment ştiinţific de pe mapamond consacrat lui Mihai Eminescu, „unul dintre cei mai europeni poeţi", după cum l-a definit academicianul Mihai Cimpoi.

MEMORIA VICTIMELOR REGIMULUI TOTALITAR-COMUNIST: DE LA DICTATUL TĂCERII LA STATUTUL DE PATRIMONIU CULTURAL

Doctor în istorie, conferențiar universitar **Virgiliu BÎRLĂDEANU**
e-mail: virgiliubirladeanu@gmail.com
Institutul de Istorie
Doctor în istorie, conferențiar universitar **Ludmila D. COJOCARU**
e-mail: ludmilacojocaru.usm@gmail.com
Universitatea de Stat din Moldova

PRELIMINARII

În Republica Moldova, de la afirmarea independenței până astăzi, procesele decomunizării au avut un parcurs sinuos. Publicarea unor colecții de documente de arhivă [1], inaugurarea muzeelor[1], editarea lucrărilor cu caracter memorialistic [2] și, nu în ultimul rând, acțiunile întreprinse la nivel politic[2] s-au dovedit a fi eforturi plauzibile, dar insuficiente pentru o detașare definitivă și ireversibilă de trecutul totalitar. Perindarea unor guvernări hibride, caracteristice întregului spațiu post-sovietic, „a determinat în mod ciclic nostalgii și salturi îndărăt, sporind distanța și multiplicând discrepanțele dintre comunitățile memoriei" [3]. În aceeași manieră, de la o guvernare la alta, clasa politică și-a elaborat o strategie oportunistă, preferând să treacă cu tăcerea temele grave ale trecutului[3] și, mai curând, fiind interesată să-și „cârpească" propriile mitologii.

Profesia istoricului în Republica Moldova, până acum câțiva ani, prin accesul restricționat la arhive, de rând cu insuficiența resurselor alocate cercetărilor istorice și editării lor, continua a fi înțeleasă de către demnitarii de stat doar ca o funcție ce trebuia să susțină și să legitimeze „linia partidului" sau politicile oficialităților, istoricii fiind adesea sfătuiți să nu tulbure liniștea nomenclaturii (post)sovietice („să nu răscolească trecutul") și să nu provoace răzbunarea victimelor. De fapt, instituțiile statului post-totalitar, sugerau tacit ideea că vor păstra tăcerea, chiar dacă este vorba de crimele comise în perioada regimului totalitar-comunist, acceptând doar discuția despre recunoașterea formală și compensarea parțială a costului averilor confiscate de statul sovietic. În aceste condiții, aprecierea nedocumentată, arbitrară sau tendențioasă a perioadei regimului totalitar-comunist și-a lăsat amprenta asupra interpretărilor, afectând în mod direct memoria, starea de spirit și statutul victimelor care, în mare parte, au ales să-și păstreze în tăcere amintirile și durerea [4].

De altfel, chiar și după publicarea unei serii de monografii realizate în baza cercetărilor documentelor de arhivă [5], partizanii curentului istoriografic care au moștenit tradiția de tristă pomină continuă să interpreteze ororile sovietizării Basarabiei din anii 1940–1941 și 1944–1953 ca pe un fenomen regretabil, dar episodic și necaracteristic regimului sovietic, în mare parte determinat de neprofesionalismul și abuzurile în serviciu comise de funcționarii de partid și administrația de rang local și republican [6]. Or, este bine cunoscut că sistemul represiv și „teroarea roșie" au fost puse în acțiune de partidul-stat „în lupta contra dușmanilor de clasă" din primii ani de putere sovietică. În baza investigaților și documentelor de arhivă care rămân și astăzi într-o serie de țări post-sovietice inaccesibile cercetătorilor, istoricii discută despre un număr de la 6 pană la 14,5 milioane de persoane deportate în cadrul celor 52 de campanii de deportare forțată desfășurate în URSS în perioada anilor 1920–1952[4], constatăm amploarea

[1] Vezi: Muzeul Victimelor Deportărilor și Represiunilor Politice, mun. Chișinău; Muzeul „Siberiada", s. Mereni, rn. Anenii Noi; Muzeul „Memoria Neamului", mun. Chișinău; Muzeul Ocupației Sovietice, mun. Chișinău.

[2] Decretul prezidențial din 24 iunie 2010 privind declararea zilei de 28 iunie 1940 „Zi a ocupației sovietice și a comemorării victimelor regimului totalitar comunist"; dezvelirea „Pietrei Comemorative" în Piața Marii Adunări Naționale din Chișinău; constituirea „Comisiei pentru studierea și aprecierea regimului comunist totalitar din Republica Moldova".

[3] Un fenomen cunoscut sub denumirea „historyless elite", atestat și în societățile post-sovietice (vezi: Shari J. Cohen, Politics without a Past: The Absence of History in Postcommunist Nationalism, Durham: Duke University Press Books, 1999).

[4] În funcție de categoriile luate în calcul.

fenomenului fără precedent în istoria universală și gravele consecințe pentru comunitățile și regiunile afectate de totalitarismul sovietic [7].

Analizând esența stalinismului și consecințele sociale ale acestui fenomen, cercetătorii au subliniat că însuși faptul supraviețuirii în fața terorii staliniste a devenit o problemă dureroasă pentru cei care au revenit din Gulag, la fel de dureroasă ca și pentru victimele lagărelor de concentrare naziste [8]. Pentru o parte de victime, represiunile au fost o experiență atât de traumatică, încât i-a făcut să trăiască cu sentimentul fricii întreaga viață, i-a silit să-și ascundă trecutul de cei apropiați și să evite întâlnirile cu alți supraviețuitori [9]. Necăjiți de amintiri, regrete și sentimente de vinovăție, aceste persoane au găsit totuși puterea de a-și înfrunta dilemele memoriei traumatizante și de a începe să vorbească. În acest context, poate fi sugestivă constatarea lui Ștefan Ionescu privind supraviețuitorii Holocaustului: nereușind să îngroape în memorie trauma trăită cu ochii proprii, aceste persoane „au încercat să înțeleagă, să dea un sens la tot ceea ce s-a întâmplat în acea perioadă de coșmar. Ei și-au găsit un rol important în cadrul societății, acela de *martor* – persoana care-și relatează experiența trăită celorlalți, în scopul comemorării victimelor dar și pentru a preveni repetarea tragediei. Astfel, ei și-au regăsit o parte din încrederea de sine și demnitatea umană pe care le pierduseră în Infern. Povestindu-și experiența lumii întregi și avertizând-o despre pericolul repetării ei, martorul a devenit în societatea contemporană o adevărată *instituție* de care nu se mai poate face abstracție." [10]. Este important de remarcat și faptul că fără (re) cunoașterea și valorificarea surselor istorice de prima mână cu referire la fenomenul totalitarismului, în cazul de față – sovietizarea forțată a spațiului dintre Prut și Nistru în anii 1940–1941 și 1944–1953 – și prin amânarea unor studii interdisciplinare, complexe și sistematice asupra temei, riscăm să alimentăm în continuare memoriile concurențiale asupra acestui trecut, inclusiv trăirile și atitudinile nostalgice față de ceea ce a fost regimul sovietic de ocupație în RSS Moldovenească [11].

Prezentăm în continuare eforturile cercetătorilor din Republica Moldova în vederea recuperării și valorificării istorice a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din RSS Moldovenească, cu scopul scoaterii din umbră și promovării acestui subiect istoric în mediul comunității academice și a publicului larg. Documentarea teoretică în pas cu publicațiile occidentale recente și elaborarea unei metodologii racordate la contextul istorico-cultural al spațiului vizat a asigurat crearea, pe parcursul anilor 2010–2018, a unei baze de date complexe (interviuri de istorie orală, documente din arhiva de familie, jurnale, fotografii de epocă) întru abordarea interdisciplinară a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist. Trecând în revistă cele mai reprezentative rezultate științifice ale Programului de Stat „Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din RSS Moldovenească în perioada anilor 1940-1941, 1944-1953"[5], vom prezenta potențialul științific al acestora într-un nou cadru de cunoaștere a memoriei transgeneraționale a regimului totalitar-comunist din RSS Moldovenească și a unui instrumentariu inovativ de studiere a impactului pe durată a crimelor comunismului, asupra societății de astăzi din Republica Moldova.

PROGRAMUL DE STAT „RECUPERAREA ȘI VALORIFICAREA ISTORICĂ A MEMORIEI VICTIMELOR REGIMULUI TOTALITAR-COMUNIST DIN RSS MOLDOVENEASCĂ ÎN PERIOADA ANILOR 1940–1941, 1944–1953": OBIECTIVE, REALIZĂRI, PERSPECTIVE DE CERCETARE

Transformările în domeniul politicilor memoriei, după dramaticele evenimente din 7 aprilie 2009, au încurajat direcții și proiecte de cercetare apropiate parcursului european al Republicii Moldova. Preocupările echipelor de cercetare antrenate în Programul de Stat 2015–2018 la tema cercetării memoriei victimelor regimului totalitar-comunist au demarat la începutul anilor 2010, odată cu proiectul colecției de carte *Românii în Gulag: memorii, mărturii, documente*[6]. Experiența acumulată în acest proiect de cercetare ne-a atras atenția asupra a două aspecte-cheie: statutul de *martor* al persoanelor intervievate și *condiția de document istoric* al relatărilor împărtășite de martorii intervievați. Dincolo de povestea vieții (*life story*), am ales să publicăm studii de caz integre (*case study*), constituite din notă introductivă – menită să pună în relief „centre de interes ale povestirii care țin de perso-

[5] Programul de Stat al AȘM, cifrul 15.857.06.02F, coordonat de prof., dr. hab. Anatol Petrencu, Centrul de Excelență Institutul de Istorie Socială „ProMemoria", USM.

[6] Proiectul „Românii în Gulag: recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar comunist în Basarabia (1940-1941, 1944-1953)", cifrul U1-1/717/28.06.2013 MAE-DPRRP, cu sprijinul Departamentului Politici pentru Românii de Pretutindeni, coordonat de dr. hab. Anatol Petrencu, Centrul de Excelență Institutul de Istorie Socială „ProMemoria", USM; proiect soldat cu publicarea colecției „Românii în Gulag" (vezi: Petrencu, A., Ludmila D. Cojocaru, Lidia Pădureac (editori), Românii în Gulag. Memorii, mărturii, documente. Vol. I, II. Chișinău: Balacron, 2014, 2015.

nalitatea povestitorului, dar și de modalități comune de înțelegere a unor situații, de circumscriere a unor fapte, de interpretare a unor realități” [12] – , și relatările propriu-zise ale persoanei intervievate, fortificate cu mărturii din arhiva de familie, din presa timpului și cu documente din arhivele fostelor structuri de represiune. Studiile de caz au demarat de fiecare dată prin consultarea, analiza și, la necesitate, complementarea datelor publicate în *Cartea Memoriei. Catalogul victimelor totalitarismului comunist* [13].

Astfel, la etapa demarării Programului de Stat „Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din RSS Moldovenească în perioada anilor 1940–1941, 1944–1953”, a fost posibilă realizarea în premieră în Republica Moldova a unui complex de cercetări interdisciplinare asupra memoriei la persoana întâi a supraviețuitorilor regimului totalitar-comunist din acest spațiu. Prin extinderea fundamentelor teoretice și modernizarea instrumentelor de cercetare, mărturiile victimelor regimului totalitar-comunist au fost înglobate în categoria surselor istorice cu valoare documentară, astfel conferind cercetărilor istorice o dimensiune mai complexă și mai convingătoare în cunoașterea trecutului totalitar. Activitatea de recuperare, cercetare și valorificare a memoriei, întreprinsă de echipele de cercetători antrenate în Programul de Stat, a propus în consecință o nouă lectură a surselor tradiționale domeniului, acestea fiind confruntate, complementate și puse în dialog cu documentele de istorie orală, documente, fotografii, mărturii din arhivele de familie.

Scopul principal al Programului de Stat a fost recuperarea și cercetarea istorică a memoriei colective privind perioada de instaurare și constituire a regimului totalitar-comunist în RSS Moldovenească, în anii 1940–1941 și 1944–1953 (represiuni politice, marea foamete, deportări și muncă forțată, colectivizare) și valorificarea istorică a acestei memorii prin acțiuni cu potențial de stimulare a procesului de comunicare între generații și între comunitățile memoriei din Republica Moldova. Obiectivele propuse de Programul de Stat au vizat: efectuarea documentărilor de teren și de arhivă în localitățile din regiunea de centru, de nord și de sud a Republicii Moldova; investigarea și valorificarea memoriilor vizând primii ani de ocupație sovietică și etapele sovietizării forțate în RSS Moldovenească; elaborarea și publicarea studiilor, lucrărilor de sinteză în baza materialului de teren și a documentelor de arhivă; conjugarea experienței acumulate în domeniu de către cercetătorii din Republica Moldova, România și Lituania; informarea opiniei publice și difuzarea rezultatelor cercetărilor istorice prin intermediul publicațiilor științifice, reuniunilor tematice, expozițiilor foto-documentare; extinderea și împărtășirea experienței acumulate în domeniul cercetării memoriei colective prin elaborarea materialelor-suport pentru corpul didactic și a publicațiilor pentru publicul larg.

Obiectivele Programului de Stat au fost atinse prin sinergia eforturilor individuale și de echipă, antrenând cercetători consacrați, experți și cercetători în devenire de la centre universitare, institute de cercetare și muzee din diferite regiuni ale Republicii Moldova. Astfel, arealul de cercetare din regiunea de centru a Republici Moldova a fost cuprins prin proiectul echipei de la Universitatea de Stat din Moldova, coordonat de dr. Ludmila Cojocaru; regiunea de nord – de echipa de la Universitatea de Stat „Al. Russo” din Bălți, coordonată de dr. Lidia Pădureac; regiunea de sud – de echipa de la Universitatea de Stat „B. P. Hasdeu” din Cahul și de la Muzeul Național de Istorie a Moldovei, coordonată de dr. Elena Postică, iar din 2017 – de Institutul de Studii Enciclopedice al AȘM, proiect coordonat de dr. hab. Constantin Manolache.

Pe durata proiectului au fost construite parteneriate de valorificare și diseminare a rezultatelor cercetării cu complexele muzeale și bibliotecile municipale, administrațiile locale și societatea civilă din Republica Moldova; parteneriatele cu instituțiile de cercetare din România, Ucraina, Rusia au permis extinderea arealului de cercetare privind memoria victimelor regimului totalitar-comunist din RSS Moldovenească, aducând în orizontul cercetărilor fenomenul basarabenilor refugiați peste Prut din calea puterii sovietice, în 1940 și 1944, și cel al basarabenilor deportați în regiunile de est ale Uniunii Sovietice și, din varii motive, stabiliți acolo până în prezent.

DIN METODOLOGIA CERCETĂRILOR DE TEREN

În investigațiile de teren, atenția cercetătorilor s-a îndreptat în mod deliberat spre *oamenii simpli* care anterior nu au avut posibilitatea de a-și împărtăși memoriile în spațiul public, dar care au manifestat deschidere pentru cercetările din cadrul Programului de Stat și au relatat din experiența traumatizantă, trăită la persoana întâi. Cercetările de teren au cuprins comunități ale memoriei cu reprezentanți ai diferitor etnii: ucraineni, ruși, bulgari, găgăuzi, evrei, lituanieni, amintirile lor fiind ulterior publicate în original și traduse în limba română. De asemenea, am avut în atenție rezultatele cercetărilor anterioare la tema culturii comemorative în Republica Moldova; acestea relevând numeroase cazuri când mediatizarea suprasolicitată a unui cerc restrâns de respondenți riscă să creeze memorii stereotipizate preluate de practicile

oficiale ale discursului comemorativ [14]. În plus, s-a ținut cont de faptul că memoria deportărilor staliniste în Republica Moldova este încă sub influența sensibilităților colective și agendelor politice recente, unele partide adesea instrumentalizând sau marginalizând practicile și discursurile comemorative în scopuri exclusiv electorale, incitând tensiunea și mărind distanța între memoriile concurențiale.

Cercetarea de teren s-a desfășurat prin metoda interviului aprofundat semi-directiv, intervenind discret în narațiunea persoanelor intervievate. Ghidul interviului semi-structurat, elaborat în prealabil pentru conceptul proiectului, a fost aplicat pe teren în funcție de situație, de stilul de lucru și experiența intervievatorului. Interacţiunea dintre cercetător și intervievat s-a afirmat ca factor extrem de important în elucidarea trecutului, narațiunea fiind determinată de încrederea stabilită între cele două părți, de abilitățile cercetătorului în coordonarea dialogului și, nu în ultimul rând, de contextul în care s-a desfășurat interviul de istorie orală.

În scopul obținerii unei imagini complexe, am pledat pentru extinderea limitelor cronologice (anticipând sau depășind anii 1940–1941 și 1944–1953) și geografice (incluzând arealul istoric, cultural, social din afara perioadei represiunilor, exilului, foametei). Au fost încurajate amintirile despre viața cotidiană, școlarizare, condiții sanitare, relația cu băștinașii, interacțiunea cu instituțiile puterii, restabilirea legăturii cu rudele, păstrarea tradițiilor etno-culturale în perioada aflării în exil, dar și orice alte mărturii capabile să elucideze perioada interbelică, cea din timpul celui de-al Doilea Război Mondial și cea post-sovietică. Parte componentă a cercetărilor de teren au fost tăcerile, inerente procesului de colectare și valorificare a mărturiilor la prima persoană [15]. Tăcerile la care recurg supraviețuitorii regimului totalitar-comunist sunt profund articulate traumei generate în conștiința individuală și colectivă de mecanismele sovietizării forțate și, la fel ca orice construct social, sunt instabile și imprevizibile [16].

Cercetările au ținut cont de caracterul fracturat al acestui gen de memorii, dat fiind șirul de evenimente dramatice trăite de persoanele intervievate și de mutațiile semantice intervenite în discursul puterii după moartea lui Stalin, în 1953, după destrămarea URSS ori odată cu revenirea partidului comunist la guvernare, în 2001. La fel, dimensiunea trăirilor emoționale prin care au fost transmise amintirile s-a impus cu prioritate în valorificarea lor. Cercetarea narațiunilor de istorie orală ca surse de studiu, dincolo de intensitatea emotivă și vitregia contextului istoric în care au fost trăite, relevă informații generoase la nivel de percepții, trăiri și atitudini din momentul producerii evenimentelor [17].

REZULTATELE ȘTIINȚIFICE

Pe parcursul perioadei 2015–2018, în procesul de cercetare și valorificare științifică a memoriei victimelor regimului stalinist în RSS Moldovenească au fost desfășurate activități științifice și au fost obținute rezultate științifice de rezonanță națională și internațională:

- Documentarea a circa 500 de studii de caz, cu mărturii de istorie orală, documente din patrimoniul familiei și din arhivele de stat și stocarea materialelor colectate în arhiva de istorie orală a Programului de Stat, cu transmiterea dreptului de autor în scopul cercetării și valorificării lor științifice;
- Au fost elaborate și publicate opt volume în cadrul colecției de mărturii, documente și studii de caz *Arhivele Memoriei* care valorifică materialul de arhivă și documentele de istorie orală relevate de supraviețuitorii regimului totalitar-comunist[7];
- A fost inaugurată colecția de studii *Exercițiul Memoriei* cu materialele conferințelor științifice organizate în cadrul Programului de Stat;
- Au fost elaborate și vernisate două expoziții foto-documentare itinerante, cu valorificarea materialului inedit colectat în timpul cercetărilor de teren și a documentărilor de arhivă și din fondurile de patrimoniu ale Muzeului Național de Istorie a Moldovei: „Basarabeni în Gulag" (2015) și „În cătușele Siberiei. Copii basarabeni deportați de regimul totalitar-comunist în perioada anilor 1940–1941, 1944–1953" (2018);
- Au fost efectuate peste 150 de participări cu comunicări științifice la reuniuni tematice naționale și internaționale, urmate de circa 100 de studii științifice publicate în colecții de studii și ediții periodice;
- Prezentarea, validarea și diseminarea rezultatelor științifice s-a produs prin organizarea la fiecare etapă a Programului de Stat a unei conferințe științifice internaționale: conferința internațională „Memoria ca patrimoniu cultural în Lituania și Moldova. Experiența cercetărilor și valorificării memoriei victimelor regimurilor totalitare și ocupației sovietice" (2016) și conferința internațională „Crimele comunismului și memoria victimelor regimului totalitar-comunist. Probleme, realizări, perspective de cercetare" (2018);
- Au fost organizate conferințe științifice naționale de către fiecare proiect al Programului de Stat: Conferința științifică „Teroarea stalinistă în RSS Moldovenească: probleme, rigori metodologice, realizări în cercetările de istorie orală" (USM, 2015); Conferința

[7] Colecția a fost apreciată cu Medalia de Aur în cadrul Expoziției Europene a Creativității și Inovării „EuroInvent 2019"; Premiul „Cartea anului în Antropologie Istorică" acordat de Institutul de Istorie Națională, Universitatea „Babeș-Bolyai" Cluj-Napoca (2019); Premiul „Dimitrie Cantemir" al Academiei Oamenilor de Știință din România (2018).

ştiinţifică naţională „Memoria victimelor regimului totalitar-comunist: istorie, impact, responsabilitate" (MNIM, 2016) şi Conferinţa ştiinţifică „Foametea în RSS Moldovenească (1946–1947): istoria şi memoria tragediei în cercetările actuale" (USARB, 2017);

▪ Activitatea tinerilor cercetători în proiectele Programului de Stat a fost valorificată prin organizarea conferinţei ştiinţifice „Istoria şi memoria regimului totalitar comunist în RASS Moldovenească şi RSS Moldovenească: contribuţiile tinerilor cercetători" la Universitatea de Stat „B. P. Haşdeu" din Cahul, organizată împreună cu USM şi USARB (2017);

▪ Au fost organizate seminare teoretico-metodologice şi mese rotunde cu participarea experţilor din România, Lituania, Republica Moldova şi a reprezentanţilor tinerei generaţii (2015–2018);

▪ A fost elaborată iniţiativa legislativă în vederea creării cadrului legal pentru recunoaşterea statutului de victimă a regimului totalitar-comunist pentru persoanelor care au suferit Marea Foamete din 1946–1947 şi desemnarea „Zilei de comemorare a victimelor foametei din RSS Moldovenească" (2017);

▪ Rezultatele cercetărilor ştiinţifice ale Programului de Stat au fost prezentate în Aula Academiei Române (2017);

▪ A fost fortificată cooperarea prin trasarea proiectelor de viitor cu instituţiile consacrate în domeniul cercetării istoriei şi memoriei victimelor regimului totalitar, la nivel naţional şi internaţional din România, Lituania, Estonia, Polonia, Germania, Suedia, Ucraina.

▪ Cercetările efectuate în cadrul Programului de Stat au reuşit să promoveze un nou domeniu de cercetare în mediul ştiinţific din Republica Moldova – *memoria victimelor regimului totalitar-comunist din RSS Moldovenească* şi să facă un pas înainte în antrenarea noilor surse de cercetare istorică în Republica Moldova – *mărturiile de istorie orală*, contribuind astfel la sincronizarea teoretică şi metodologică novatorie aplicată decenii la rând în instituţiile occidentale de cercetare în domeniu.

▪ Publicaţiile şi materialele ştiinţifice şi didactice elaborate în cadrul proiectului servesc organelor de stat pentru elaborarea politicilor memoriei în cadrul planului de acţiuni privind integrarea europeană a Republicii Moldova, fiind puse la dispoziţia specialiştilor, instituţiilor societăţii civile, comunităţilor memoriei naţionale şi internaţionale.

▪ Rezultatele ştiinţifice obţinute de cercetătorii antrenaţi în proiectele Programului de Stat au fost înalt apreciate de către forurile ştiinţifice din Republica Moldova şi de peste hotare, readucând subiectul deportărilor staliniste în centrul comunităţii academice şi în atenţia întregii societăţi.

CONSIDERAŢIUNI FINALE

Pentru mediul ştiinţific din Republica Moldova, cercetarea trecutului totalitar are implicaţii fundamentale şi prezintă un element important în devenirea societăţii aflate în proces de democratizare. Memoria victimelor regimului totalitar-comunist, abordată prin metodele istoriei orale, susţinute de metodele observaţiei participative şi metoda etnografică, cercetarea documentelor de arhivă şi studiul mărturiilor, actelor din arhivele de familie oferă noi perspective şi elucidează multiple aspecte ale istoriei regimului totalitar-comunist în RSS Moldovenească.

Iniţiativa acestui Program de Stat se înscrie în perspectiva unui proiect naţional de cercetare a trecutului totalitar de lunga durată pentru studierea memoriei represiunilor, foametei şi deportărilor forţate în Moldova sovietică, iar susţinerea structurilor academice şi sprijinul societăţii civile sunt mai mult decât binevenite în acest efort. Aceşti oameni aşteaptă încă să le fie documentată experienţa de viaţă şi trauma ne-vorbită decenii la rând. Colectarea, valorificarea ştiinţifică şi prezervarea memoriilor celor care au suferit şi au supravieţuit regimului comunist este ceea ce putem face astăzi ca fenomenul totalitarismului şi crimele săvârşite de acesta să nu se mai repete.

Experienţa de cercetare şi materialul empiric acumulat în cadrul implementării Programului de Stat ne determină să afirmăm cu toată certitudinea că fără valorificarea ştiinţifică a acestor mărturii cunoaşterea desăvârşită a fenomenului totalitarismului şi a memoriei crimelor comunismului din RSS Moldovenească este o sarcină imposibilă, iar studiile şi documentele publicate pot constitui în viitor un rechizitoriu într-un „proces Nürnberg" al comunismului.

BIBLIOGRAFIE

1. Postică Elena (coord. şi red. şt.) Cartea Memoriei. Catalog al victimelor totalitarismului comunist. Vol. I-IV, Chişinău: Ed. Ştiinţa, 1999-2005; Moraru A. (ed.) Basarabia antisovietică. Documente privind rezistenţa naţională, blestemul deportărilor şi al „justiţiei" staliniste. Iaşi: Ed. Demiurg, 2009; Moraru A. (ed.) Victimele terorii comuniste în Basarabia. Rezistenţă ocupanţilor, arestaţi, torturaţi, întemniţaţi, ucişi. Documente secrete sovietice, 1944-1954. Vol. I, Chişinău: Ed. Iulian, 2010; Cojocaru Gh. E. Operaţiunea „Sud": culegere de documente. Chişinău: Ed. Bons Offices, 2010; Varta I., Varta T., Şarov I. Asasinările în masă din RASSM în perioada Marii Terori (1937-1938). Documente desecretizate din arhivele MAI şi SIS ale Republicii Moldova. Vol. I, Chişinău: Ed. ARC, 2010; Varta I. Deportările în masă din RSS Moldovenească din 5-9 iulie 1949. Operaţiunea „Sud". Studiu. Documente. Vol. 1, Chişinău: Ed. Litera, 2011; Varta I. Deportările în masă din RSS Moldovenească

din 13-16 iunie 1941. Studiu. Documente desecretizate din arhivele MAI și SIS ale Republicii Moldova. Chișinău: Ed. Litera, 2011; Tașcă M. (ed.) „Operaţiunea Română" din RASS Moldovenească în Marea Teroare stalinistă: 1937-1938. Chișinău: Ed. Serebia, 2014.

2. Vezi: Petrencu A. Cojocaru Ludmila, Pădureac Lidia. Bibliografia Memoriei (1989-2013). În: A. Petrencu et al. (ed.) Românii în Gulag: memorii, mărturii, documente. Vol. I, Chișinău: Balacron, 2014, p. 305-319; Cojocaru Ludmila, Pădureac Lidia. Deportările staliniste în Basarabia: memorii împărtășite. În: A. Petrencu et al. (ed.) Românii în Gulag. Memorii, mărturii, documente. Vol. II, 2015, p. 7-58.

3. Bîrlădeanu V., Pădureac Lidia. Cuvânt înainte. În: Lidia Pădureac (ed.) Arhivele Memoriei. Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. Memorii, documente, studii de caz. Cercetări realizate în localitățile din nordul Republicii Moldova. Vol. III, tom 1, Chișinău: Balacron, 2017, p. 5.

4. Despre relația „memorie-tăcere-uitare", vezi: Ricoeur P. Memorie, istorie, uitare. Timișoara: Ed. Amarcord, 2001; Passerini Luisa. Memories between Silence and Oblivion. In: K. Hodgkin, S. Radstone (eds) Contested Pasts: The Politics of Memory. London: Routledge, 2003, p. 238-254; Vinitzky-Seroussi V., Teeger Ch. Unpacking the Unspoken: Silence in Collective Memory and Forgetting. In: Social Forces, nr. 88, 2010, p. 1103-1122; Fivush R. Speaking Silence: The Social Construction of Silence in Autobiographical and Cultural Narratives. In: Memory, nr. 18, 2010, p. 88-98.

5. Pasat V. Calvarul: Documentarul deportărilor de pe teritoriul RSS Moldovenești 1940-1950. AȘM: Izd. ROSSPEN, 2006; Pasat V. Pravoslavie v Moldavii: vlast', cerkov', verujuščie. 1940-1991. Tom I: 1940-1953, Moskva: ROSSPEN, 2009; Pasat V. RSS Moldovenească în epoca stalinistă (1940-1953). Chișinău: Ed. Cartier, 2011; Petrencu A. Teroarea stalinistă în Basarabia: studii, documente, memorii. Chișinău: Balacron, 2013; Olaru-Cemîrtan Viorica. Deportările din Basarabia: 1940-1941, 1944-1956. Chișinău: Ed. Pontos, 2013; Cașu I. „Dușmanul de clasă". Represiuni politice, violență și rezistență în R(A)SS Moldovenească, 1924-1956. Chișinău: Ed. Cartier, 2015.

6. Nazarija S.M. (коord.) Istorija Moldovy. Tom III: Moldavija v novejšee vremea, 1917 – načalo XXI veka. Kišinev, 2016, s. 452-453; Repida L.E. Suverennaja Moldova. Kišinev: IPF Central'naja tipografija, 2008, s. 146, 218.

7. Iakovlev A.N. (red.) Rosija. XX vek. Dokumenty. Stalinskie deportacii. 1928-1953. Moskva: Mejdunarodnyj Fond „Demokratija", 2005, s. 9, 10, 12; Carevskaja-Djakina T.V. (red.) Istorija stalinskogo Gulaga. Konec 1920-h – pervaja polovina 1950-h godov: Sobranie dokumentov. Tom 5: Specpereselency v SSSR. Moskva: ROSSPEN, 2004, s. 23.

8. Cohen S. F. The Victims Return: Survivors of the Gulag After Stalin. London: I. B. Tauris, 2012, p. 26.

9. Cohen S.F. The Victims Return: Survivors of the Gulag After Stalin. London: I. B. Tauris, 2012, p. 57.

10. Ionescu Șt. În umbra morţii: memoria supravieţuitorilor Holocaustului din România. În: Studia Hebraica, nr. 4, 2004, p. 362-390.

11. Bîrlădeanu V. De la practici de comemorare la nostalgie după URSS: dilemele memoriei colective în epoca post-totalitară. În: Enciu N. (coord.) In honorem Alexandru Moșanu: studii de istorie medievală, modernă și contemporană a românilor. Cluj-Napoca: Ed. Academia Română, 2012, p. 693-700; Cojocaru Ludmila. Memoria colectivă în societatea post-conflict: semnificația și căile reconcilierii. În: ProMemoria. Revista Institutului de Istorie Socială, vol. I, nr. 1-2. Chișinău: USM, 2011, p. 170-182.

12. Vultur Smaranda. Argument. În: Istorie trăită, istorie povestită. Deportarea din Bărăgan, 1951-1956. Timișoara: Ed. Amarcord, 1997, p. 15.

13. Cojocaru Ludmila D. Valoarea de patrimoniu a mărturiilor de istorie orală în studierea fenomenului totalitarismului din RSS Moldovenească (1940-1941, 1944-1953). Studiu de caz „Cartea Memoriei" (comunicare științifică), Conferința Internațională Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine, 23-24 septembrie 2019, Chișinău.

14. Bîrlădeanu V., Cojocaru Ludmila. Memorie colectivă și practicile memoriei în Republica Moldova: o perspectivă de cercetare istorică. În: Revista de Istorie a Moldovei, nr. 1. Chișinău: IISD al AȘM, 2009, p. 22-31; Cojocaru Ludmila. The Culture of Memory and Amnesia in the Borderland Societies: The case of the Republic of Moldova. In: Helfrich H. et al. (eds) Impact of Culture on Human Interaction: Clash or Challenge. Göttingen: Hogrefe & Huber, 2008, p. 233-247; Cojocaru Ludmila. Political Liturgies and Concurrent Memories in the context of Nation-Building Process in Post-Soviet Moldova: the case of Victory Day. În: Interstitio. East European Review of Historical Anthropology, vol. I, nr. 2(2). Special issue: J.R. Cash, I. Livezeanu (eds) Memory, History and Identity in Bessarabia and Beyond. Chișinău: ULIM, 2007, p. 87-116.

15. Grele R. J. Envelopes of Sound: The Art of Oral History. Chicago: Precedent Publishing, 1985, p. 136; Fivush R. Speaking Silence: The Social Construction of Silence in Autobiographical and Cultural Narratives. In: Memory, nr. 18, 2010, p. 88-98; Adler N. et al. (eds) Memories of Mass Repression: Narrating Life Stories in the Aftermath of Atrocity. New Jersey: Transaction Publishers, 2011; Vinitzky-Seroussi V., Teeger Ch. Unpacking the Unspoken: Silence in Collective Memory and Forgetting. In: Social Forces, nr. 88, 2010, p. 1118.

16. Cojocaru Ludmila. „My Parents were Dubbed Enemy of the People": Issues and Perspectives on Approaching Silence in Oral History Research". In: Budeancă C., Bathory D. (eds) Histories (Un)Spoken: Strategies of Survival and Social-Professional Integration in Political Prisoners' Families in Communist Central and Eastern Europe in the '50s and '60s. Berlin: LIT Verlag Münster, 2018, p. 326-340.

17. Maynes M. J. et al. Telling Stories: The Use of Personal Narratives in the Social Sciences and History. London: Cornell University Press, 2008, p. 67.

CEA DE-A IV-A CONFERINȚĂ INTERNAȚIONALĂ ÎN DOMENIILE NANOTEHNOLOGIILOR ȘI INGINERIEI BIOMEDICALE

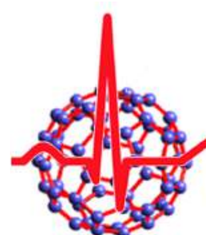
Eugenia TOFAN
Centrul Media al AȘM

Republica Moldova a găzduit, în perioada 18-21 septembrie 2019, cea de-a IV-a ediție a Conferinței internaționale în domeniile Nanotehnologiilor și Ingineriei Biomedicale (ICNBME-2019). Evenimentul a fost organizat de Universitatea Tehnică a Moldovei, Academia de Științe a Moldovei, Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu", Societatea de Inginerie Biomedicală din Moldova și a avut drept scop impulsionarea schimbului de informații și inițierea de noi proiecte de cercetare la intersecția nanotehnologiilor și ingineriei biomedicale.

Conferința a întrunit peste 70 de savanți din circa 20 de țări ale lumii, inclusiv Germania, Franța, SUA, Japonia, Grecia, România, Rusia, Belarus, Armenia, Georgia, Ucraina, Republica Moldova ș.a. Printre participanți s-au numărat savanți cu renume mondial în domeniu: prof. Hans Hartnagel, membru de onoare al AȘM (Universitatea Tehnică Darmstadt, Germania), prof. Hidenori Mimura (Universitatea din Shizuoka, Japonia), prof. Rainer Adelung (Universitatea din Kiel, Germania), prof. Axel Haverich (Universitatea de Medicină din Hannover, Germania), acad. Bogdan C. Simionescu, membru de onoare al AȘM (Academia Română), prof. Andrei Sarua (Universitatea din Bristol, Marea Britanie), prof. Masacazu Kimura (Universitatea Shizuoka, Japonia), prof. Boris Gorșunov (Institutul de Fizică și Tehnologie din Moscova, Rusia) ș. a.

În deschiderea conferinței au fost prezenți ministrul Educației, Culturii și Cercetării, Liliana Nicolăescu-Onofrei, Ambasadorul Japoniei în Republica Moldova, E.S. Masanobu Yoshii, rectorul Universității Tehnice din Moldova, dr. hab. Viorel Bostan, consilierul prezidențial, dr. Corneliu Popovici, membri ai AȘM, cercetători din cadrul institutelor de cercetare și universităților cu tangențe în domenii de nano-bio-tehnologii, nano-bio-materiale, inginerie clinică, inginerie tisulară, biosenzori, instrumentație medicală.

Președintele AȘM, acad. Ion Tighineanu, moderatorul evenimentului, a declarat că aceasta este o conferință la intersecție de domenii, multidisciplinară, evenimentul fiind precedat de o Școală de toamnă în domeniile nanotehnologiilor și ingineriei biomedicale, pe post de formatori aflându-se renumiți

profesori-cercetători din Japonia, Germania, Maria Britanie, Republica Moldova. „Vă mulțumesc, domnilor profesori! s-a adresat el asistenței. Este o mare contribuție nu doar pentru dezvoltarea cercetării pe mapamond, ci și pentru educația din țara noastră".

Ministrul Educației, Culturii și Cercetării (MECC), Liliana Nicolaescu-Onofrei, a mulțumit organizatorilor pentru efortul depus, exprimând certitudinea că acest consistent schimb de cunoștințe și experiență va avea un impact benefic asupra dezvoltării științei din Republica Moldova. Programul Orizont 2020, care a oferit asistență Școlii de toamnă în domeniul nanotehnologiilor, oferă multiple oportunități pentru orice domeniu de cercetare, pentru toți cercetătorii, inclusiv pentru cei tineri, oportunități ce trebuie valorificate prin intermediul și cu suportul tuturor partenerilor implicați, MECC fiind unul dintre aceștia.

E. S. Masanobu Yoshii, Ambasadorul Extraordinar și Plenipotențiar al Japoniei în Republica Moldova a accentuat că nanotehnologiile și biochimia sunt două domenii prioritare în țara sa. El a exprimat aprecieri Academiei de Științe a Moldovei, precum și Universității Tehnice din Moldova pentru oportunitatea de a face un schimb de opinii în vederea dezvoltării cooperării științifice și a colaborării cu universitățile din Japonia prin intermediul mobilității academice a studenților și profesorilor. Aceasta va fi nu doar o onoare pentru Japonia, ci și un beneficiu pentru Republica Moldova, or tinerii care vor fi instruiți în Țara Soarelui Răsare, vor reveni acasă cu o nouă experiență științifică și umană.

Dr. hab., prof. univ. Viorel Bostan, rectorul Universității Tehnice din Moldova, a reiterat importanța forului științific și a subiectelor abordate, impresionantul contingent de participanți, crearea noilor punți de colaborare, inclusiv a tinerilor. Rectorul UTM

a făcut referință la satelitul elaborat la UTM cu o participare largă a studenților, primul satelit al Republicii Moldova, care este pregătit pentru a fi lansat în spațiu la începutul anului viitor.

Prof. Masakazu Kimura, vicepreședinte al Universității din Shizuoka, a relatat despre colaborarea frumoasă a Universității Shizuoka cu AȘM și cu UTM, exprimând doleanța ca această colaborare și schimbul de experiență să continue. Tocmai de aceea, în cadrul Conferinței, un moment aparte îl va ocupa, în opinia sa, semnarea unui acord între aceste instituții de cercetare.

Dr. Corneliu Popovici, **consilier în domeniul educației, culturii și cercetării al președintelui Republicii Moldova,** și-a exprimat regretul în legătură cu politicile ineficiente din ultimii ani în domeniul de cercetare-inovare care au adus știința într-o situație precară. Conferința în cauză, fiind valoroasă în sine, urmează să „sensibilizeze factorii decisivi din țara noastră, inclusiv guvernanții, față de acest domeniu", instituția prezidențială arătându-se deschisă să susțină comunitatea științifică.

Prof. Victor Șontea, șeful Departamentului de Microelectronică și Inginerie Biomedicală din cadrul UTM, a ținut să accentueze că forul științific ICNBME reprezintă unica conferință organizată în Republica Moldova, ale cărei lucrări se regăsesc în baza de date internaționale Scopus, astfel asigurându-i-se o vizibilitate la nivel global a rezultatelor științifice raportate.

Pe parcursul celor trei zile de lucru, în cadrul mai multor secțiuni, au fost prezentate peste 180 de rapoarte științifice ale cercetătorilor fizicieni, chimiști, electroniști, medici, specialiști în inginerie biomedicală, specialiști implicați în cercetări fundamentale și aplicative în domeniile de cercetare respective, care au expus cele mai recente elaborări nanotehnologice.

Relevantă ca semnificație a constituit semnarea, în ultima zi a conferinței, pe 21 septembrie, a unui **Acord de colaborare științifică între Academia de Științe a Moldovei și Universitatea Shizuoka din Japonia,** în scopul relansării și dezvoltării colaborării în mai multe domenii ce țin de științele exacte și inginerești, științele vieții, precum și științele sociale și umanistice. Colaborarea stipulată în document prevede schimb de savanți și tineri specialiști, în cadrul realizării proiectelor comune; participarea la conferințe internaționale, simpozioane și alte manifestări științifice organizate de părți; asigurarea accesului cercetătorilor, în special, al tinerilor, la laboratoarele și echipamentul științific modern din universitatea niponă, în scopul efectuării cercetărilor științifice comune; schimb de publicații științifice de specialitate etc.

În finalul conferinței, participanții au pus accent pe continuitate.

Acad. Bogdan C. Simionescu, Institutul de Chimie Macromoleculara „Petru Poni", Iași, România: E o întrunire extrem de interesantă prin personalitățile pe care le aduce, prin domeniile pe care le unește. Este vorba de inter- și trans-disciplinaritate la nivel de excelență. Cred că aceasta conferință adună cele mai importante personalități din lumea științifică pentru acest domeniu extrem de modern și cu perspective de dezvoltare în viitor. Practic, toate referatele prezintă interes, fiindcă e vorba de informații care vin de la cele mai autorizate surse și informații de ultima oră în știință. Eu, având domeniul de activitate chimia macromoleculară la legătura cu biologia, la general bio-nano, am colaborat cu echipa academicianului Ion Tighineanu și sper să colaborăm mai mult în continuare, căci deja au început să se închege lucrurile între colegi din Republica Moldova și România, în special, de la Iași.

Prof. Axel Haverich, Universitatea Hanovra, Germania: Sunt pentru prima dată la o conferință în domeniul nanotehnologiilor în Republica Moldova, dar de foarte mulți ani colaborez cu medicii de aici. Am vizitat Republica Moldova de multe ori pe parcursul a 20 ani și am observat că nivelul cercetărilor științifice a crescut simțitor în decursul acestor ani, dar se evidențiază anumite domenii ca niște steluțe care strălucesc pe această hartă a cercetărilor și două dintre ele sunt cercetările în domeniul cardiochirurgiei și nanotehnologiilor care se manifestă și prin publicații de rezonanță în reviste internaționale. Colaborarea cea mai fructuoasă am avut-o cu dl profesor Anatol Cibotaru, apoi cu Centrul Național al dlui academician Ion Tighineanu în domeniul suprafețelor dezvoltate prin intermediul nanotehnologiilor.

Nicolas Pallikarakis, Universitatea din Patras, Grecia. Sunt foarte mândru de colaborarea excelentă cu profesorul Victor Șontea de la UTM în programele europene. Consider această conferință una de succes și vreau să mulțumesc și să-mi exprim plăcerea de a fi aici ca o parte a UTM, fiind și Doctor Honoris Causa al acestei universități.

Prof. Boris Gorshunov, Institutul de Fizică și Tehnologie din Moscova: Am avut bucuria să descoper un nivel foarte înalt de organizare a acestei conferințe, dar și un nivel foarte impresionant al conținutului științific. Sper că și prezentarea mea a trezit interes, este vorba de nanofizica în legătură cu apa, respectiv, și cu biologia. Vreau să mulțumesc pe această cale profesorului Ion Tighineanu, cu care am fost colegi de facultate la Institutul din Moscova, acum având posibilitatea de a iniția o colaborare fructuoasa cu echipa sa.

FINANȚAREA ȘTIINȚEI ÎN URMĂTOAREA PERIOADĂ – CALE DE LICHIDARE A CERCETĂRII ORGANIZATE ÎN REPUBLICA MOLDOVA?

10.5281/zenodo.3525076

Doctor habilitat în economie, conferențiar cercetător **Gheorghe CUCIUREANU**
e-mail: cuciureanu.gheorghe@gmail.com
Doctor habilitat în biologie, conferențiar cercetător **Vitalie MINCIUNĂ**
e-mail: vitminciuna2017@gmail.com
Institutul de Dezvoltare a Societății Informaționale
Agenția Națională de Asigurare a Calității în Educație și Cercetare

THE FINANCING OF SCIENCE IN THE NEXT PERIOD – A WAY OF LIQUIDATION OF THE RESEARCH CARRIED OUT IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA?

Summary. The article analyzes the financial aspects of the National Program in the fields of research and innovation for the years 2020–2023, in relation to the international experience and the previous period of financing the science in the Republic of Moldova. The study highlights the possible disastrous consequences of the implementation of the provisions regarding the volume, the allocation mode and the specific distribution of public finances for research and innovation in the next 4 years. The authors come up with a series of proposals to avoid the risks of reducing the scientific capacities of the Republic of Moldova.

Keywords: research, public funds, national program, evaluation, institutional financing, reforms.

Rezumat: În articol sunt analizate aspectele financiare ale Programului național în domeniile cercetării și inovării pentru anii 2020–2023, în raport cu experiența internațională și perioada anterioară de finanțare a științei în Republica Moldova. Studiul scoate în evidență posibilele consecințe dezastruoase ale implementării prevederilor ce țin de volumul, modul de alocare și specificul repartizării finanțelor publice pentru cercetare și inovare în următorii 4 ani. Autorii vin cu o serie de propuneri pentru diminuarea riscurilor de reducere a capacităților științifice ale Republicii Moldova.

Cuvinte-cheie: cercetare, fonduri publice, program național, evaluare, finanțare instituțională, reforme.

INTRODUCERE

Finanțarea științei în Republica Moldova în următorii patru ani se va efectua, în principal, în baza **Programului național în domeniile cercetării și inovării pentru anii 2020–2023 (PNCI)**, aprobat în ședința Guvernului din 1 august 2019 [1].

Tradițional, până la sfârșitul anilor 1990, în Republica Moldova modalitatea de finanțare a sferei științei și inovării din surse guvernamentale era în exclusivitate instituțională. În anul 1999, în urma inițierii unor reforme în domeniu și aprobării unei legi privind politica de stat în sfera cercetare-dezvoltare, a fost stabilită și modalitatea de distribuire a mijloacelor financiare alocate de la bugetul de stat în bază de competiție [2]. Conform noilor prevederi normative, Ministerul Științei și Educației a demarat atunci primul concurs de proiecte de cercetare-dezvoltare. Concursul a fost preluat apoi, în 2000, de Consiliul Suprem pentru Știință și Dezvoltare Tehnologică din cadrul Guvernului Republicii Moldova, care în 2003 a lansat și primele programe de stat selectate și finanțate pe aceleași principii.

Pe parcursul anilor ce au urmat, în cadrul domeniilor cercetării și inovării au fost aplicate două modalități de finanțare: a) finanțarea proiectelor instituționale – destinată menținerii/dezvoltării elementelor de infrastructură și remunerării tuturor tipurilor de personal aferent (personal științific, personal de conducere și personal tehnic) și b) finanțarea proiectelor selectate în urma concursului. În anul 2001 ponderea mijloacelor financiare distribuite în bază de competiție a constituit 5 %, iar în 2004 (când a fost aprobat Codul cu privire la știință și inovare) – 15 %, proporție care s-a păstrat relativ stabilă pe toată perioada de gestionare a domeniului de către Academia de Științe a Moldovei (AȘM) [3].

Punerea în aplicare a Codului menționat și modificarea principiilor de gestionare și finanțare a domeniului a avut consecințe pozitive, dar și multiple urmări negative care au afectat, în special, sectorul ramural al cercetării (spre exemplu, în domeniul agrar, ministerul fondator, în lipsa unor pârghii financiare reale de implicare în activitatea instituțiilor, a înstrăinat stațiunile experimentale; în domeniul medicinii

a avut loc o distanțare a sectorului curativ coordonat de ministerul de resort, de sectorul științific gestionat prin intermediul AȘM etc.).

Prin implementarea PNCI se va reveni, în mare parte, la conceptul de finanțare a domeniului aplicat pe parcursul anilor 2001–2004, de data această finanțarea prin proiecte urmând să fie realizată de către Agenția Națională de Cercetare și Dezvoltare (ANCD), iar finanțarea instituțională – de către Ministerul Educației, Culturii și Cercetării (MECC). Aspectele care particularizează planurile de finanțare a cercetării și inovării în următorii patru ani, le vom analiza în continuare.

SCOPUL ȘI METODOLOGIA STUDIULUI

Scopul acestui articol este evaluarea finanțării științei din Republica Moldova în următorii 4 ani prin prisma PNCI. Pentru aceasta, au fost analizate diferite aspecte financiare incluse în PNCI: volumul finanțării, modul de alocare a finanțelor, specificul repartizării acestora. Aspectele financiare menționate au fost analizate comparativ cu cele din alte țări și cu cele existente anterior în Republica Moldova, iar la estimarea consecințelor aplicării prevederilor PNCI au fost luate în considerare evaluările experților și literatura în domeniu.

VOLUMUL FINANȚĂRII

Conform PNCI, sursele financiare de la bugetul național pentru activități de cercetare și inovare vor fi distribuite în două moduri: pentru proiecte din domeniile cercetării și inovării (finanțare competitivă) și pentru menținerea și dezvoltarea infrastructurii de cercetare (finanțare instituțională) (tabelul 1)

Astfel, Programul prevede o reducere a finanțării activităților de cercetare și inovare în cei patru ani cu circa 50 de milioane de lei! Este greu de înțeles această decizie în condițiile în care una dintre problemele Republicii Moldova, indicate la pct.15 al Programului, este „2) finanțarea insuficientă a sistemului de cercetare și inovare”, după ce anterior, la pct.6, a fost menționat, că „cheltuielile pentru cercetare și inovare *per capita* însumează aproximativ 6,6 euro, de 80 de ori mai puțin decât media Uniunii Europene” și că „În aceste condiții de finanțare e greu să concepem o traiectorie de dezvoltare accelerată a domeniului și raliere la obiectivele țintă europene de finanțare a cercetării și inovării” (!).

Având în vedere că prin aprobarea programului s-a urmărit „unificarea într-un singur document de politici a aspectelor ce țin de domeniile cercetării și inovării din Republica Moldova” (potrivit Notei informative la proiect), deci inclusiv a celor financiare, deducem că aceasta este suma pe care poate miza comunitatea științifică și ea reflectă politica oficială a statului în domeniul respectiv. Finanțele care vor fi alocate cercetării-inovării sunt extrem de reduse și în valori relative, reprezentând mai puțin de 0,2% din PIB (în anul 2018 cheltuielile pentru cercetare-dezvoltare au fost, conform [4b], de 484,5 mil. lei, ceea ce constituie 0,255 % din PIB). Aceste valori ar fi și mai mici daca am lua în calcul prognozele de creștere a PIB-ului (de circa 3,8 %, conform [5], confirmate în linii mari de FMI și Banca Mondială) și datele pentru primul trimestru al anului 2019 (4,4 %, conform datelor [4c]). Chiar dacă suntem conștienți și admitem că aceste valori ale finanțării științei nu sunt finale și că vor mai fi finanțări ale cercetării în sectorul privat (circa 10 % în anul 2018), din surse externe, a unor acțiuni administrative etc., oricum ponderea finanțării științei din PIB în mod normal nu va depăși valoarea 0,25 % și doar într-un scenariu foarte optimist poate ajunge la 0,3 %.

Un asemenea nivel de finanțare ar fi catastrofal pentru știința din Republica Moldova, apropiindu-se de cel mai jos nivel de finanțare, cel din perioada crizei financiare din 1998–1999. Atunci însă potențialul uman existent era mult mai viguros (cu o medie de vârsta mai redusă), așa că s-a reușit conservarea unor școli științifice. Acum, când iarăși persistă tendința diminuării numărului de cercetători, pe fundalul unui proces pronunțat de îmbătrânire a personalului

Tabelul 1

Volumul preconizat al finanțării cercetării și inovării în Republica Moldova conform PNCI

Anul	Proiecte, mil. lei	Infrastructură, mil. lei	Total CI, mil. lei	Ponderea finanțării CI din PIB, %
2020	256,3	118,1	374,4	0,197
2021	276,6	96,2	372,8	0,196
2022	288,9	71,1	360	0,189
2023	309,5	50,4	359,9	0,189

Notă: Calcularea ponderii finanțării cercetării-inovării (CI) în Produsul Intern Brut (PIB) a fost efectuată de autori în baza valorii PIB-ului pe anul 2018 (190 de miliarde de lei, conform [4a]).

științific, consecințele pot fi dezastruoase. Doar câteva date care confirmă riscurile existente: circa 45% dintre cercetători sunt pensionari sau vor atinge vârsta de pensionare în timpul apropiat; ponderea pensionarilor crește, iar a tinerilor descrește cu cca 1% anual; ponderea cea mai mare a cercetătorilor (23%) este a celor care au depășit vârsta de 65 de ani [4a]. Grupul doctorilor habilitați (dr. hab.) nu se mai reproduce: în învățământ și cercetare activează peste 700 de dr. hab.; având în vedere că tezele de dr. hab. se susțin, în medie, la vârsta de 55-56 de ani, pentru a menține la nivelul actual numărul de dr. hab., anual trebuie să aibă loc 40-50 de susțineri de teze, în realitate susținându-se circa 20.

Consecințele grave ale subfinanțării sunt menționate și de către experții Uniunii Europene care au făcut **o analiză a sistemului de cercetare-dezvoltare a Republicii Moldova** în anul 2016, atunci când ponderea finanțării cercetării-dezvoltării din PIB era de 0,4 % în Republica Moldova. Iată doar câteva concluzii ale acestui studiu: „Grupul (de experți – n.n.) ar dori să sublinieze acest lucru: reformele propuse pot funcționa în practică doar dacă sunt însoțite de o finanțare adecvată, pentru a permite Moldovei să-și valorifice cât mai mult capacitatea de cunoaștere pentru o creștere economică durabilă. Grupul propune ca țara să-și mărească treptat volumul cercetării și dezvoltării, pentru a ajunge la nivelul anului 2007 (0,7 % – n.n.) cât mai repede posibil, iar *nivelul actual de 0,40% este considerat un minim absolut*. Deși această creștere nu e considerată optimă și este cu mult sub obiectivul național de 1 % până în 2020, ea se percepe ca un semnal adecvat privind angajamentul politic față de reformele propuse. Situația actuală a investițiilor constituie **cel mai jos punct de referință** și, în opinia Grupului, este obligatorie o intervenție pozitivă care să sprijine reformele necesare". „Grupul recunoaște **necesitatea majorării cheltuielilor de cercetare și inovare ca o necesitate capitală** pentru dezvoltarea țării. Implementarea în practică a reformelor propuse de grup e posibilă doar dacă aceste reforme sunt însoțite de o finanțare adecvată". La pagina 22 a studiului, discutând despre abandonarea obiectivului de a crește finanțarea cercetării până la 1 % din PIB sau, din contra, a o reduce, se menționează că „Potrivit grupului, **o astfel de dezvoltare ar fi catastrofală**, în special dacă sunt prevăzute reforme, deoarece acestea vor necesita investiții suplimentare pentru a maximiza impactul implementării lor cu succes" [6].

Autorii Programului Național menționează în Nota informativă că „documentul propus este în concordanță ... cu recomandările exercițiului de evaluare a sistemului de cercetare și inovare din Republica Moldova..." la care fac referință mai sus. Însă una dintre aceste recomandări este următoarea: „**Recomandarea 10**: Moldova ar trebui să-și consolideze potențialul economic prin creșterea treptată a investițiilor sale în cercetare-dezvoltare pentru a atinge nivelul anului 2007 cât mai rapid. Reformele ambițioase propuse de grup pentru a spori calitatea și performanța sistemului de cercetare-dezvoltare din Moldova și impactul său asupra economiei nu pot fi implementate în mod eficient fără un astfel de angajament de către guvern pentru investiții susținute. **Grupul insistă asupra faptului că o asemenea creștere treptată a cheltuielilor în cercetare-dezvoltare este obligatorie**, nu numai

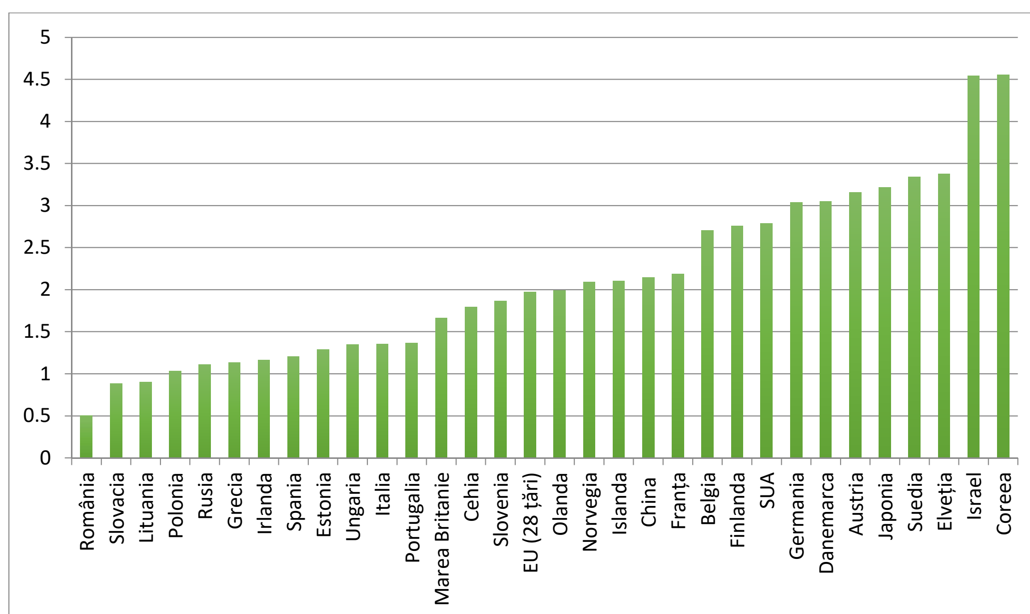

Figura 1. Cheltuielile pentru cercetare-dezvoltare ca pondere în PIB (%) în anul 2018 (sau ultimul an disponibil).

în urma nivelului actual scăzut de finanțare, ci și ca măsură de însoțire a reformei sistemului. Doar creșterea beneficiarilor unui buget atât de limitat **nu poate decât să descurajeze și să diminueze în continuare personalul de cercetare și capacitățile țării**."

Ca să ne dăm seama cât ne propunem noi să cheltuim în valori relative pentru cercetare în următoarea perioadă (în valori absolute alocăm mai puțin decât unele centre de cercetare importante), vom menționa că **în anul 2016 în lume s-a cheltuit pentru cercetare-dezvoltare 2,228 % din PIB** [7]. În Uniunea Europeană ținta propusă este de 3 % din PIB. Din figura 1 se poate deduce diferența mare a finanțării, în valori relative, în Republica Moldova, în raport cu **finanțarea cercetării în majoritatea țărilor** [8].

MODUL DE FINANȚARE

În majoritatea țărilor europene, principala modalitate de finanțare a cercetării-dezvoltării din fonduri publice este cea instituțională. Doar în 6 țări europene finanțarea prin proiecte depășește 50% din finanțarea publică a cercetării (Marea Britanie, Polonia, Belgia, Cehia, Estonia și Irlanda). Doar într-o țară din cele 6 finanțarea instituțională este sub 30% din total (figura 2).

De ce este ponderea finanțării instituționale atât de ridicată în țările europene? Pentru că ea asigură o bază stabilă pentru cercetări și sustenabilitatea instituțiilor, finanțarea proiectelor de lungă durată și a cercetărilor mai puțin atractive din punct de vedere economic, permite un nivel adecvat de autonomie în selectarea temelor de cercetare ș. a.

La noi se propune, conform Programului național în domeniile cercetării și inovării pentru anii 2020–2023, ca finanțarea instituțională să fie de 35 % în 2020 și să scadă cu câte 5 % în fiecare an următor. Această decizie este greu de înțeles în condițiile în care una dintre problemele sistemului național de cercetare, indicate la pct.15 al Programului este „5) baza materială învechită", iar la p.20 este indicat că „Investițiile actuale în dezvoltarea infrastructurii de cercetare și inovare sunt net inferioare necesităților". Prin implementarea acestei decizii am ajunge la cea mai redusă pondere a finanțării instituționale în Europa.

În legătură cu acest aspect, Grupul de experți europeni a înaintat următoarea recomandare: „Recomandarea 9: Creșterea ponderii finanțării competitive pentru cercetare-dezvoltare. Ponderea finanțării competitive în bugetul general de cercetare-dezvoltare ar trebui să crească ca mijloc de stimulare a concurenței și de recompensare a celor mai promițătoare propuneri și echipe de cercetare. Cu toate acestea, **o astfel de creștere a finanțării concurențiale ar trebui să se bazeze în mod prioritar pe fonduri suplimentare** care trebuie alocate cercetării și dezvoltării și **nu printr-o reducere a părții instituționale a bugetului**, care va afecta în mod negativ baza științei și capacitățile generale de cercetare și dezvoltare ale țării" [6].

DEZINSTITUȚIONALIZAREA FINANȚĂRII?!

În Nota informativă la PNCI se indică drept noutate a acestui act normativ „dezinstituționalizarea proiectelor de cercetări aplicative și fundamentale finan-

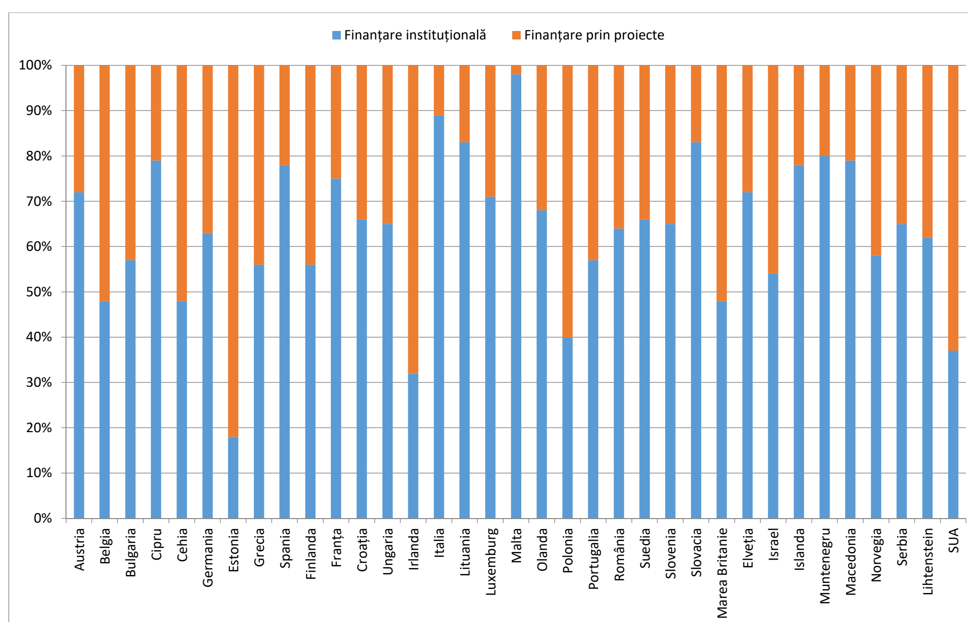

Figura 2. Ponderea finanțării instituționale și prin proiecte în unele țări.
Sursa: [9].

țate din bugetul de stat". Nu este clar ce înseamnă asta deoarece în Programul și Planul de acțiuni aprobat nu este indicată nici definiția și nici mecanismul de realizare a activității respective.

Dacă prin „dezinstituționalizarea proiectelor" se are în vedere scoaterea statelor de personal științific în afara finanțării instituționale – aceasta contravine cadrului normativ în vigoare. Astfel, art.13 al Codului accentuează că finanțarea instituțională este „destinată menținerii și dezvoltării infrastructurii publice din domeniile cercetării și inovării și pentru cheltuielile de personal aferente". Nu știm din ce cauză autorii PNCI sunt dispuși să interpreteze noțiunea *infrastructură a domeniilor cercetării și inovării* în sensul îngust al acestui termen, atribuindu-l doar fondurilor fixe. Atenționăm că art. 23 al Codului definește drept *infrastructură a domeniilor cercetării și inovării* „totalitatea organizaţiilor care contribuie la desfăşurarea activităţii ştiinţifice și de inovare: Academia de Ştiinţe, alte organizaţii din domeniile cercetării și inovării, instituţii financiare, fonduri și agenţii de susţinere a activităţii în domeniu, business-incubatoare, parcuri de inovare (ştiinţifice, tehnico-ştiinţifice și tehnologice), întreprinderi și alte organizaţii specializate". În același timp, dicționarele explicative definesc noțiunea de organizație drept „asociație de oameni cu concepții sau preocupări comune, uniți conform unui regulament ori statut în vederea depunerii unei activităţi organizate". Altfel spus, anume statele de personal științific unite întru realizarea unei activități urmează a fi finanțate instituțional. În sprijinul acestei afirmați vine și art. 109 al Codului, c**are** stabilește anumite norme privind „Retribuirea muncii cercetătorului ştiinţific din organizaţiile de drept public din domeniile cercetării și inovării în cadrul finanţării instituţionale".

Ce presupune dezinstituționalizarea proiectelor? Nu vor fi proiecte de cercetare instituționale? Dar în cadrul proiectelor instituționale erau fixate statele de personal științific ale instituției. Să înțelegem că pe viitor instituțiile de cercetare nu vor avea state de personal științific? Echipele de creație se vor întâlni la un colț de stradă, vor scrie un proiect, apoi vor arenda spațiu la o instituție pentru a-l realiza? Ce pârghii de penalizare pentru banii utilizați necorespunzător vor putea fi aplicate în aceste condiții? Ce se va întâmpla cu echipele de creație la finalizarea proiectului? Cum va fi asigurată menținerea școlilor științifice și continuitatea cercetărilor? Ce logistică vor indica echipele de creație în proiectele înaintate la concursurile internaționale, dacă în cadrul instituțiilor ei vor avea doar calitatea de arendator? Cât tineret va acceptă să se antreneze în cercetare, fiind conștient că peste 3-4 ani se va pomeni din nou într-o situație incertă? Șirul întrebărilor la care răspunsurile sunt neclare sau îngrijorătoare poate fi continuat.

Acest concept, posibil, ar putea fi testat pentru o parte a cercetărilor din științele socioumane, dar nicidecum în cazul științelor exacte, tehnice, medicale, agrare unde este obligatoriu experimentul, unde este utilizată tehnică sofisticată, deservită, printre altele, de personal în funcții de cercetători.

În general, prin prevederile ce se referă la finanțare, va fi greu de respectat cel puțin două principii puse la baza propunerilor Grupului de experți europeni: 1) reformele nu ar trebui să creeze riscul deteriorării capitalului fizic, intelectual și uman existent în prezent în sistemul de cercetare și inovare al Republicii Moldova, construit în perioade de muncă asiduă și cu dificultăți și 2) capacitatea de resurse umane a Republicii Moldova este un atu vital al națiunii; salariile decente, oportunitățile de carieră și condițiile de muncă favorabile pentru cercetători sunt esențiale pentru a evita migrația valorilor și epuizarea progresivă a activelor sale intelectuale. Menționăm că toate propunerile experților europeni abordează deficiențele structurale ale sistemului și se bazează pe punctele forte existente și potențiale, utilizând bunele practici aplicate în statele membre ale UE [6].

CONCLUZII ȘI PROPUNERI

Volumul și mecanismele de finanțare a activităților propuse în PNCI, pe fundalul tendințelor de diminuare și îmbătrânire a personalului științific, în condițiile unei incertitudini privind modalitatea de angajare a personalului științific și destinația finanțării instituționale lasă puține premise pentru dezvoltarea sau cel puțin pentru menținerea capacităților existente în cercetarea și inovarea din Republica Moldova în următorii patru ani. Mai mult decât atât, coroborat cu modalitatea stipulată de repartizare a finanțării („dezinstituționalizare"), PNCI poate conduce la dispariția instituțiilor de cercetare ca formă de organizare a cercetării științifice în Republica Moldova.

În acest context, lansăm următoarele ***propuneri*** care reies din practica internațională și situația din Republica Moldova:

1) Fixarea unei ținte de finanțare a cercetării în Republica Moldova de 1 % din PIB la sfârșitul realizării PNCI;

2) Stabilirea unei cote de 30 % pentru finanțarea competitivă prin proiecte la finalizarea PNCI, din investiții suplimentare în cercetare și nu din contul reducerii finanțării instituționale. Această finanțare trebuie să fie însă cu adevărat competitivă (nu mimare, cum s-a mai întâmplat), inclusiv cu posibilitatea organizării unor **licitații ale proiectelor de cercetare, cu te-**

matici formulate de experţi, deosebit de actuale şi necesare pentru Republica Moldova, concursuri la care ar participa echipe de cercetători şi care ar concura realmente între ele pentru a obţine finanţarea respectivă;

3) Menținerea finanţării instituționale pentru a asigura sustenabilitatea organizațiilor științifice din Republica Moldova, prin intermediul proiectelor instituționale, cu distribuirea fondurilor bugetare către fondatori (ministerele de resort) și axarea cercetărilor pe problemele sectoriale ce necesită suport științific sau canalizarea acestora conform unor programe de stat pentru soluționarea unor probleme primordiale de interes național. Instituțiile trebuie să aibă o autonomie suficientă la utilizarea finanţării instituționale. Finanțarea instituțională ar trebui să se bazeze pe evaluarea performanțelor organizațiilor, astfel încât:

- distribuirea finanţării instituționale pe organizații să se facă conform unei formule de repartizare care să-i avantajeze pe cei mai performanţi;
- formula de repartizare a finanţării instituționale să ţină seama de numărul cercetătorilor, infrastructura necesară de menținut și performanța instituțională;
- aprecierea performanței științifice instituționale să se bazeze pe evaluarea efectuată de către Agenția Națională de Asigurare a Calității în Educație și Cercetare (ANACEC).

Andrei Mudrea. *Noapte Egipteană*.
2015, t. a. p. 100 × 80 cm

4) Clasificarea organizațiilor din domeniile cercetării și inovării pe categorii în baza performanței științifice stabilite de ANACEC și aplicarea unor scări tarifare diferențiate de remunerare a personalului științific al acestora (3 categorii de calificare științifică). Scara tarifară actuală ar putea fi utilizată în continuare în raport cu organizațiile de categorie inferioară, iar în raport cu celelalte organizații ar putea fi aplicați coeficienți de creștere salarială pentru performanță (spre exemplu, 1,2 – pentru organizațiile de categoria II și 1,4 – pentru organizațiile de categoria I).

BIBLIOGRAFIE

1. Cu privire la aprobarea Programului național în domeniile cercetării și inovării pentru anii 2020–2023 și a Planului de acțiuni privind implementarea acestuia. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova din 1 august 2019. [online] https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/subiect12_1.pdf (vizitat la 11.08.2019).
2. Lege nr. 557 din 29.07.199 privind politica de stat în sfera cercetare-dezvoltare, în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 124 din 11.11.2019.
3. Cuciureanu Gh. Finanțarea publică a cercetării în Republica Moldova: un ciclu nou, abordare veche? Blog personal, 13 iunie 2014. [online] https://cuciureanul.wordpress.com/2014/06/13/finantarea-publica-a-cercetarii-in-republica-moldova-un-ciclu-nou-abordare-veche/ (vizitat la 04.09.2019).
4. BIROUL NAȚIONAL DE STATISTICĂ: a) Produsul Intern Brut în anul 2018 și trimestrul IV 2018. [online] http://statistica.gov.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=6300; b) Activitatea de cercetare-dezvoltare în anul 2018. Disponibil pe http://statistica.gov.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=6348; c) Produsul intern brut în trimestrul I 2019. [online] http://statistica.gov.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=6393 (vizitat la 04.09.2019).
5. MINISTERUL ECONOMIEI ȘI INFRASTRUCTURII. Notă cu privire la prognoza principalilor indicatori macroeconomici pentru anii 2020–2022. [online] https://mei.gov.md/sites/default/files/document/attachments/nota_prognoza_macroeconomica.pdf (vizitat la 04.09.2019).
6. EUROPEAN COMMISSION. Peer Review of the Moldovan Research and Innovation system. Horizon 2020 Policy Support Facility. Report, Directorate-General for Research and Innovation, 2016. [online] https://rio.jrc.ec.europa.eu/en/library/horizon-2020-policy-support-facility-peer-review-moldovan-research-and-innovation-system (vizitat la 04.09.2019).
7. THE WORLD BANK. Research and development expenditure (% of GDP). [online] https://data.worldbank.org/indicator/GB.XPD.RSDV.GD.ZS (vizitat la 04.09.2019).
8. OECD. Gross domestic spending on R&D (indicator). [online] https://data.oecd.org/rd/gross-domestic-spending-on-r-d.htm#indicator (vizitat la 04.09.2019).
9. Reale Emanuela. Analysis of National Public Research Funding (PREF) – Final Report. JRC Working Papers JRC107599, 2017, Joint Research Centre.

ROLUL RELAȚIILOR *GAZDĂ – PATOGEN* ÎN DECLANŞAREA BOLILOR LA PLANTE ŞI IDENTIFICAREA GENOTIPURILOR REZISTENTE

10.5281/zenodo.3525081

Doctor habilitat în ştiinţe biologice, profesor cercetător **Galina LUPAŞCU**
e-mail: galinalupascu51@gmail.com
Doctor în ştiinţe biologice, conferenţiar cercetător **Larisa ANDRONIC**
e-mail: andronic.larisa@yahoo.com
Doctor în ştiinţe biologice, conferenţiar cercetător **Svetlana SMEREA**
e-mail: smerea_svetlana@yahoo.com
Doctor habilitat în ştiinţe biologice, conferenţiar cercetător **Nadejda MIHNEA**
e-mail: mihneanadea@yahoo.com
Institutul de Genetică, Fiziologie şi Protecţie a Plantelor

ROLE OF THE INTERACTIONS HOST – PATHOGEN IN THE PLANT DISEASES AND IDENTIFYING OF THE RESISTANT PLANTS GENOTYPES

Summary: The reactions of triticale plants to *Fusarium* fungi, tomato plants to *Alternaria alternate* or to Tomato Aspermy Virus, Potato Virus X, barley to infection with Barley Stripe Mosaic Virus are described. Systems *plant x pathogens* (fungus, virus) are constituted by specific interactions, depending on the host plant and the pathogen genotypes. The involvement of polymorphic protein systems (peroxidases), soluble proteins, peroxidases, esterases, PR-5 synthesis level are provided as biochemical markers to biotic stress in identifying resistant genotypes.
Keywords: plant, fungus, virus, interaction, proteins, enzymes, quantitative characters.

Rezumat: Este descrisă reacţia plantelor de triticale la fungii *Fusarium*, a plantelor de tomate la *Alternaria alternata*, virusurile aspermiei tomatelor, X al cartofului, a orzului la virusul mozaicului dungat al orzului. Fitopatosistemele *plantă x patogen* (fung, virus) se constituie prin interacţiuni specifice, în funcţie de planta-gazdă şi de genotipul patogenului. Este dovedită implicarea sistemelor proteice polimorfe (peroxidaze), a proteinelor solubile, peroxidazelor şi esterazelor, nivelul de sinteză PR-5 al căror poate servi în calitate de marker biochimic al stresului biotic la identificarea genotipurilor rezistente.
Cuvinte-cheie: plantă, fung, virus, interacţiune, proteine, fermenţi, caractere cantitative.

Consideraţiuni generale. În secolul al XX-lea s-au produs schimbări cardinale şi rapide în tehnologiile agricole. Dezvoltarea agriculturii de tip extensiv, apoi intensiv, urmat de cel biologic a determinat producerea plantelor de cultură în condiţii de fluctuaţii considerabile meteopedoclimatice, deosebit de dezechilibrate în ultimii ani în agrocenoze, înlocuirea genotipurilor cu noi relaţii de nutriţie, fotosinteză şi metabolism [1; 2]. Cerinţele actuale înaintate faţă de căile de dezvoltare a economiei naţionale a Republicii Moldova impun efectuarea uanor schimbări esenţiale în tehnologiile de ameliorare a plantelor, schimbări ce ar permite o sporire considerabilă a recoltelor în baza elaborării unor procedee şi biotehnologii capabile să asigure crearea soiurilor şi formelor de plante cu performanţe direcţionate – productivitate şi calitate sporită, rezistenţă la boli şi toleranţă la factorii climatici nefavorabili. O problemă esenţială constituie în continuare consecinţele provocate de bolile fungice şi virotice [3; 4; 5].

În condiţiile fluctuaţiilor climatice considerabile, tendinţelor globale de creştere a numărului populaţiei, se impune promovarea unui sistem durabil ce are drept obiectiv crearea genotipurilor rezistente la un complex de factori extremi.

Obiectivul principal al cercetărilor a fost fundamentarea bazelor genetico-ecologice ale interacţiunilor *plantă x patogen* în cadrul micozelor şi virozelor plantelor de cultură, precum şi valorificarea acestora la identificarea genotipurilor preţioase.

Impactul maladiilor micotice şi virotice. Creşterea patogenităţii şi răspândirea fungilor şi virusurilor la plantele de cultură este cauzată, preponderent, de restrângerea pronunţată a diversităţii genetice

a soiurilor nou create. Pornind de la interese economice, adesea în programele de ameliorare a culturilor este inclus, în special, materialul inițial ce reprezintă genotipuri înalt productive, cu fructe/boabe de calitate înaltă, dar care adesea nu conțin gene ale rezistenței pentru cele mai severe maladii. De rând cu aceasta, genotipurile rezistente manifestă frecvent însuşiri neatractive, indezirabile pentru producător și consumator – productivitate și calitate biochimică diminuată. Din acest considerent, sursele de rezistență adesea nu sunt implicate în hibridări, ca rezultat fiind create soiuri cu o perioadă de utilizare scurtă. Includerea în programele de ameliorare a unei germoplasme cu bază genetică extinsă, inclusiv a formelor sălbatice, și selectarea în populațiile segregante a formelor recombinante cu asocieri reușite ale caracterelor valoroase este una dintre strategiile moderne ale ameliorării menite să sporească adaptabilitatea plantelor de cultură la schimbările climatice și ale structurii populaţiilor de patogeni. Îmbinarea rezistenţei la factorii abiotici şi biotici stresogeni ai mediului este o cale sigură de creare a soiurilor durabile [6; 7]. Obținerea de varietăţi performante necesită crearea rapidă de noi forme cu combinaţii de gene valoroase pe căi bazate pe cunoașterea amplă a componenței speciilor de fungi/virusuri, interacțiunii gazdă-patogen în diferite condiţii ambientale [8; 9; 10; 11].

Influenţa micozelor și a factorilor ambientali asupra cerealelor și leguminoaselor. În opinia noastră, în Republica Moldova, creşterea gradului de răspândire și intensitate a fuzariozelor în culturile agricole și, în special, în culturile cerealiere, este determinată de un șir de cauze: perturbările ecologice din ultimii ani care cauzează slăbirea plantelor și le predispune pentru un atac de ciuperci *Fusarium*; nerespectarea frecventă a asolamentului, fapt ce conduce la acumularea de patogeni în sol; lipsa unui monitoring al componenţei speciilor *Fusarium*, precum și al potenţialului patogenic al acestora cu privire la cele mai importante culturi agricole de pe întreg teritoriul republicii; neglijarea factorului de rezistenţă la fuzarioze a formelor nou create în cadrul programelor de ameliorare; cercetările biotehnologice restrânse cu privire la rezistența culturilor agricole la fuzarioze.

Putregaiul de rădăcină la grâul comun de toamnă (piciorus negru) are manifestări specifice fazelor ontogenetice: putrezirea seminţei și gemulei, rădăcioarele primare și secundare, coleoptilul, nodul de înfrăţire, baza tulpinii, ofilirea în faza de plantulă, obturarea vaselor conducătoare cu miceliu și pătulirea grânelor, depigmentarea tulpinii și spicului, spice goale cu palete aspre, seminţe șiștăvite sau cu embrion negru la plantele mature. Boala reprezintă una dintre cele mai devastatoare patologii ale culturilor cerealiere în secolul al XX-lea și este provocată de mai multe genuri de fungi ubicuitar răspândiţi în sol. La cerealiere, putregaiul de rădăcină este produs de un ansamblu vast de fungi cu patogenitate facultativă sau obligatorie din mai multe genuri: *Fusarium, Helminthosporium* (*Drechslera*/*Bipolaris*), *Cochliobolus*, *Pythium*, *Rhizoctonia, Alternaria*. Frecvent, asociaţia acestora, adică componenţa speciilor complexului fungic, este determinată de condițiile de mediu [7; 12].

La soia, în condiţiile noastre, printre cele mai răspândite boli micotice pot fi menţionate putregaiul de rădăcină (însoţit de obicei de putrezirea cotiledoanelor) și ofilirea fuzariană a plantei. Agenţii cauzali ai maladiilor, cu frecvenţă înaltă, sunt: *F. oxysporum, F. gibbosum, F. solani, F. javanicum* [13].

Influenţa micozelor și factorilor ambientali limitativi asupra plantelor de tomate. Recolta și calitatea fructelor de tomate se datorează nu doar optimizării condiţiilor de creștere a plantelor, dar și utilizării soiurilor cu performanţă genetică înaltă, factor care prezintă o verigă decisivă a progresului inovaţional în agricultură și asigură obținerea unor cantităţi înalte de producţie de calitate superioară, cu însuşiri organoleptice solicitate [6; 14].

Tomatele sunt susceptibile la circa 200 de boli fungice, bacteriene, virale, nematodice [15]. În condiţiile Republicii Moldova, din maladiile severe fac parte putregaiul de rădăcină, viltul fuzarian, verticiloza, alternarioza, diverse bacterioze și viroze, pentru care sunt identificate unele surse de rezistenţă. Fuzarioza provoacă putrezirea rădăcinilor (din această cauză, plantele devin firave și susceptibile pentru alţi patogeni) și a peţiolurilor. Alternarioza determină apariţia petelor brune și necrozelor pe frunze, ceea ce diminuează semnificativ capacitatea fotosintetică a frunzelor și are un impact devastator asupra recoltei [16; 17]. Conform unor date, toxinele fungilor *Alternaria* spp. și *Fusarium* spp., implicate în patogeneză, acumulându-se în fructele de tomate, în special la soiurile sensibile, sunt destul de toxice pentru om [18].

Pentru identificarea genotipurilor cu rezistenţă specifică sau complexă, o mare importanţă are: stabilirea componenţei speciilor de fungi – agenţilor cauzali ai maladiilor [7; 19]; particularităţile de manifestare a principalilor factori genetici implicaţi în controlul caracterelor de rezistenţă și productivitate – dominanţa/recesivitatea, heritabilitatea, acţiunile și interacţiunile genice, corelaţiile; factorul parental în calitate de component de hibridare; potenţialul transgresiv al caracterelor în condiţii optime și de stres hidric; rolul variabilităţii caracterului de interes biologic și economic în eficientizarea procesului de ameliorare [26].

Mecanisme de interacţiune *gazdă x fung* la diverse nivele de organizare a plantei. Efectul agenților cauzali ai putregaiului de rădăcină asupra plantelor de grâu este determinat de capacitatea de interacțiune a plantei-gazdă cu fungul, adică de capacitatea de a forma fitopatosisteme. S-a constatat că ponderea genotipică în aceste relații este înaltă, fapt ce oferă posibilități de creare a formelor rezistente pe cale genetică [19].

La triticale s-a constatat că reacţia genotipurilor la fungii *Fusarium* spp. este nemijlocit legată de particularităţile de funcţionare a sistemelor proteice polimorfe. În cadrul patogenezei, sinteza peroxidazelor se poate amplifica sau diminua, aceste fenomene fiind determinate în mare parte de factorul matern al plantei hibride. S-a demonstrat că proteinele solubile în apă cu R_f = 0,19-0,53, sinteza cărora se mărește ca răspuns la atacul patogenului, pot servi în calitate de markeri biochimici ai rezistenţei triticalelor la maladie [20; 21]. Patogenii *Fusarium* spp. induc în plantele de triticale creşterea conţinutului aminoacizilor liberi, diminuarea activităţii mitotice în celule, dimensiunilor anterelor și lodiculelor [21].

La nivelul embrionilor imaturi de triticale în cultura *in vitro*, s-a constatat că în încrucișările backcross cu ambii părinţi s-au manifestat puternice acţiuni și interacţiuni genice implicate în formarea biomasei calusale pe mediu nutritiv suplimentat cu una dintre cele mai importante toxine ale fungilor *Fusarium* spp. – acidul fuzaric. La mărirea biomasei au contribuit acţiunile *aditive* și interacţiunile epistatice *dominant-dominante*, iar la micșorarea acesteia – acţiunile *dominante* și interacţiunile de tip *aditiv-aditiv* și *aditiv-dominant* [22; 23].

Forma maternă a hibrizilor de grâu comun influențează interacțiunile alelice între genomurile parentale, ceea ce se reflectă asupra reacției genotipurilor heterozigote de generația F_1, precum și a nivelului/variantei efectelor genice (acțiuni și epistazii) implicate în heritabilitatea reacției grâului la septorioză, iar la tomate părintele matern influențează nivelul de sinteză al peroxidazelor, esterazelor și interacțiunile genice din plantă în reacția la fungul *A. alternata.* Aceasta denotă că prin selectarea reușită a componenților de hibridare pot fi modificate variabilitatea genetică și eficientizate programele de ameliorare, aducă procesul de creare a genotipurilor rezistente [24; 25; 26].

La genotipul sensibil de grâu, spre deosebire de cel rezistent, sub acţiunea filtratelor de cultură *Fusarium* și *Drechslera* au avut loc abateri semnificative de la distribuţia normală a plantelor în baza caracterelor de creştere. Acest test statistic a servit drept metodă de identificare a genotipurilor de grâu, rezistente la agenţii cauzali ai putregaiului de rădăcină [27]. Cu alte cuvinte, sub presiunea factorului biotic are loc descompunerea populaţiei iniţiale de plante în subclase (subpopulaţii) cu însușiri biologice distincte, fenomen atestat și în cazul tomatelor și considerat ca mecanism de formare a noilor linii la nivel populaţional.

S-a constatat că între frecvenţa calusurilor embriogene pe mediu MS suplimentat cu toxina fungică acidul fusaric și gradul de atac al plantelor de triticale, grâu și secară în condiţii de câmp, coeficienţii de corelaţie sunt: -0,7; -0,94. Analiza dialelă a capacităţii de calusare la triticale după modelul Hayman (4 x 4) a pus în evidenţă faptul că pe mediu optim în populaţia cercetată efectele aditive și cele dominante au avut un rol important în formarea caracterului, iar pe mediul cu acid fusaric a sporit rolul genelor recesive. Aceasta se explică prin influenţa toxinei asupra exprimării genelor dominante, fapt confirmat prin creșterea considerabilă a factorului paratipic pe mediul cu acid fusaric (de la 6,0 la 38,7) [23].

Impactul maladiilor virale asupra plantelor de cultură. Fitovirusurile sunt dintre cei mai păgubitori și în același timp puțin studiați agenți patogeni din cauza complexității și specificității procesului patologic declanșat. În cazul infectării plantelor cu virusuri între genomurile acestora se stabilesc relaţii în funcţie de tipul reacţiei gazdei faţă de patogenul respectiv.

Conform unor date mai recente, se cunosc peste 1 500 de virusuri capabili să infecteze plantele de cultură. Impactul economic negativ provocat de fitovirusuri variază între 10-80 %, iar uneori poate atinge și 100 %. Pentru unele culturi, pagubele sunt atât de considerabile, încât poate fi pusă în pericol însăși menținerea soiului, liniei sau chiar a speciei. Fitovirusurile sunt responsabile nu doar de pierderile cantitative, ci și de cele calitative. Infecțiile virale generează la plantele infectate un șir de simptome determinate de mai mulți factori, principalii dintre aceștia fiind relațiile stabilite între genotipul gazdei și virus, în asociere cu factorii de mediu.

Fiind paraziți obligatori, virusurile sunt în dependență totală – plastică și energetică – de celulele vii infectate. Pentru realizarea ciclului de viață, virusurile trebuie să depășească mecanismele de apărare ale plantelor, fără a distorsiona funcțiile vitale ale gazdei. Pentru aceasta, particulele virale interacționează și/sau interferează cu componentele celulare ale gazdei, ceea ce conduce la modificări în procesele fiziologice ale plantelor, rezultând cu dezvoltarea simptomelor. Date recente demonstrează că dezvoltarea plantelor afectate de virusuri este însoţită de o gamă largă de evenimente celulare, cum ar fi reglarea hormonală, controlul ciclului celular și transportul endogen al macromoleculelor. Infecțiile virale pot induce într-o

gazdă susceptibilă modificarea expresiei a peste 4 000 de gene. Totodată, diferite virusuri produc diferite răspunsuri într-o gazdă comună, dovedind complexitatea procesului [28]. Deși există dovezi experimentale privitor la contribuția diferitelor elemente în inducerea procesului patologic, lipsește un model concludent care ar explica dezvoltarea specifică a virozelor [29].

Este important de menționat că virozele reprezintă boli grave, întrucât afectează iremediabil plantele. În acest context sunt foarte importante cercetările ce vizează evaluarea diferitelor sisteme *virus-gazdă* în scopul evidențierii de surse tolerante sau cu rezistență la diferiți agenți virali.

Mecanisme de interacţiune *gazdă x virus* la diverse nivele de organizare a plantei. În cazul infectării plantelor cu virusuri, între genomurile acestora pe parcursul patogenezei se stabilesc interrelaţii în funcţie de tipul reacţiei gazdei faţă de patogenul respectiv. În raport cu reacţia gazdei faţă de infecţia virala se disting plante: sensibile (susceptibile), tolerante, rezistente şi imune. În plantele imune virusul se acumulează doar în celulele primar infectate, fără a se distribui prin organele plantei și fără a induce simptome exterioare [30]. În plantele cu diferit grad de rezistentă, virusurile se acumulează în celulele primar infectate, cauzând formarea de necroze. Genotipurile tolerante creează condiţii optime pentru reproducerea componenţilor virali, asamblarea virusurilor și transportarea lor prin diferite organe, fără a induce careva modificări macrostructurale. Pentru inducerea unei infecții productive virusurile au nevoie nu doar să depășească barierele de apărare ale plantei, dar și să devanseze multe procese intracelulare care să le permită realizarea procesului de reproducere. Inițierea acestui ciclu depinde de natura materialului genetic al virusului. Cooperarea factorilor necesari pentru replicarea și distribuirea virusurilor cu factorii gazdei determină caracterul infecției.

În plantele sensibile infecţia productivă este suplinită de diverse micro- și macromodificări. Simptomele infecțiilor virale sunt foarte diverse – de la mozaicuri, marmorări, îngălbeniri ale frunzelor ce pot fi însoțite de malformații ale plantelor sau organelor (deformări, teratome), până la necroze care pot provoca moartea țesuturilor sau chiar a organismului integru. La nivel subcelular, fitovirusurile pot induce diverse modificări, cum ar fi: proliferarea membranelor, restructurări ale organitelor (mitocondriilor, cloroplastelor, nucleului), acumularea incluziunilor specifice sau a agregatelor paracristaline ale particulelor virale [31]. Reorganizările structurale sunt complementate de multiple perturbări fiziologice ce cuprind metabolismul proteinelor și glucidelor. Conţinutul zaharurilor poate contribui la reglarea biosintezei hidraţilor de carbon. Concentraţia sporită de zaharuri inhibă fotosinteza prin reprimarea expresiei genelor ce determină sinteza proteinelor, clorofilei a/b, subunităților Rubisco și plasticianinei, în urma căreia se dereglează procesul de fotofosforilare și, corespunzător, cel al fotosintezei [29].

Cercetările noastre au contribuit la obținerea unor date importante privitor la morfologia particulelor virale și reorganizările structurale provocate de infecțiile virale la diferite soiuri de tomate, orz de primăvară, incluziunile intracelulare specifice (structurile membranare, cristaloide), care servesc drept criterii sigure de diagnostic la nivel de gen; localizarea intracelulară a germenilor virali în funcție de etapele procesului de patogeneză [31]. S-a stabilit că plantele reacționează la infecțiile virale printr-un spectru vast de modificări fiziologice manifestate structural. Virozele cauzate de virusurile aspermiei tomatelor, X al cartofului, mozaicului tutunului la plantele de tomate, virusul mozaicului dungat al orzului la orz și virusul mozaicului conopidei la varză sunt complementate de modificări macro- și microstructurale, rezultate în urma interacțiunii dintre patogen și gazda susceptibilă și manifestate prin reacții specifice și nespecifice la nivelul diferitelor țesuturi, inclusiv ale sistemelor reproductive [31]. Modificările citopatice induse la nivel structural al organitelor celulare poartă caracter stereotipic, manifestând eterogenitate în gradul de expresie în cadrul unei celule, precum și între celulele aceluiași țesut.

În cercetările noastre, a fost demonstrată influenţa infecţiilor virale asupra inducerii de mutaţii meiotice, modificări ale fenomenelor de recombinare mitotică şi meiotică.

Analiza citologică a procesului de microsporogeneză a evidenţiat majorarea frecvenţei aberaţiilor meiotice la tomate în cazul infectării cu virusul aspermiei tomatelor (VAT), virusul X al cartofului (VXC), precum şi la soiurile de orz infectate cu virusul mozaicului dungat al orzului (VMDO). La plantele infectate în procesul de meioză s-a constatat o creştere semnificativă a numărului de aberaţii de tipul eliminărilor de cromozomi, cromozomi retardatari, punţi cu sau fără fragmente; distribuţie neuniformă a materialului genetic între celulele mamă; sporirea frecvenţei de sporade anormale [32]. Repercusiunile implicării agenţilor virali în procesul de meioză depind în cel mai direct mod de sistemul concret *virus-plantă*, fiind determinate de genotipul gazdei în proporţie de cca 50 %. Conform datelor obţinute, puterea de influenţă a infecţiei virale variază între 18-36 %, în funcţie de agentul viral aflat în studiu. Sistemele gazdă-patogen reacţionează specific în cazul fiecărui genotip analizat

în ceea ce privește amplitudinea aberațiilor în microsporogeneză, iar tipurile aberațiilor cromozomale constatate sunt similare celor produse de radiațiile gama, al căror mecanism de acțiune este bine cunoscut.

Urmare a infectării tomatelor cu VAT sau VXC crește numărul de chiasme interstiţiale, complementate de sporirea sau micșorarea celor terminale, ceea ce se poate produce atât prin redistribuirea, cât și prin inducerea unor noi schimburi de segmente cromatidice [5]. Această redistribuire are o mare semnificaţie, deoarece se soldează cu sporirea recombinării genelor localizate în același grup de *linkage* și generarea de noi combinații alelice. Rezultate similare în derularea procesului de microsporogeneză au fost obţinute la infectarea soiurilor de orz de primăvară cu VMDO.

Impactul infecției virale asupra recombinării meiotice (stabilit în baza evaluării frecvenței și spectrului *crossing*-overului meiotic) și mitotice (estimat în urma analizei schimburilor între cromatidele surori) denotă însușirea genotoxică a VAT, VXC, VMDO, exprimată prin majorarea frecvenței de schimburi cromatidice în celulele proliferative ale plantelor gazdă (tomate, orz de primăvară). Infecția produsă de VMDO a cauzat inducerea de anomalii ce au la bază dereglări ale fusului de diviziune, așa cum ar fi C-mitozele, ceea ce exprimă caracterul aneugen al agentului patogen studiat [33]. Studiul citologic al dividerilor mitotice în rădăcioarele de orz în cazul infecției virale a demonstrat efectul mitodepresiv și genotoxicitatea infecției virale [34].

Infecția virală produsă de VMDO induce la soiurile susceptibile de orz o gamă largă de reacții de răspuns ce cuprind modificări structurale, fiziologice și genetice. Prin tehnică RT-PCR s-au stabilit abateri semnificative ale expresiei unor gene în frunzele plantulelor de orz infectate. La plantele virozate, activitatea genelor implicate în metabolismul antioxidant (APX și SOD) a fost în declin comparativ cu martorul. Totodată, concentrația transcripților genelor pentru *proteinele asociate patogenezei* (PR) a fost semnificativ modificată. S-a constatat stimularea sau represia genelor PR-3 și PR-10, în funcție de genotip, în timp ce pentru gena PR-5 a fost considerată sporirea activității în toate variantele experimentale, reacție dovedită a fi specifică procesului de patogeneză [35].

Studiile care au contribuit la evaluarea acestor procese demonstrează complexitatea patogenezei virale, diversitatea lor ca formă, dar și specificitatea fitopatosistemelor.

În același timp, la descendenții de tomate și orz obţinuţi de la plante virusate au fost descrise modificări în expresia caracterelor cantitative și calitative dependente de tipul răspunsului gazdei la patogen (rezistență, toleranță, susceptibilitate). Astfel, în generațiile II și III derivate de la tomate infectate VMT sau VAT au fost atestate variații genetice și fenotipice cu o rată sporită a numărului de caractere cu diferenţe semnificative la genotipurile purtătoare de gene de rezistență și toleranță, comparativ cu soiul sensibil.

Pornind de la efectele genetice provocate de infecţiile virale, au fost dezvoltate cercetările ce ţin de utilizarea fitovirusurilor în calitate de inductori ai variabilității genetice la plantele de cultură. Această cale de creștere a frecvenței și spectrului de recombinanți merită o atenție deosebită, deoarece asigură antrenarea în procesul de ameliorare a unor noi surse de rezistență față de factori de mediu și contribuie la sporirea eficienței selecției genotipurilor valoroase după productivitate și calitate. Modificarea procesului de recombinare a fost înregistrată în cazul infectării tomatelor cu VAT, VXC sau a orzului de primăvară cu VMDO.

Ca rezultat al infectării tomatelor la etapa de microsporogeneză, s-a produs majorarea frecvenţei și spectrului recombinărilor meiotice, modificarea coeficientului de variaţie a numărului de fructe *per* ciorchină de 2,7 ori, a masei unui fruct de 3,8 ori, a numărului de seminţe *per* fruct de 4,9 ori, precum și diversificarea spectrului de forme noi ce îmbină caractere cantitative agronomic valoroase. Pe asemenea cale au fost obținute forme ale soiului Fachel cu masă mare a fructului, conţinut sporit de substanţe uscate și număr redus de seminţe [36].

În mod separat sau asociat cu razele gama, VMDO a influenţat semnificativ valoarea indicilor morfologici ai descendenţilor de orz în generaţiile provenite de la plantele virozate. Au fost atestate modificări semnificative ale coeficientului de variaţie a taliei plantei, lungimii spicului, numărului de spiculeţe, numărului de fraţi, fiind evidenţiate exemplare cu *devieri ale caracterelor cantitative de la tipul iniţial. Astfel, au fost remarcate exemplare cu talia de cca 40 cm, în timp ce la soiurile iniţiale înălţimea minimă a plantelor a constituit nu mai puţin de 50-51 cm. Totodată,* diminuarea taliei plantelor a fost asociată cu reducerea numărului de internoduri, ceea ce este un caracter deosebit de important pentru amelioratori. Realizarea evaluărilor individuale a permis de a selecta exemplare cu talie joasă și caractere ce determină productivitatea (lungimea spicului, numărul de spiculeţe dezvoltate) mai înalte comparativ cu soiul iniţial. *Diapazonul de variație a fiecărui caracter analizat s-a dovedit a fi specific genotipului soiului. În baza acestor rezultate, a fost elaborat un procedeu ce are ca noutate* utilizarea VMDO în scopul obţinerii unui spectru diversificat de caractere cantitative [37].

Una dintre căile promițătoare de creare a materialului iniţial valoros este asocierea culturilor *in vitro* cu

alţi factori recombinogeni. Se știe că principalele cauze ale apariţiei variaţiilor somaclonale sunt heterogenitatea genetică a celulelor somatice ale explantului iniţial, variabilitatea genetică și epigenetică, precum și condiţiile de cultivare. Obţinerea somaclonelor de varză din ţesut mezofilian, derivate de la plante infectate cu virusul mozaicului conopidei, s-a soldat cu sporirea diversităţii generate de culturile *in vitro*. După un șir de caractere morfologice: lăţimea și lungimea frunzei, precum și coraportul acestor doi indici; numărul de frunzuliţe; lungimea rădăcinii și tulpinii; conţinutul de substanţe uscate, a fost stabilită variabilitatea morfologică a regeneranţilor, cu deosebiri care au suport statistic. Conform tabloului distribuirii substanţelor uscate în lotul regeneranţilor derivaţi de la plante virozate, s-a produs inducerea unor clase noi de plante cu conţinut de substanţe uscate, deosebite de soiul iniţial și, totodată, superioare regeneranţilor obţinuţi pe cale tradiţională [38].

CONCLUZII

Rezistența plantelor de cultură la fitopatogenii fungici și virali este o premisă determinantă pentru existența soiurilor create și valorificarea economică a acestora.

Fitopatosistemul *plantă x patogen* se constituie prin interacţiuni specifice, în funcţie de planta-gazdă și genotipul patogenului. S-a constatat că în reacţia plantelor de triticale la fungii *Fusarium* sunt implicate sisteme proteice polimorfe (peroxidaze), proteine solubile, iar a plantelor de tomate la *Alternaria alternata* – peroxidazele și esterazele, al căror nivel de sinteză poate servi în calitate de marker biochimic al stresului biotic la identificarea genotipurilor rezistente. Gradul de patogenitate în sistemele orz de primăvară/virusul mozaicului dundat al orzului este asociat cu conținutul sporit al proteinei PR-5.

La nivelul embrionilor imaturi de triticale în cultura *in vitro* s-a constatat că toxina fungică acidul fuzaric a influenţat expresia genelor dominante implicate în procesul de calusare, fapt confirmat de creșterea considerabilă a factorului paratipic, deci a nivelului de interacţiune *genotip x mediu*.

Sub influenţa stresului fungic (*Fusarium* spp., *Drechslera* spp.), populaţiile de grâu comun de toamnă se descompun în subpopulaţii cu diferit grad de rezistenţă.

Plantele de tomate și orz infectate cu virusuri și descendenții obținuți din condiții patologice prezintă modificări în expresia unor caractere cantitative și calitative cu un grad de expresie specific fiecărei combinații gazdă-patogen.

Variațiile calitative constatate în spectrele electroforetice ale peroxidazelor și esterazelor confirmă generarea unui polimorfism al izoenzimelor implicate în asigurarea adaptabilității genotipurilor, ceea ce indică posibilitatea obținerii de forme cu noi combinații de caractere.

BIBLIOGRAFIE

1. Singh G., Chaudhary H. Selection parameters and yield enhancement of wheat (*Triticum aestivum* L.) under different moisture stress condition. In: Asian J. Plant Sci., 2006, 5, p. 894-898.
2. Kocherina N., Dragavcev V. Vvedenie v teoriju jekologo-geneticheskoj organizacii poligennyh priznakov rastenij i teorii selekcionnyh indeksov: Jekologo-geneticheskaja organizacija slozhnyh kolichestvennyh priznakov produktivnosti, ustojchivosti i kachestva produkcii rastenij. [online] //http:www.agromage.com/stat_id.php (vizitat la 10.02.2019).
3. Lupashku G. A., Bujukli P. I. Jekologicheskie aspekty patogeneza fuzarioza tritikale v Moldavii. B: Mikologija i fitopatologija, 1997, t. 31, N 3, s. 74-78.
4. Lupașcu G., Sașco E., Gavzer S. ș. a. Determinismul genetic al reacției grâului comun de toamnă la boli fungice. În: Cercetări de Genetică Vegetală și Animală, Vol. IX, 2006, p. 87-94.
5. Andronic L. Evidence of meiotic recombination in virus infected tomato. În: Buletinul Academiei de Științe a Moldovei. Științele vieții, 2010, nr. 2(311), p. 8-16.
6. Mihnea N., Ganea A. Tomatele. Red. șt. V. Grati. Ch.: AȘM, 2012. 140 p.
7. Controlul genetic al caracterelor de rezistență și productivitate la grâul comun / Coordonator Galina Lupașcu. Chișinău: Tipografia AȘM, 2015. 174 p.
8. Lupașcu G. Contribuții la sporirea rezistenței unor culturi agricole la boli fungice în condițiile Republicii Moldova. În: Protecția plantelor de dăunători, boli și buruieni în Republica Moldova. Conferință științifico-practică. Chișinău, 1998, p. 57-58.
9. Lupașcu G., Sașco E., Kastner B. și alții. Reacția unor genotipuri de sfeclă de zahăr la patogenii care provoacă putregaiul de rădăcină. Cercetări de genetică vegetală și animală. 2006, Vol. IX, 79-86. (Fundulea, România).
10. Lupașcu G., Sașco E, Gavzer S. Cercetări cu privire la controlul genetic al rezistenței grâului la *Drechslera sorokiniana* (Sacc). Subram. În: Buletinul Academiei de Științe a Moldovei. Științele vieții, 2008, nr. 3 (306), p. 66-73.
11. Lupascu G., Sasco E., Gavzer S. The componence of the fungus species that provoke root rot and spike diseases at common winter wheat in the Republic of Moldova conditions. In: 5th Congress on Biotechnology "Meeting the Needs of a Changing World", June 25-27, 2014, Valencia, Spain, 2014, Nr. 1820.
12. Lupașcu G., Sașco E., Gavzer S. Componența speciilor de fungi care produc boli la *Tr. aestivum* L. În: Buletinul Academiei de Științe a Moldovei. Științele vieții, 2008, nr. 2 (305), p. 67-74.
13. Lupashku G.A., Sashko E.F. Vzaimodejstvie rastenie-patogen v fitopatosisteme *Glycine soya-Fusarium spp*. B: Kul'turnye rastenija dlja ustojchivogo sel'skogo hozjajstva v XXI veke. Tom 2, Moskva: Tipogafija Rossel'hozakademii, 2005, c. 176-182.
14. Mihnea N. Ameliorarea soiurilor de tomate pentru cultivare în câmp deschis în Republica Moldova. Chișinău: Tipografia Print – Caro. 2016, 196 p.

15. Scott J. W., Gardner R. G. Breeding for Resistance to Fungal Pathogen. In: Genetic Improvement of Solanaceous Crops. Vol. 2. Tomato. Ed. Razdan M.K., Mattoo A.K., USA, Sci. Publishers, 2007, p. 421-456.

16. Lupashku G. A., Rotaru L. I. Vzaimosvyaz' ustoychivosti tomata k fuzarioznym kornevym gnilyam i nizkim polozhitel'nym temperaturam. V: Sovr. tendents. v sel. i semenov. ovoshch. kul'tur. Trad. i persp., II Mezhd. nauchno-praktich. konf. (2-4 avgusta 2010 goda). Mat. dokl., soobshcheniy, Tom II, M.: Izd-vo VNIISSOK, 2010, s. 362-369.

17. Grigorcea S., Lupașcu G., Mihnea N. Reacţia formelor parentale și hibrizilor reciproci F_1 de tomate la Alternaria spp. În: Buletinul Academiei de Ştiinţe a Moldovei. Ştiinţele vieţii, 2012, nr. 2 (317), p. 64-70.

18. Yamagishi D. et al. Pathological evaluation of host-specific AAL-toxins and fumonisin mycotoxins produced by *Alternaria* and *Fusarium* species. In: J. of General Plant Pathol., 2006, Vol. 72, Issue 5, p. 323-327.

19. Lupashku G. A., Sashko E. F., Gavzer S. I. Vzaimodeystviya rasteniy pshenitsy s vozbuditelyami kornevoy gnili. B: Kul'turnye rasteniya dlya ustoychivogo sel'skogo khozyayctva v XXI veke (immunitet, selektsiya, introduktsiya). Tom IV, Chast' I, Moskva: Tipogafiya Rossel›khozakademii, 2011, s. 101-105.

20. Lupașcu G., Barbacari N., Cemortan I., Ceban D. Metodă de apreciere a rezistenţei genotipurilor de triticale la fuzarioză. Brevet de invenţie MD 1261 G2 din 1999.07.31.

21. Lupashku G. A. Fuzarioz tritikale. Kishineu: Ştiinţa, 1999. 232 s.

22. Lupașcu G., Fandeev E. Stabilirea efectelor de acţiune și interacţiune genetică implicate în reacţia genotipurilor de triticale la toxina de *Fusarium sp.* în cultura embrionilor imaturi. În: Cercetări de genetică vegetală și animală, 2000, Vol. VI, p. 105-109 (România).

23. Lupașcu G., Fandeev E. Genetica rezistenţei culturii triticale la fuzarioză. Cercetări *in vitro.* Chișinău: Tipografia Acad. de Șt. a Rep. Moldova, 2004. 136 p.

24. Lupashku G., Grigorcha S., Mikhnya N. Vliyanie materinskoy formy na vzaimodeystvie genov rasteniy tomata pri porazhenii al'ternariozom. V: Selektsiya i semenovodstvo ovoshchnykh kul'tur: Sb. nauchnykh trudov. Vyp. 45. Moskva, 2014, s. 362-370.

25. Lupașcu G., Gavzer S. Rolul factorului parental în reacţia descendenţilor de grâu comun la septorioză. In: Simp. șt. intern. „Protecţia Plantelor – realizări și perspective" Chișinău, 27-28 octombrie 2015. Chișinău: Prin-Caro, 2015, p. 139-142.

26. Lupașcu G. Rolul factorului parental și interacţiunilor genice la elaborarea tehnologiilor de creare a genotipurilor de plante cu însușiri valoroase. In: Intellectus, 2016, nr. 1, p. 89-93.

27. Lupașcu G., Sașco E., Gavzer S. Metodă de identificare a genotipurilor de grâu, rezistente la agenţii patogeni ai putregaiului de rădăcină. Brevet de invenţie MD 3421 G2 din 2007.11.30.

28. Culver J. N., Padmanabhan M. S. Virus-induced disease: altering host physiology one interaction at a time. Annu Rev Phytopathol. 2007, 45, p. 221–243.

29. Pallas V. and Garcıa J. A. How do plant viruses induce disease? Interactions and interference with host components. Journal of General Virology, 2011, 92, 2691–2705.

30. Andronic L., Bujoreanu V., Artemi C. Reacţii specifice citopatice induse de viroze la tomate. Materialele conferinţei științifico-practice consacrate aniversării a 70-a a fondării ICCC Selecţia „Rezultatele și perspectivele cercetărilor la cultura plantelor de câmp în Republica Moldova", Bălţi, 20 iunie, 2014, p. 68-72.

31. Andronic L., Bujoreanu V. Virusurile tomatelor – citopatologie și diagnostic. Agricultura Moldovei, nr. 1-2, 2015, p. 31-34.

32. Andronic L. Viruses as trigger of DNA damage in host plants. In: Canadian Journal of Plant Science, 2012, nr. 92(6), p. 1083-1091.

33. Andronic L., Jacotă A., Grigorov T., Bujoreanu V. Studiul dividerilor mitotice în meristemele radiculare la orz în diverse condiţii de patogeneza virală. În: Buletinul Academiei de Ştiinţe a Moldovei. Ştiinţele vieţii, 2009, nr. 3(309), p. 74-81.

34. Andronic L., Jacota A.G., Bujoreanu V.V. et al. Genotoxicity of barley stripe mosaic virus in infected host plants. In: Central European Journal of Biology, 2010, Vol. 5, nr. 5, p. 633-640.

35. Andronic L., Port A., Duca M. Expression of some genes in barley under viral infection. În: Buletinul Academiei de Ştiinţe a Moldovei Ştiinţele Vieţii. 2015, 2 (326), p. 59-65.

36. Andronic L., Jacotă A., Bujoreanu V. Procedeu de obţinere a recombinanţilor la tomate. Brevet de invenţie nr. 200 din 21.10.2009, MD BOPI nr. 5, 2010.

37. Andronic L., Grigorov T., Bujoreanu V. Procedeu de obţinere a recombinanţilor de orz de primăvară. Brevet de invenţie MD 251 Z din 2010.08.31.

38. Andronic L. Procedeu de obţinere a somaclonelor de varză. Brevet de invenţie MD 461 Z din 2012.08.31.

Andrei Mudrea. *Penelurile de Aur. Omagiu lui Mihai Grecu.* 1976, t. m. c. 65 × 50 cm

MANAGEMENTUL TERAPEUTIC AL COLESTAZEI INTRAHEPATICE DE SARCINĂ

10.5281/zenodo.3525086

Doctor habilitat în științe medicale, profesor universitar **Olga CERNEȚCHI**
e-mail: ocernetchi@yahoo.com
Doctorandă **Maria CEMORTAN**
e-mail: cemortanm@mail.ru
Doctor în științe medicale **Irina SAGAIDAC**
e-mail: irinasagaidac@yahoo.com

THERAPEUTIC MANAGEMENT OF INTRAHEPATIC CHOLESTASIS OF PREGNANCY

Summary. Maternal outcome of intrahepatic cholestasis of pregnancy (ICP) is usually benign, with postpartum pruritus resolving, but with a major predisposition to ante-, intra- and post-partum haemorrhage, as a main cause of maternal morbidity and mortality. Besides that, ICP is associated with increased fetal morbidity and mortality, especially preterm birth, respiratory distress and stillbirth. The main option of the management of intrahepatic cholestasis of pregnancy is to improve maternal symptoms, to normalize the biochemical markers and to reduce risks for the fetus. Ursodeoxycholic acid is the best therapeutic agent available, with proven efficacy in decrease skin pruritus and restoring abnormal levels of serum bile acids and functional tests of liver.

Keywords: intrahepatic cholestasis of pregnancy, ursodeoxycholic acid, functional tests of liver.

Rezumat. Prognosticul matern al colestazei intrahepatice de sarcină (CIS) este de obicei benign, cu rezolvarea pruritului post-partum, însă cu o predispoziție mai mare la apariția hemoragiilor ante-, intra- și post-partum, fiind cauza principală a morbidității și mortalității materne. Pe de altă parte, CIS este asociată cu creșterea morbidității și mortalității fetale, în special în ceea ce privește nașterea prematură, detresa respiratorie și moartea antenatală a fătului. Opțiunea principală în managementul colestazei intrahepatice de sarcină este ameliorarea simptomelor patologiei cercetate, normalizarea markerilor biochimici la mamă și reducerea riscurilor pentru făt. Acidul ursodeoxicolic este cel mai bun agent terapeutic disponibil, cu eficacitate dovedită în atenuarea pruritului cutanat și restabilirea nivelurilor anormale ale acizilor biliari serici și valorilor testelor funcționale ale ficatului.

Cuvinte-cheie: colestaza intrahepatică de sarcină, acidul ursodeoxicolic, teste funcționale ale ficatului.

INTRODUCERE

Colestaza intrahepatică de sarcină (CIS), sau colestaza gravidarum (CG), reprezintă o tulburare hepatică în sarcină caracterizată prin prurit cutanat de diferită intensitate, de la uşor până la sever, și modificări ale testelor funcționale ale ficatului (LFTs) [1-4]. Colestaza gravidarum este o formă reversibilă a colestazei (afectarea fluxului biliar), care apare în majoritatea cazurilor spre sfârşitul trimestrului II sau trimestrul III de sarcină și tinde să se amelioreze rapid în perioada post-partum [4]. Incidenţa CIS variază geografic între 0,1 % -15,6 %, cu o creștere mai mare a incidenţei în regiunea Americi de Sud [5]. **Colestaza intrahepatică este a doua cauză a icterului în sarcină, după hepatitele virale [6].**

De obicei, după finalizarea sarcinii, colestaza intrahepatică de sarcină se rezolvă având un pronostic benign asupra sănătății mamei. Suplimentar la tratamentul pruritului trebuie să se acorde o atenție adecvată managementului oboselii, anxietății și malabsorbției de grăsimi și vitamine liposolubile. Malabsorbția persistentă a vitaminelor liposolubile conduce la deficiența vitaminei K, stimulând dezvoltarea hemoragiilor intra- și post-partum [7]. Astfel, sedarea ușoară și un nivel scăzut de grăsimi în dietă poate fi recomandat de rând cu administrarea parenterală de vitamina K [5]. Pruritul de obicei se ameliorează peste 48 de ore după nașterea fătului, cu normalizarea concentrației de acizi biliari serici și a altor enzime hepatice. Rata de recurență a CIS în sarcinile ulterioare este mare (45 %-70 %), dar nu este inevitabilă. Dacă pruritul și enzimele hepatice crescute persistă până la o lună după naștere, pacienta trebuie fi investigată cu privire la bolile hepatice cronice, cum ar fi ciroza biliară primară, colangita sclerozantă sau hepatita cronică [8]. În pofida prezenței paternului hormonal în patogeneza CG, utilizarea contraceptivelor orale combinate la femeile cu antecedente de CIS nu este contraindicată, însă aceasta trebuie inițiată după normalizarea testelor

biochimice post-partum [3; 8]. Alăptarea la sân nu este contraindicată [8]. Femeile cu istoric de CIS necesită o monitorizare clinică minuțioasă, întrucât se constată că sunt mult mai predispuse pentru colelitiază, pancreatită, ciroză sau alte tulburări hepatobiliare [9].

Colestaza intrahepatică de sarcină prezintă un risc semnificativ pentru morbiditate și mortalitate perinatală drept urmare a nașterii premature, detresei respiratorii și lichidului amniotic meconial [8, 10]. Nu a fost demonstrată creșterea ratei de malformații fetale și avorturi, iar greutatea fetală pentru vârstă gestațională pare a fi adecvată în CIS [11]. Incidența colorației meconiale a lichidului amniotic este de la 25 % până la 45 % de cazuri în CG, în timp ce detresa respiratorie fetală, nașterea prematură și moartea antenatală a fătului apar la 22 %, 44 % și 2 % gestante, respectiv [5]. Totodată, nu a fost dovedită corelația prognosticului fetal cu severitatea semnelor și simptomelor clinice materne [12]. Unele studii au dedus totuși că nivelurile ridicate ale acizilor biliari serici sunt asociate cu creșterea mortalității fetale. Glantz et al. (2004) au raportat o corelație semnificativă între valorile serice ale acizilor biliari≥ 40 μmol/l și rezultatele fetale nefavorabile. Din aceste considerente ei au propus un management expectativ pentru cazurile în care valorile serice ale acizilor biliari sunt <40 μmol/l [2]. Cu toate acestea, monitorizarea strictă în dinamică a nivelurilor acizilor biliari serici și a LFTs nu previne categoric suferința fetală acută și moartea intrauterină a fătului [13]. Fagan (2002) a sugerat necesitatea efectuării unui test non-stress săptămânal, estimarea volumului de lichid amniotic și examenul Doppler al arterei ombilicale, împreună cu examinările ecografice periodice de la 30 de săptămâni de gestație până la naștere în cazuri de CIS. La fel, valorile acizilor biliari serici și LFTs, precum și coagulograma ar trebui evaluate săptămânal [5].

Majoritatea autorilor la nivel mondial sugerează că nașterea nu trebuie amânată după 37-38 de săptămâni de gestație la gravidele cu CG [14-19]. În pofida acestui fapt, nu toți clinicienii acceptă managementul activ al nașterii în termenii de gestație menționați, la pacientele cu CG [14]. Pentru moment, nu există studii care ar concluziona cu certitudine necesitatea managementului activ cu inducerea travaliului la pacientele cu CIS cu termenul de sarcină <39 săptămâni, pentru a îmbunătăți rezultatele perinatale [14; 19]. Din cauza absenței recomandărilor bazate pe dovezi, decizia de a induce travaliul trebuie luată în mod individual după evaluarea riscului de prematuritate, morbiditate și moarte antenatală a fătului. Colegiul Regal de Obstetrică și Ginecologie nu susține managementul activ de rutină în CIS și sugerează managementul individualizat pentru femeile cu CG [20]. Pe de altă parte, Colegiul American de Obstetrică și Ginecologie susține protocoalele de management activ în CIS [21]. Henderson et al. a realizat un review sistematic în baza a 16 articole publicate între anii 1986 și 2011 privind tipul managementului în CIS, iar autorii nu au găsit dovezi certe pentru aplicarea managementului activ la toate pacientele CIS. Pe moment, se recomandă un management individualizat care oferă posibilitatea abordării fiecărui caz clinic în consiliu, luarea deciziilor în beneficiul atât al mamei, cât și al fătului [20].

MATERIALE ȘI METODE

Au fost studiate 29 de surse din literatura internațională și națională, inclusiv articole, monografii și ghiduri consacrate conduitei și tratamentului colestazei intrahepatice la gravide. O atenție deosebită a fost acordată cercetărilor în care s-au elucidat rezultatele referitoare la tratamentul medicamentos al acestei afecțiuni pe parcursul perioadei de gestație.

REZULTATE ȘI DISCUŢII

Scopul tratamentului farmacologic în CIS este de a reduce simptomele clinice materne și de a preveni suferință fetală sau moartea antenatală a fătului.

Acidul ursodeoxcolic (UDCA) este unul dintre acizii biliari naturali care fiziologic constituie <3 % din conținutul acizilor biliari la oameni. Substanța a fost utilizată cu succes în tratamentul cirozei biliare și în alte dereglări colestatice, iar mai târziu a fost indicată ca tratament eficient al colestazei intrahepatice de sarcină [22]. Mecanismul de acțiune a UDCA se bazează pe stimularea secreției biliare în reglare post-transcripțională de pompa de export a sărurilor biliare BSEP (*bile salt export pump*) și exportul alternativ al proteinei asociate multidrog rezistenței MRP4 (*multidrug resistance related protein*) [23]. De asemenea, el are efecte anti-apoptotice și posibilitatea de a micșora permeabilitatea membranei mitocondriale pentru ioni și a expresiei citocrome C [24; 27].

Pentru prima dată, UDCA a fost utilizat în anul 1992, în studiul efectuat de către Palma și al. Pacientele au administrat 1g de UDCA per zi, pe parcursul a 20 sau 40 de zile, urmate de o pauză de 14 zile. Ambele grupuri au prezentat ameliorarea simptomelor clinice și îmbunătățirea rezultatelor biochimice după 20 de zile de tratament, iar reapariția manifestărilor clinice a fost înregistrată după 7 zile de abandonare a medicamentului. Prin urmare, toate pacientele au menționat ameliorarea simptomelor clinice, fără efecte adverse asupra fătului. Totodată, au fost efectuate 3 studii randomizate cu un număr mic de paciente, cărora le-a fost administrată doza de 600 mg/zi de UDCA, fapt ce

s-a soldat cu ameliorarea semnificativă a simptomelor și a LFTs, inclusiv cu micșorarea nivelului acizilor biliari în ser [2; 5; 22]. Însă un alt studiu nu a arătat careva schimbări în intensitatea pruritului cutanat, comparativ cu placebo. Totodată, UDCA a provocat micșorarea semnificativă a LFTs și a acizilor biliari, comparativ cu placebo [22; 25].

Un șir de cercetători, comparând eficiența UDCA și a dexametazonei, au conchis că anume UDCA a micșorat nivelurile alaninaminotransferazei și a bilirubinei la pacientele cu CG. De asemenea, studiile care au analizat conținutul acizilor biliari au arătat că tratamentul cu UDCA nu numai reduce concentrația acizilor biliari, ci și normalizează nivelul acidului colic și a acidului chenodeoxycolic, care sunt agenții asociați pruritului [2].

Nu au fost raportate cazuri de mortalitate și morbiditate fetală, asociată cu administrarea UDCA, dar trebuie de menționat faptul că studiile efectuate au fost realizate pe un număr mic de gestante. Cu toate acestea, UDCA reduce nivelul acizilor biliari în sângele cordonului ombilical, lichidul amniotic, colostru și al nivelului bilirubinei în sângele cordonului ombilical [2; 8]. După cum s-a menționat mai sus, nivelul acizilor biliari în meconiu este considerabil mai mare în CG și nu poate fi influențat de administrarea tratamentului cu UDCA [11]. Acest fenomen poate fi explicat prin acumularea acizilor biliari în meconiu anterior terapiei cu UDCA. Există opinia că, dacă UDCA reduce nivelul acizilor biliari în serul matern, respectiv transferul acizilor biliari spre placentă, trebuie să se înregistreze și o micșorare corespunzătoare în meconiu concomitent cu durata terapiei**.**

UDCA mai are și capacitatea de a corecta transferul afectat al acizilor biliari în placenta pacientelor cu CG [26]. Totodată, UDCA protejează cardiomiocitele de aritmiile induse de acizii biliari în modelele *in vitro.* Tan LK (2008) a demonstrat efectul cardioprotector al preparatului asupra fătului împotriva efectelor toxice ale acizilor biliari [5].

Au fost raportate și efectele adverse ale terapiei cu UDCA, însă ele sunt rare și apar în supradozarea medicamentului, afectând tractul gastrointestinal [25].

Dexametazona inhibă sinteza placentară a estrogenului prin reducerea secreției precursorului său, dehidroepiandrosteronă sulfat, în suprarenalele fetale [4]. Un studiu efectuat asupra 10 femei cu CIS a sugerat prezența efectelor benefice asupra simptomelor clinice, precum și reducerea nivelului de estriol și estradiol seric. Dexametazona este utilizată pe larg în sensul potențierii maturizării plămânilor fetali. Cu toate acestea, dexametazona trece cu ușurință bariera placentară și există date care sugerează că administrarea dozelor repetate mari este asociată cu masa mică a fătului la naștere, precum și cu dezvoltarea neurală anormală [2].

Rifampicina. Cu toate că nu au fost publicate studii care denotă utilizarea rifampicinei în CG, preparatul respectiv a fost utilizat pe larg în tratamentul altor patologii hepatice, inclusiv ciroza biliară primară și colelitiaza [4; 5]. În aceste cazuri tratamentul cu rifampicină a condus la scăderea nivelurile serice ale transaminazelor și acizilor biliari, fapt ce a rezultat în diminuarea pruritului cutanat, sugerând că acest tratament poate fi util în CIS. Un studiu recent care a investigat mecanismul de acțiune a rifampicinei a arătat că ea sporește detoxificarea acizilor biliari, efectul fiind complementar reglării exportului de acizi biliari indus de către UDCA, fapt ce demonstrează că o combinație dintre aceste preparate este mai eficientă decât în monoterapie [2]. Geenes V. (2009) au studiat câteva cazuri de CIS care nu au răspuns la monoterapia cu UDCA, însă au avut rezultate bune în tratamentul combinat cu rifampicină și UDCA [2].

Vitamina K. CG este asociată cu riscul de malabsorbție a vitaminelor liposolubile, datorită circulației enterohepatice scăzute a acizilor biliari și, ulterior, reducerii absorbției în ileonul terminal. Cu toate acestea, unii clinicieni recomandă administrarea per os a preparatelor vitaminei K pentru profilaxia riscului fetal antenatal și a riscului matern de hemoragie intra- sau post-partum. Totodată, nu au fost efectuate studii clinice pentru a confirma sau infirma această practică clinică [7].

S-Adenosil-L-metionină (SAMe). Fiind un donator de grupa metilică în sinteza de fosfatidilcolină, SAMe influențează compoziția și fluiditatea membranelor hepatice și, ulterior, excreția biliară a metaboliților hormonilor [4, 5]. În studiile efectuate asupra colestazei estrogen-induse, SAMe a prevenit ridicarea etinilestradiol-indusă a transaminazelor, a acizilor biliari și a bilirubinei. Unii autori au raportat că SAMe în CG ameliorează nu numai simptomele colestazei, ci și normalizează datele biochimice [8]. Rezultatele obținute le-au confirmat și studiile controlate cu placebo în care 15 femei au fost tratate cu doze mari de SAMe (800 mg/zi). Totodată, au fost studiate efectele terapiei combinate cu SAMe/UDCA și placebo [22]. Pacientele tratate cu SAMe au raportat o ameliorare neînsemnată a pruritului și a LFTs comparativ cu placebo. Totodată, tratamentul combinat SAMe/UDCA pare să fie mai eficient în reducerea valorilor acizilor biliari, decât în monoterapia cu SAMe. Unele paciente au raportat probleme cu venele periferice, din cauza administrării îndelungate intravenoase a SAMe [2]. Însă alte efecte adverse nu au fost raportate și SAMe tinde să fie un medicament bine tolerat de către paciente.

Colestiramina, o substanța care acționează asupra acizilor biliari în intestin, inhibă astfel circulația enterohepatică și crește excreția fecală a acizilor biliari. Au existat mai multe studii care au arătat rezultate bune la administrarea colestiraminei în reducerea pruritului la pacientele cu CG [2]. Cu toate acestea, medicamentul nu are efect asupra nivelurilor serice ale acidului biliar sau asupra altor markeri biochimici ai colestaziei [4]. Mai mult decât atât, colestiramina poate reduce absorbția intestinală a vitaminelor liposolubile, epuizând astfel nivelurile de vitamina K și crescând riscul de hemoragie intra- și post-partum [7]. Prin urmare, colestiramina nu este considerată un preparat de primă linie în terapia CIS.

Guma de guar constituie o fibră dietetică care acționează într-o manieră similară cu colestiramina. Un studiu a investigat utilizarea gumei de guar în tratamentul CG și nu a raportat niciun efect asupra acizilor biliari serici sau a bilirubinei, însă s-a observat o reducere minimă a pruritului. Ulterior, un studiu controlat randomizat a arătat că guma de guar nu este mai eficientă decât placebo pentru ameliorarea pruritului sau reducerea acizilor biliari serici [2].

Cărbunele activat, administrat peroral într-un studiu realizat pe un număr mic de paciente, a contribuit la reducerea acizilor biliari serici la 7 din 9 femei cu CIS. Totodată, nu a existat nicio îmbunătățire a simptomelor clinice [2].

Fenobarbitalul este considerat un agent terapeutic alternativ în tratamentul CIS, însă ar putea ameliora pruritul cutanat doar în 50 % din cazuri și nu prezintă efecte benefice asupra LFTs [5].

Tratamentul topic cu cremă apoasă de ***mentol 2 %*** are efecte de ameliorarea pruritului, dar nu influențează datele biochimice [5; 19].

Plasmofereza a fost indicată în tratamentul CG severe, dar în câteva studii nu s-a demonstrat eficiența metodei respective de tratament [5]. Se presupune că plasmofereza reduce activitatea autotaxinei – un potențial mediator al pruritei colestatice [28]. Plasmofereza, fiind o procedură invazivă și costisitoare, se recomandă totuși ca o metodă alternativă de tratament în cazurile rezistente la medicație [29].

CONCLUZII

CIS este o afecțiune hepatică specifică sarcinii. Factorii genetici, hormonali și de mediu par să interacționeze în etiopatogeneza sa, deși etiologia definitivă rămâne încă neclară. CIS este prezentat ca un diagnostic de excludere bazat pe simptomele clinice și datele de laborator care indică o tulburare hepatică specifică sarcinii. Punctele cheie în managementul CIS sunt ameliorarea simptomelor clinice, și anume a pruritului cutanat, prevenirea complicațiilor hemoragice antenatale, intra- și post-partum, evitarea complicațiilor fetale (suferință fetală, moartea antenatală a fătului, nașterea prematură). UDCA este cel mai bun agent terapeutic disponibil, cu eficacitate dovedită în atenuarea pruritului cutanat și restabilirea nivelurilor anormale ale acizilor biliari serici și a LFTs. Alte metode de tratament sunt fie la etapa de implementare în mai multe țări, fie au demonstrat eficacitate moderată, fie nu sunt disponibile pentru majoritatea gravidelor. Pentru îmbunătățirea prognosticului fetal este necesar managementul prompt cu interacțiunea interdisciplinară a personalului medical. Sunt necesare studii clinice cu un design științific riguros pentru a primi datele certe bazate pe dovezi în ceea ce privește managementul CIS.

BIBLIOGRAFIE

1. Ahmed K., Almashhrawi A., Rahman R. et al. Liver diseases in pregnancy: diseases unique to pregnancy. In: World Journal of Gastroenterology, 2013, no. 19, p. 7639-7646.
2. Williamson C., Geenes V. Intrahepatic cholestasis of pregnancy. In: Obstetrics & Gynecology, 2014, no. 124, p. 120-133.
3. Gabzdyl E., Schlaeger J. Intrahepatic cholestasis of pregnancy: a critical clinical review. In: The Journal of Perinatal & Neonatal Nursing, 2015, no. 29, p.41-50.
4. Diken Z., Usta I., Nassar A. A clinical approach to intrahepatic cholestasis of pregnancy. In: American Journal of Perinatology, 2014, no. 31, p. 1-8.
5. Ozkan S., Ceylan Y., Ozkan OV, Yildirim S. Review of a challenging clinical issue: Intrahepatic cholestasis of pregnancy. World Journal of Gastroenterology, 2015, no. 21(23), p. 7134-7141.
6. Mackillop L., Williamson C. Liver disease in pregnancy. Postgraduate Medical Journal, 2010; no. 86, p. 160-164.
7. Boregowda G., Shehata H.A. Gastrointestinal and liver disease in pregnancy. In: Best Practice & Research Clinical Obstetrics & Gynaecology, 2013; no.27, p. 835-853.
8. Bacq Y. Liver diseases unique to pregnancy: a 2010 update. In: Clinics and Research in Hepatology and Gastroenterology, 2011, no. 35, p. 182-193.
9. Marschall H.U., Wikström Shemer E., Ludvigsson J., Stephansson O. Intrahepatic cholestasis of pregnancy and associated hepatobiliary disease: a population-based cohort study. In: Journal of Hepatology, 2013; no. 58, p. 1385-1391.
10. Wikström Shemer E., Marschall H., Ludvigsson J., Stephansson O. Intrahepatic cholestasis of pregnancy and associated adverse pregnancy and fetal outcomes: a 12-year population-based cohort study. In: An International Journal of Obstetrics and Gynaecology, 2013, no. 120, p. 717-723.
11. Joshi D., James A., Quaglia A., Westbrook R., Heneghan M. In: Liver disease in pregnancy. Lancet, 2010, no. 375, p. 594-605.

12. Du Q., Pan Y., Zhang Y., Zhang H. et al. Placental gene-expression profiles of intrahepatic cholestasis of pregnancy reveal involvement of multiple molecular pathways in blood vessel formation and inflammation. In: BMC Medical Genomics, 2014, no. 7, p. 42.

13. Than N., Neuberger J. Liver abnormalities in pregnancy. In: Best Practice & Research Clinical Gastroenterology, 2013; no. 27, p. 565-575.

14. Mays J.K. The active management of intrahepatic cholestasis of pregnancy. In: Current Opinion in Obstetrics and Gynecology, 2010, no. 22, p. 100-103.

15. Turunen K., Sumanen M., Haukilahti R.L. Kirkinen P., Mattila K. Good pregnancy outcome despite intrahepatic cholestasis. In: Scandinavian Journal of Primary Health Care, 2010, no. 28, p. 102-107.

16. Jain R., Suri V., Chopra S., Chawla Y.K., Kohli K.K. Obstetric cholestasis: outcome with active management. In: Journal of Obstetrics and Gynaecology Research, 2013, no. 39, p. 953-959.

Andrei Mudrea. *Memorie.* 2015, t. m. p.
160 × 100 cm

17. Lo J.O., Shaffer B.L., Allen A.J. Intrahepatic cholestasis of pregnancy and timing of delivery. In: The Journal of Maternal-Fetal & Neonatal Medicine, 2014, Epub ahead of print [PMID:25371372].

18. Puljic A., Kim E., Page J., Esakoff T., Shaffer B. The risk of infant and fetal death by each additional week of expectant management in intrahepatic cholestasis of pregnancy by gestational age. In: The American Journal of Obstetrics and Gynecology, 2015, no. 212, p. 667.e1-667.e5.

19. Arthur C., Mahomed K. Intrahepatic cholestasis of pregnancy: diagnosis and management; a survey of Royal Australian and New Zealand College of Obstetrics and Gynaecology fellows. The Australian and New Zealand Journal of Obstetrics and Gynaecology, 2014, no. 54, p. 263-267.

20. Henderson C., Shah R., Gottimukkala S., Ferreira K., Hamaoui A., Mercado R. Primum non nocere: how active management became modus operandi for intrahepatic cholestasis of pregnancy. In: The American Journal of Obstetrics and Gynecology, 2014, no. 211, p. 189-196.

21. American College of Obstetricians and Gynecologists. Medically indicated late-preterm and early-term deliveries. In: Obstetrics & Gynecology, 2013, p. 121.

22. Erlinger S. Ursodeoxycholic acid in intrahepatic cholestasisof pregnancy: good, but can do better. In: Clinics and Research in Hepatology and Gastroenterology, 2013, no. 37, p. 117-118.

23. Soroka C., Boyer J. Biosynthesis and trafficking of the bile salt export pump, BSEP: therapeutic implications of BSEP mutations. In: Molecular Aspects of Medicine, 2014, no. 37, p. 3-14.

24. Invernizzi P. Intrahepatic cholestasis of pregnancy: a further important step in dissecting its genetic architecture. In: Digestive and Liver Disease, 2013, no. 45, p. 266-267.

25. Joutsiniemi T., Timonen S., Leino R., Palo P., Ekblad U. Ursodeoxycholic acid in the treatment of intrahepatic cholestasis of pregnancy: a randomized controlled trial. In: Archives of Gynecology and Obstetrics, 2014, no. 289, p. 541-547.

26. Wang H., Yan Z., Dong M., Zhu X., Wang H., Wang Z. Alteration in placental expression of bile acids transporters OATP1A2, OATP1B1, OATP1B3 in intrahepatic cholestasis of pregnancy. In: Archives of Gynecology and Obstetrics, 2012, no. 285, p. 1535-1540.

27. Floreani A., Caroli D., Lazzari R., Memmo A., Vidali E., Colavito D., D'Arrigo A. Intrahepatic cholestasis of pregnancy: new insights into its pathogenesis. In: The Journal of Maternal-Fetal & Neonatal Medicine, 2013, no. 26, p. 1410-1415.

28. Heerkens M., Dedden S. et al. Effect of plasmapheresis on cholestatic pruritus and autotaxin activity during pregnancy. In: Hepatology. 2019 Jun, no. 69(6), p. 2707–2710.

29. Covach A.J., Rose W.N. Intrahepatic cholestasis of pregnancy refractory to multiple medical therapies and plasmapheresis. In: AJP Reports, 2017, no. 7, p. 223-225.

NOI SOIURI DE STRUGURI PENTRU PRODUCEREA VINURILOR ALBE SECI DE CALITATE

10.5281/zenodo.3525095

Doctor habilitat în agricultură, conferenţiar cercetător **Mihail CUHARSCHI**
e-mail: vierul_isphta@mail.ru
Doctor în agricultură, conferenţiar cercetător **Vitalie CEBANU**
e-mail: cebanu-vitalii@mail.ru
Doctor habilitat în agricultură, profesor universitar **Nicolae TARAN**
e-mail: taraninvv@yahoo.com
Academician **Boris GAINA**
e-mail: b.gaina@mail.ru
Doctor în agricultură, conferenţiar cercetător **Vladimir DEGTEARI**
e-mail: ppdvladimir@gmail.com
IP Institutul Ştiinţifico-Practic de Horticultură si Tehnologii Alimentare

NEWS VARIETIES GRAPES FOR THE WHITE WINES QUALITY PRODUCTION

Summary. The introduction of new varieties of Legenda and Floricica into production, with complex resistance to diseases and harmful environmental factors, contributes to the creation of a new category of organic (organic) wine production. Their cultivation in favorable conditions of climate and soil of the Republic of Moldova, respecting the technology of culture and vinification (correct location on the slopes, harvesting, processing of grapes in optimum terms) allows to obtain dry white wines with specific nuances in aroma and taste.

Keywords: grapes, new varieties, agrobiology, ecological protection, grape processing, white wines.

Rezumat. Introducerea în producţie a soiurilor de selecţie nouă Legenda şi Floricica, cu rezistenţă complexă la boli şi la factorii nocivi de mediu, contribuie la crearea unei noi categorii de producţie vitivinicolă ecologică (organică). Cultivarea lor în condiţii favorabile de climă şi sol ale Republicii Moldova, cu respectarea tehnologiei de cultură şi vinificare (amplasarea corectă pe pante, recoltarea, procesarea strugurilor în termeni optimi) permite obţinerea unor vinuri albe seci cu nuanţe specifice în aromă şi gust.

Cuvinte-cheie: struguri, soiuri noi, agrobiologie, protecţie ecologică, procesarea strugurilor, vinuri albe.

INTRODUCERE

În ultimii ani, în legătură cu agravarea stării ecologice (poluarea mediului ambiant), ţările viticole dezvoltate şi-au declarat drept una dintre direcţiile prioritare producerea strugurilor şi vinurilor organice.

Această sarcină, precum şi problemele legate de mediul ambiant, pot fi soluţionate prin introducerea în agricultura ecologică şi vinificaţia organică a soiurilor de selecţie nouă cu rezistenţă complexă la boli – Legenda şi Floricica, care pe lângă rezistenţa complexă faţă de factorii biotici şi abiotici ai mediului posedă un mare potenţial oenologic pentru producerea vinurilor de calitate.

Graţie activităţii prodigioase pe parcursul a mai multor decenii, în cadrul Institutului Agricol din Chişinău şi a Institutului Moldovenesc de Cercetări Ştiinţifice în domeniul Pomiculturii, Viticulturii şi Vinificaţiei au fost create şi testate circa 80 de soiuri noi pentru diferite direcţii de utilizare. Un şir dintre aceste soiuri au fost create cu rezistenţă complexă la boli, necesitând un număr limitat de tratamente contra

bolilor și dăunătorilor. Soiurile moldovenești de selecţie nouă (Viorica, Riton, Legenda, Floricica, Alb de Oniţcani, Muscat de Ialoveni și altele), precum și cele de origine autohtonă (Rară neagră, grupul Feteasca etc.), posedă proprietăţi deosebite – asigură recolte stabile și de calitate pentru fabricarea unor vinuri autentice, performante, cu arome varietale deosebite, solicitate pe pieţele internaţionale.

Soiurile de selecţie nouă Legenda și Floricica posedă rezistenţă sporită la ger, condiţiile de iernare, principalele boli criptogamice și pot fi cultivate în cultură neprotejată pe tulpină înaltă. Aceste soiuri asigură recolte stabile și de calitate pentru fabricarea unor vinuri de calitate, permit utilizarea redusă a pesticidelor la hectar cu efecte avantajoase din punct de vedere ecologic și economic. Datorită calităţilor speciale și rezistenţei sporite la factorii biotici și abiotici soiurile de selecţie nouă Legenda și Floricica pot fi folosite pentru fabricarea vinurilor de calitate, inclusiv celor organice, cu indicaţie geografică și denumire de origine (IG și DOP).

Materiale și metode de cercetare. Cercetările au fost efectuate în perioada anilor 2008–2017 în plantaţiile experimentale viticole și în colecţia de soiuri a IȘPHTA conform metodelor de cercetare în viticultură. Ele au inclus: evidenţele agrobiologice de bază și observări, inclusiv recolta și calitatea acesteia, determinarea maturării coardelor, starea ochilor și a țesuturilor după vegetaţie, în perioada iernării și după iernare [1]. În calitate de obiecte de cercetare la etapa tehnologică au servit mustul și vinurile obţinute după prelucrarea strugurilor din soiurile Legenda și Floricica.

La elaborarea programului ecologic de protecţie a viţei de vie contra organismelor nocive s-au folosit metode de cercetare fitopatologice și date obţinute în urma cercetărilor efectuate de-a lungul anilor în cadrul Laboratorului Imunologie și Protecţie a Viţei de Vie a IȘPHTA [2; 3; 4].

Determinarea indicilor fizico-chimici ai mustului și vinurilor au fost efectuate conform „Metodelor de control tehnochimic în oenologie" [5].

ANALIZA REZULTATELOR OBŢINUTE

LEGENDA. Este un soi cu epoca de maturare medie. A fost creat în cadrul Institutului Naţional de Viticultură și Vinificaţie a Republicii Moldova în anul 1975 prin încrucișarea soiului de masă Royal Vinyard (Anglia) cu soiul Traminer roz (Austria) de autorii: N. Guzun, T. Olari, M. Ţipko, P. Nedov, B. Gaina. A fost raionat în 2003. Este inclus în colecţia de soiuri a IȘPHTA și în Catalogul soiurilor de plante al Republicii Moldova 2003–2018 [6].

Componenţii parentali ai soiului Legenda sunt suficient de productivi, cu o bună creștere și maturare a lăstarilor. Sunt rezistenţi la boli, mai rar sunt populaţi de moliile viţei de vie. Componentul patern Traminerul roz este un soi străvechi european pentru producerea vinurilor de calitate. Astfel, caracterele valoroase ale soiurilor parentale au fost transmise prin ereditate noului soi Legenda care mai are și a doua denumire (neoficială) de Traminer Moldovenesc.

Descriere botanică. Este un soi cu creștere medie viguroasă, frunzele sunt trilobate, de mărime medie „reniformă" (formă de rinichi), floarea bisexuată, strugurii de mărime medie (140-260 g), mediu compacţi, de formă conică. Boabele sunt rotunde, de culoare roz, de mărime medie, cu pulpa zemoasă, cu gust specific și arome originale la maturare. Sucul este incolor.

Proprietăţi agrobiologice. Durata perioadei de vegetaţie de la dezmugurire și până la maturarea tehnică a strugurilor este de 150 de zile. Maturarea lăstarilor este bună, lăstarii fertili constituie 90 %, numărul de struguri la un lăstar normal dezvoltat este de 1,0 (K1), la un lăstar fertil – de 1,2-1,3 (K2).

Producţia de struguri obţinută pe perioada anilor de cercetare a variat de la 12 la 15 t/ha, conţinutul de zahăr în boabe – 190-205 g/dm^3, aciditatea fiind de 6-8 g/dm^3. Este un soi cu rezistenţă sporită la ger (-23 °C) și la condiţiile de iernare, cu capacitate de regenerare înaltă după afectarea de temperaturi critice minime. Este cultivat prin viţe altoite, preponderent pe următoarele portaltoiuri: Riparia x Rupestris 101-14, Berlandieri x Riparia Cober 5BB și Berlandieri x Riparia SO4. La alegerea portaltoiului se va ţine cont de condiţiile de climă și sol ale zonei de cultivare și de proprietăţile agrobiologice caracteristice soiului.

FLORICICA. Noul soi de struguri pentru vinuri albe Floricica a fost creat în cadrul Institutului Naţional de Viticultură și Vinificaţie a Republicii Moldova în anul 1968 prin încrucișarea soiului alb de struguri Riesling de Rhin (Germania) și Seyv Willar 20-365 (Franţa). Autori: N. Guzun, F. Olar, M. Ţipco, V. Sandu, B. Gaina, S. David, P. Nedov și M. Cernomoreţ. Componenţii parentali Riesling de Rhin au transmis soiului Floricica prin ereditate caractere deosebit de importante de productivitate și capacităţi înalte de acumulare a zahărului, rezistenţă înaltă la ger; cel de-al doilea component Seyv Willar 20-365 – rezistenţă înaltă la boli și la condiţiile de iernare. Astfel, calităţile deosebite ale genitorilor au fost transmise noului soi Floricica, ca urmare soiul a obţinut și o a doua denumire neoficială de Riesling Moldovenesc. Calităţile distinse ale vinurilor fabricate din acest soi au fost confirmate de cercetările efectuate în cadrul IȘHPTA și în unele gospodării din Republica Moldova.

Descrierea botanică. Butucii soiului Floricica au vigoare medie de creştere, frunzele reniforme, floarea bisexuată, strugurii aripaţi (cu 2-3 ramificaţii), sunt compacţi, de mărime medie (150-175 g), bobul este de mărime medie, rotund, de culoare verde-deschis. Pulpa este zemoasă, cu arome specifice, pieliţa este subţire și dură.

Caracteristica agrobiologică a soiului Floricica. Durata perioadei de vegetaţie de la desfacerea mugurilor până la maturarea deplină a boabelor parvine în a treia decadă a lunii septembrie, perioadă în care soiul acumulează 208 g/dm^3 de zahăr, cu o aciditate de 7,9 g/dm^3. Maturarea lăstarilor este bună. Procentul de lăstari fertili atinge limite de 76-89%. Coeficientul de fertilitate relativă (K1) este de 1,5 și cel de fertilitate absolută (K2) este de 1,7-1,9.

Recolta medie de struguri în anii de cercetare a variat între 14 și 17 t/ha. Numărul de lăstari normal dezvoltaţi a depășit cota de 60 % din totalul de lăstari dezvoltaţi per butuc. Gradul de maturare a lăstarilor a atins limite de până la 90 %. Cea mai înaltă fertilitate a fost înregistrată în probele de ochi preluate din partea din centru a coardei de rod (cel mai mare număr de muguri de rudimente ale inflorescenţelor embrionare s-a înregistrat între 2-3 și 7-10 internoduri pe lungimea coardei de rod.

Soiul Floricica este rezistent la ger (-23 °C) și la condiţiile de iernare, posedă regenerare înaltă (se restabilește în termen redus după afectarea de temperaturile critice minime sub limita de toleranţă a soiului). Posedă rezistenţă înaltă la mană, făinare și putregaiul cenușiu. Se cultivă prin butași altoiţi pe portaltoiuri RxR 101-14, Kober 5BB și BxR CO4, care se aleg reieșind din condiţiile pedoclimaterice.

Particularităţile agrotehnice ale soiurilor Legenda și Floricica. După raionarea și includerea soiurilor Legenda (2003) și Floricica (2006) în Catalogul soiurilor de plante, pe sectoarele experimentale ale IȘPHTA au fost inițiate experienţe privind studiul elementelor agrotehnice specifice soiurilor. Schema plantării a fost de 3×1,5 m, butucii au fost conduși după formă de cordon orizontal bilateral pe tulpină medie.

Rezultatele cercetărilor au demonstrat că în cazul atribuirii unor sarcini de rod optime, noii hibrizi interspecifici Legenda și Floricica sunt înalt productivi și dau recolte stabile și de calitate. Totodată, soiurile sunt predispuse suprasarcinii cu lăstari și rod, fapt care influenţează negativ asupra maturării strugurilor în termenii ampelografici stabiliţi. În anii cu condiţii nefavorabile de temperatură, în boabe se acumulează mai puţin zahăr – (172 g/dm^3) și o aciditate sporită a mustului (9 g/dm^3). Luând în considerare acest fapt, în cazul soiului Legenda se recomandă atribuirea unei sarcini de 30-35 ochi/butuc, cu aplicarea tăierilor mai lungi a coardelor de rod, după schema 2 + 4-5 ochi/butuc. Iar în cazul soiului Floricica, care se caracterizează prin vigoare medie de creștere a butucilor și o greutate mai mica a strugurilor, comparativ cu cele ale soiului Legenda, se recomandă atribuirea unei sarcini de 35-40 ochi/butuc aplicând tăierea coardelor de rod după schema 2 + 4-5 ochi. Astfel, la atribuirea unor sarcini optime de rod, butucii soiurilor Legenda și Floricica formează un număr optim de lăstari normal dezvoltaţi per butuc, cu o bună diferenţiere a ţesuturilor și un număr de 3-4 fascicole de liber. Butucii cu creșterile normal dezvoltate și maturate sunt mai rezistenţi la condiţiile de iernare și dau recolte stabile pe întreaga perioadă de exploatare.

Formele butucilor trebuie menţinute prin aplicarea tăierii anuale în uscat, lucrare care trebuie finalizată până la începutul fenofazei „plânsului" (mișcării de primăvară a sevei). Pe soluri sărace, erodate, asigurate insuficient cu apă și substanţe nutritive, în cazul plantării după scheme cu densitate înaltă de plante per hectar (2,5-2,7 × 1,2-1,3 m) butucilor li se vor atribui formă de talie mica, de tipul Guyot bilateral, iar dacă este necesar, aceasta poate fi modificată (modernizată) în procesul de tăiere în uscat în formă de tipul Guyot moldovenesc cu două nivele, care permite o încărcare suficientă cu lăstari și rod a butucilor chiar în cazul afectării ochilor de temperaturile critice minime din iernile geroase.

În cazul utilizării formelor de talie medie a butucilor (de tip cordon și evantai pe tulpină) cu conducere verticală a lăstarilor, se recomandă plantarea după schema de 2,8-3,0 × 1,35-1,5 m (cu densităţi mai mici de plante per hectar). Astfel se asigură efectuarea calitativă a lucrărilor de îngrijire a solului, măsurilor de protecţie a plantelor contra bolilor și dăunătorilor, aplicării operaţiilor în verde (cârnitul, defolierea, lichidarea lăstarilor de prisos ș. a.), lucrărilor de tăiere mecanizată în uscat, recoltării cu combinele și obţinerea unor recolte stabile și de calitate.

PROGRAMUL ECOLOGIC DE COMBATERE A ORGANISMELOR NOCIVE DIN PLANTAŢIILE FONDATE CU SOIURILE LEGENDA ȘI FLORICICA

Soiurile de selecţie nouă Legenda și Floricica posedă rezistenţă sporită la mană, făinare și putregaiul cenușiu și pot fi utilizate în programe ecologice de producţie vitivinicolă cu aplicarea limitată a sărurilor simple pe bază de sulf și cupru în conformitate cu principiile de agricultură ecologică elaborate de Federaţia Internaţională a Mișcărilor de Agricultură Eco-

logică (IFOAM). În anii cu primăveri ploioase acestea pot fi afectate de antracnoză și rujeolă, boli secundare ce pot influenţa negativ cantitatea și calitatea producţiei de struguri. Astfel, în condiţii de ploi de lungă durată la începutul vegetaţiei viţei de vie (ploi frecvente în perioadele de dezmugurire și creștere intensivă a lăstarilor), pentru prevenirea antracnozei și rujeolei la soiurile cu rezistenţa complexă, precum sunt și Legenda și Floricica, la apariţia a trei frunze se aplică un tratament cu utilizarea unui produs pe bază de cupru (sulfat de cupru, hidroxid de cupru, sulfat tribazic de cupru ș. a.). În cazul în care condițiile continuă să fie favorabile (ploi în perioada de creștere intensivă a lăstarilor), contra bolilor se realizează un alt tratament cu utilizarea produselor cuprice, când lăstarii ating lungimea de 25-30 cm. Consumul optim de soluţie la aplicarea tratamentelor în aceste stadii de dezvoltare a viţei de vie (conform recomandărilor) este de 400 l/ha. Menționăm că produsele cuprice, aplicate la începutul perioadei de vegetaţie (datorită spectrului larg de acţiune) joacă un rol important în profilaxia și în prevenirea unor astfel de boli ale lemnului precum: excorioza (*Phomopsis viticola* Sacc.) și eutipioza (*Eutypa armeniaceae* Hansf.), patologii care în cazuri grave produc uscarea lemnului (braţelor, tulpinii și integral a butucului). Cercetările efectuate în cadrul IȘPHTA denotă că utilizarea produselor cuprice la început de vegetaţie (în primul tratament) exercită o acţiune inhibitoare asupra dezvoltării făinării viţei de vie [3].

Primul tratament cu utilizarea produselor cuprice contra manei se va aplica în stadiul de „răsfirare a inflorescenţelor". În această perioadă tratamentul este obligatoriu (de siguranţă) pentru protecţia organelor generative (inflorescenţelor). Un al doilea tratament de siguranţă (obligatoriu) contra manei la soiurile Legenda și Floricica se va aplica în stadiul de „îndată după înflorit", utilizându-se produse cuprice în dozele recomandate, permise pentru utilizare în agricultura ecologică. Tratamentele ulterioare contra bolii (în faza de creștere a boabelor) se vor aplica în funcţie de condiţiile climaterice. Astfel, în cazurile apariţiei unor condiţii favorabile pentru dezvoltarea bolii pe parcursul vegetaţiei (ploi de lungă durată în perioada de creștere intensivă a boabelor), tratamentele se vor efectua la un interval de maxim 7 zile cu un consum de soluţie de 600 l/ha. În stadiul de „pârgă", cu 15-25 de zile înainte de recoltare, la soiurile Legenda și Floricica contra manei și bacteriozelor se recomandă efectuarea unui tratament de siguranţă cu utilizarea produselor pe bază de cupru indicate mai sus care contribuie la o coacere mai bună a lemnului și, implicit, la sporirea rezistenţei butucilor la condiţiile de iernare.

Contra făinării viţei de vie la soiurile Legenda și Floricica se recomandă efectuarea a două tratamente profilactice (de siguranţă) cu utilizarea produselor pe bază de sulf în cele mai sensibile faze pentru atac (după înflorit în stadiul de „sucturarea corolei" și în stadiul când boabele ating mărimea „bobului de mazăre"). Trebuie luat în considerare faptul că produsele pe bază de sulf permise pentru utilizare în agricultura ecologică în dozele recomandate [8] urmează să fie utilizate în limitele temperaturilor +16 + 26 °C, deoarece aplicarea lor la temperaturi mai joase de +16 °C scade acţiunea toxică a acestora din cauza lipsei de sublimare a sulfului (acţiune toxică asupra făinării exercită doar bioxidul de sulf – SO_2, rezultat din sublimarea sulfului). Utilizarea unor astfel de produse la temperaturi mai înalte de +26 °C poate produce arsuri pe organele verzi ale viţei de vie. Pentru diminuarea efectului nedorit al arsurilor provocate de sublimarea rapidă a sulfului, tratamentele trebuie efectuate seară, după orele 18:00, când temperatura coboară mai jos de +26°C cu un consum de soluţie de 600 l/ha.

În cazul unor condiţii favorabile pentru manifestarea putregaiului cenușiu în fazele postflorale – „scuturarea corolei", „compactarea strugurilor", „începutul pârgului", precum și în perioada de pârgă (fazele în care soiurile Legenda și Floricica manifestă sensibilitate maximă la atacurile de putregaiul cenușiu) se vor aplica tratamente contra bolii cu utilizarea produselor permise pentru utilizare în agricultura ecologică. Tratamentele se vor efectua cu norme mai mari ale consumului de soluţie (800 l/ha), pentru îmbăierea mai bună a strugurilor cu substanţa activă. Frecvenţa tratamentelor se va efectua în funcţie de condiţiile climaterice la un interval de 7-10 zile cu utilizarea produselor autorizate:

- Gliocladin SC 7,0-10,0 l/ha (biopreparatul prezintă forma lichidă a ciupercii *trichoderma virens* 3X, titrul nu mai puţin de 10 mld. spori/ml 7,0-10,0 l/ha;
- Trichodermină SC 7,0-10 kg/ha prezintă forma lichidă a ciupercii *Trichoderma lignorum* (sușa M-10) cu titrul nu mai puţin de 10 mld. spori/ml [4; 8].

În toate cazurile, indiferent de condiţiile meteorologice pentru profilaxia putregaiului cenușiu, în plantaţiile fondate cu soirile Legenda și Floricica la acumularea a 12-15 % zahăr în boabe se recomandă aplicarea procedeului de defoliere parţială a butucilor. Operaţia constă în lichidarea a 3-4 frunze de la baza lăstarilor și urmărește crearea unor condiţii nefavorabile dezvoltării putregaiului (datorită aerisirii mai bune în interiorul coroanei butucului dezvoltarea bolii se reduce de 1,5-2 ori [7]).

Menţionăm că măsurile de combatere a bolilor prin metode ecologice pot fi eficiente numai în cazul

aplicării complexului integral de măsuri tehnologice și de igienă culturală care contribuie la crearea condiţiilor nefavorabile dezvoltării patogenilor (lucrările solului, nimicirea buruienilor, lucrările în verde, folosirea echilibrată a fertilizanţilor, recoltarea în termen redus a recoltei, combaterea dăunătorilor ș.a.).

Astfel, studiile efectuate în cadrul IȘPHTA au demonstrat că obţinerea producţiei vitivinicole ecologice (pure) în Republica Moldova, în conformitate cu standardele și regulamentele elaborate de Federaţia Internaţională a Mișcărilor de Agricultură Ecologică (IFOAM) și Directiva CEU 2092 /1991 privind agricultura biologică este o sarcină reală [3; 4].

PARTICULARITĂŢILE TEHNOLOGICE DE PRODUCERE A VINURILOR ALBE SECI DIN STRUGURII SOIULUI LEGENDA

Conform cercetărilor efectuate în anii 2008–2017 în cadrul IȘPHTA, strugurii din soiul Legenda, în funcţie de condiţiile climatice ale anului și de elementele agrotehnice acumulează concentraţii înalte de zaharuri, de la 180 până la 240 g/dm^3, cu un conţinut de acizi titrabili de la 7,0 la 9,5 g/dm^3. Strugurii soiului Legenda pot fi folosiţi pentru producerea vinurilor spumante albe, vinurilor albe seci de calitate, precum și celor de cupaj [9; 10] (tabelul 1).

Soiul Legenda posedă arome mai puţin pronunţate în comparaţie cu cele ale soiului Floricica și a cunoscutului soi Viorica. Boabele acestui soi sunt de culoare roz și, prin urmare, atât în timpul procesării, cât și pe parcursul întregului proces tehnologic necesită respectarea cu stricteţe a regimului de sulfitare pentru a preveni apariţia nuanţelor maro și celor oxidative.

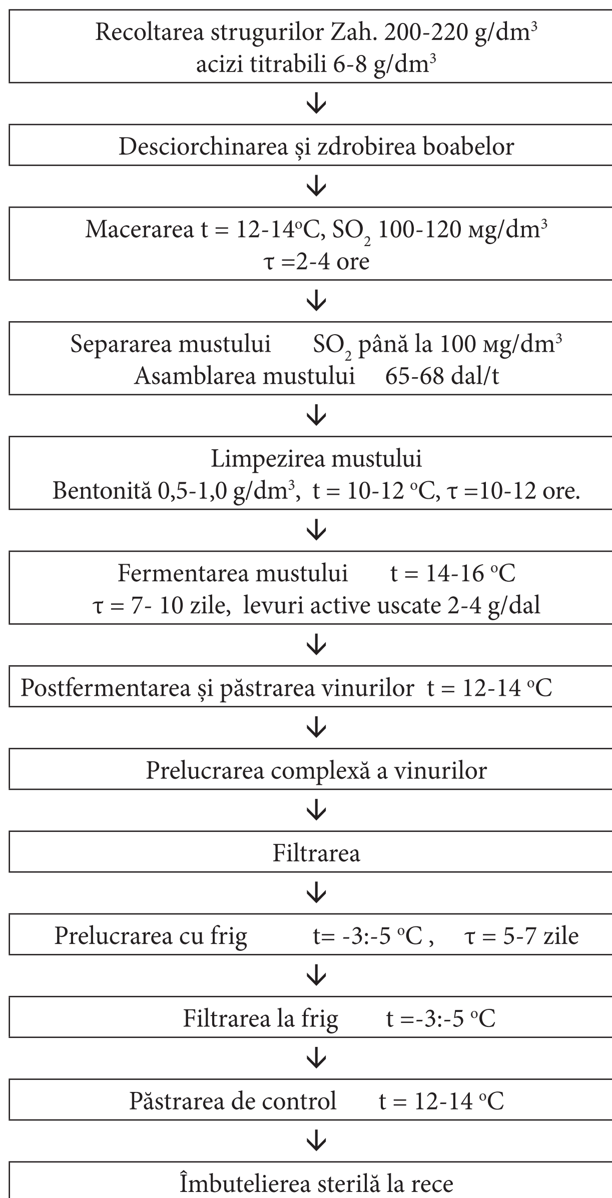
La atingerea maturării tehnologice, când în boabe se acumulează un conţinut de zaharuri de 200-220 g/dm^3 și o aciditate titrabilă de 6-8 g/dm^3 strugurii trebuie recoltaţi în lăzi de plastic sau din lemn pentru a preveni deteriorarea boabelor. Înainte de procesare se recomandă răcirea lor la o temperatură de -2 °C pentru o perioadă de 8-12 ore.

Procesarea strugurilor se efectuează cu utilizarea zdrobitoarelor orizontale cu valţuri, care asigură separarea ciorchinilor cu ulterioara zdrobire a boabelor. Este recomandată macerarea mustului pe boștină timp de 2-4 ore la temperatura de 12-14 °C.

După terminarea macerării, prin presarea boștinei efectuată la prese orizontale pneumatice se obţine mustul în proporţie de 65-68 dal dintr-o tonă de struguri. Procesul de limpezire a mustului se desfășoară la temperatură de 10-12 °C timp de 10-12 ore. Se recomandă adăugarea bentonitei în doze de 0,5-0,8 g/l.

Tabelul 1

Schema tehnologică de producere a vinului alb sec din soiul de struguri Legenda.

Recoltarea strugurilor Zah. 200-220 g/dm^3 acizi titrabili 6-8 g/dm^3

↓

Desciorchinarea și zdrobirea boabelor

↓

Macerarea t = 12-14°C, SO_2 100-120 mg/dm^3 τ =2-4 ore

↓

Separarea mustului SO_2 până la 100 mg/dm^3 Asamblarea mustului 65-68 dal/t

↓

Limpezirea mustului Bentonită 0,5-1,0 g/dm^3, t = 10-12 °C, τ =10-12 ore.

↓

Fermentarea mustului t = 14-16 °C τ = 7- 10 zile, levuri active uscate 2-4 g/dal

↓

Postfermentarea și păstrarea vinurilor t = 12-14 °C

↓

Prelucrarea complexă a vinurilor

↓

Filtrarea

↓

Prelucrarea cu frig t= -3:-5 °C , τ = 5-7 zile

↓

Filtrarea la frig t =-3:-5 °C

↓

Păstrarea de control t = 12-14 °C

↓

Îmbutelierea sterilă la rece

Fermentarea mustului limpezit se efectuează la o temperatură de 14-16 °C cu adăugarea levurilor active uscate, care nu afectează complexul aromatic. După terminarea fermentării, se recomandă scoaterea vinului răvac de pe sedimentul de levuri și sulfitarea cu 20-25 mg/dm^3 SO_2.

Păstrarea vinurilor se efectuează în vase pline la o temperatură de 10-12 °C. Conţinutul de SO_2 total trebuie să fie cuprins între 100-120 mg/dm^3, iar cel liber între 20-30 mg/dm^3.

În cazul apariţiei culorii maro, este necesară prelucrarea vinurilor Legenda cu cărbune activ în doze de 1 g/dm^3. Înainte de îmbuteliere, vinurile trebuie se fie tratate și stabile faţă de tulburări, inclusiv la cele cristaline.

Vinurile din soiul Legenda se caracterizează prin culoare galben-verzuie, cu o aromă proaspătă de soi și nuanţe fine de petale de trandafir, care este simţită și în gust. Gustul vinului este plin, proaspăt, armonios, cu nuanţe plăcute de soi.

PARTICULARITĂŢILE TEHNOLOGICE DE PRODUCERE A VINURILOR ALBE SECI DIN STRUGURII SOIULUI FLORICICA

Conform cercetărilor efectuate în cadrul IȘPHTA în anii 2008–2017, strugurii soiului Floricica acumulează un conţinut avansat de zaharuri, de la 180 până la 250 g/dm^3, cu valori medii de 200-210 g/dm^3. În același timp, se observă un conţinut ridicat de aciditate titrabilă cuprinsă între 8,0 și 9,5 g/dm^3. În unii ani, conţinutul de aciditate titrabilă poate ajunge până la 10,0 g/dm^3, dar aceasta nu afectează calitatea vinurilor.

Vinurile sunt pline, proaspete, armonioase, cu un buchet de flori de câmp. Soiul Floricica poate fi utilizat pentru producerea vinurilor seci albe și a vinurilor spumante. De asemenea, în unii ani cu condiţii climatice favorabile se pot obţine vinuri albe, demiseci și demidulci naturale (tabelul 2).

Deoarece soiul Floricica aparţine grupului de soiuri aromate, în timpul prelucrării strugurilor este necesar de a preveni expunerea la oxigen și a-i proteja de acţiunea enzimelor oxidative. Recoltarea strugurilor se recomandă dimineaţa, la o temperatură care nu depășește 20 °C, în mod manual.

Pentru ca boabele să nu fie afectate, transportarea trebuie efectuată în lăzi de plastic. Înainte de procesarea strugurilor se recomandă răcirea lor în încăperi frigorifice speciale. Pentru prelucrarea strugurilor se folosesc zdrobitoare cu valţuri orizontale. Sulfitarea mustuielii se efectuează în doze de 80-100 mg/dm^3 de SO_2, se recomandă macerare pe boștină timp de 2-4 ore la o temperatură de 14-16 °C.

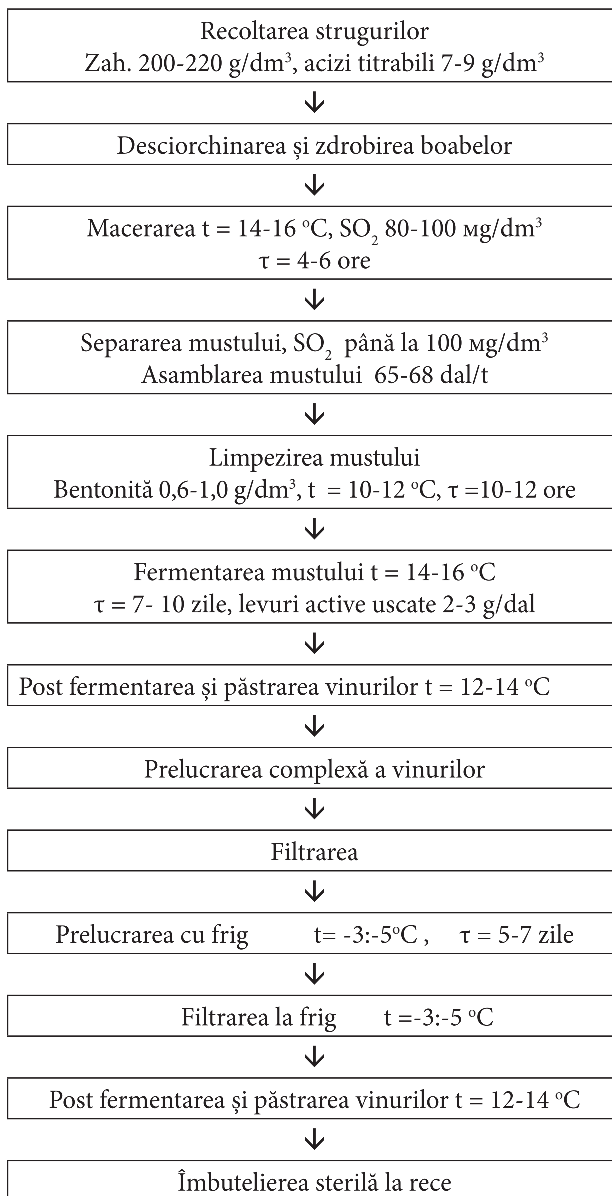
Pentru intensificarea extracţiei substanţelor aromatice, se recomandă utilizarea preparatelor enzimatice în doză de 0,2-0,4 g/dal. După macerare se efectuează presarea boștinei la presele pneumatice orizontale și separarea mustului. Volumul mustului asamblat nu trebuie să depășească 68 dal de la 1 tonă de struguri.

Procesul de limpezire a mustului din Floricica trebuie efectuat la o temperatură de 10-12 °C timp de cel mult 12 ore. Pentru o mai bună limpezire și prevenire a oxidării, se recomandă utilizarea bentonitei în doze de 0,6-1 g/dm^3.

Fermentarea mustului se efectuează la o temperatură de 14-16 °C cu utilizarea levurilor uscate active, rezistente la un conţinut ridicat de alcool.

Tabelul 2

Schema tehnologică de producere a vinului din soiul de struguri Floricica

Se recomandă decantarea rapidă a vinului tânăr de pe sedimentul de drojdie după terminarea fermentării mustului. Păstrarea vinului se efectuează în vase pline la o temperatură de 12-14 °C, evitând fermentaţia malolactică.

De asemenea, la toate etapele procesului tehnologic este necesar de prevenit oxidarea vinului, în acest scop menţinându-se conţinutul de SO_2 total în vinuri la nivelul 100-120 mg/dm^3 și 20-30 mg/dm^3 liber. Pe parcursul tuturor operaţiunilor tehnologice se efectuează o sulfitare suplimentară a vinului în doza de 20-25 mg/dm^3 SO_2. Vinurile se tratează înainte de îmbuteliere pentru a se stabiliza faţa de tulburări proteice, coloidale și cristaline.

Vinurile finite de soi Floricica se disting prin limpiditate cristalină, culoare pai-verzuie, aromă intensă de flori de câmp, atât în buchet, cât și în gust. Gust cu o prospeţime plăcută, armonios, plin, cu nuanţe de flori de câmp.

CONCLUZII

1. Soiurile de struguri Legenda și Floricica posedă proprietăţi biologice și organoleptice valoroase: sunt rezistente la ger și la condiţiile neprielnice din timpul iernii, pot fi cultivate în sisteme de cultură neprotejată. La amplasarea corectă pe pante, iernează bine. După afectarea de temperaturile critice minime din iernile geroase, datorită regenerării înalte se restabilesc chiar în anul de restabilire și refacere și dau recolte satisfăcătoare.

2. Pentru dezvoltarea normală a lăstarilor, maturarea mai bună a lemnului și sporirea rezistenţei la condiţiile de iernare soirile Legenda și Floricica trebuie amplasate pe pante călduroase, protejate de vânturile din Nord-Vest și cu o bună circulaţie și scurgere a aerului rece.

3. Factorii de impact pentru obţinerea unor recolte stabile și de calitate la cultivarea soirilor Legenda și Floricica sunt: efectuarea calitativă a lucrărilor de îngrijire cu respectarea tehnologiei de cultură, fondarea plantaţiilor cu material sănătos liber de boli virotice și micoplasmatice, alegerea corectă a formei butucilor, crearea de butuci sănătoși, fără răni excesive, cu o rezervă bună de lemn multianual, atribuirea unor sarcini optime cu lăstari și rod (evitarea sarcinilor suboptimale sau a supraîncărcării butucilor cu lăstari și rod).

4. Cele mai bune rezultate privind calitatea și cantitatea producţiei de struguri (de la 8-9 până la 11-13 t/ha, cu un conţinut de zahăr în boabe în limite de 205-215 g/dm^3 și o aciditate de 7-8 g/dm^3) au fost obţinute la stabilirea unor sarcini optime de rod de 30-35 ochi/butuc pentru soiul Legenda și 35-40 ochi/butuc pentru soiul Floricica, cu aplicarea tăierilor relativ scurte a elementelor de rod după schema de 2 + 3 - 4 până la 6 ochi.

5. Soiurile noi de selecţie moldovenească Legenda și Floricica posedă rezistenţă sporită la principalele boli criptogamice și necesită mai puţine tratamente contra bolilor (3-4 faţă de 6-8 tratamente la soiurile sensibile), pot fi folosite în programe ecologice de producere vitivinicolă cu utilizarea limitată a sărurilor simple pe bază de sulf și cupru).

6. Procesarea strugurilor se realizează cu o protecţie maximă împotriva oxidării mustului și a vinurilor la toate etapele tehnologice de producere.

7. Pentru intensificarea complexului aromatic, se recomandă macerarea pe termen scurt a mustului pe boștină de la 2 până la 6 ore la o temperatură de 12-14 °C, în funcţie de soiul de struguri.

8. Vinurile din strugurii soiului Legenda se caracterizează prin arome cu nuanţe de petale de trandafir, iar vinurile din strugurii soiului Floricica au arome distinse de flori de câmp. Nota organoleptică a vinurilor albe seci din strugurii soiurilor Legenda și Floricica variază de la 7,9 până la 8,2 puncte.

BIBLIOGRAFIE

1. Perstniov N., Surugiu V. ș.a. Viticultura. Chișinău: Tipografia Centrală, 2000. 503 p.
2. Nedov P.N. i dr. Novye metody fitopatologicheskikh i immunologicheskikh issledovaniy v vinogradarstve, Kishinev, 1985. 137 s.
3. Nedov P., Degteari V., Cebanu V, Lucic P. Contribuţii privind combaterea manei viţei de vie conform principiilor agriculturii biologice, bazate pe utilizarea produselor noi cuprice, în vederea obţinerii producţiei viti-vinicole pure. In: Wine 2006. Materialele Conferinţei Internaţionale Știinţifico-Practice. 20-21 februarie 2006. Chișinău: Poliproject Exihibitions LTD, p. 28-30.
4. Cebanu V., Gaina B., Cuharschi M., Degteari V., Midari A., Chiaburu Elena, Armașu Svetlana, Terteac D., Volosciuc L., Voineac V. Recomandări de combatere a putregaiului cenușiu al viţei-de-vie în agricultura ecologică. În: Pomicultura, Viticultura și Vinificaţia, nr. 3 [75] 2018, p. 16-19.
5. Metody tekhnokhimicheskogo kontrolya v vinodelii. Pod red. V. G. Gerzhikovoy. Simferopol': Tavrida, 2002. 260 s.
6. Catalogul soiurilor de plante ale Republicii Moldova. Chișinău: Lumina, 2018, p. 132.
7. Chebanu V. A., Kukharskiy M. S., Degtear' V. N., Midar' A. I. Optimizatsiya srokov provedeniya chastichnoy defoliatsii vinogradnykh kustov, kak metod profilaktiki razvitiya seroy gnili. În: Binogradarstvo i Vinorobstvo. Mizhvidochiy tematichnniy naukoviy zbirnik. Vipusk 47 NNTs Institut Vinogradarstva i Vinorobstva im V.E. Tairova, Odesa, 2010, s. 194-199.
8. [online] http://www.pesticide.md
9. Rusu E., Gaina B., Obadă L., Craveţ N., Dumanov V. Crearea identităţii vinurilor moldovenești prin promovarea soiurilor noi de selecţie. Conferinţa Internaţională „Realizări inovative în domeniul vitivinicol", 18-19 sept. 2008, Chișinău, p. 165-166.
10. Cuharschi M., Cebanu V., Obadă T., Olari A., Botnarenco A., Antoci A., Craveţ N. Particularităţile agrobiologice, elemente de agrotehnică și potenţialul oenologic al unor soiuri noi autohtone de struguri pentru vin. Simpozionul Știinţific Internaţional „100 ani de la nașterea distinsului savant și om de stat Mihail Sidorov". Vol. 41. Agronomie. Chișinău, „Centrul ed. al UASM", 2014, p. 210- 213.

ASPECTE PROBLEMATICE PRIVIND MODUL DE RECUNOAŞTERE ŞI CONTABILIZARE A PIERDERILOR EFECTIVELOR DE PĂSĂRI

10.5281/zenodo.3525104

Tatiana ŢAPU
e-mail: tatiana.tapu@gmail.com
Universitatea Agrară de Stat din Moldova

PROBLEMATIC ASPECTS CONCERNING THE WAY OF RECOGNITION AND ACCOUNTING OF POULTRY LOSSES

Summary. Today no accounting normative act contains provisions regarding the way of accounting for the losses caused by the forced exit of the birds as a result of the death or forced slaughter. Moreover, there is no scientifically reasoned univocal approach to identify, estimate and systematically record the economic facts caused by such events. For this reason, the economic facts of the dead and forced slaughtered birds are recognized and accounted differently from one enterprise to another.

This paper describes the problematic aspects identified in the process of recognizing and accounting for the production losses caused by the unconditional exit of the birds.

Keywords: Poultry farming, cost accounting, fiscal consequences, technological losses.

Rezumat. Actualmente niciun act normativ contabil nu conține prevederi aferente modului de contabilizare a pierderilor din pieirea și sacrificarea forțată a păsărilor și din procesele tehnologice neconforme. Mai mult decât atât, nu există o abordare univocă argumentată științific în vederea identificării, estimării și înregistrării sistemice a faptelor economice cauzate de astfel de evenimente. Din acest motiv faptele economice aferente păsărilor pierite și sacrificate forțat se recunosc și se contabilizează diferit de la o întreprindere la alta.

În contextul celor menționate, ne-am propus, ca obiectiv al prezentei lucrări, să elucidăm aspecte problematice identificate în procesul de recunoaștere și contabilizare a pierderilor de producție cauzate de ieșirea forțată a păsărilor.

Cuvinte-cheie: avicultură, contabilitatea costurilor, consecințe fiscale, pierderi tehnologice.

INTRODUCERE

Gestiunea eficientă a costurilor de producție aferente proceselor de producție care se derulează în cadrul entităților avicole, mai cu seamă a celor cu bază industrială de producție, este afectată de un șir de factori de origine organizațională și tehnologică. Dintre acestea, prioritatea revine condițiilor neconforme ale mediului de întreținere, calității scăzute a furajelor, rețetelor nereușite de nutriție, calității inferioare a apei, înzestrării tehnico-materiale necorespunzătoare, neglijării măsurilor de profilaxie a efectivelor de păsări ș. a. Impactul negativ al factorilor menționați asupra mărimii rezultatului financiar se exprimă prin următoarele consecințe:

- rebutarea prematură a efectivelor cauzată de diminuarea productivității păsărilor pentru pontă întreținute în condiții neconforme;
- sacrificarea forțată și/sau pieirea păsărilor afectate de diverse boli ordinare și infecțioase;
- micșorarea gradului de ecloziune a puișorilor în procesele de incubație a ouălor;
- nimicirea puișorilor neviabili și/sau malformați.

În prezenta lucrare vor fi investigate aspectele contabilizării evenimentelor legate de pieirea și sacrificarea forțată a păsărilor. Aceste pierderi, privite prin prisma cauzalității, sunt inevitabile în activitatea economică a tuturor entităților avicole.

MATERIAL ȘI METODĂ

Studiile efectuate s-au axat pe prevederile actelor normative naționale. La abordarea subiectului respectiv s-au luat în considerare sugestiile savanților din domeniu. S-a ținut cont, de asemenea, de opiniile contabililor care activează în cadrul entităților avicole expuse în procesul investigațiilor efectuate de către autor. Totodată, la expunerea elaborărilor proprii s-a acordat prioritate metodei descriptive, aplicându-se elemente de comparație, analiză și deducție.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

Pieirea și sacrificarea forțată a păsărilor se înregistrează la toate etapele de circulație a păsărilor și induce după sine un șir de consecințe de ordin managerial:

1) examinarea circumstanțelor care au cauzat ieșirea păsărilor înainte de finalizarea ciclului tehnologic;

2) adoptarea deciziilor în vederea rebutării efectivului afectat de diverse cauze care au provocat micșorarea productivității și înlocuirea acestuia cu altul nou cu scopul restabilirii volumului de producție;

3) majorarea investițiilor aferente procurării suplimentare a efectivelor de păsări în locul celor ieșite silit;

4) analiza impactului rebutării efectivului de păsări asupra rezultatului financiar al entității;

5) determinarea cuantumului consecințelor fiscale pasibile din ieșirea silită a păsărilor.

Pieirea și sacrificarea forțată a păsărilor (animalelor) se califică drept o acțiune asociată cu faptul neconformării standardelor tehnologice prestabilite de întreținere a păsărilor. De fapt, în cazurile respective se identifică rebutul admis în procesul de producție cu participarea inopinată și/sau premeditată (intenționată) a factorului uman. Cu privire la rebut, savanții contabili [1; 2; 3; 4; 5] semnalează neconformitatea nu doar a produselor obținute standardelor de calitate prestabilite și imposibilitatea utilizării acestora după destinație, ci și a proceselor tehnologice care au avut loc. Cu referință la posibilitatea remedierii rebutului în sectorul fitotehnic și zootehnic, A. Frecăuțeanu precizează că acesta este „ireversibil, mai cu seamă acel care a fost admis în cadrul procesului tehnologic, adică până la recoltarea produselor" [5]. Aferent ireversibilității proceselor vitale întrerupte, autorii sovietici N. Gorbov și N. Gorbova au concretizat încă în anul 1980 că „este imposibil de readus la viață culturile tăiate ..., de schimbat adâncimea semințelor încorporate neuniform în sol ..." [6].

Considerăm că rebutul admis în procesul de creștere și întreținere a efectivelor de păsări trebuie calificat ținând în funcție de plenitudinea afectării (parțial sau deplin), precum și de posibilitatea remedierii (remediabil sau iremediabil). Totodată, precizăm că activitățile desfășurate în vederea remedierii rebutului generează costuri legate de diminuarea neconformităților comise. În cazul dat se impune estimarea comparativă a costurilor legate de remediere cu rezultatele pasibile din exploatarea ulterioară a acestor efective. Mai mult, măsurile întreprinse cu scopul înlăturării neconformităților admise la creșterea și întreținerea efectivelor de păsări sunt ineficiente, întrucât procesele vitale de transformare biologică a păsărilor sunt ireversibile în timp, din care motiv pieirea/sacrificarea păsărilor cauzată de aceste abateri se califică ca rebut iremediabil. Consecința cauzală a acestui rebut se manifestă în necesitatea înlocuirii totale a efectivelor neconforme, iar costurile aferente întreținerii efectivelor rebutate se califică ca pierderi definitive. Tratamentul respectiv se datorează faptului că acest rebut induce la subdezvoltarea efectivelor întreținute prin neconformitatea a însăși proceselor tehnologice, cum ar fi: neconformități admise în procesele de incubare, condiții de întreținere necorespunzătoare mediului de dezvoltare, calitatea neconformă a furajelor utilizate pentru nutriția păsărilor, calitatea neadecvată a apei etc. Actele normative contabile, din păcate, nu reglementează rebutul identificat sub formă de procese tehnologice [8; 9].

În calitate de ieșire silită a păsărilor se identifică și cazurile de sacrificare forțată care diferă esențial de sacrificarea de producție prin caracterul său imprevizibil și cauza executării. Sacrificarea forțată are la bază diferite motive, de exemplu, sacrificarea păsărilor subdezvoltate, verificarea de rutină cu monitorizarea stării de sănătate a efectivelor întreținute, prelevarea probelor cu scopul prevenirii bolilor epizootice etc.

Actualmente sacrificările forțate cauzate de situațiile descrise, precum și cazurile de pieire a păsărilor sunt calificate în sens larg ca fiind de cheltuieli aferente „pierderilor din deteriorarea activelor". Considerăm că termenul „deteriorare" nicidecum nu semnifică esența sacrificării forțate a păsărilor [12]. Calificativul „pierderi din deteriorarea activelor", atribuit sacrificării forțate, rezidă din compararea păsărilor cu:

- utilajele, strungurile și alte mijloace de producție exploatate de entitățile industriale care nu mai funcționează potrivit potențialului de producție prevăzut, deoarece au ieșit din funcțiune și/sau au fost defectate, și/sau au fost dereglate – în cazul efectivelor producătoare;
- articolele rezultate din activitatea industrială la confecționarea cărora s-au comis abateri de la cerințele tehnologice – în cazul efectivelor consumabile.

Prevederile normative stipulează contabilizarea pierderilor de producție în funcție de normele perisabilității naturale specificate de către entități în politicile contabile la începutul fiecărui an de gestiune. Articolul 24, alineatul 13 din Codul Fiscal (în continuare – CF) [10] prevede în mod expres că deducerea în scopurile fiscale a cheltuielilor aferente „reziduurilor, deșeurilor și perisabilității naturale se permite în limitele aprobate anual de către conducătorii întreprinderilor".

În legătură cu această prevedere ar trebui precizat că deocamdată nu sunt elaborate norme-limite ale cheltuielilor respective care ar servi drept punct de reper pentru decontarea după destinație a pierderilor de producție cauzate atât de pieirea animalelor și păsărilor, cât și de sacrificarea forțată a lor. Considerăm acest fapt drept unul negativ, deoarece pierderile cauzate de evenimentele menționate, calificate ca perisabilitate naturală sau nu, sunt inevitabile și frecvente în activitatea entităților avicole indiferent de forma juridică de organizare, tipul proprietății, specializare, destina-

ția de producție. În plus, implementarea unor asemenea norme este condiționată de lipsa unei interpretări legislative univoce și echidistante vizavi de aceste tipuri de pierderi atât din punct de vedere contabil, cât și din punct de vedere fiscal. De aceea, cuantumul normelor respective diferă de la o entitate la alta și, ca urmare, diferențiat este și rezultatul aplicării acestor norme. Mai mult, specialiștii Serviciului Fiscal de Stat pun la îndoială corectitudinea desemnării și utilizării normelor date.

Pentru a înlesni soluționarea problemei enunțate, au fost elaborate norme în vederea limitării cheltuielilor aferente pierderilor de producție cauzate de sacrificarea forțată și pieirea păsărilor de specia Galinacee (găini). La elaborarea acestor reglementări s-a ținut cont de tipul și puritatea raselor de găini, destinația întreținerii și categoria de vârstă, precum și de alte aspecte tehnologice frecvente în practica entităților avicole autohtone (tabelul 1).

Tabelul 1

Limita normelor cheltuielilor deductibile în scopul fiscal cauzate de sacrificarea forțată și pieirea păsărilor de specia Galinacee (în % față de efectivul mediu)

Găini/ cocoși/ tineret/ forme/ vârstă	Rase							
	ușoare pentru pontă (culoarea cojii oului)				mixte		grele	
	albă		brună					
	sacrificare forțată	pieire	sacrificare forțată	pieire	sacrificare forțată	pieire	sacrificare forțată	pieire
Pui în vârstă de 1-7 zile:								
srtăbunici	43	5	43	5	38	5	8	5
bunici	43	5	43	5	38	5	8	5
părinți	43	5	43	5	38	5	8	5
hibrid final (pontă)	54	5	54	5	54	5	-	-
Tineret de remontă (străbunici, bunici, părinți) în vârstă (săptămâni) de:								
1 - 4	8,6	4	8,1	4	10,1	5	–	–
5 - 9	10,7	3	10,2	3	12,7	3	–	–
10 - 17	11,2	3	3,8	3	20,2	3	–	–
18 - 22	5,6	3	5,1	3	9,8	2	–	–
Tineret de înlocuire pontă în vârstă (săptămâni) de:								
1 - 4	6,3	4	6,3	4	9,8	5	–	–
5 - 9	7,9	3	7,9	3	12,2	3	–	–
10 - 17	3,1	3	3,4	3	7,2	3	–	–
18 - 22	3,3	3	3	3	7,2	2	–	–
Tineret de remontă rase grele în vârstă (săptămâni) de:								
1 - 7	–	–	–	–	–	–	8	5
8 - 19	–	–	–	–	–	–	6	3
20 - 26	–	–	–	–	–	–	4	2
Tineret pentru carne în vârstă (săptămâni) de:								
1 - 8 (la sol)	–	–	–	–	–	–	8	5
1 - 7 (în baterii)	–	–	–	–	–	–	7	5
Pui pentru carne – mari (la sol) în vârstă de 1 - 10 săptămâni:								
puicuțe	–	–	–	–	–	–	9	6
cocoșei	–	–	–	–	–	–	10	8
Pui pentru carne – mici (la sol) în vârstă de 1 - 4 săptămâni:								
puicuțe/cocoșei	–	–	–	–	–	–	9	6
Tineretul găinilor pentru carne rebutat după sexare în vârstă de 1 - 7 săptămâni de formă:								
paternală	–	–	–	–	–	–	8	5
maternală	–	–	–	–	–	–	8	5
Găini adulte din efectivul:								
străbunici	20	5	20	5	20	5	3	5
bunici	20	5	20	5	20	5	3	5
părinți	20	5	20	5	20	5	3	5
pontă-industrial	20	5	20	5	20	5	3	5

Sursa: elaborat de autor în baza normelor respective aprobate în Federația Rusă [13; 14].

Importanţa elaborării normelor limită în vederea recunoașterii lipsurilor și pierderilor cauzate de pieirea și sacrificarea forțată a păsărilor, elucidate în tabelul 1, rezultă din faptul că aceste cheltuielile nu pot fi optimizate, evitate sau excluse integral, iar realizările progresului tehnico-ştiinţific sunt în stare doar să le reducă într-o măsură oarecare. În contextul dat, A. Frecăuțeanu precizează că „...includerea preparatelor hormonale și a antibioticilor în rația tineretului avicol în săptămânile imediat următoare ecloziunii poate spori viabilitatea lui și reduce întrucâtva ponderea efectivului pierit, nicidecum însă nu va asigura caracterul intact al șeptelului eclozionat inițial" [2].

Elaborarea normelor limită de deducere a cheltuielilor cauzate de pieire/sacrificare forțată a efectivelor de păsări nu este o practică inedită. Reguli similare sunt aplicate cu succes de către entitățile avicole din Federația Rusă [13; 14].

Normele recomandate de autor se aplică în raport cu efectivul mediu de capete la entitate separat pe specii, grupuri tehnologice și categorii de vârstă. Mărimea efectivului de capete ieșite forțat, calculată conform metodei aplicate, poate fi determinată conform formulei de calcul relatate în continuare (1).

$$E_{lim}=\frac{N_{lim} \times \overline{Ep}}{100} \qquad (1)$$

unde E_{lim}– efectivul limită calculat conform normelor prestabilite, cap;

N_{lim}– norma limită a pierderilor de efectiv cauzate de sacrificarea forțată și pieirea păsărilor, %;

$\overline{Ep}$– efectivul mediu de păsări (lunar/anual) care se determină prin împărțirea numărului total de zile furajere de întreținere a efectivelor în perioada de gestiune (an/lună) la numărul total de zile calendaristice în aceeași perioadă de creștere, capete.

Deducerea cheltuielilor aferente efectivelor ieșite silit din cauza pieirii și sacrificării se efectuează la cel mai mic cuantum dintre două mărimi: valoarea șeptelului de păsări ieșit silit efectiv și valoarea efectivului de păsări pasibil deducerii conform normelor prestabilite.

Pentru o asimilare mai înaltă a metodei recomandate în continuare, prezentăm un exemplu convențional.

Exemplul 1. *Admitem că în luna martie a anului de referință, la entitatea avicolă S.R.L. „Avicola-X" specializată în creșterea puilor pentru carne de tip „Broileri mari", s-au înregistrat 503 575 de zile furajere. Numărul zilelor furajere este preluat din Lista de consum al furajelor și mijloacelor de protecție a păsărilor. Durata de creștere a puilor până la atingerea parametrilor tehnologici de greutate constituie 42-56 de zile calendaristice. Valoarea contabilă efectivă a unui cap de pui din grupul tehnologic menționat constituie 15,95 lei. În urma monitorizării zilnice a creșterii puilor, în luna martie a anului de referință au fost identificate 433 de capete ieșite silit (pierite – 245 de capete și sacrificate forțat – 188 de capete).*

În continuare sunt prezentate calculele și faptele economice aferente exemplului de mai sus.

1. Se calculează mărimea efectivului mediu de păsări prin raportarea numărului de zile furajere înregistrate în luna martie la numărul de zile calendaristice din aceeași perioadă (în exemplul nostru – 31 de zile):

503575 ÷ 31 = 16244,25 ≈ 16244 de capete.

2. Se determină mărimea efectivului ieșit silit (sacrificat forțat și pierit) cu utilizarea normelor prevăzute în tabelul 1 pentru cocoșeii în vârstă de 1-10 săptămâni:

- pierit => 1300 de capete [(8 % × 16244) ÷ 100 = 1299,52 ≈ 1300];
- sacrificat forțat => 1624 de capete [(10 % × 16244) ÷ 100 = 1624,4 ≈ 1624];
- total => 1300 + 1624 = 2924 de capete.

3. Se determină valoarea contabilă a puilor ieșiți silit (sacrificați forțat și pieriți) efectiv în perioada de referință (martie):

433 × 15,95 lei = 6906,35 lei.

4. Se raportează la cheltuielile perioadei valoarea puilor ieșiți silit (sacrificați forțat și pieriți) în mărime efectivă:

- debit contul **714 „Cheltuieli privind lipsurile și pierderile din deteriorarea activelor imobilizate și circulante"** – în sumă de 6906,35 lei;
- credit contul **212 „Active biologice circulante"** – în sumă de 6906,35 lei.

În cazul în care în perioada de referință (lună, an) s-a înregistrat un număr mai mare de păsări ieșite silit decât cel determinat conform normelor, diferența dintre mărimea efectivă și cea normată nu poate fi dedusă în scopurile fiscale.

Exemplul 2. *Admitem că în condițiile exemplului de mai sus la entitatea S.R.L. „Avicola-X" s-a înregistrat un efectiv ieșit forțat în număr total de 3205 capete. În acest caz în scopurile fiscale va fi dedusă doar valoarea efectivului încadrat în limita normelor, pe când diferența va fi supusă impozitării.*

Din exemplul dat rezultă următoarele calcule și fapte economice:

1. Se determină valoarea totală a șeptelului ieșit silit conform datelor contabile efective:

3205 × 15,95 lei = 51119,75 lei.

2. Se determină valoarea șeptelului ieșit silit în conformitate cu normele prevăzute:

2924 × 15,95 lei = 46637,80 lei.

3. Se calculează diferența impozabilă dintre mărimea efectivă și cea normată a cheltuielilor cauzate de șeptelul ieșit silit:

46637,80 - 51119,75 = (4481,95) lei

sau => (2924 – 3205) × 15,95 lei = (4481,95) lei.

Această sumă (4481,95 lei) nu va fi dedusă în scopurile fiscale și de la ea, ca o componentă a corectărilor produse în **Declarația cu privire la impozitul pe venit (VEN 12),** se va calcula impozit pe venit în sumă de 537,83 lei [4481,95 × 12 %]. Cheltuielile calificate drept pierderi, potrivit art. 24 alin. (13) din Codul fiscal [10] pot fi recunoscute și sumele legate de colectarea, evacuare și nimicirea cadavrelor și/sau sacrificarea capetelor identificate cu maladii/traume sau din alte cauze similare. Însă pentru ele trebuie prevăzute norme care necesită aprobare de către conducerea entităților și includere ulterioară în politicile contabile ale acestora.

La completarea **Declarației cu privire la impozitul pe venit (VEN 12)** cheltuielile cauzate de **păsările** ieşite silit vor fi **înscrise** în *Nota la rândul 030 „Ajustarea (majorarea/ micșorarea) cheltuielilor conform prevederilor legislației fiscale*" aferentă anexei 2 D din declarația respectivă. În aspectul exemplelor prezentate, cheltuielile cauzate de ieșirea silită a păsărilor se declară în modul următor (tabelul 2).

În opinia noastră, implementarea normelor propuse va spori gradul de credibilitate a informației contabile și va facilita activitățile contabililor practicieni din cadrul entităților avicole autohtone.

O altă problemă legată de constatarea și recunoașterea pierderilor cauzate de pieirea și sacrificarea forțată a activelor biologice în zootehnie este înregistrarea sistemică a acestor evenimente inevitabile și frecvente în procesul tehnologic al entităților avicole.

În literatura de specialitate cazurile de pieire și sacrificare forțată sunt calificate sub formă de lipsuri și pierderi aferente procesului tehnologic [1; 2; 7; 8; 11]. În unele surse, pierderile aferente procesului tehnologic sunt cunoscute sub denumirea de perisabilitate naturală [3; 6; 7]. Aceeași abordare se regăsește în punctul 43 din Indicaţiile metodice privind contabilitatea costurilor de producţie și calculaţia costului produselor și serviciilor [8]. În SNC „Particularitățile contabilității în agricultură" (în continuare – SNC „PCA") [9] sunt omise faptele economice cauzate de pieirea și sacrificarea forțată a activelor biologice atât circulante, cât și imobilizate, cu toate că astfel de evenimente sunt inevitabile și frecvente în activitatea entităților agricole (inclusiv a celor avicole), iar reglementarea modului de recunoaștere, evaluare și contabilizarea faptelor menționate sunt niște aspecte extrem de importante.

Savantul autohton A. Frecăuțeanu precizează că experiența multianuală a întreprinderilor agricole demonstrează că perisabilitatea naturală reprezintă „un fapt economic permanent și măsurabil care are loc la orice etapă de aflare a stocurilor la întreprinderi, indiferent de dotarea tehnică și specializarea acestora" [2].

Contabilizarea faptelor economice, cauzate de pieirea și sacrificarea forțată a păsărilor, se efectuează la fel ca și lipsurile identificate cu ocazia inventarierii potrivit prevederilor Regulamentului privind inventarierea [11]. Prevederile regulamentului dat sunt utilizate în vederea contabilizării lipsurilor, cu toate că păsările pierite și/sau sacrificate forțat nicidecum nu pot fi calificate ca lipsuri. Termenul „Lipsuri" semnifică „diferență negativă dintre cantitatea și/sau valoarea bunurilor indicate în documente primare și existența efectivă a acestora". Diferența respectivă poate fi cauzată de așa evenimente ca: sustragerea intenționată a bunurilor, calamitățile naturale etc. [11]. Precizăm că în cazul păsărilor (animalelor) pierite nu se constată „diferență negativă", doar înseși păsările (animalele) nu lipsesc, se atestă încetarea funcțiilor vitale ale acestora. Efectivul menționat este identificat în mod premeditat în cursul monitorizării vizuale zilnice a șeptelului, din care motiv capetele de păsări pierite nu pot fi calificate cu determinativul „constatat la inventariere". Cadavrele păsărilor moarte sunt colectate în cadrul supravegherii zilnice a efectivelor și nu doar în procesul inventarierii prestabilite și/sau inopinate [11]. În legătură cu aceste particularități, faptele economice cauzate de pieirea și sacrificarea forțată survin momentului producerii efective și nicidecum momentului inventarierii. În acest context, în conținutul SNC „PCA" [9], precum și în regulamentul nominalizat, trebuie introduse corectările de rigoare corespunzătoare specificului acestor tipuri de fapte economice.

Tabelul 2

Extras din Declarația cu privire la impozitul pe venit (VEN 12), anexa 2D, notă la rândul 030 „Ajustarea (majorarea/micșorarea) cheltuielilor conform prevederilor legislației fiscale"

Corectări	Cod	Exemplul	Constatat în:		Diferența *(coloana 3 – coloana 2)*
			contabilitatea financiară	scopurile fiscale	
A	B	1	2	3	4
Pierderi din reziduuri, deșeuri, rebut și perisabilitate (art. 24 alin.(13) din Codul fiscal)	03031	1	6906	6906	0
		2	51120	46638	-4482

Sursa: elaborat de autor.

În cazul în care pieirea inevitabilă a animalelor și păsărilor se califică ca pierdere tehnologică, trebuie respectat tratamentul contabil prevăzut de punctul 44 din indicațiile sus menționate [8]. Savantul autohton A. Nederița precizează că „decontarea perisabilității naturale la consumuri[1] va necesita corectarea suplimentară a profitului până la impozitare, deoarece în scopuri fiscale acest tip de lipsuri și/sau pierderi se deduce integral în limitele normelor aprobate, iar în contabilitatea financiară se recunoaște ca cheltuieli numai în cuantumul aferent valorii de bilanţ a stocurilor vândute" [7]. A. Frecăuțeanu completează precizarea autorului precedent în modul următor „...cu cât mai impunător va fi decalajul dintre cantitatea produselor recoltate și cantitatea produselor comercializate, cu atât mai actuală va deveni problema ajustării cheltuielilor, cu atât mai mare va fi suma corectării respective" [1; 2].

Din cele expuse rezultă că atât în prevederile *Indicațiilor metodice*, cât și în abordările autorilor menționați sunt egalați doi termeni eterogeni – „pierderea tehnologică" și „perisabilitatea naturală". Prof. univ. A. Frecăuțeanu delimitează efectivul pierit în funcție de „normele perisabilității naturale" și propune aplicarea metodei de „stornare" în calitate de soluție a problemei contabilizării pierderilor în limita acestor norme. Cu referință la păsări, autorul menționează că „perisabilitatea naturală a tineretului avicol sub formă de pieire necondiţionată a unei părţi din șeptel poate fi reflectată printr-o formulă contabilă de stornare în debitul contului 212 „Animale la creștere și îngrășat" și creditul contului 811 „Activități de bază" [1; 2]. Autorul argumentează propunerea sa făcând referință la abordarea metodologică, existentă în prezent, aferentă reflectării scăzământului, gunoiului și deșeurilor utilizabile obținute din condiționarea recoltei vegetale pe arie, aceste două fapte economice fiind considerate similare.

Credem oportun să precizăm că aceste două fapte economice nu sunt de aceeași natură economică. Astfel, ajustarea scăzămintelor, gunoiului și deșeurilor utilizabile obținute din condiționarea recoltei vegetale pe arie se referă, în primul rând, la același proces tehnologic și se reflectă practic în același spațiu temporar – perioada de recoltare. În al doilea rând, ajustările sunt determinate de procese naturale biofizice de uscare și purificare a produselor care se manifestă prin micșorarea greutății produselor supuse uscării. Spre deosebire de faptele economice legate de condiționarea recoltei, casarea efectivului pierit prin stornarea valorii acestuia survine în perioade total diferite perioadei de ecloziune a puilor, de exemplu, peste două și mai multe luni și se referă la spații tehnologice nu doar diferite, dar și deplasate în timp. În plus, o eventuală stornare a formulei contabile de intrare a efectivului din ecloziune induce după sine apariția costurilor la o etapă prematură a procesului tehnologic „Incubare", iar costurile restabilite se vor include în valoarea puilor incubați în loturile ulterioare.

Ar mai fi de spus că scăzământul se produce în cadrul proceselor naturale de uscare care se manifestă prin evaporarea umidității excesive executate în mod premeditat întru-un cuantum măsurabil cu scopul de a spori potențialul de păstrare a boabelor. Aceste activități diferă totalmente de pieire nu doar prin scop și modalitatea efectuării, ci și prin rezultatul obținut – boabe uscate cu un grad de umiditate condiționat pentru depozitare și păstrare. Pieirea în comparație cu scăzământul nu urmărește nici acest scop, nu are nici același proces tehnologic de efectuare și nici nu rezidă cu un produs condiționat pentru a fi păstrat un timp mai îndelungat. Mai mult ca atât, pieirea nu se execută într-un cuantum măsurabil, ceea ce o diferă esențial de scăzământ.

Faptul că modul de contabilizare a pierderilor din pieirea și sacrificarea forțată a animalelor și păsărilor actualmente nu este prevăzut nici de un act normativ contabil induce după sine diverse tratamente contabile și consecințele fiscale. De exemplu, în cazul entităților avicole specializate în creșterea puilor de găină pentru carne (broileri), procesul tehnologic, de regulă, se încadrează în două luni calendaristice, din care 42...53 de zile durează procesul de creștere a puilor, iar 7-18 zile este perioada sanitară destinată curățirii și dezinfecției halelor de producție. Însuși procesul de creștere a puilor este divizat în două etape tehnologice: începutul creșterii, iar a doua – finalizarea creșterii și obținerea efectivului destinat sacrificării. În cadrul ambelor etape sunt inevitabile evenimente legate de pieirea păsărilor, iar modul de înregistrare sistemică diferă în funcție de competența contabilului care le operează, deoarece niciun act normativ contabil nu reglementează asemenea operațiuni.

Contabilii unor entități raportează valoarea păsărilor pierite care se încadrează în limita normelor prestabilite la costurile de producție. În cazul în care aceste norme sunt depășite, diferența formată este casată la cheltuielile perioadei. Pentru contribuabilii de TVA diferența în cauză nu este deductibilă în scopurile fiscale, cu alte cuvinte, de la această sumă se calculează impozit pe venit. Mai mult, diferența dată se califică ca livrare impozabilă în scopul determinării datoriilor față de buget privind TVA. Alte entități recunosc valoarea păsărilor pierite de-a lungul perioadelor de creștere în calitate de producție în curs de execuție, iar a celor pierite pe parcursul ultimei luni de creștere – la costuri indirecte de producție. Capetele pierite sunt estimate la

[1] Actualmente la costuri.

valoarea de procurare, fără a ține cont de costurile aferente creșterii. Ulterior, la transmiterea efectivelor pentru sacrificare, sumele înregistrate inițial, sub formă de producție în curs de execuție și costuri indirecte de producție, sunt decontate în debitul contului 811 „Activități de bază", contul analitic destinat contabilizării costurilor legate de sacrificare. O analiză mai minuțioasă a formulelor contabile întocmite a scos în vileag, cel puțin, următoarele discrepanțe:

- valoarea de intrare și costurile de creștere a puilor procurați și pieriți pe parcursul creșterii majorează neargumentat valoarea contabilă a puilor transmiși pentru sacrificare;
- majorarea nejustificată a valorii produselor obținute din sacrificarea puilor și tranșarea carcaselor;
- diminuarea neargumentată a venitului impozabil;
- apariția riscurilor de sancțiune economică pentru încălcările comise.

Contabilii acestor entități consideră că metoda aplicată îi protejează de consecințe fiscale, deoarece aceste pierderi se reabsorb în costuri grație calculelor laborioase, din care motiv devin netransparente.

Propunem pentru a soluționa problema în cauză, propunem calificarea valorii păsărilor pierite/sacrificate forțat în calitate de alte cheltuieli din activitatea operațională (cu excepția pierderilor excepționale) cu desemnarea ulterioară a cuantumului deductibilității acestora. Modalitatea pe care o recomandăm asigură uniformitate și transparență în recunoașterea și contabilizarea pierderilor cauzate de pieirea/sacrificarea efectivelor.

CONCLUZII

Din raționamentele expuse rezultă următoarele concluzii:

1. Contabilizarea faptelor economice cauzate de pieirea și sacrificarea forțată a efectivelor de păsări și animale nu este prevăzută nici de un act normativ contabil, cu toate că aceste evenimente sunt inevitabile și frecvente în activitatea tuturor entităților din sectorul zootehnic. Mai mult decât atât, cheltuielile generate de aceste fapte economice nu pot fi optimizate, evitate sau excluse integral;

2. Pierderile cauzate de pieirea/sacrificarea forțată a efectivelor de păsări nu constituie perisabilitate naturală și nu pot fi calificate ca fiind lipsuri identificate cu ocazia inventarierii;

3. Pentru asigurarea transparenței în recunoașterea pierderilor condiționate de pieirea și sacrificarea forțată a efectivelor de păsări se propune limitarea normelor admisibile ale cheltuielilor cauzate de asemenea evenimente. Ca bază pot fi luate normele elucidate de către autor în tabelul 1 din prezenta lucrare;

4. Valoarea efectivelor de păsări ieșite forțat (cu excepția evenimentelor excepționale) trebuie raportată la cheltuielile perioadei cu desemnarea ulterioară a cuantumului deductibilității acestora.

5. Actele normative contabile urmează să fie completate cu prevederile de rigoare care ar explica modalitatea de contabilizare a faptelor economice privind pieirea/ sacrificarea forțată a păsărilor și animalelor în condițiile diferitor situații de caz.

BIBLIOGRAFIE

1. Kireitev G., Frecăuțeanu A. Perfecționarea contabilității perisabilității naturale a stocurilor. În: Știința agricolă. 2010, nr. 2, p. 89-92.
2. Frecăuțeanu A., Chișlaru A., Bulgaru V. Contabilitatea stocurilor la întreprinderile agricole. Ch.: Print-Caro, 2011. 456 p.
3. Slobodean S. Aspecte privind contabilitatea pierderilor în producție și influența lor asupra procesului de calculație. În: Monitorul fiscal. 2016, nr. 4. [online] https://monitorul.fisc.md/ (vizitat la 10.08.2019).
4. Frecautsan A. Sistemnyy uchet kachestva produktsii v sel'skom khozyaystve. Kishinev: Kartya Moldovenyaske, 1988. 220 s.
5. Frecautsan A. Ob obobshchennoy otsenke kachestva produktsii. V: Ekonomika sel'skokhozyaystvennykh i pererabatyvayushchikh predpriyatiy. 1989, № 10, s. 47-49.
6. Gorbov N., Gorbova N. Povysheniya kachestva rabot v polevodstve. V: Ekonomika sel'skogo khozyaystva. 1980, № 6, s. 79.
7. Nederița A. Corespondența conturilor contabile conform prevederilor S.N.C. și Codului fiscal. Chișinău: Contabilitate și audit, 2007. 640 p.
8. Indicațiile metodice privind contabilitatea costurilor de producție și calculația costului produselor și serviciilor. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova. 2013, nr. 233-237.
9. Standardul Național de Contabilitate „Particularitățile contabilității în agricultură". În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova. 2013, nr. 233-237.
10. Codul fiscal. In: Monitorul Oficial al R. Moldova. [online] https://monitorul.fisc.md/ (vizitat la 15.08.2019).
11. Regulamentul privind inventarierea, aprobat prin ordinul ministrului Finanțelor nr. 60 din 29 mai 2012. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova. 2012, nr. 166-169/953.
12. Dicționarul explicativ al limbii române. [online] https://dexonline.ro/definitie/moarte (vizitat la 17.07.2019).
13. Normy raskhodov v vide poter' ot padezha ptitsy i zhivotnykh, utverzhdennye Postanovleniem Pravitel'stva Rossiyskoy Federatsii № 560 ot 15 iyulya 2009 g. [online] http://www.consultant.ru/ (vizitat la 25.06.2019).
14. Normy raskhodov v vide poter' ot vynuzhdennogo uboya ptitsy i zhivotnykh, utverzhdennye Postanovleniem Pravitel'stva Rossiyskoy Federatsii № 431 ot 10 iyunya 2010 g. [online] http://www.consultant.ru/ (vizitat la 26.06.2019).

INCERTITUDINEA UNOR PREVEDERI DIN CODUL ADMINISTRATIV AL REPUBLICII MOLDOVA

10.5281/zenodo.3525109

Doctor habilitat în drept, profesor cercetător **Victor BALMUȘ**
e-mail: victorbalmus@gmail.com
Doctor în drept, conferențiar universitar **Iurie FRUNZĂ**
e-mail: iufrunza@yandex.ru
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

UNCERTAINTY OF SOME PROVISIONS OF THE ADMINISTRATIVE CODE OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Summary. The authors analyze, from the perspective of the three quality criteria – accessibility, predictability and clarity, some provisions of the Administrative Code of the Republic of Moldova and come with arguments that confirm that it is necessary to amend the provisions regarding the administrative procedure, the public authority, the administrative act, the administrative contract, real acts, the principles of the administrative procedure, the participants in the administrative procedure, etc.

In particular, the authors sift the provisions of Book IV of the Administrative Code and find the necessity to submit to the constitutionality control the provisions of art. 258 para. (2)-(3) of the Code, which, in their opinion, violates the principles of the state of law, equality, respect for fundamental rights and freedoms (the right to judge the case within a reasonable time, the right of each person to know his rights and duties), the legality, the quality of the norms of law and, respectively they are incompatible with the provisions of art. 20 para (1), art. 23 para (2) and art. 54 of the Constitution of the Republic of Moldova.

Keywords: quality criteria, accessibility, predictability, clarity, administrative procedure, public authority, administrative act, fundamental rights and freedoms, reasonable time, legality.

Rezumat. Autorii supun analizei, din perspectiva celor trei criterii de calitate – accesibilitate, previzibilitate și claritate, unele prevederi din Codul administrativ al Republicii Moldova și vin cu argumente care confirmă că este necesară amendarea dispoziţiilor cu privire la procedura administrativă, autoritatea publică, actul administrativ, contractul administrativ, acte reale, principiile procedurii administrative, participanţii la procedura administrativă etc. În mod special, autorii analizează prevederile Cărții IV din Codul administrativ și constată necesitatea supunerii controlului constituționalității prevederile art. 258 alin. (2)-(3) din Cod, care, în opinia lor, violează principiile statului de drept, egalității, respectării drepturilor și libertăților fundamentale (dreptul judecării cauzei într-un termen rezonabil, dreptul fiecărui om de a-și cunoaște drepturile și îndatoririle), legalității, calității normelor de drept și, respectiv, sunt incompatibile cu prevederile art. 20 alin. (1), art. 23 alin. (2) și art. 54 din Constituția Republicii Moldova.

Cuvinte-cheie: criterii de calitate, accesibilitate, previzibilitate, claritate, procedura administrativă, autoritatea publică, actul administrativ, drepturile și libertățile fundamentale, termen rezonabil, legalitate.

În temeiul art. 23 alin. (2) și art. 54 din Constituția Republicii Moldova [1] Curtea Constituţională a reiterat necesitatea respectării criteriilor accesibilității, previzibilității și clarității, îndeosebi în cazul normelor privind exercițiul drepturilor și libertăților omului sau al unor restrângeri admisibile ale acestora: „Pentru a corespunde celor trei criterii de calitate – accesibilitate, previzibilitate și claritate – norma de drept trebuie să fie formulată cu suficientă precizie, astfel încât să permită persoanei să decidă asupra conduitei sale și să prevadă, în mod rezonabil, în funcţie de circumstanțele cauzei, consecințele acestei conduite. (...) Legislația națională trebuie să indice cu o claritate rezonabilă scopul și modalitatea de exercitare a discreției relevante acordate autorităților publice, pentru a asigura persoanelor nivelul minim de protecție la care cetățenii au dreptul în virtutea principiului preeminenței dreptului într-o societate democratică (a se vedea Domenichini v. Italy, Reports 1996-V, p. 1800, §33)" [2; 3].

Considerăm că incertitudinea unor prevederi din Codul administrativ al Republicii Moldova (în continuare Codul administrativ) [4] este determinată anume de necorespunderea acestora art. 23 alin. (2) din Constituţia Republicii Moldova și criteriilor clarității.

În acest context vom supune analizei concise unele prevederi din cărțile întâi, doi și patru ale Codului administrativ.

1. Inițial, ținem să observăm că Codul administrativ nu definește noțiunea de ***autoritate a administrației publice***. Amintim în acest context că în conformitate cu Constituția Republicii Moldova și Legea pentru adoptarea Regulamentului Parlamentului „Parlamentul este organul reprezentativ suprem al poporului Republicii Moldova și unica autoritate legislativă a statului"[1, art. 60 alin. (1); 5, art. 1]. Prin urmare, Constituţia Republicii Moldova consacră identici termenii „organ reprezentativ suprem al poporului Republicii Moldova", „unica autoritate legislativă a statului" și „autoritate publică", cu referință la Parlament, care reprezintă ***unica autoritate publică legislativă*** a Republicii Moldova.

În aceeași ordine de idei, Curtea Supremă de Justiție este instanța judecătorească supremă care asigură aplicarea corectă și uniformă a legislației de către toate instanțele judecătorești (…) [6, art. 1]. Deci, Curtea Supremă de Justiție este ***autoritatea publică judecătorească supremă*** a Republicii Moldova.

Potrivit Constituției Republicii Moldova și Legii cu privire la Guvern: „*Guvernul* asigură realizarea politicii interne și externe a statului și *exercită conducerea generală a administrației publice*"[1, art. 96 alin. (1)-(2)] și „***este autoritatea publică care reprezintă și exercită puterea executivă*** în Republica Moldova" [7, art. 1 alin. (1)]. În conformitate cu Legea privind administrația publică centrală de specialitate: „administrația publică centrală de specialitate este organizată într-un sistem unic (...)" [8, art. 3], format din ***autoritățile administrației publice centrale de specialitate***: *organele centrale de specialitate ale statului (ministerele), autoritățile administrative din subordinea ministerelor, autoritățile administrative centrale din subordinea Guvernului și alte autorități administrative*. „Administrația publică locală reprezintă totalitatea autorităţilor publice locale constituite, în condiţiile legii, pentru promovarea intereselor generale ale locuitorilor unei unități administrativ-teritoriale" [9, art. 1].

Achiesăm la opinia prof. Antonie Iorgovan, care după o analiză a evoluției noțiunii de organ al administrației publice a constatat că acesta reprezintă „o structură organizaţională care, potrivit Constituției şi legii, are personalitate de drept public şi acţionează, din oficiu, pentru exercitarea legii sau pentru prestarea serviciilor publice, în limitele legii, sub controlul, direct sau indirect, al Parlamentului" [10, p. 426-427].

În opinia noastră, cuvintele ***„orice structură organizatorică sau organ instituită/instituit prin lege*** ***<u>sau printr-un alt act normativ</u>***" din articolul 7 din Codul administrativ sunt ambigue deoarece ***„autoritatea publică"*** poate acționa ***„în regim de putere publică"*** doar dacă este instituită în temeiul normelor constituționale sau legii organice.

Prin urmare, în acest context, considerăm necesară completarea Codului administrativ cu art. 7^1 cu următorul cuprins: „*Autoritatea administrației publice este autoritatea publică care acționează pentru organizarea executării sau executarea legii, sau pentru prestarea serviciilor publice la nivel național sau local*".

Menționăm că, deși Constituţia Republicii Moldova atribuie calitatea de „autoritate publică" doar Parlamentului, Preşedinţiei, Guvernului, autorităților administrației publice centrale de specialitate, autorităților administrației publice locale şi autorităților puterii judecătorești, Curtea Constituţională are același statut, deoarece „este unica autoritate de jurisdicție constituţională în Republica Moldova" şi „este independentă *de orice altă autoritate publică…*" [1, art. 134 alin. (1)-(2); 11, art. 2; 12, art. 1]. Astfel, Curtea Constituţională este ***unica autoritate publică de jurisdicție constituțională*** a Republicii Moldova.

2. Nu corespunde principiului clarității noțiunea de ***procedură administrativă*** expusă în dispoziția alin. (1) art. 6 din Codul administrativ.

În opinia prof. Dana Apostol Tofan: „În doctrina postbelică, *procedura administrativă* a fost definită, într-o primă accepțiune, ca fiind *forma în care organele administrației de stat acționează pentru organizarea executării în concret a legilor și a celorlalte acte ale organelor statului emise în realizarea puterii de stat* și, într-o altă accepțiune, ca reprezentând *totalitatea normelor juridice care reglementează forma în care se îndeplinește întreaga activitate a organelor administrației de stat*" [13, p. 89]. Totodată, autoarea specifică că această procedură „reprezintă doar o parte a procedurii în cadrul aparatului administrației de stat, și anume *procedura administrativă necontencioasă*", iar „(...) *Codul de procedură administrativă ar trebui să conțină reguli ale procedurii administrative generale care privesc emiterea de acte administrative de către toate organele administrației de stat, formele necesare și condițiile ce trebuie îndeplinite în vederea elaborării și executării unei decizii legale, în măsură să asigure realizarea drepturilor și intereselor cetățenilor*" [13, p. 89]. Prof. Dana Apostol Tofan concluzionează: „(...) Codul ar urma să conțină dispoziții privind toate *operațiunile administrative anterioare, concomitente și ulterioare emiterii unui act administrativ*" [13, p. 89].

Potrivit Codului ReNEUAL de procedură administrativă a Uniunii Europene, „Procedura administrativă" înseamnă procesul prin care o autoritate publică pregătește și formulează acțiuni administrative (...)." [14, p. 32].

Astfel, propunem expunerea art. 6 alin. (1) din Codul administrativ în următoarea redacție: *„Procedura administrativă reprezintă procesul prin care autoritatea publică, în regim de putere publică, pregătește și emite/încheie acte administrative/contracte administrative"*.

3. Tot în această ordine de idei, considerăm confuză utilizarea sintagmei ***„părți ale procedurii administrative"*** din dispoziția alin. (2) al articolului menționat, deoarece emiterea unui act administrativ individual sau încheierea unui contract administrativ reprezintă o etapă (fază) și nu o parte a procedurii administrative. Potrivit doctrinei „(...) doar unele legi naționale de procedură administrativă reglementează procesul de elaborare administrativ, spre deosebire de legislația primară și secundară, nu există nicio reglementare legislativă a procedurilor administrative cu privire la luarea deciziilor individuale. În realitatea juridică, o mare parte a *acțiunii administrative* se traduce prin adoptarea unor decizii individuale (décision individuelle, provvedimento amministrativo, Verwaltungsakt), care pot avea efecte favorabile sau nefavorabile asupra destinatarilor lor. *Nu este prin urmare surprinzător faptul că procedura necontencioasă care li se aplică se aseamănă cu cea contencioasă*" [14, p. 60], considerăm că, inclusiv noțiunile utilizate în procedura administrativă necontencioasă trebuie să corespondeze cu noțiunile din procedura de contencios administrativ. Astfel, pentru corespunderea criteriilor calității normelor juridice, de exemplu, dacă procedura de contencios administrativ utilizează noțiunile ***„participant"*** și ***„parte"***, acestea trebuie să se regăsească și în procedura administrativă necontencioasă.

Mai mult, potrivit Codului ReNEUAL de procedură administrativă a Uniunii Europene „Definiția ***„părții"*** se referă, în primul rând, la destinatarii deciziei în cauză și în al doilea rând la persoanele definite în art. I-4 (6) din Cartea întâi, care sunt afectate în mod negativ și care solicită să fie implicate în procedură. Definiția ***„parte"*** nu se extinde asupra persoanelor care sunt pur și simplu interesate. O persoană care prezintă un simplu interes în cauză nu este afectată în mod negativ doar pentru simplul fapt că aceasta apreciază în mod subiectiv că ar fi afectată. A fi calificat ca „parte" este rezultatul unui test obiectiv, realizat de către autoritatea care efectuează procedura, sub rezerva controlului judiciar" [14, p. 78].

Potrivit art. 203 din Codului administrativ ***participanți la proces*** (*administrativ – n.a.*) sunt: „a) ***părțile***; b) persoanele atrase în proces de instanța de judecată; c) alți subiecți investiți de lege cu drept de sesizare", iar conform art. 204 „***Părți în procedura de contencios administrativ*** pot fi persoanele fizice sau juridice și autoritățile publice în sensul art. 7 (*Cod administrativ – n.a.*)".

În schimb, în conformitate cu prevederile art. 44 alin. (1) din Codul administrativ, ***participanți la procedura administrativă*** sunt: „autoritatea publică, orice persoană fizică și juridică care a solicitat inițierea procedurii sau în privința căreia procedura a fost inițiată, precum și orice altă persoană atrasă de autoritatea publică în procedura administrativă". Aici, ne întrebăm: oare „autoritatea publică, orice persoană fizică și juridică care a solicitat inițierea procedurii sau în privința căreia procedura a fost inițiată" nu sunt părți în procedura administrativă?

Mai mult, legiuitorul a utilizat în același articol al Codului administrativ diferite noțiuni pentru definirea părților contractului administrativ: ***„partener contractual"*** (în art. 156 alin. (1)) și ***„părți"*** (în art. 158 alin. (2) lit. b)), generând confuzie.

4. Nu putem fi de acord cu definiția actului administrativ individual consacrată în art. 10 alin. (1) din Codul administrativ, deoarece aceasta nu pune în evidență trăsăturile caracteristice ale actului administrativ, recunoscute în doctrina dreptului administrativ ca „elemente esențiale pentru delimitarea actelor administrative de celelalte acte juridice ale autorităților administrației publice, precum și de operațiunile administrative (...): sunt acte juridice, sunt manifestări unilaterale de voință, sunt emise în realizarea puterii publice" [15, p. 17].

5. Mai mult, sunt evident ambigue și neclare sintagmele ***„altă măsură oficială întreprinsă de autoritatea publică"*** expusă în art. 10 alin. (1), ***„orice măsură întreprinsă de autoritățile publice"*** (art. 29) și „**alte măsuri de acest gen**" expuse în art. 6 alin. (2), art. 30, precum și ***„(..) acțiunile întreprinse de acestea"*** din art. 14 alin. (2), ***„întreprinderea unei acțiuni de către autoritatea publică"*** din art. 79 alin. (1), deoarece toate măsurile și acțiunile trebuie să îmbrace forma actului juridic al autorității publice sau reprezintă operațiuni administrative.

Ca urmare a logicii expuse supra, considerăm inutilă dispoziția art. 10 alin. (2): „Decizia autorității publice privind acordarea despăgubirilor pentru prejudiciile cauzate prin activitatea administrativă ilegală este un act administrativ individual".

6. În opinia noastră, este inutilă introducerea instituției ***„acte reale"*** care, reieșind din dispoziția

art. 14 alin. (2) din Codul administrativ („informaţiile, avertizările sau recomandările autorităţilor publice și acţiunile întreprinse de acestea"), provoacă confuzie (a se vedea, spre exemplu, actele reale civile ce presupun remiterea (predarea) bunului).

7. Volumul capitolului III, Cartea întâi din Codul administrativ ar putea fi redus semnificativ prin referinţe la principiile fundamentale ale dreptului civil și de procedură civilă.

Aceasta se explică prin faptul că în Codul civil principiile legislaţiei civile sunt expuse axiomatic: „(...) recunoașterea egalităţii participanţilor la raporturile reglementate de ea, protecţia vieţii intime, private și de familie, recunoașterea inviolabilităţii proprietăţii, a libertăţii contractuale, protecţia bunei-credinţe, protecţia consumatorului, recunoașterea inadmisibilităţii imixtiunii în afacerile private, necesităţii de realizare liberă a drepturilor civile, de garantare a restabilirii persoanei în drepturile în care a fost lezată și de apărare a lor de către organele de jurisdicţie competente" [16, art. 1].

La fel de concis Codul de procedură civilă consacră principiile fundamentale ale dreptului procedural civil: înfăptuirea justiţiei numai în instanţă judecătorească, independenţa judecătorilor și supunerea lor numai legii, judecarea unipersonală și colegială a cauzelor, egalitatea în faţa legii și a justiţiei, caracterul public al dezbaterilor, limba de procedură și dreptul la interpret, principiul nemijlocirii și oralităţii în dezbaterile judiciare, contradictorialitatea și egalitatea părţilor în drepturile procedurale, disponibilitatea în drepturi a participanţilor la proces [17, art. 19-27].

Codul administrativ prin art. 21-43 este extrem de explicit la capitolul principii, consacrând separat: principiile comune: legalitatea, cercetarea din oficiu, egalitatea de tratament, buna-credinţă, imparţialitatea, limba de procedură, aplicarea termenului rezonabil; principiile procedurii administrative: eficienţa, proporţionalitatea, securitatea raporturilor juridice, motivarea, comprehensibilitatea și transparenţa acţiunilor autorităţilor publice, comunicarea, cooperarea, răspunderea; principiile procedurii de contencios administrativ: supremaţia dreptului, independenţa judecătorilor, audierea juridică și dreptul la un proces echitabil, accesul liber la justiţie, dreptul la apărare, oralitatea, nemijlocirea; contradictorialitatea și egalitatea în drepturi procedurale a participanţilor la proces.

Menţionăm că problematica principiilor comune (proprii atât procedurii administrative, cât și procedurii contenciosului administrativ) și principiilor speciale ale procedurii contenciosului administrativ a fost abordată recent în doctrina naţională, accentuându-se cu preponderenţă aspectele pozitive ale implementării Codului administrativ [18, p. 80-91; 19, p. 38-45], care nu pot fi negate.

Este însă evident că majoritatea principiilor inerente procedurii contenciosului administrativ se regăsesc în Codul de procedură civilă.

8. În același timp, Codul administrativ nu este destul de explicit, ba e chiar neclar, atunci când stipulează în art. 13: „Contractul administrativ este contractul care poate da naștere, modifica sau stinge un raport juridic de drept public, *dacă legea nu prevede altfel*".

În opinia reputatului prof. Paul Negulescu: „După definiţiunea dată de Ulpian criteriul după care trebuie să distingem dreptul public de dreptul privat, ar fi natura interesului. Când deci dispoziţiunea este luată în vederea unui interes general, avem drept public; când este luată pentru satisfacerea unui drept privat, avem drept privat" [20, p. 28-30]

În opinia noastră, deoarece *contractul administrativ are o natură juridică dualistă*, conţinutul acestuia se stabilește pe cale reglementară și pe cale convenţională care respectiv cuprind clauzele cu caracter obligatoriu, prevăzute de lege și clauzele negociate de părţi [21, p. 65].

În același context, prof. Demin A.V. menţiona: „natura normativă a contractelor normative, care reprezintă acorduri de interes public, încheiate în temeiul normelor de drept administrativ, al căror regim juridic nu se încadrează în dreptul privat și conţine elemente de drept public" [22], „puterea juridică a normelor conţinute în contractul administrativ este determinată de locul părţilor în ierarhia administrării de stat, iar obligativitatea clauzelor contractului pentru un număr mare și formal nedeterminat de persoane terţe confirmă caracterul lui normativ" [23, p. 22-23].

Cercetătorul Oliviu Puie menţionează printre principiile contractului administrativ: „a) nediscriminarea; tratamentul egal; recunoașterea reciprocă; transparenţa; proporţionalitatea; eficienţa utilizării fondurilor; asumarea răspunderii; libera concurenţă; principiul autonomiei locale; principiul descentralizării serviciilor publice; principiul asocierii intercomunitare; principiul dezvoltării durabile și corelării cerinţelor și resurselor; principiul protecţiei și conservării mediului natural și construit; principiul asigurării igienei și sănătăţii populaţiei; principiul participării și consultării cetăţenilor; principiul liberului acces la informaţiile privind serviciile publice" [24, p. 11].

Prin urmare, după cum putem concluziona, contractul administrativ, alături de actul administrativ, reprezintă: a) un instrument juridic, prin care unele

autorități publice, organe, instituții din cadrul administrației publice își exercită atribuțiile prevăzute de lege; b) un act administrativ cu regim juridic special, destinat satisfacerii unui interes general, care se deosebește de alte acte administrative prin aceea că este un act juridic administrativ bilateral și care, deși se caracterizează prin inegalitatea părților, necesită la încheiere acordul de voință al acestora sau prescrierea unui act normativ al autorității publice [21, p. 73].

9. În Avizul nr. 15 (2012) al Consiliului Consultativ al Judecătorilor Europeni privind specializarea judecătorilor printre posibilele avantaje ale specializării se menționa „(...) din necesitatea adaptării la evoluția dreptului (..) *este dificil pentru judecător să se perfecționeze în toate aceste domenii în timp ce societatea și justițiabilii cer din ce în ce mai mult profesionalism și eficientă din partea sa.* ***Specializarea judecătorului garantează că acesta are cunoștințele și experiența necesare în domeniul său de competență.*** (...) *Judecătorul specializat* ***poate dobândi o expertiză mai mare în domeniul său, ceea ce poate spori autoritatea instanței din care face parte***. (...) ***poate asigura consecvență în luarea deciziilor și, prin urmare, securitatea juridică****. (...) Specializarea, prin expertiza într-un domeniu juridic specific poate contribui la* ***creșterea eficienței instanței și la îmbunătățirea gestionării cauzelor, luându-se în considerare în special creșterea constantă a numărului acestora***” [25].

În această ordine de idei, subscriem la opinia cercetătorilor care salută specializarea judecătorilor:

„Nevoia de specializare este resimțită nu doar de către înșiși judecători ca o componentă intrinsecă a independenței justiției, ci și o așteptare legitimă a justițiabililor, care își doresc ca litigiile lor să fie soluționate cu celeritate și profesionalism de către judecători care au posibilitatea reală de a se specializa într-un domeniu al dreptului pe care să îl poată aprofunda, astfel încât să fie limitat la maxim riscul de erori judiciare” [26, p. 32].

„(...) prin specializarea judecătorilor în contencios administrativ, sistemul justiției administrative are numai de câștigat, întrucât doar astfel este posibilă consolidarea profesionalismului judecătorilor în materia relațiilor de drept public, exigențelor de legalitate impuse sistemului autorităților publice și protecției drepturilor omului în cazurile în care aceste exigențe nu sunt respectate, iar drepturile omului sunt vătămate” [27, p. 89].

În continuare, vom supune analizei modul în care instanțele judiciare inferioare și Curtea Supremă de Justiție prin Opinia sa consultativă nr. 104 din 02.04.2019 cu privire la unele chestiuni ce țin de intrarea în vigoare a Codului administrativ [28] interpretează *prevederile art. 258 alin. (2)-(3) din Codul administrativ, interpretări care, în opina noastră, sunt incompatibile cu prevederile art. 20 alin. (1), art. 23 alin. (2) și art. 54 din Constituția Republicii Moldova și, evident, contribuie la amânarea și tergiversarea procedurii și, respectiv, nerespectarea termenului rezonabil de examinare a cauzelor de contencios administrativ.*

Amintim că, prin art. 192 din Codul administrativ a fost instituită specializarea judecătorilor pentru examinarea acțiunilor în contencios administrativ. În acest sens, pentru examinarea categoriei date de acțiuni la curțile de apel și la Curtea Supremă de Justiție s-au instituit complete și/sau colegii specializate de judecători, iar în judecătorii această categorie de acțiuni urmează să se examineze de judecători specializați. A doua zi după intrarea în vigoare a Codului administrativ, la 2 aprilie 2019, Curtea Supremă de Justiție a adoptat și a publicat Opinia consultativă nr. 104 cu privire la unele chestiuni ce țin de intrarea în vigoare a Codului administrativ. Precizăm că Opinia consultativă enunțată s-a adoptat în vederea aplicării corecte de către instanțele judecătorești inferioare a normelor de drept la soluționarea justă a cauzelor. Aceasta, ca și altele, au caracter de îndrumare și nu sunt obligatorii pentru instanțele judecătorești.

Una dintre chestiunile analizate din opinia citată ține de interpretarea art. 258 din Codul administrativ, care se referă la aplicarea în timp a normelor ce reglementează procedura administrativă și cererile prealabile inițiate până la 1 aprilie 2019, precum și procedurile de contencios administrativ, adică până la data întării în vigoare a Codului administrativ. Astfel, cu referire la chestiunea legată de cauzele de contencios administrativ pendinte în instanțele de judecată și nesoluționate până la 1 aprilie 2019, Înalta Curte, făcând interpretarea în ansamblu a normelor acestui articol, a conchis că judecătorii/completele, nespecializate în contenciosul administrativ, care au pendinte cauze de contencios administrativ nesoluționate până la 1 aprilie 2019, își vor declina, în conformitate cu prevederile art. art. 258 alin. (3) și 199 alin. (3) Codul administrativ, competența pe aceste cauze în favoarea judecătorilor/completelor specializate pentru cauzele de contencios administrativ (art. 192 CA). Cu alte cuvinte, potrivit acestei Opinii a CSJ, după data intrării în vigoare a codului administrativ, toți judecătorii din instanțele judecătorești care aveau pe rol cauze de contencios administrativ, nesoluționate până la 1 aprilie 2019, au fost impuși să le transfere către noii judecători specializați pentru cauzele de contencios administrativ. În special, judecătorii din judecătoria Chișinău și-au declinat competența pentru aceste cauze, inclusiv pen-

tru cele pendinte, care la data de 01 aprilie 2019 au ajuns la etapa pledoariilor și se aflau deja în examinare de 1,5 sau chiar 2 ani și le-au remis pentru examinare către judecătorii specializați din Judecătoria Chișinău, sediul Râșcani. Iar ultimii, potrivit normelor de procedură administrativă contencioasă și normelor de procedură civilă, au pornit examinarea acestor cauze de la început. Astfel, s-a încălcat grav dreptul justițiabililor la judecare a cauzei într-un termen rezonabil. Or, unii dintre justițiabili (afectați de boli grave sau cu o vârstă mai înaintată) pot nici să nu supraviețuiască până la finalizarea procedurii contencioase.

În opinia noastră, *prevederile art. 258 alin. (2)-(3) din Codul administrativ încalcă dispozițiile articolelor 22, 23 și 54 din Constituția Republicii Moldova privind acțiunea în timp a legii, securitatea raporturilor juridice, previzibilitatea și claritatea normelor juridice, prohibiția de a adopta legi care ar „suprima sau ar diminua drepturile și libertățile fundamentale ale omului și cetățeanului”*, deoarece prevăd ***declinarea***, în conformitate cu prevederile art. 258 alin. (3) și art. 199 alin. (3) din Codul administrativ, *declinarea competenței pe cauzele de contencios administrativ inițiate,* ***dar nu pendinte judecătorilor nespecializați***, înaintea intrării în vigoare a Codului administrativ, până la 1 aprilie 2019, în favoarea judecătorilor/completelor specializate pentru cauzele de contencios administrativ.

Spre regretul nostru, Opinia consultativă a Curții Supreme de Justiție nr. 104 din 02.04.2019 cu privire la unele chestiuni ce țin de intrarea în vigoare a Codului administrativ aduce și mai multă confuzie la acest subiect, deoarece referințele la art. 199 din Codul administrativ sunt irelevante pentru majoritatea cauzelor de contencios administrativ pendinte judecătorilor nespecializați, or dispozițiile articolului în cauză se referă la acțiunile de contencios administrativ la etapa repartizării lor și nu la cele pendinte care urmează a fi declinate și ulterior repartizate din nou aleatoriu.

În susținerea poziției noastre, ținem să accentuăm că, în art. 17, Codul de procedură civilă consacră: „(1) *Pentru aplicarea corectă și uniformă a legislației, Curtea Supremă de Justiție, din oficiu, precum și la propunerea organelor profesionale, create prin lege, ale profesiilor conexe justiției,* ***adoptă și publică hotărâri explicative și opinii consultative privind aplicarea corectă a normelor de drept și soluționarea justă a cauzelor.*** (2) Hotărârile explicative ale Plenului Curții Supreme de Justiție și ***opiniile consultative ale colegiilor Curții Supreme de Justiție au caracter de îndrumare și nu sînt obligatorii pentru instanțele judecătorești”***.

În conformitate cu art. 4 din Constituția Republicii Moldova și pct. 7 din Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 10 din 16.04.2010 pentru revizuirea Hotărârii Curții Constituționale nr. 16 din 28.05.1998 „Cu privire la interpretarea art. 20 din Constituția Republicii Moldova” în redacția Hotărârii nr. 39 din 09.07.2001 [29, pct. 7], art. 12, alin. (1) din Codul de procedură civilă amendat consacră expres: „(1) *Instanța judecătorească soluționează cauzele civile în temeiul Constituției Republicii Moldova*, al tratatelor internaționale la care Republica Moldova este parte, *al hotărîrilor și deciziilor Curții Europene a Drepturilor Omului, al hotărîrilor Curții Constituționale* (...)” [17].

Constituția Republicii Moldova garantează prin art. 54 alin. (2) că „Exercițiul drepturilor și libertăților nu poate fi supus altor restrângeri decât celor prevăzute de lege, care corespund normelor unanim recunoscute ale dreptului internațional și sunt necesare în interesele securității naționale, integrității teritoriale, bunăstării economice a țării, ordinii publice, în scopul prevenirii tulburărilor în masă și infracțiunilor, protejării drepturilor, libertăților și demnității altor persoane, împiedicării divulgării informațiilor confidențiale sau garantării autorității și imparțialității justiției”.

Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale, amendată prin protocoalele adiționale la această convenție (încheiată la Roma la 4 noiembrie 1950 și ratificată de Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului nr. 1298-XIII din 24 iulie 1997), statuează în art. 6 alin. 1: „Orice persoană are dreptul la judecarea în mod echitabil, în mod public și ***într-un termen rezonabil*** a cauzei sale, de către o instanță independentă și imparțială, instituită de lege, care va hotărî, fie asupra încălcării drepturilor și obligațiilor sale cu caracter civil, (...)”.

Codul administrativ stipulează expres în art. 27: „În cazul în care prezentul cod sau alte legi speciale nu impun un anumit termen, autoritățile publice și instanțele de judecată competente trebuie să acționeze într-un termen rezonabil”.

Codul civil consacră expres: în art. 1 alin. (2): „Drepturile civile pot fi limitate prin lege organică doar în temeiurile prevăzute de Constituția Republicii Moldova”; în art. 2 alin. (3) „Raporturile privind realizarea și apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, a altor valori nepatrimoniale sunt reglementate de prezentul cod și de alte legi în lumina dispozițiilor și principiilor stabilite de tratatele internaționale în materie de drepturi ale omului și libertăți fundamentale”; în art. 7 alin. (1) „Legea civilă nu are caracter retroactiv. Ea nu modifică și nici nu suprimă condițiile de constituire a unei situații juridice constituite anterior, nici condițiile de stingere a unei situații juridice stinse anterior. De asemenea, legea nouă nu

modifică și nu desființează efectele deja produse ale unei situații juridice stinse sau în curs de realizare; în art. 7 alin. (3) „De la data intrării în vigoare a legii noi, efectele legii vechi încetează, cu_excepția cazurilor în care legea nouă prevede altfel" [16].

Legea cu privire la actele normative stipulează în art. 73 alin. (3)-(5): „Actul normativ produce efecte doar cât este în vigoare și, de regulă, nu poate fi retroactiv sau ultraactiv. Au efect retroactiv doar actele normative prin care se stabilesc sancțiuni mai blânde. Actele normative pot ultraactiva, în mod excepțional, dacă acest lucru este prevăzut expres de noul act normativ" [34].

Legea cu privire la Curtea Supremă de Justiție stipulează în art. 16: „Plenul Curţii Supreme de Justiție: (…) b) sesizează din oficiu sau la propunerea altor instanțe judecătorești Curtea Constituțională pentru a se pronunța asupra constituționalității actelor juridice; (…) d) întru asigurarea uniformizării practicii judiciare, *emite, la solicitarea instanțelor judecătorești, avize consultative în cazul apariției problemelor legate de aplicarea legii*";

În contextul normelor de drept citate, autorii comentariilor la Legea pentru modificarea și completarea unor acte legislative nr. 17 din 05.04.2018 subliniază**:** „*Este un fapt notoriu că asigurarea unei durate rezonabile a procedurilor judiciare este recunoscută ca un obiectiv prioritar al Consiliului Europei legat de respectarea drepturilor omului și de principiul supremației legii. Pornind de la acest deziderat, modificările și completările Codului de procedură civilă au drept scop îmbunătățirea procesului civil prin introducerea unor norme care instituie proceduri judiciare mult mai flexibile și mai prompte, precum și prin modificarea normelor de procedură care pot fi cu ușurință manipulate sau folosite în mod abuziv de către participanți pentru a cauza amânarea și tergiversarea procesului*". Mai mult decât atât, autorii comentariilor menționate susțin că „*Acest proiect a avut ca scop principal identificarea domeniilor din legislația procesual civilă care se impuneau a fi supuse unor modificări, precum și a acțiunilor care trebuiau întreprinse în vederea rezolvării unora dintre problemele identificate în cadrul acestora, pentru a îmbunătăți procedura civilă, în special prin introducerea obligatorie a sistemului de completare electronică pentru utilizatori, **simplificarea și accelerarea procedurii civile, precum și limitarea abuzului de drept al participanților la procesul civil***". În pofida faptului că majoritatea modificărilor și completărilor la Codul de procedură civilă operate prin Legea pentru modificarea și completarea unor acte legislative nr. 17 din 05.04.2018 și-au atins scopul preconizat, unele dintre acestea, din păcate, continuă a „(...) fi cu ușurință manipulate sau folosite în mod abuziv de către participanți pentru a cauza amânarea și tergiversarea procesului", inclusiv în cauzele de contencios administrativ [30].

Revenind la normele Codului administrativ, reiterăm că potrivit art. 191 alin. (1), judecătoriile soluționează în fond toate acțiunile în contencios administrativ cu excepțiile prevăzute de alin. (2)-(3) al aceluiași articol. Prin dispozițiile art. 192 din Codul administrativ se instituie specializarea judecătorilor pentru examinarea acțiunilor în contencios administrativ, în special, potrivit alin. (1) al articolului în cauză, în judecătorii acțiunile în contencios administrativ se examinează de judecători specializați, iar conform art. 199 alin. (3) și (1): „(...) *în cazul în care judecătorului sau completului de judecată competent pentru examinarea cauzelor civile i se repartizează o acțiune de contencios administrativ*" (...) „*de competența aceleiași instanțe de judecată, acesta, printr-o încheiere nesusceptibilă de recurs, își declină competența și remite președintelui de instanță dosarul spre redistribuire aleatorie*".

Codul administrativ stipulează în art. 258: „(2) Procedurile de contencios administrativ atribuite înaintea intrării în vigoare a prezentului cod, prin legi speciale, în competența altor instanțe de judecată se vor transmite după intrarea în vigoare a prezentului cod instanțelor competente conform prevederilor prezentului cod. (3) Procedurile de contencios administrativ inițiate pînă la intrarea în vigoare a prezentului cod se vor examina în continuare, după intrarea în vigoare a prezentului cod, conform prevederilor prezentului cod".

Comentând acest articol, Curtea Supremă de Justiție în Opinia consultativă nr. 104 din 02.04.2019 cu privire la unele chestiuni ce țin de intrarea în vigoare a Codului administrativ constată: „(...) Dispoziția art. 258 alin. (2) din Codul administrativ soluționează conflictul inter temporal a legilor de procedură, ce au ca obiect de reglementare competența jurisdicțională materială și teritorială a instanțelor judecătorești. În materie de competență a instanțelor de judecată, privind litigiile de contencios administrativ, s-a optat pentru ***principiul aplicării imediate a noilor reglementări de procedură.*** Prin urmare, procedurile de contencios administrativ, atribuite înaintea intrării în vigoare a Codului administrativ, prin legi speciale, în competența altor instanțe de judecată, se vor transmite după intrarea în vigoare a Codului administrativ instanțelor competente, conform prevederilor acestuia. (...) Astfel, procedurile de contencios administrativ, inițiate până la intrarea în vigoare a prezentului cod, se vor examina în continuare, după intrarea în vigoare a Codului administrativ, ***conform prevederilor***

acestuia. (...) *În ce privește examinarea și soluționarea cauzelor de contencios administrativ **pendinte** pe rolul instanțelor de judecată și nesoluționate până la 1 aprilie 2019, judecătorii/completele ne specializate în contenciosul administrativ își vor declina, în conformitate cu prevederile art. art. 258 alin. (3) și 199 alin. (3) Codul administrativ, competența pe aceste cauze în favoarea judecătorilor/completelor specializate pentru cauzele de contencios administrativ* (art. 192 CA)".

Considerăm că în dispoziția art. 258 alin. (3) din Codul administrativ „Procedurile de contencios administrativ inițiate pînă la intrarea în vigoare a prezentului cod se vor examina în continuare, după intrarea în vigoare a prezentului cod, conform prevederilor prezentului cod. (...)" este contrară dispoziției art. 1 alin. (2) din legea în cauză care prevede: „Legislația administrativă se întemeiază pe normele constituționale dezvoltate în prezentul cod, în alte legi și în alte acte normative subordonate legii, care reglementează raporturile administrative și care trebuie să fie în concordanță cu Constituția Republicii Moldova".

Mai mult, ținem să observăm că dispoziția art. 258 alin. (3) din Codul administrativ nu ia în considerare faptul că la data intrării în vigoare a acestei legi pendinte în judecătorii se aflau un număr imens de cauze în contencios administrative, inclusiv cele prevăzute de art. 192 alin. (2) din Codul de procedură civilă: „*Cauzele privind* încasarea pensiei de întreținere, apărarea drepturilor și intereselor minorului, *repararea prejudiciului cauzat* prin vătămare a integrității corporale sau *prin altă vătămare a sănătății* ori prin deces, litigiile de muncă, contestarea actelor normative, a hotărîrilor, *acțiunilor sau inacțiunilor autorităților publice*, ale altor organe și organizații, ale persoanelor oficiale și funcționarilor publici ***se judecă de urgență și în mod prioritar***".

Declinarea, în conformitate cu prevederile art. 258 alin. (3) şi art. 199 alin. (3) Codul administrativ, competenţei pe cauzele de contencios administrativ pendinte judecătorilor nespecializaţi înaintea intrării în vigoare a Codului administrativ, până la 1 aprilie 2019, în favoarea judecătorilor/completelor specializate (nou instituite în mare grabă și arbitrar – n.a.) pentru cauzele de contencios administrativ va avea drept consecinţe inevitabile încălcarea termenului rezonabil de examinare a cauzelor menţionate şi, implicit, încălcarea dreptului părţilor la un proces echitabil.

În acest context mai amintim că, în temeiul art. 4 din Constituția Republicii Moldova, Curtea Constituțională a Republicii Moldova a stabilit că „(…) principiile și normele unanim recunoscute ale dreptului internațional, tratatele internaționale ratificate și cele la care Republica Moldova a aderat sunt parte componentă a cadrului legal al Republicii Moldova și devin norme ale dreptului ei intern. În sensul acestei interpretări, în Republica Moldova dreptul intern şi cel internaţional reprezintă un tot întreg, o structură unitară. Aşadar, în categoria actelor normative se includ şi normele internaţionale la care Republica Moldova este parte. Având în vedere că prin interpretarea prevederilor Convenţiei Europene jurisprudenţa CtEDO face parte din dreptul accesoriu la tratatul internaţional (soft law), ea devine parte a dreptului intern (…)" [29].

Astfel, din jurisprudența **Curţii Europene a Drepturilor Omului**, relevante la problema analizată invocăm Hotărârea CtEDO din 01.04.2008 *Dumitrescu versus România* în care Curtea Europeană constată „57. (...) că derularea procedurii a fost marcată de amânarea repetată a cauzei la noi audieri pentru vicii de procedură de citare, prin lungile termene fixate înainte ca o nouă jurisdicţie sesizată asupra dosarului să fixeze prima audiere şi, mai ales, prin declinările de competentă, la începutul procedurii, cauza nefiind trimisă în faţa jurisdicţiilor civile competente decât la 25 iunie 1996 (vezi, *mutatis mutandis*, Ispan împotriva României, nr. 67710/01, alineatul 44, 31 mai 2007). Întârzierile rezultând din aceste amânări, precum casaţia cu amânare din 12 octombrie 1998 pentru viciu de procedură, sunt imputabile autorităţilor. În ceea ce priveşte comportamentul autorităţilor, constatând în acelaşi timp cele câteva amânări la o nouă audiere pe care le solicitase în special pentru a-şi pregăti apărarea, Curtea reiterează că nu i-ar putea reproşa că a folosit diverse recursuri interne pentru a-şi apăra drepturile (Simon împotriva Franţei, nr. 66053/01, alineatul 31, 8 iunie 2004). 58. Curtea consideră, aşadar, că nici complexitatea afacerii, nici comportamentul reclamantului nu explică durata procedurii, luată în ansamblul său. 59. Ţinând cont de cele de mai sus şi de jurisprudenţa sa în materie, Curtea consideră că în speţă durata procedurii litigioase nu răspunde cerinţei de „termen rezonabil". 60. Aşadar, a existat o încălcare a articolului 6 alineatul 1".

În *Cauza Ispan împotriva Romaniei* Curtea a apreciat: „43. Fiind vorba de comportamentul tribunalelor naţionale, Curtea constată că importante întârzieri în procedură au fost cauzate de casările şi trimiterile succesive ale cauzei şi prin deciziile de declinare de competentă. (...). 47. După ce a examinat toate elementele care i-au fost prezentate, ţinând seama de jurisprudenţa sa în materie, curtea apreciază că în speţă durata procedurii litigioase este excesivă şi nu răspunde exigenţei „termenului rezonabil". 48. Pornind de aici, a avut loc o încălcare a articolului 6 §1"[31].

Tot în această ordine, în *Cauza Allenet de Ribemont versus Franța* Curtea a concluzionat: „57. Complexitatea cauzei și comportamentul reclamantului nu pot justifica singure durata procedurilor, întârzierile acumulate s-au datorat în principal atitudinii autorităților naționale, mai ales refuzului de a admite cererile repetate ale reclamantului cu privire la administrarea unei probe esențiale. (...) Prin urmare, s-a încălcat articolul 6 paragraful 1” [32].

Totodată și subsecvent, considerăm relevante **concluziile Curții Europene a Drepturilor Omului în următoarele spețe:**

„(...) 375. Deși autoritățile naționale nu pot fi considerate responsabile pentru comportamentul unui pârât, ***metodele de tergiversare utilizate de una dintre părți nu le exonerează de obligația de a asigura derularea procedurilor într-un termen rezonabil*** (Mincheva împotriva Bulgariei, pct. 68). (...)

381. În plus, ***introducerea unei reforme pentru a accelera examinarea cauzelor nu justifică întârzierile, deoarece statul trebuie să organizeze momentul intrării în vigoare și punerea în aplicare astfel încât să nu se prelungească examinarea cauzelor pendinte*** (Fisanotti împotriva Italiei, pct. 22). (...)

384. ***Deși schimbările repetate ale judecătorilor întârzie desfășurarea procedurii, întrucât fiecare dintre aceștia trebuie mai întâi să se familiarizeze cu cauza, acest lucru nu exonerează statul de obligațiile sale în materie de termen rezonabil, pentru că este sarcina statului să asigure buna organizare a administrării justiției*** (Lechner și Hess împotriva Austriei, pct. 58)” [33].

Astfel, prin prisma normelor de drept citate și a jurisprudenței relevante a CtEDO suntem obligați să constatăm obiectiv că, prevederile art. 258 alin. (2)-(3) din Codul administrativ *nu corespund principiului calității normelor de drept și principiilor care guvernează elaborarea actelor normative*: „a*)* ***constituționalitatea;*** *b)* ***respectarea drepturilor și libertăților fundamentale (inclusiv dreptul la libera circulație);*** *c)* ***legalitatea și echilibrul între reglementările concurente;*** *d)* ***oportunitatea, coerența, consecutivitatea, stabilitatea și predictibilitatea normelor juridice;*** *e)* ***asigurarea transparenței, publicității și accesibilității;*** *f)* ***respectarea ierarhiei actelor normative***” [34, art. 3 alin. (1)].

Mai mult, destinatarii prevederilor normelor respective de drept administrativ *nu pot avea o înțelegere clară a acestora, astfel încât să-și adapteze conduita și să prevadă consecințele ce decurg din nerespectarea acestor norme. Maniera ambiguă de redactare și utilizarea unor sintagme neclare sunt neconforme prevederilor art. 23 alin. (2) al Constituției Republicii Moldova.*

În concluzie, constatăm **existența incertitudinii privind constituționalitatea prevederilor art. 258 alin. (2)-(3) din Codul administrativ al Republicii Moldova: „(2)** ***Procedurile de contencios administrativ atribuite înaintea intrării în vigoare a prezentului cod, prin legi speciale, în competența altor instanțe de judecată se vor transmite după intrarea în vigoare a prezentului cod instanțelor competente conform prevederilor prezentului cod.*** **(3)** ***Procedurile de contencios administrativ inițiate pînă la intrarea în vigoare a prezentului cod se vor examina în continuare, după intrarea în vigoare a prezentului cod, conform prevederilor prezentului cod*”, în măsura în care în acest text se are în vedere că instanțele de judecată, părțile și alți participanți în proces sunt obligați să parcurgă repetat acțiunile procesuale de pregătire a pricinii pentru dezbaterile judiciare**, care *violează principiile statului de drept, egalității, respectării drepturilor și libertăților fundamentale (dreptului judecării cauzei într-un termen rezonabil, dreptului fiecărui om de a-și cunoaște drepturile și îndatoririle), legalității, calității normelor de drept* (*previzibilitate, precizie și claritate*) și, respectiv, ***sunt incompatibile cu prevederile art. 20 alin. (1), art. 23 alin. (2) și art. 54 din Constituția Republicii Moldova.***

BIBLIOGRAFIE

1. Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29.07.94, republicată. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 78/140 din 29.03.2016.

2. Hotărârea Curţii Constituționale nr. 25 din 09.11.2010 privind controlul constituționalității art.13 alin. (3) lit. a) din Codul electoral nr.1381-XIII din 21 noiembrie 1997. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 227-230/25, 19.11.2010.

3. Hotărârea Curţii Constituționale nr. 26 din 23.11.2010 asupra excepției de neconstituționalitate a prevederilor alin. (6) art. 63 din Codul de procedură penală. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 235-240/27, 03.12.2010.

4. Codul administrativ al Republicii Moldova nr. 116 din 19.07.2018. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 309-320/466, 17.08.2018. În vigoare din 01 aprilie 2019.

5. Legea pentru adoptarea Regulamentului Parlamentului nr. 797 din 02.04.96, republicată. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 50/237 din 07.04.2007.

6. Legea cu privire la Curtea Supremă de Justiție nr. 789 din 26.03.96, republicată. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 15-17/64 din 22.01.2013.

7. Legea cu privire la Guvern nr. 136/07.07.2017. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 252/412, 19.07.2017.

8. Legea privind administrația publică centrală de specialitate nr. 98/04.05.2012. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 160-164/537, 03.08.2012.

9. Legea privind administrația publică locală nr. 436/28.12.2006. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 32-35/116, 09.03.2007.

10. Iorgovan, A. Tratat de drept administrativ, București: All Beck, 2005, vol. 1, 650 p.

11. Codul jurisdicției constituționale nr. 502 din 16.06.95, Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 53-54/597, 28.09.1995.

12. Legea cu privire la Curtea Constituțională nr. 317 din 13.12.94, Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 8/86, 07.02.1995.

13. Tofan Apostol D. Drept administrativ. Ed. a 3-a, rev. București: C.H. Beck, 2017, vol. I, 430 p.

14. Codul ReNEUAL de procedură administrativă a Uniunii Europene, coord.: Herwig C. H. Hofmann, Jens-Peter Schneider, Jacques Ziller, Dacian C. Dragoş; trad. şi adapt. din versiunea în lb. franceză sau cea în lb. engleză: jud. drd. Cosmina Codrescu, drd. Evelina Rusu, jud. drd. Demis Sparios, jud. drd. Iarina Prelipceanu. București: Universul Juridic, 2016, 245 p.

15. Tofan Apostol D. Drept administrativ. Ed. a 4-a, rev. București: C.H. Beck, 2017, vol. II, 466 p.

16. Codul civil al Republicii Moldova nr. 1107 din 06.06.2002 republicat. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 66-75/132 din 01.03.2019.

17. Codul de procedură civilă al Republicii Moldova nr. 225 din 30.05.2003 republicat. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.285-294/436 din 03.08.2018.

18. Zubco V. Principiile aplicabile contenciosului administrativ potrivit proiectului Codului administrativ. În: Studii Juridice Universitare, 2014, nr. 3-4, p. 80-91.

19. Ţurcan O. Codul administrativ – factor de consolidare a accesului la justiția administrativă în Republica Moldova. În: Legea și viața, 2019, nr. 8, p. 38-45.

20. Negulescu P. Tratat de drept administrativ, Principii generale, ed. a IV-a, București: Institutul de Arte Grafice E. Marvan, 1934, vol. I, 595 p.

21. Balmuș V., Lungeanu N. Delegarea: dimensiuni legale și doctrinare, Chișinău: Tipogr. A.Ș.M., 2009. 376 p.

22. Demin A.V. Administrativnye dogovory, Avtoref. dis. kand. Yurid. nauk, Krasnoyarsk, 1996, 24 s.

23. Demin A.V. Normativnyy dogovor kak istochnik administrativnogo prava. B: Gosudarstvo i pravo, 1998, № 2, s. 22-23.

24. Puie O. Contractele administrative în contextul Noului Cod civil și al Noului Cod de procedură civilă. București: Universul Juridic, 2014, p. 11. [online] https://www.ujmag.ro/drept/drept-civil/contractele-administrative-in-contextul-noului-cod-civil-si-al-noului-cod-de-procedura-civila/rasfoire/ (vizitat la 11.09.2019).

25. Avizul nr. 15 (2012) al Consiliului Consultativ al Judecătorilor Europeni privind specializarea judecătorilor, adoptat în cadrul celei de-a 13-a reuniuni plenare a CCJE (Paris, 5-6 noiembrie 2012). [online] http://ier.gov.ro/wp-content/uploads/cedo/AVIZ-nr.-15-CCJE-2012.pdf (vizitat la 11.09.2019)

26. Roșca N., Ilana A. Necesitatea specializării instanțelor competente în materie de insolvabilitate. În: Revista Națională de Drept, 2014, nr. 12, p. 32-35.

27. Ţurcan O. Reflecții asupra conceptului și esenței justiției administrative. În: Jurnalul Juridic Național: teorie și practică, 2019, nr. 4 (38), p. 83-90.

28. Opinia consultativă nr. 104 din 02.04.2019 cu privire la unele chestiuni ce țin de intrarea în vigoare a Codului administrativ. [online] http://jurisprudenta.csj.md/db_rec_csj.php (vizitat la 11.09.2019)

29. Hotărîre nr.10 din 16.04.2010 pentru revizuirea Hotărîrii Curţii Constituţionale nr.16 din 28.05.1998 „Cu privire la interpretarea art. 20 din Constituția Republicii Moldova" în redacția Hotărîrii nr. 39 din 09.07.2001. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr, 58-60/9, 23.04.2010.

30. Comentarii la Legea cu privire la modificarea și completarea unor acte legislative (modificarea Codului de procedură civilă). [online] https://juridicemoldova.md/wp-content/uploads/2018/08/Comentarii_lege_modificarea-CPC.pdf (vizitat la 11.09.2019).

31. Opinia consultativă nr. 104 din 02.04.2019 cu privire la unele chestiuni ce țin de intrarea în vigoare a Codului administrativ. [online] http://jurisprudenta.csj.md/db_rec_csj.php (vizitat la 11.09.2019).

32. Cauza Ispan contra Romaniei (Cerere nr. 67710/01). [online] https://jurisprudentacedo.com/Ispan-contra-Romaniei-Nationalizare-teren-proprietate-actionar-societate.-Revendicare.html (vizitat la 11.09.2019).

33. Cauza Allenet de Ribemont versus Franţa. [online] https://jurisprudentacedo.com/ALLENET-DE-RIBEMONT-c.-FRANTEI-Persoana-retinuta-desemnata-ca-vinovata-de-catre-inalti-functionari-ai-politiei-in-timpul-unei-conferinte-de-presa-tinuta-cu-ministrul-de-interne.html (vizitat la 11.09.2019).

34. Ghid privind art. 6 din Convenția europeană a drepturilor omului. Dreptul la un proces echitabil (aspectul civil). Actualizat la 30 aprilie 2018. [online] ier.gov.ro/wp-content/uploads/2018/11/Ghid-art.-6-din-CEDO-civil-30.04.2018.pdf (vizitat la 11.09.2019).

35. Legea cu privire la actele normative nr. 100 din 22.12.2017. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 7-17/34, 12.01.2018.

LICHIDAREA DE CĂTRE GUVERNUL ȚARIST A PRIVILEGIILOR ȘI PARTICULARITĂȚILOR ADMINISTRATIVE ALE BASARABIEI ÎN ANII 1828–1868

10.5281/zenodo.3525116

Doctor habilitat în istorie **Alexei AGACHI**
e-mail: alexeiagachi@gmail.com
Institutul de Istorie

THE LIQUIDATION BY THE TSAR'S GOVERNMENT OF THE PRIVILEGES AND ADMINISTRATIVE PECULIARITIES OF THE BESSARABIA REGION BETWEEN YEARS 1828–1868

Summary. The current research reveals the issue of liquidation by the tsar's government of the latest administrative peculiarities and privileges of the Bessarabia region between years 1828–1868, with the purpose of turning the region into a Russian province.

Keywords: Bessarabia, council, settlement, governor, commission, province, cesspool, recruitment

Rezumat. În actualul studiu este abordată problema lichidării de către guvernul țarist a ultimelor particularități administrative și privilegii ale regiunii Basarabia pe parcursul anilor 1828–1868 în scopul transformării regiunii în gubernie rusă.

Cuvinte-cheie: Basarabia, consiliu, așezământ, guvernator, comisie, gubernie, hazna, recrutare.

În literatura istorică de specialitate există un șir de informații fragmentare privitor la particularitățile administrative și privilegiile acordate Basarabiei după lichidarea autonomiei, potrivit prevederilor Așezământului administrării regiunii Basarabia din 29 februarie 1828. Nu se regăsesc însă informații referitoare la anularea lor de către guvernul țarist în perioada 1828–1868, fapt ce dictează necesitatea de a ne asuma sarcina elucidării acestei probleme în prezentul studiu.

După lichidarea autonomiei, în Basarabia a fost introdus sistemul administrativ de tip gubernial rus. Totuși, formal, Basarabia nu a fost transformată în gubernie. A continuat să fie considerată regiune, fiindu-i păstrate următoarele particularități administrative și privilegii: a fost creat Consiliul regional care nu exista în alte gubernii; au rămas în vigoare legile și obiceiurile civile locale; dreptul de a utiliza 10 %, în realitate numai 6%, din veniturile anuale pentru necesitățile locale; scutirea locuitorilor de serviciul militar obligatoriu. Însă cursul politic al guvernului țarist față de Basarabia urmărea clar transformarea în gubernie și rusificarea ei. Pentru realizarea acestu-i scop urmau să fie înlăturate ultimele particularități administrative și privilegiile menționate, fapt ce s-a produs nu printr-un singur act legislativ, ci treptat, pe parcursul mai multor decenii, fiind influențat și de unii factori externi.

Procesul a demarat cu lipsirea Consiliului regional de funcțiile stabilite în Așezământul administrării regiunii Basarabia din 29 februarie 1829 și anume: a) gestionarea și alocarea banilor pentru diverse necesități potrivit devizului de cheltuieli din cele 10 %, în realitate numai 6%, de venituri acordate regiunii; b) alcătuirea devizelor și repartizarea prestaţiilor locale; c) căutarea de noi mijloace pentru îmbunătăţirea bunăstării locuitorilor, a stabilimentelor industriale și agriculturii; d) examinarea planurilor și a devizelor de cheltuieli pentru construirea clădirilor în orașe din cele 6% sau din alocațiile diverselor asociaţii; e) înlăturarea abuzurilor în regiune; f) examinarea prealabilă a contractelor dintre proprietarii orașelor și târgurilor cu comunitățile orășenești, sau cu unele categorii sociale privitor la obligaţiunile reciproce potrivit legislaţiei și averii; g) repartizarea prestaţiilor în natură pentru construirea și repararea drumurilor; h) supravegherea corectitudinii acumulării veniturilor și a cheltuielilor orașelor, a încasărilor, examinarea devizelor, distribuirea taxelor și majorarea veniturilor cu ajutorul mijloacelor care nu contraveneau legislaţiei generale și neîmpovărătoare pentru orășeni; i) asigurarea aprovizionării locuitorilor în cazurile unei recolte sărace a pâinii. Potrivit hotărârilor din 1 ianuarie și 14 februarie 1846 a fost adăugată și funcția examinării cererilor locuitorilor de a fi transferați in categoriile privilegiate inferioare

(boiernași, mazili, ruptași, rupta de vistierie și rupta de cămară [1]. Consiliul mai avea misiunea de a supraveghea instituția de tutelă.

Unele dintre aceste funcții erau pur formale. De exemplu, potrivit prevederilor Așezământului din 29 februarie 1828, devizul prestațiilor locale era alcătuit de către secția a treia a Direcției regionale pentru o perioadă de trei ani, informațiile fiind furnizate de către administrația județelor. Era estimat costul tuturor necesităților locale în conformitate cu prețurile existente, iar suma totală se distribuia categoriilor contribuabile din sate și orașe [2]. Devizul era trimis pentru examinare Consiliului regional care de obicei îl aproba fără nicio schimbare, adresându-l guvernatorului general, iar ultimul îl prezenta, prin intermediul Ministerului de Interne, împăratului pentru autorizare. Prin urmare, rolul Consiliului regional în alcătuirea devizului prestațiilor locale era mai mult decât formal. Neclară era funcția de a căuta noi mijloace pentru îmbunătățirea bunăstării locuitorilor, a stabilimentelor industriale și agriculturii. Formală era și funcția de supraveghere a construirii clădirilor în orașe din suma celor 6%, întrucât exista Consiliul de construcții din Chișinău, însă această funcție a fost lichidată cu desăvârșire prin crearea, la 17 aprilie 1833, a Comisiei de construcţii.

A fost stopată și funcția privitor la construirea noilor drumuri. La 28 noiembrie 1828 Consiliul regional a solicitat Direcției regionale să-i pună la dispoziție harta Basarabiei, planul construirii drumurilor noi și informații privitoare la căile poștale existente. Însă problema s-a împotmolit din cauza că împăratul Nikolai I a interzis facerea de noi drumuri, mai apoi a permis construirea în Basarabia numai a drumurilor indispensabile. Nu erau stabilite nici prestațiile locuitorilor pentru construirea drumurilor, în acest scop fiind create comisii județene. Până la urmă, această însărcinare a rămas nerealizată, deoarece comisiile primeau de la organele de la Petersburg și din cele regionale indicații contradictorii ce se excludeau reciproc. În ședința din 31 mai 1835, Consiliul regional a constatat că prestațiile locuitorilor pentru construirea noilor drumuri nu pot fi stabilite, deoarece comisiile județene create anume în acest scop nu au îndeplinit această însărcinare [3].

Astfel, nu întâmplător, la începutul anilor ’60 ai sec. al XIX-lea, odată cu declanșarea reformelor sociale în Imperiul Rus, a apărut și problema lichidării Consiliului regional. La 2 decembrie 1862, în Basarabia, a fost numit, în calitate de guvernator militar, baronul I. O. Velio care, după inspectarea regiunii a adresat un raport împăratului, în care menţiona că anterior Consiliul regional prezenta un organ responsabil de problemele principale ale administrării regiunii Basarabia, iar „în prezent, când fostele lui funcţii sunt transferate şi executate de către alte organe create potrivit modelului general de administrare a guberniilor, a devenit cu desăvârşire inutil, iar haznaua suferă zădarnice pagube plătind anual celor doi membri permanenţi ai Consiliului 1500 de ruble” [4]. Guvernatorul menţiona că funcţiile executate de către Consiliul sunt foarte puţine și neînsemnate: a) examinarea cererilor locuitorilor de a fi incluși în categoriile privilegiate; b) alcătuirea devizului cheltuielilor efectuate din capitalul de 10% (6% – A.A.) de venituri acordate regiunii, însă această funcţie va dispărea în urma intenţiei de a utiliza cele 10% de venituri în alte scopuri; c) funcțiile de supraveghere de către Consiliu a instituțiilor de tutelă aparţin deja altor instituţii. Deși funcțiile Consiliului erau totuși ceva mai numeroase, guvernatorul afirma în concluzie: „Păstrarea Consiliului pentru executarea numai a acestor funcţii este nefolositoare” [5]. În dreptul acestei afirmaţii împăratul Alexandru al II-lea a scris următoarea notă marginală: „Să fie atenţionat ministerul de Interne” [6]. Astfel, ideea lichidării Consiliului regional a fost susținută și de către împărat.

Pentru a evidenția lipsirea Consiliului regional și de alte funcții, considerăm necesar să arătăm că la 1 ianuarie 1864 în Rusia a fost realizată reforma administraţiei locale, fiind introduse instituţiile de zemstvă, iar la 28 octombrie 1868 împăratul a aprobat opinia Consiliului de Stat de a introduce aceste instituţii și în administrația Basarabiei [7]. Potrivit reformei, toate problemele legate de administrația locală erau delegate instituțiilor de zemstvă. Introducerea acestei reforme în Basarabia lipsea Consiliul regional de toate funcțiile privitoare la administrația locală.

La sfârșitul anului 1868, autoritățile guvernamentale țariste au început să se ocupe și mai concret de lichidarea Consiliului regional, fapt pe care-l constatăm din scrisoarea guvernatorului general al Novorusiei și Basarabiei P. Koțebu, adresată la 4 noiembrie guvernatorului militar al Basarabiei I. E. Gangardt. La acel timp Basarabia deja era lipsită de dreptul de a utiliza pentru necesitățile regiunii cele 10% (6% – A.A.) din venituri, Consiliului regional rămânându-i doar obligațiunea de a gestiona sumele rămase în numerar și adunarea restanțelor neîncasate cu procente din împrumuturile acordate creditorilor. Dar aceste lucrări cu totul neînsemnate, în opinia lui P. Koțebu, puteau fi transmise Direcției regionale sau cancelariei guvernatorului militar. Odată cu adoptarea hotărârii de a introduce în Basarabia instituțiile de zemstvă, toate funcțiile Consiliului legate de admi-

nistrația locală urmau să fie transferate organelor de zemstvă, drept rezultat, afirma P. Koţebu, „existenţa Consiliului regional devine… de prisos" [8]. În final, guvernatorul general îi recomanda lui I. E. Gangardt „să intervină pe lângă instanţele superioare privitor la lichidarea Consiliului regional și introducerea definitivă în regiunea Basarabiei a instituţiilor generale ale statului și schimbarea denumirii ei în gubernie, iar suma alocată în prezent pentru întreţinerea acestei instituţii ar putea fi utilizată cu folos pentru necesitățile cancelariei Excelenţei voastre" [9], mai rugându-l să-i comunice propria opinie și decizie în această problemă.

Răspunzând la solicitarea lui P. Koţebu, guvernatorul I. E. Gangardt indica în special transmiterea funcţiilor Consiliului regional Comisiei drumurilor și construcţiilor, Comisiei de aprovizionare a locuitorilor cu provizii în anii secetoși. Examinarea devizului prestaţiilor locale și repartizarea prestaţiilor de drumuri au fost transmise unei instituţii create special în anul 1851, construirea noilor drumuri și repararea celor vechi, examinarea planurilor și devizelor cheltuielilor pentru construirea clădirilor orășenești din anul 1844 au fost transmise Comisiei de construcţii și drumuri, examinarea contractelor semnate între proprietarii unor orașe și târguri cu comunitățile acestora privitor la obligaţiunile reciproce și supravegherea corectitudinii veniturilor și cheltuielilor orașelor au fost transmise Direcţiei regionale. Drept rezultat, Consiliului i-au mai rămas doar: a) supravegherea încasării ultimelor restanţe din fostele 10 % de venituri acordate anterior Basarabiei, b) examinarea cererilor locuitorilor de transferare în categoriile privilegiate a răzeșilor și mazililor; c) supravegherea organului de tutelă creat în 1834. Pentru a argumenta cât de neînsemnat era volumul lucrărilor executate de către Consiliu, guvernatorul arăta că în anul 1865 el a examinat doar 351 de dosare, în 1866 – 247 dosare, iar în 1867 – 235 dosare. Astfel, I.E. Gangardt considera că din cauza funcţiilor extrem de limitate Consiliul devenea un organ împovărător și propunea lichidarea lui, iar funcţiile rămase să fie transmise, prima – cancelariei guvernatorului militar, cea de a doua – Direcţiei regionale, iar cea de a tria devenea inutilă din cauza că Organul de tutelă nu necesita supraveghere formală din partea Consiliului, deoarece avea venituri mici și, în plus, urma să dispară odată cu introducerea instituţiilor de zemstvă. Cele 1 500 de ruble alocate pentru întreţinerea Consiliului urmau să fie transmise cancelariei guvernatorului militar deoarece erau alocate din haznaua statului [10].

Necesitatea lichidării Consiliului regional era menţionată și în darea de seamă a guvernatorului Basarabiei din anul 1868, considerat „o instituţie absolut inutilă rămasă fără funcţiile stabilite, iar demersul meu oficial în această privinţă este examinat de către instanţele superioare" [11], aceeași opinie fiind expusă și în darea de seamă din anul 1869: „Consiliul regional, inutilitatea căruia de mult este conştientizată, și-a continuat existenţa și în anul ce s-a scurs, nu numai fără niciun folos, ci cu adevărată daună, în calitate de instanţă care împiedică activitatea administraţiei în unele domenii primind în zădar resursele stabilite pentru întreţinere. Urgentarea lichidării Consiliului regional devine o necesitate stringentă" [12]. Propunerile guvernatorului I. E. Gangardt au fost aprobate de ministerul de Interne. Astfel, a fost decisă soarta acestui organ decorativ, potrivit opiniei lui I. E. Gangardt, „aproape necunoscut locuitorilor și care nu prezenta interes pentru nimeni" [13], în cadrul căruia nobilimea locală nu avea nicio influenţă și păstrarea sau lichidarea lui nu prezenta interes pentru nimeni. Consiliul regional a continuat formal să existe până la 28 octombrie 1873, când a fost lichidat. Potrivit acestei hotărâri, funcția examinării cererilor de transferare în categoria „odnodvorților" din societatea rusă a tuturor categoriilor privilegiate ale locuitorilor Basarabiei: răzeși, mazili, ruptași, ruptelor de visterie și de cămară, a fost transferată Direcției guberniale, iar gestionara rămășiților fondului celor 10 % din veniturile regionale a fost dată în seama cancelariei guvernatorului civil [14].

A fost anulat și dreptul de a utiliza 10% din veniturile anuale ale regiunii pentru necesitățile locale, procesul fiind declanșat în anul 1849, când împăratul a ordonat ca din suma de 149 469 de ruble, care prezentau 10% din venituri, să fie alocate pentru necesitățile locale numai 50 312 ruble, iar potrivit decretului împărătesc din 8 decembrie 1850, administrația regională era prevenită că începând cu anul 1862, când se împlineau 50 de ani de la includerea Basarabiei în componența Imperiului rus, alocarea banilor pentru necesitățile regiunii va fi anulată și toate veniturile anuale ale Basarabiei vor fi vărsate în haznaua statului. Deci, în perioada anilor 1849–1861 erau alocate pentru necesitățile regiunii nu 10% și nici chiar cele 6% reale, ci numai 50 000 de ruble din veniturile regiunii ceea ce constituia o sumă extrem de mică. Totuși, în anul 1862 alocarea acestei sume a fost păstrată în vigoare până în anul 1868, când potrivit înțelegerii dintre ministerele de Finanțe și cel de Interne, toate veniturile Basarabiei au fost incluse în bugetul statului, iar Consiliul de Stat a confirmat această hotărâre. Sumele achitate de către creditori cu tot cu procente erau vărsate de asemenea în haznaua statului. Toate demersurile guvernatorului mi-

litar I.E. Gangardt, cerințele și protestele Consiliului regional privitor la încălcările legilor emise de către împărații Alexandru I și Nicolai I au fost ignorate de către guvernanţii ţarişti [15].

Această decizie a cauzat mari prejudicii regiunii, lipsind-o de posibilitatea finanţării necesităţilor publice locale. A încetat finanţarea instituţiilor de învăţământ. În raportul din anul 1870 a guvernatorului militar generalul I. E. Gangardt, adresat împăratului, se menţiona: „Instituţiile de învăţământ ale regiunii primeau până în ultimul timp un ajutor considerabil din capitalul de 10% care aparţinea regiunii. După transferarea acestui capital în haznaua statului mijloacele (pentru finanţarea instituţiilor de învăţământ – A.A.) sunt insuficiente, cu atât mai mult cu cât după lichidarea Serviciului de asistenţă publică, capitalul donat pentru binefaceri încă nu a fost transferat organelor de zemstvă" [16]. A încetat și finanţarea Bibliotecii publice din Chișinău, fondul de carte al căreia era completat datorită donaţiilor, precum și procurate cu cele 285 ruble 71 copeici argint alocate anual din capitalul de 10% [17]. În dările de seamă ale guvernatorului militar al Basarabiei, generalul Gangardt, din anii 1868 și 1869, privitor la Biblioteca publică din Chișinău se menţiona aproape identic: „Din păcate, mijloacele (bibliotecii – A.A.) sunt extrem de limitate, iar odată cu transferarea capitalului de 10% în haznaua statului, ele vor înceta să mai existe. De aceea și proiectul înfiinţării pe lângă bibliotecă a Muzeului ştiinţelor naturale și a expoziţiei permanente a obiectelor produse de industria locală a rămas numai sub formă de proiect, pentru realizarea căruia nu sunt mijloacele necesare" [18].

În repetate rânduri a fost abordată și problema lichidării scutirii de serviciul militar obligatoriu a locuitorilor Basarabiei. Potrivit decretului împărătesc din 26 august 1827, dintre toate categoriile sociale contribuabile ale locuitorilor regiuni, erau recrutaţi în armată numai evreii [19]. Pentru prima dată problema introducerii serviciului militar obligatoriu pentru locuitorii băştinaşi ai Basarabiei a fost abordată în anul 1847, când împăratul considera just și necesar ca locuitorii băştinaşi să achite în locul recrutării o taxă bănească asemenea locuitorilor din preajma hotarului din nordul guberniei Arhanghelsk, care plăteau câte 150 de ruble argint pentru fiecare recrut, însărcinând Ministerul de Interne să examineze această indicaţie. Ultimul a intervenit pe lângă guvernatorul militar al Basarabiei, iar acesta a propus Consiliului regional să examineze propunerea. Direcţia financiară a fost însărcinată să prezinte informaţiile privitoare la categoriile sociale și la numărul de locuitori scutiţi de serviciul militar potrivit legislaţiei ruse [20]. S-a constatat că erau scutiţi de serviciu militar reprezentanţii clerului, nobilii de viţă și personali, boiernaşii, mazilii, ruptaşii, cetăţenii de onoare, negustorii, mic-burghezii creştini, persoanele cu diverse profesii din rândurile evreilor, cetăţenii străini şi coloniştii. În total 387 273 de suflete. Potrivit legislaţiei ruse, erau supuse serviciului militar categoriile sociale contribuabile, inclusiv orășenii, ţăranii de stat și toate celelalte categorii de ţărani.

Examinând problema la 22 ianuarie 1847, Consiliul regional a informat guvernatorul militar că introducerea serviciului militar obligatoriu în Basarabia, care este o regiune de frontieră, va provoca fuga locuitorilor peste hotare, deoarece ei nu doresc să se dezică de vechiul mod de trai din Moldova, beneficiind de vechile scutiri și privilegii, iar impozitele, dările și prestaţiile îi împovărează într-atât, încât mulţi dintre ei deja au solicitat permisiunea de a se strămuta cu traiul în provinciile transcaucaziene. Cu toate acestea, Consiliul recomanda ca pentru toţi locuitorii Basarabiei care nu sunt scutiţi de serviciul militar, recrutarea în natură să fie înlocuită cu plata unei taxe în mărime de 150 de ruble argint pentru fiecare recrut și solicita guvernatorului militar să ceară instanţelor superioare scutirea de serviciul militar a boiernașilor și mazililor, deoarece ei provin din rândurile vechii nobilimi a Moldovei [21]. Aceste argumente au silit autorităţile ţariste să abandoneze intenţia de a introduce serviciul militar obligatoriu în Basarabia.

Problema a fost reluată la începutul războiului ruso-turc din anii 1853–1856, când ţarismul avea mare nevoie de resurse financiare suplimentare pentru a purta războiul. La 15 iulie 1853 guvernatorul general al Novorusiei și Basarabiei, M.S. Voronţov, a solicitat opinia guvernatorului militar al Basarabiei, P. I. Fiodorov, privitor la intenţia guvernaţilor ţarişti de a introduce și în Basarabia serviciul militar obligatoriu, evocând propunerea Comitetului de recrutare de a înlocui recrutarea în natură cu plata unei taxe de 150 de ruble pentru fiecare recrut. În raportul din 15 septembrie 1853, P. I. Fiodorov menţiona, pe de o parte, că substituirea recrutării naturale cu achitarea taxei bănești va fi întâmpinată de către locuitori „ca o deosebită milostivire din partea guvernului", iar pe de altă parte, expunea un lung șir de cauze care nu permit introducerea serviciului militar obligatoriu în Basarabia. El menţiona multiplele obligaţiuni impuse locuitorilor regiunii, care în alte gubernii nu existau, cum ar fi: încartiruirea unui mare număr de trupe dislocate permanent în regiune și a celor aflate în trecere spre Principate în timpul războiului; aprovizionarea lor cu mijloace de transport, cu lemne pentru încălzire, atât a celor încartiruiţi în casele locuitorilor,

cât și a celor care se aflau în taberele militare; alcătuirea convoiului militar pentru transportarea în urma armatei a proviziilor, în acest scop fiind furnizate pentru o plată neînsemnată 5 251 de care, însoțite de 4 670 de pahonți, obligați să însoțească permanent armata; patrularea drumului și podurilor de-a lungul frontierei pe o distanță mai mare de 1 000 de km, care devine extrem de împovărătoare în anii secetoși, secetele fiind destul de frecvente în sudul regiunii; epidemia de holeră care continua să bântuie, epizootiile din cauza cărora anual piere un mare număr de vite, iar în unul dintre anii trecuți au pierit 240 000 de vite. De aceea, el propunea „de a amâna introducerea recrutării locuitorilor Basarabiei atât în natură, cât și plata taxei bănești până când bunăstarea lor se va îmbunătăți și le va permite să suporte recrutările fără o împovărare simțitoare" [22]. El propunea introducerea serviciului militar pentru orășeni, numărul cărora crescuse considerabil după anexarea Basarabiei de către Rusia, mulți dintre ei fiind fugari din guberniile ruse, afirmând că „nu numai că e posibil, dar și trebuie impuși la serviciul militar", sperând că această măsură, dacă nu va pune capăt, atunci cel puţin va micșora numărul vagabonzilor fugari din guberniile ruse, care complică nespus de mult activitatea organelor poliţienești și va înlesni totodată strămutarea cu traiul în orașe a ţăranilor locali care abandonau activitatea agricolă, fapt considerat de către guvern mai folositor. Împăratul a confirmat opinia lui P. I. Fiodorov, scutindu-i de serviciul militar pe toţi locuitorii regiunii cu excepţia evreilor [23].

Această problemă fusese abordată și în anul 1860, când Consiliul de Stat a examinat jurnalul de recrutare înaintat, la indicaţia împăratului, de către șeful secţiei a doua a Cancelariei împărătești, D. N. Bludov, privitor la intenţia de a introduce recrutarea și în regiunea Basarabiei. La solicitarea ministerului de Interne guvernatorul general a poruncit, la 15 iulie 1860, guvernatorului militar să examineze problema în raport cu circumstanţele locale din Basarabia și să-i expună opinia [24]. Ultimul a raportat la 30 august 1860 că recrutarea locuitorilor în natură o consideră „extrem de inconvenabilă", afirmând că această măsură va provoca fuga locuitorilor în Moldova pentru a se eschiva de la serviciul militar, „iar recrutarea poate fi începută nu înainte de adoptarea statutului militar în Principatele Unite Moldova și Ţara Românească, care se afla în proces de elaborare și nu în alt mod decât în corelaţie cu acest statut" [25], avându-se în vedere necesitatea de a nu-i pune pe locuitorii regiunii într-o situaţie defavorabilă în comparaţie cu locuitorii Principatelor Unite. P. I. Fiodorov considera că și substituirea recrutării în natura cu plata taxei de 150 de lei pentru fiecare recrut este imposibilă din cauza stării dezastruoase a locuitorilor cauzată de ultimii doi ani neroditori, de distrugerea plantelor de lăcuste, pieirea a 100 500 de bovine, a 1 400 de cai și a 22 000 de ovine în urma lipsei furajului și a epizootiilor. Cea mai mare parte a locuitorilor neavând produse alimentare în iarna, primăvara și parţial în vara anului curent au fost aprovizionaţi cu provizii din magaziile de rezervă. În atare situaţie plata taxei bănești va deveni pentru ei insuportabil de împovărătoare, iar pentru ameliorarea stării locuitorilor sunt necesari cel puţin trei ani [26].

De data aceasta a apărut și factorul extern. Au fost solicitate informaţii și de la consulul rus de la Iași, privitor la serviciul militar în Principate, care a comunicat că, potrivit convenţiei din 19 august 1858, până în prezent recrutarea în natură nu a fost înlocuită cu plata taxei bănești și peste fiecare șase ani sunt recrutaţi câte 20 de recruţi de la fiecare mie de locuitori de sex masculin, iar în prezent în ambele Principate este în curs de elaborare un statut militar și de recrutare uniform [27]. Autorităţile ţariste, analizând toate aceste circumstanţe, au concluzionat că „introducerea modului rus de recrutare în Basarabia va fi cu mult mai împovărător decât cel din Moldova". Din aceste cauze introducerea serviciului în Basarabia a fost iarăși amânat [28], fiind introdus în regiune în anul 1874, odată cu transformarea Basarabiei în gubernie.

Unul dintre aspectele specifice ale Basarabiei în cadrul sistemului administrativ imperial rus consta în păstrarea în vigoare a legislației civile locale. Lucrările comisei create în anul 1818 au luat sfârșit după traducerea în limba rusă, în anul 1831, a Hexabiblului lui Constantin Armenopol, a codului de legi a lui Andronache Donici, publicat în anul 1814 în Moldova, și a Sobornicescului hrisov al domnului Constantin Mavrcordat din anul 1785, câte două exemplare ale cărora au fost trimise, în noiembrie 1831, Senatului de la Petersburg pentru a fi utilizate la judecarea litigiilor civile trimise în apel de la Judecătoria regională a Basarabiei. Astfel, aceste coduri de legi au devenit oficiale fără adoptarea unui act legislativ special [29].

Trebuie de menționat însă că pe parcursul anilor 1828–1868 legislația civilă rusă încetase de a mai fi un drept subsidiar al legilor și obiceiurilor locale, deoarece era larg utilizată în paralel cu legislația civilă locală care în mare măsură era ignorată de către judecători. Unele legi civile locale erau anulate oficial. Din sistemul legislativ autohton au fost excluse toate cazurile care vizau problemele financiare, imobiliare, ipotecare, creanțe, moștenire, cazurile de faliment etc. Începând cu 11 octombrie 1828 fuseseră ajustate

la legislația rusă toate cazurile de creanță [30], din 8 mai 1830 cazurile de faliment [31], din 12 septembrie 1832 – cele privind aplicarea ratei dobânzii [32], din 10 iunie 1836 – de vindere-cumpărare a moșiilor [33], tranzacțiile imobiliare fiind ajustate la legislația rusă sub pretextul lipsei prevederilor în dreptul civil local. A fost limitată drastic legislația locală în județe după adoptarea Regulamentului despre țărani din 24 ianuarie 1834 [34].

Întrucât legislaţia civilă locală a rămas în vigoare, iar unele legi erau învechite, nobilimea locală s-a văzut silită să înainteze în mod oficial autorităţilor guvernamentale de la Petersburg propuneri de a sistematiza legislația locală și de a înlătura contrazicerile şi legile depăşite care nu mai puteau fi utilizate la judecarea litigiilor civile. Toate demersurile au fost lăsate însă fără răspuns [35]. În baza hotărârii nobilimii basarabene din 26 aprilie 1863, de a permite utilizarea limbii române în sistemul judiciar și de a sistematiza legislația locală, la 25 septembrie același an, mareșalul nobilimii Basarabiei Cantacuzino a adresat un memoriu ministerului de Interne, la care era anexată scrisoarea guvernatorului general al Novorusiei și Basarabiei P. E. Koțebu, în care era expusă propunerea „de a reforma sistemul judiciar și de a utiliza în judecătoriile regiunii nu numai a limbii ruse, ci și a limbii moldovenești (română – A.A.)" [36]. După cum se sublinia în scrisoare, „guvernatorul consideră din partea sa folositor ca în viitoarea procedură judiciară a regiunii Basarabia măcar în judecătoriile județelor care sunt populate preponderant de moldoveni (Chișinău, Orhei, Iași, Soroca și parțial Hotin și Bender) să fie incluși cel puțin câte un membru care să cunoască limba moldovenească și, în egală măsură, avocați care cunosc această limbă" [37].

Dar împotriva acestor propuneri s-a pronunţat guvernatorul militar al Basarabiei I. O Velio. Acesta considera limba română nedezvoltată sub aspect gramatical, nemaivorbind de cel juridic, iar introducerea ei în justiție ar necesita o muncă enormă de traducere a legilor ruse în limba moldovenească, adăugând că această propunere a fost adoptată la adunarea nobilimii cu majoritatea unui singur vot și conchidea că „recunoașterea oficială a acestei hotărâri va fi cu mult mai dăunătoare decât folositoare" [38]. El propunea introducerea în componenţa judecătoriilor a câte doi traducători de limbă română. Referitor la legile locale Velio considera necesară sistematizarea lor de către juriștii chișinăuieni care, potrivit opiniei sale, deja conveniseră: a) de a sistematiza legile locale potrivit ordinei prevăzute în vol. X al Codului de legi rus; b) de a înlătura contrazicerile din legi; c) de a redacta legile care conțin neclarități și permit diferite interpreări, călăuzindu-se de interpretarea Senatului; d) de a exclude legile învechite [39].

Examinând opinia guvernatorului militar I. O. Velio, guvernatorul general al Novorusiei și Basarabiei, P. E. Koțebu, s-a adresat personal, la 30 iunie 1864, Secretarului de Stat al Rusiei privitor la cerințele adunării nobilimii Basarabiei din 2 aprilie 1863, cerând utilizarea limbii române în justiție. El considera că „de vreme ce judecătorul de pace cel mai des judeca litigiile dintre persoanele care fac parte din categoria cea mai de jos și cea mai săracă, care în majoritatea sa nu cunoaște limba rusă, cunoașterea limbii moldovenești nu numai că ar constitui o condiție importantă pentru deținerea postului de judecător de pace, ci mai este necesar de a permite expunerea sentințelor în limbile moldovenească și rusă, deoarece scrierea hotărârilor și sentințelor... numai în limba rusă poate insufla neîncrederea părților litigante față de judecătorul de pace" [40]. Pentru inculpat, considera el, este important ca să fie înțeles măcar de o parte dintre judecători fără traducere, în caz contrar va apărea neîncrederea lor față de judecată și această neîncredere se va răspândi în popor. El era de acord cu propunerea numirii a câte doi traducători numai în judecătoriile de circumscripţie, dar insista ca judecătorii de pace din Basarabia să cunoască limbile rusă și moldovenească, iar în judecătoriile de pace și în congresele judiciare de apel să fie utilizate ambele limbi. El susținea necesitatea selectării și sistematizării legislației locale, precum și introducerea ei în componența legislației ruse, însă într-un asemenea mod, ca să nu fie încălcat privilegiul dăruit Basarabiei de a utiliza în judecată și pedeapsă legile și obiceiurile de care ea se folosea până la alipirea ei la Rusia [41].

Problema sistematizării legislației locale a rămas nerezolvată, în consecință, la adunarea de realegere a mareșalului regional al nobilimii din Basarabia din anul 1866 a fost adoptată hotărârea de a crea un comitet special pentru sistematizarea legislaţiei locale şi de a interveni pe lângă ministerul Justiţiei cu propunerea de a include în acest comitet un funcţionar din partea acestui minister, a juristului Dulukovski din partea Judecătoriei regionale civile şi a juristului Kula de la Judecătoria comercială a Basarabiei, şi de a aloca 5 000 de ruble din partea nobilimii pentru susţinerea lucrărilor comitetului. Noul guvernator militar al Basarabiei, P. Antonovici, considera această hotărâre drept una dintre cele mai folositoare regiunii și scopurilor guvernului, ca acele legi care nu mai corespund necesităților timpului și legislației ruse să fie înlăturate, iar cele care vor rămâne în vigoare să fie incluse în Codul de legi al Imperiului Rus, așa cum s-a procedat

cu legislaţia Letoniei când a fost publicată prima ediţie a Codului de legi ruse, iar codurile de legi ale lui Constantin Armenopulo şi Andronache Donici să fie înlăturate [42]. Acest demers al nobilimii basarabene, aprobat de către guvernatorul general al Novorusiei şi Basarabiei, P.E. Koţebu, a fost examinat şi aprobat de către ministerele de Interne, de Justiţie, de Finanţe şi Consiliul de Stat, fiind trimis pentru aprobare Cancelariei împărăteşti care, la 13 mai 1867 l-a respins sub pretextul că în anii 1817–1830 în Basarabia a activat o asemenea comisie, lucrările căreia sau dovedit a fi nereuşite [43].

Problema a rămas în continuare nerezolvată. Se apropia însă termenul introducerii reformei judiciare în Basarabia. Autorităţile de la Petersburg l-au însărcinat pe inspectorul Circumscripţiei din Odesa, senatorul S. N. Şahmatov, să inspecteze organele juridice ale Basarabiei. În timpul inspectării a fost abordată şi problema sistematizării legislaţiei locale. În raportul despre starea regiunii din anul 1868 adresat împăratului, I. E. Gangardt menţiona că inspectorul S. N. Şahmatov l-a însărcinat să creeze o comisie şi să-i atragă la aceste lucrări pe cei mai buni jurişti locali [44]. Comisia organizată sub preşedinţia guvernatorului militar a alcătuit următorul plan de lucru aprobat de către consilierul de taină S. N. Şahmatov: 1) De a stabili care dintre legile locale trebuie înlăturate în întregime ca fiind învechite şi necorespunzătoare legislaţie ruse. 2) De a stabili legile care trebuie păstrate şi de a le sistematiza în corespundere cu compartimentele volumului X al Codului de legi ruse. 3) Legile păstrate să fie confruntate cu legile similare ruse şi redactate în corespundere cu legislaţia rusă, stabilind în care anume articol al legii ruse să fie incluse sau anexate. 4) Proiectul finalizat urma să fie trimis prin intermediul inspectorului Circumscripţiei juridice din Odesa secţiei a doua a Cancelariei împărăteşti. În decurs de trei luni toate lucrările au fost realizate. Legile învechite au fost înlăturate, cele păstrate în vigoare au fost sistematizate în corespundere cu conţinutul volumului X al Codului de legi ruse, iar doctorul în drept A. N. Egunov le-a publicat din cont propriu într-o lucrare cu denumirea *Legile civile ale Basarabiei* [45]. Mai rămânea doar ca S. N. Şahmatov să prezinte legile sistematizate Cancelariei împărăteşti. Ultimul a întreprins un demers către autorităţile de la Petersburg, pe care l-au examinat ministerele de Interne, Justiţie, Consiliul de Stat şi Cancelaria împărătească, dar nu a fost acceptat sub pretextul că anterior o asemenea cerinţă a nobilimii Basarabiei fusese respinsă [46]. Astfel, deşi problema sistematizării era practic rezolvată, autorităţile guvernamentale centrale au amânat aprobarea ei pentru un timp neprecizat.

A început să fie abordată şi problema transformării Basarabiei din regiune în gubernie, în conformitate cu regulile statale generale. Mai întâi, prin decretul Senatului din 2 iulie 1865 Direcţia regională a fost redenumită în Direcţie gubernială [47]. Potrivit lui P. Koţebu, „încă în anul 1865 în ministerul de Interne a apărut ideea de a schimba denumirea regiunii Basarabia în gubernie potrivit regulilor generale" [48], însă ea a fost amânată până la reglementarea definitivă a relaţiilor agrare şi introducerea reformelor locale de zemstvă şi judecătoreşti. În luna decembrie 1868 P. Koţebu a înaintat ministerului de Interne propunerea de a înlocui denumirea de „regiune" cu cea de „gubernie", potrivit denumirii centrului gubernial, adică în loc de regiunea Basarabia – gubernia Chişinăului. P. Koţebu, solicitând opinia guvernatorului militar I. E. Gangardt, considera necesar de a păstra denumirea de gubernie a Basarabiei, cum s-a procedat în cazul denumirilor guberniilor baltice Curlanda, Liflanda şi Estlanda, recomandându-i să înainteze propunerea Consiliului de Stat [49].

I. E. Gangardt în răspunsul său menţiona lipsirea Basarabie de privilegiul utilizării în administraţie a limbii moldoveneşti şi înlocuirea ei cu limba rusă, limitarea utilizării legilor şi obiceiurilor civile locale şi introducerea unor legi civile ruse, iar păstrarea în vigoare a unor legi civile şi scutirea locuitorilor de serviciul militar nu pot constitui obstacole pentru schimbarea denumirii de regiune în gubernie, deoarece şi în regiunile baltice sunt în vigoare unele legi locale, iar în Rusia sunt şi alte populaţii, judeţe şi gubernii, îndeosebi în Siberia, locuitorii cărora erau scutiţi de serviciul militar. Concluzia era următoarea: „Astfel, din unghiul de vedere al particularităţilor locale, eu nu văd nicio piedică pentru a numi regiunea Basarabia gubernie, care în esenţă a şi devenit gubernie, deoarece în domeniul administrării nu se deosebeşte cu nimic de celelalte gubernii ruse" [50]. Însă recomanda păstrarea denumirii Basarabia care era bine cunoscută în Rusia, iar centrul regional Chişinău era foarte slab cunoscut. Prin decret imperial din 28 octombrie 1873, Basarabia a fost transformată în gubernie, fiindu-i păstrată vechea denumire.

În concluzie putem afirma că în perioada anilor 1828–1868 politica promovată de către guvernul rus urmărea consolidarea poziţiilor ţarismului în Basarabia, integrarea definitivă a regiunii în structurile economice, politice, administrative şi sociale ale Imperiului Rus şi transformarea ei în gubernie, fiind anulate ultimele particularităţi şi privilegii acordate Basarabiei.

BIBLIOGRAFIE

1. Zashhuk A. Materialy dlja geografii i statistiki Rossii sobrannye oficerami general'nogo shtaba. Bessarabskaja oblast' chast' II-ja, Sankt Peterburg, 1862, s. 4.
2. ANRM, F. 3, inv. 1, d. 1198, f. 41; F. 6, inv. 1, d. 9, f.593 - 594; inv. 2, d. 371, f. 1-1 v, 247v – 249v.
3. ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2206, f. 1-19v.
4. ANRM, F. 1263, inv. 692, d. 3039, f. 253-253v.
5. ANRM, F. 1263, inv. 692, d. 3039, f. 253-253v.
6. ANRM, F. 2, inv. 1, d. 7573, f. 76.
7. ANRM, F. 2, inv.1, d. 8010, f. 3-3v.
8. ANRM, F. 2, inv. 1, d. 7968, f. 2-2v.
9. ANRM, F. 2, inv. 1, d. 7968, f. 2v-3.
10. ANRM, F. 2, inv. 1, d. 7968, f. 8v.
11. ANRM, F. 1281, inv. 7, d. 50, f. 63 v-64.
12. ANRM, F. 1281, inv. 6, d. 72 "a", f. 30-30 v.
13. ANRM, F. 2, inv. 1, d. 7879, f. 12.
14. Comisiunea arhivelor din Basarabia… vol. 2, 1902, p. 60-6. Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii, № 52721 (în continuare – PSZRI).
15. ANRM, F. 3, inv. 2, d. 1044, f. 79-83 v.
16. ANRM, F. 1284, inv. 67, d. 302, f. 20-20 v.
17. ANRM, F. 1263, inv. 534, d. 1938, f. 548.
18. ANRM, F. 1281, inv. 6, d.72 "a", f. 25; inv. 7, d. 50, f. 50-50v.
19. ANRM, F. 6, inv. 2, d.227, f. 4.
20. ANRM, F. 3, inv. 2, d 393, f. 1 v-2.
21. ANRM, F. 3, inv. 2, d. 393, f. 8v, 9, 10-13 v.
22. ANRM, F. 3, inv. 2, d. 763, f. 6-7.
23. ANRM, F. 3, inv. 2, d. 763, f. 7-7 v.
24. ANRM, F. 3, inv. 2, d. 763, f. 5-5 v.
25. ANRM, F. 3, inv. 2, d. 763, f. 11-11v.
26. ANRM, F. 3, inv. 2, d. 763, f. 11-12 v.
27. ANRM, F. 3, inv. 2, d. 763, f. 10-10 v.
28. ANRM, F. 3, inv. 2, d. 763, f. 28v-29.
29. ANRM, F. 3, inv. 2, d. 819, f. 620; F. 1281, inv. 6, d. 72 „a", f. 34v.
30. PSZRI, Sobranie vtoroe, t. III, nr: 2334, SPb., 1929, s. 895.
31. PSZRI, т. VI, nr: 4691, СПб., 1831, p. 672.
32. PSZRI, т. VII, nr: 5598, СПб., 1833, p. 593.
33. PSZRI, т. XI, nr: 9289, СПб., 1837, p. 681.
34. PSZRI, т. I X, nr: 6739, СПб., 1835, p. 79
35. ANRM, F. 1281, inv. 6, d. 72 „a", f. 34v-35.
36. Kustrjabova S., Zaharija S. Pozicija pravovedov i obshhestvennosti Bessarabii po voprosu statusa mestnyh zakonov i moldavskogo jazyka v sudah oblasti. În: Zakon i zhizn', nr. 3, 2002, s. 40.
37. ANRM, F. 1281, inv. 7, d. 50, f. 62 v-63.
38. ANRM, F. 1281, inv. 7, d. 50, f. 62 v-63.
39. ANRM, F. 1281, inv. 7, d. 50, f. 62 v-63, p. 41.
40. ANRM, F. 1281, inv. 7, d. 50, f. 62 v-63, p. 41.
41. ANRM, F. 1281, inv. 7, d. 50, f. 62 v-63, p. 42.
42. ANRM, F. 2, inv. 1, d. 7876, f. 3 v-4.
43. Kustreabova S., Zaharia S., op. cit., p. 43.
44. ANRM, F. 1281, inv. 7, d. 50, f. 62 v-63.
45. Ibidem, inv. 6, d. 72 „a", 30 v, 35-37; ANRM Egunov. Mestnye grazhdanskie zakony Bessarabii. Spb, 1881.
46. Kustrjabova S., Zaharija S. op. cit., p. 43.
47. Halippa I. Osnovnye istoricheskie dannye o Besarabii. În: Trudy bessarabskoj gubernskoj uchenoj komissii, tom II, Kishinev, 1902, s. 83.
48. ANRM, F. 2, inv. 1, d. 7879, f. 9.
49. ANRM, F. 2, inv. 1, d. 7879, f. 9-10.
50. ANRM, F. 2, inv. 1, d. 7879, f. 13.

Andrei Mudrea. *Motiv biblic.* 1991, t. m. p. 100 × 120 cm

MISIONARISMUL ÎN SERVICIUL DIPLOMAȚIEI. MISIUNILE CATOLICE ÎN ȚARA MOLDOVEI ȘI ȚARA ROMÂNEASCĂ ÎN PRIMELE DECENII ALE SECOLULUI AL XVII-LEA

10.5281/zenodo.3525120

Cercetător științific **Daniela HADÎRCA**
e-mail: dnastas@googlemail.com
Biblioteca Științifică (Institut) „Andrei Lupan"

THE MISSIONARY IN THE SERVICE OF DIPLOMACY. CATHOLIC MISSIONS IN THE COUNTRY OF MOLDOVA AND THE ROMANIAN COUNTRY IN THE FIRST DECADES OF THE 17TH CENTURY

Summary . In the 17th century, two primordial elements – politics and religion – designed and systemized the international framework, from a conceptual and diplomatic point of view. The political history of the Country of Moldova and the Romanian Country, during this hectic century, is distinguished by the continuous efforts of the rulers to preserve the throne and the autonomy of the country with the support of the great powers and, more recently, the papal state. In the first quarter of the 17th century, qualitative transformations of the Romanian diplomacy are observed, which skillfully establish collaborative levers with the European courts, especially the French one, and the Pope of Rome, through the Catholic missions sent to the Romanian territories, all in shameful conditions of Ottoman control.

Keywords: diplomacy, missionary, Catholic Church, evangelization, Romanian countries, papal chair.

Rezumat. În secolul al XVII-lea două elemente primordiale – politica şi religia au proiectat şi organizat cadrul internaţional, sub aspect concepţional și diplomatic. Istoria politică a Ţării Moldovei şi Ţării Româneşti, în cursul acestui secol agitat, se distinge prin necontenitele eforturi ale domnitorilor de a păstra tronul şi autonomia ţării cu suportul marilor puteri şi, ceva mai nou, a statului papal. În prima parte a secolului al XVII-lea se fac observate transformările calitative ale diplomaţiei româneşti, care cu abilitate stabilesc pârghii colaborative cu curţile europene, cu precădere cea franceză, şi papa de la Roma, prin intermediul misiunilor catolice trimise în spațiile românești, toate acestea în condiţiile vexate ale controlului otoman.

Cuvinte-cheie: diplomație, misionarism, biserică catolică, evanghelizare, ţări românești, scaun papal.

INTRODUCERE

Secolul al XVII-lea a reprezentat timpul marilor schimbări în întreaga Europă, întrucât două elemente – politica și religia – au proiectat și sistematizat cadrul internaţional al perioadei. Istoria politică a Ţării Moldovei și Ţara Românească, în cursul acestui secol agitat, se distinge prin necontenitele eforturi ale domnitorilor de a păstra tronul și autonomia ţării cu suportul marilor puteri și, ceva mai nou, a statului papal. O particularitate evidenţiată a politicii românești din această perioadă este sincronizarea treptată a proceselor istorice interne cu cele general-europene, precum și adaptarea relaţiilor diplomatice externe la noile rigori. Încă din primul pătrar al secolului al XVII-lea se fac observate transformările calitative ale diplomaţiei românești care stabilește cu abilitate pârghii de cooperare cu curţile europene și înaltul pontif, toate în condiţiile vexate ale controlului otoman. În prezentul studiu ne vom opri la descifrarea dinamicii relaţiei domniei în Ţara Românească și Ţara Moldovei cu Scaunul Papal, prin prisma dezvoltării misionarismului în spaţiul românesc. Vom aduce o undă de lumină asupra raporturilor dintre catolici și ortodocși într-un teritoriu aflat sub turcocraţie. De asemenea, vom identifica curţile europene care s-au implicat activ în organizarea centrelor catolice în teritoriile românești, fapt de pe urma căruia domnii români trăgeau foloase cu cerbicie și iscusinţă diplomatică.

IDEEA MISIONARĂ ÎN LUME. PREMISELE CREĂRII CONGREGAȚIEI PROPAGANDA FIDE

În evul mediu ideea misionară se manifesta prin difuzarea pe larg a religiei printre masele creștine și rechema pe toţi la salvarea infidelilor. Papalitatea nu putea rămâne absentă la această „mișcare spontană a sufletului creștin" [1, ff. 20] și s-a implicat activ în promovarea ideii atât de către misionari, cât și de alte

personaje, cum ar fi navigatorii, soldații, călătorii, negustorii. Pentru buna funcționare a conceptului misionaro-religios a fost creat un sistem pus în aplicare în funcție de așezarea geografică și adaptat la gradul de predispoziție a populației pentru îmbrățișarea fenomenului creștinismului.

Astfel, ținând cont de așezarea geografică, a fost adoptat așa-numitul *padroado*, un sistem introdus inițial pentru convertirea poporimii din America Centrală și Meridională. Inițiat în secolul al XVI-lea, acesta a fost un aranjament complex de drepturi și obligații acordate de către papă suveranilor Portugaliei și Spaniei pentru promovarea și coordonarea evanghelizării în teritoriile descoperite și colonizate. Regii iberici erau împuterniciți aproape în totalitate să controleze și să organizeze creștinismul în noile ținuturi, fără implicarea directă a papei. În secolele imediat următoare, sistemul a fost extins și pentru alte regiuni care nu neapărat se aflau sub control spaniol și portughez.

Pentru țările asiatice, orientale și europene acest padroado, aflat deja sub patronajul direct al papei, era implementat diferit cu ajutorul noilor congregații religioase. Deoarece aici credința nu era atât de „primitivă" și necesita o atenție deosebită, lucrarea de convertire era adaptată la noile condiții. Diversitatea se explica prin crearea, în accepția contemporană, a unor specii de agenții sau filiale ale congregațiilor religioase în regiuni. Filialele congregaționale dispuneau de un sistem structurat în frunte cu un *governatore* și subordonații săi – *delegati apostolici*, de la cei din urmă misiunile purtau numele de delegații apostolice. De la o congregație la alta titlurile trimișilor apostolici s-au schimbat. Concomitent, în funcție de circumstanțele locale, interferau neapărat și dificultăți particulare, care erau redresate în timp de misionari.

Necesitatea creării unei organizații religioase menite să propage catolicismul în lume își are începuturile încă din secolele XV–XVI. În secolul al XVI-lea au fost semnalate încercări de organizare a două congregații cardinalice: una pentru țările protestante și alta pentru „țările de peste mări" [18, p. 46]. Papa Pius al V-lea (1566–1572) în iulie 1568 consfințește înființarea celor două instituții religioase care însă nu reușeau să atingă scopurile propuse. În 1573 papa Grigore al XIII-lea (1572–1585) pune bazele unei noi congregații pentru propagarea credinței în țările orientale [18, p. 47]. În timpul pontificatului lui Clement al VIII-lea (1592–1605) a mai fost creată o nouă congregație, care însă la scurt timp și-a încetat activitatea. Ulterior, fiecare cardinal venea cu memorii către papă prin care prezenta idei de creare și administrare a unei organizații apostolice misionare care să întrunească atât scopuri religioase, cât și politice.

Abia în 1622 suveranul pontif Grigore al XV-lea și secretarul său Ludovisi, care cunoștea și aprecia orânduirea centralizată a iezuiților, dispun crearea unei congregații [18] care să aibă un statut bine definit de la bun început și o organizare riguros controlată. Astfel, s-a luat hotărârea creării Congregației Propaganda Fide, azi cunoscută drept Congregația pentru Evangelizarea Popoarelor (Congregazione per l'Evangelizzazione dei Popoli). Instituirea sfintei Congregații Propaganda Fide a fost realizată în decursul câtorva etape: la 6 ianuarie 1622, papa forma un consiliu din 13 cardinali, doi prelați și un secretar, cărora le-a fost încredințată misiunea propagării credinței [4, ff 200-203]. La 14 ianuarie ei au fost reuniți pentru prima oară [4] la palatul Sauli și îndemnați să „restabilească sfânta credință în locurile unde aceasta a fost eclipsată" [4]. La prima întâlnire a cardinalilor vizați pentru realizarea scopurilor congregației, din 8 martie 1622, au fost repartizate geografic teritoriile misiunii.

Congregația Propaganda Fide a fost fondată pe trei sectoare principale: *sacerdoții* (sacerdoti) – divizați în ordine religioase și institute cu membri de diferite naționalități; *frații* (fratelli) – departament format din religioși non-sacerdoți care activau în mod special în domeniul de instruire și educație creștină; *surorile* (suore) – arie divizată în numeroase și colorate institute „mai vechi și recente" de factură locală. Pe lângă membrii celor trei resorturi trebuie menționați și alți militanți – clerul secular și indigen, atribuiți congregațiilor religioase, care erau foarte numeroși în teritoriul misionar. Alături de miniștrii evanghelici, au mai activat catiheți, maeștri, infirmieri, personal auxiliar ai misionarilor și membri ai Acțiunii Catolice.

Numărul tuturor celor implicați în activitățile misionare ale bisericii catolice în secolul al XVII-lea nu o cunoaștem cu exactitate. Însă pornind de la documentele analizate în Arhiva Istorică a Congregației pentru Evangelizarea Popoarelor și a altor surse bibliografice, în perioada respectivă numărul lor aproximativ poate fi estimat la circa 10 000 de persoane. La începutul secolului al XX-lea existau nu mai puțin de 80 000 de misionari catolici, dintre care 22 000 de sacerdoți, 53 014 surori, 8 632 de frați, 100 000 de catiheți, toți reuniți în 560 de circumscripții misionare cu 23 de milioane de catolici și cca 3 milioane de catecumeni [13, p. 15].

Principiul de bază al Propagandei a fost și rămâne *Dei virtus et Dei sapientia* (tr. Puterea stă în Dumnezeu).

PROTUBERANŢELE CATOLICISMULUI ÎN ŢĂRILE ROMÂNE LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XVII-LEA

În primul an de activitate a Congregației, țările române nu sunt menționate ca teritorii independente pentru desfășurarea misiunii, ele intrând sub jurisdicția celei din Polonia. Nu au fost atestate acțiuni ale organizației pentru spațiul românesc, dat fiind faptul că aceasta se afla în faza timpurie de instituționalizare. Pornind de la corespondența nunțiului polonez cu curia papală, vom descoperi două categorii de informații despre Țara Românească și Țara Moldovei: politice și religioase [20, p. 47]. Informațiile religioase dezvăluiau solicitudinea nunțiului pentru catolicii români [20], ceea ce era cam exagerat, având în vedere numărul redus al comunității, însă nici atenția poloneză nu era dintre cele mai sincere.

Știrile politice erau și ele oarecum „filtrate" și tendențioase, prezentând situația din spațiul românesc prin prisma intereselor polone. Papalitatea sesiza acești factori, de aceea căuta să schimbe raportul de valori și control. Inițiativa pontificatului papal de a porni procesul catolicizării Transilvaniei, Moldovei și Valahiei s-a dovedit a fi totuși destul de complexă și anevoioasă. Poziția geografică, instabilitatea politică, controlul otoman, primejdia constantă a altor puteri – polonă, tătară, ungară –, rivalitatea între cele trei țări românești, toate acestea însumate constituiau impedimente serioase în implementarea obiectivelor Bisericii Catolice.

Dacă în Transilvania secolului al XVII-lea fuseseră focalizate variate expresii culturale și religioase, reieșind din faptul că aici trăiau etnici sași, secui și români. Moldova și Valahia constituiau o enclavă de autonomie creștină în Balcanii ocupați de Imperiul Otoman, ceea ce aducea aprecierea profundă și interesul politico-religios al Occidentului pentru acestea.

Prezența catolică în spațiul românesc a animat factorul politic european în regiunile respective, întrucât catolicismul era folosit ca instrument strategic de marile state vestice, fiind ajutate în acest sens de Biserica Romei. În ultimele două decenii ale secolului al XVI-lea scaunul apostolic a încurajat tentativele ordinului Minorilor Conventuali și ale Iezuiților de a forma în Valahia și Moldova o comunitate catolică. Condițiile erau destul de favorabile, pentru că înseși domnitorii de aici erau dispuși să-și ofere ajutorul în schimbul unei susțineri din partea suveranului pontif.

Organizarea bisericii catolice în Muntenia și Moldova a luat amploare în cursul secolului al XVII-lea nu întâmplător. Era perioada când „problema orientală" devenea o adevărată amenințare sub toate aspectele, iar frânarea elementului islamic se constituia într-un obiectiv nu numai al Papei de la Roma, ci și al marilor puteri europene. Circumstanțele politice ale vremii îi transformau pe ambasadorii Franței și Veneției de la Constantinopol în apărători ai drepturilor catolicilor din Imperiul Otoman [15, p. 6-7], aici intrând și credincioșii din țările române. Cu forța aurului, în urma intrigilor de la curtea sultanului și a implicării unor funcționari turci [15, p. 7], precum și datorită abilităților diplomatice ale funcționarilor occidentali la Poarta Otomană și a coroanei franceze, s-a reușit instituirea în spațiile românești a misiunilor catolice fără prea mari dificultăți. De menționat că suportul francez în buna funcționare a procesului de „catolicizare" a teritoriilor românești este confirmat în diverse surse ale vremii. În arhiva congregației, de exemplu, într-o scrisoare de 37 pagini a unui misionar trimis la Paris pentru informarea și documentarea scaunului papal despre situația din Franța [11, ff 27-64] regăsim informații confirmative despre instrucțiunile care le primesc ambasadorii de la Constantinopol pentru supravegherea teritoriilor „controlate de otomani, dar non-islamizate" [11]. Scrisoarea nu este datată, însă cu siguranță a fost trimisă în anul 1621. Misionarul nu contrasemnează, deci nu putem cunoaște cine a fost. Totuși, cel mai probabil misiunea a fost secretă, date fiind informațiile detaliate oferite de acesta papei despre politica internă și externă a regelui, precum și despre „turbulențele religioase" cu care se confrunta la acel moment statul francez.

În aceeași scrisoare se menționează că însuși cardinalul francez insista ca diplomații lor din capitala otomană să se implice în anumite cazuri pentru ajutorarea, oferirea amiciției și intervenirea în susținerea cauzei principilor români pe lângă sultan [11]. Același misionar tinde să sublinieze că atitudinea specială franceză pentru aceste teritorii are interese exclusiv religioase, ceea ce nu este departe de adevăr, nicidecum însă unul pur, deoarece politica externă a coroanei de la Paris nu s-a rezumat aproape niciodată doar la un scop castic. În fond, trimisul papal susține că un aliat mai bun, decât Franța, în implementarea și buna desfășurare a procesului de catolicizare în Europa de Est, nu se va găsi.

În Moldova prezența catolică s-a concretizat prin formarea primului episcopat la Milcov, cunoscut ca episcopia Cumaniei (1227–1241), constituit sub auspiciul coroanei maghiare. Ulterior, au fost înființate alte centre – la Siret (1371–1434), Baia (1418–1525) și Bacău (1607–1818), sub patronatul coroanei polone. Papa Urban al VII-lea în 1590 îl numește pe franciscanul Bernardino Quirini episcop de Argeș-Bacău, cu titlul de „episcopus utriusque Valachiae" [21, p. 241].

De la Bernardino Quirini aflăm că în Moldova în anul 1599 existau 1 691 familii catolice, cca 10 774 de credincioși [20, p. 46]. În timpul episcopatului lui Quirini la oficierea sfintei liturghii în câteva rânduri a participat însăși domnul Ieremia Movilă [20, p. 48]. Prezența domnului se explică prin tentativa acestuia de a crea pârghii pentru a intra în contact cu papalitatea. După moartea lui Bernardino Quirini (care este omorât în 1 604 de turci), suveranul moldav are curajul de a i se adresa lui Paul al V-lea Borghese, într-o scrisoare din 13 noiembrie 1605, în care își laudă loialitatea și deschiderea pentru credința catolică și își exprimă exaltarea de a beneficia de binecuvântarea înaltului pontif pentru sine și țara sa [20, p. 49]. De menționat că infatuarea domnului nu era exagerată, întrucât într-o țară profund ortodoxă secretarul curții era un catolic [20], ceea ce demonstrează toleranța de la curtea moldovenească. La 7 ianuarie 1606 papa îi trimite o scrisoare de prețuire și susținere lui Ieremia Movilă [20]. Zece zile mai târziu voievodul moldovean revine cu o altă adresare, în care își manifestă susținerea pentru candidatura conventualului Geronimo Arsengo [20], aducând elogii calităților de predicator și apreciindu-l ca bun cunoscător al limbii țării sale.

Totuși, anul 1607 este considerat debutul episcopiei Bacău, când au fost trimiși în teritoriu primii misionari. Anume în cadrul episcopiei Bacău, în 1625 Congregația Propaganda Fide, împreună cu ordinul Frații Minori Conventuali, constituie misiunea „primogenita" a acestei organizații religioase în spațiul românesc. Faptul că activitatea Congregației și a ordinului a fost mai mult politică decât religioasă este incontestabil, întrucât în episcopia Bacău la acea dată erau doar 300 de suflete [14, p. 3]. Abia în secolele următoare aceștia au reușit să dezvolte în zonă un adevărat centru religios catolic, extinzând numărul enoriașilor până la 13 000 către sfârșitul secolului al XVIII-lea [14].

Alegerea ordinului Fraților Minori Conventuali (Minoriții) de către Congregație nu este întâmplătoare, acesta regăsindu-se în regiunile respective încă din secolul precedent. În Moldova, în 1582, a activat membrul conventual Geronimo Arsengo care în 1607 devine primul episcop, *de jure* și *de facto*, de Bacău (sprijinit și promovat de domnul Ieremia Movilă) [19, p. 3]. În Muntenia, la Târgoviște, sunt menționați frații Celestino Veneto [19] și Francesco Pastis [21, p. 241]. De subliniat că și domnii locali erau predispuși spre a-i susține pe Minoriți [21, p. 243], deoarece nu-și doreau în țară mai multe ordine religioase care să aducă instabilitate și confuzie în rândul populației locale și nici să atragă atenția exagerată a Imperiului Otoman.

În secolul al XVII-lea activitatea Congregației în Moldova și Țara Românească a fost subiect de control al vicarului patriarhal din Constantinopol, acesta solicitând informațiile necesare de la *prefectul apostolic* al misiunii care locuia în capitala otomană [19, p. 4]. Cel din urmă era substituit de un *vice-prefect* sau un *comisar*. Pentru spațiul românesc erau numiți doi vice-prefecți: unul pentru Moldova și altul pentru Valahia. Referitor la alegerea episcopului de Bacău trebuie de consemnat că Congregația nu a reușit aproape niciodată să intervină în desemnarea candidatului, care era făcută de regele Poloniei în baza unui privilegiu ce nu rezidă din niciun document pontifical, dar era mai mult un drept atribuit de sine stătător. Scaunul apostolic era constrâns să accepte această ingerință, întrucât numai la recomandarea coroanei polone domnii moldoveni își ofereau susținerea totală pentru episcopul de Bacău [21, p. 247]. Analiza arhivelor Propagandei Fide arată că doar un singur episcop a fost numit de papă, Bernardino Quirini, iar succesorul său, Geronimo Arsengo, a fost numit direct de domnul Moldovei, restul au fost numiți de regele Poloniei.

De-a lungul secolului al XVII-lea au fost semnalate adresări frecvente către papă pentru a retrage acest drept nescris al Poloniei. Semnalările veneau atât de la domni, cât și de la enoriașii locali. Primul domn care și-a exprimat nemulțumirea a fost Ieremia Movilă, văzându-i pe „polonezi prea suspecți" [20, p. 50] în tentativa lor de „a ajuta" la organizarea procesului de catolicizare în spațiile românești, considerând imixiunea lor de prisos. Aversiunea față de polonezi a etalat-o și Simeon Movilă [20, p. 51]. El a continuat să susțină candidatura episcopului Arsengo, înainat de fratele său, Ieremia, care se bucura și de sprijinul comunității catolice locale [20, p. 53]. Din cauza că schimbările nu mai apăreau, treptat, domnii s-au conformat și au încercat să tragă foloase din situația creată, făcând apeluri către nunții poloni pentru ca aceștia să intervină pe lângă papă în favoarea apărării propriei cauze. Astfel, începând cu domnia lui Constantin Movilă (în perioada 1607–1611), privilegiul pentru care luptase Ieremia și Simenon Movilă, de a numi singuri episcopii catolici, a fost pierdut (în 1610 noul episcop de Bacău devine polonezul Valeriano Lubienecki), iar înaintașii acestora, cu unele excepții [20, p. 54], nu au mai făcut eforturi pentru recuperare. Excepție a fost domnul Ștefan Tomșa, care a manifestat o formă de protest față de episcopul polon, prin neacordarea subsidiilor de care beneficiaseră predecesorii săi. La rândul său, Valeriano Lubienecki, alesul polon, vine cu o solicitare către papă pentru oferirea ajutorului bănesc de 200 de scuzi [20], totodată plângându-se de impertinența suveranului moldav. Curajul lui Ștefan Tomșa nu a durat mult, acesta fiind „obligat" să-și

revizuiască poziția, ca rezultat al unei scrisori, din 15 noiembrie 1614, venită din partea papei Paul V [20]. Un an mai târziu, Tomșa pierde tronul în favoarea lui Alexandru Movilă, ceea ce îl satisface pe prelatul polon. Episcopul Valeriano Lubienecki s-a arătat mulțumit de rezultat, arătându-se încântat într-o scrisoare trimisă cardinalului polon Leopoli, la 6 mai 1616 [20, p. 55]. În aceeași scrisoare demnitarul catolic considera că la acel moment sunt create condiții propice pentru realizarea unui plan, care nu aveau nimic în comun cu principiile religioase în slujba cărora se afla. Planul său consta în propunerea concentrării forțelor polone pentru a-i alunga pe tătari din Europa, ceea ce va permite crearea „unei Dacii, care va cuprinde Transilvania, Moldova, Valahia și întreg cornul Dunării până la Marea Neagră, toate acestea fiind în profitul fiului lui Sigismund al III-lea al Poloniei" [20]. Deși este cunoscută implicarea bisericii în politica mondială, observăm că în urma combinațiilor diplomatice puteau fi proiectați și demnitari religioși de rang ceva mai inferior. Cu siguranță că totul rămase la nivel de plan, însă propunerea în sine oferă numeroase răspunsuri despre obiectivele potente și arogante urmărite de biserica catolică în stabilirea unor orânduiri diplomatice și în regiuni unde confesiunea catolică era în minoritate. Însuflețirea episcopului dispare odată cu pierderea tronului de către familia Movilă în favoarea lui Radu Mihnea. În pofida entuziasmului manifestat de Lubienecki pentru precedentul suveran, noul domn a trecut cu vederea acest moment pentru siguranța personală și a tronului recent obținut.

Sesizările din partea parohienilor români s-au făcut simțite pe întreg parcursul secolului al XVII-lea. Un exemplu în acest sens a fost scrisoarea celor „12 seniori catolici din Cotnari" (*Lettera di nos dueodecimi seniores catholici*)[2, ff. 39], care cereau papei Urban al VIII-lea, de a nu mai trimite în Moldova episcopi de origine poloneză sau la sugestia regelui polon, pentru că aceștia nu aduc niciun beneficiu comunității catolice locale, în afară că despuiesc bisericile de aici și trimit tot la Varșovia [2]. În aceeași scrisoare se insistă până și pe trimiterea unor episcopi italieni. Un alt manifest de nemulțumire este o scrisoare a catolicilor din Baconia (Bacău), trimisă la 1654, adresată tuturor cardinalilor Sfintei Congregații, prin care se cerea „di sentire le nostre calamita", cu precădere se insista pe veșnica problemă – *jus* – de care profita Polonia pentru a numi în fruntea episcopiei din Bacău personaje care nu activau întru obediența comunității [5, ff. 484]. Cu toate acestea, rugămințile nu au fost satisfăcute din cauza intereselor strategice urmărite de scaunul papal. Credincioșii, la rândul lor, au avut și alte tentative de-a lungul timpului, însă din cauza lipsei unor rezultate consecvente, treptat au renunțat la plângeri.

ÎNCEPUTURILE MISIUNII PROPAGANDA FIDE ÎN ȚARA MOLDOVEI ȘI ȚARA ROMÂNEASCĂ

Analiza fondurilor de arhivă ne induce spre stabilirea primei perioade a misiunii pentru anii 1623–1650. Primul franciscan în Valahia și Moldova, menționat în Acta Santa Congregazione de Propaganda Fide, a fost Andrea Bogoslavich [1, ff. 38], căruia i s-au oferit 100 de scuzi [1, ff. 40] pentru a întreprinde călătoria către regiunile românești. Începutul misiunii Congregației în cele două țări românești este considerat 25 aprilie 1623, când este acceptată candidatura lui Bogoslavich [1, ff. 38-39], de altfel, în unele studii mai vechi acesta fiind interpretat eronat și ca primul prefect al misiunii [19, p. 7]. Personalitatea lui Bogoslavich era privită sceptic de prelații religioși ai vremii, numindu-l „aventurier" [19]. Totuși, alegerea sa a fost posibilă pentru că locuise o vreme în regiune. Ba chiar mai mult, la întoarcerea sa la Roma, la 1618, a prezentat o scrisoare de recomandare din partea domnului moldovean Radu Mihnea, astfel că, un an mai târziu, el revine în spațiile românești cu o scrisoare de răspuns de la papa [19].

În anii 1619–1620, Bogoslavich a activat în țările române, reușind să convertească mai multe familii la catolicism (cca 80) [19], iar revenit la Roma a prezentat aceste state ca pe un teren favorabil pentru apostolatul catolic. Odată cu numirea sa drept reprezentant al misiunii în spațiul românesc, este trimis cu două scrisori papale: una destinată lui Radu Mihnea Corvin, domnul Țării Românești [7, ff. 213], și alta adresată lui Ștefan Tomșa, domnul Moldovei [7, ff. 212; p. 7]. Andrea Bogoslavich a fost însoțit de Paolo Bonnici da Malta, ei locuind împreună un an în Moldova, apoi cel din urmă este trimis la Târgoviște pentru a materializa scopurile misiunii lor. În 1626 Bogoslavich intră în dizgrația vicarului patriarhal de la Constantinopol, el este rechemat la 1627 și înlocuit cu Gabriel Fredro, propus de regele Poloniei [19, p. 13], dar care din motive necunoscute nu ajunge în spațiul românesc. Bogoslavich, ulterior, a încercat să revină în Moldova cu niște false scrisori de recomandare către domnul Alexandru Coconul [8, ff. 70], pentru a putea beneficia de ajutorul acestuia. Paolo Bonnici a anunțat imediat vicarul patriarhal, care aduce la cunoștință secretarului Propagandei [19, p. 19] despre situația rușinoasă a fostului trimis catolic. Se știe că acest misionar scandalagiu se retrage în Bulgaria [19], iar despre soarta sa ulterioară nu se găsesc informații în arhivele Propagandei.

La 30 ianuarie 1629 ministrul general al ordinului, la sugestia nunțiului din Polonia, propune

Congregației Propaganda pentru funcția de prefect al Valahiei și Moldovei pe Guglielmo Foca di Perugia [2, ff. 213]. Comisar este ales Pietro Paolo Bruni [19, p. 10], care va fi însoțit de încă un confrate. La 12 august 1629 la biserica Pera din Constantinopol vicarul patriarhal Giovani Mauri, în prezența ambasadorilor occidentali din capitala otomană și a bailului venețian [19], oficiază ceremonia de întărire a misiunii și a mesagerilor acesteia. Astfel, anume anul 1629 este considerat debutul *de facto* al misiunii Congregației în țările român. Deja în luna august către vicarul de la Constantinopol ajung scrisori din țările române care confirmă susținerea intensă pe care o acordă domnul Alexandru Iliaș pentru buna desfășurare a misiunii, precum și permisiunea sa de a edifica la București o biserică catolică a ordinului [19, p. 10]. Două luni mai târziu, Alexandru Iliaș este detronat. Vicarul îi scrie noului domnitor, Leon Tomșa (1629–1632), să continue susținerea misiunii catolice.

Odată cu consfințirea oficială a acțiunilor apostolice în spațiile românești au fost antrenați și ambasadorii Franței pentru a asigura o dezvoltare durabilă a misiunilor. Astfel, în perioada anilor 1630 au fost semnalate dese schimburi de scrisori dintre diplomatul francez de la Constantinopol cu domnii Țării Moldovei și Țării Românești [17, p. 37]. Suveranii români îi răspundeau în italiană oficialului francez, cu apelativul prietenos „amorevolissimo amicho" [17] și se declarau deschiși pentru proteguirea catolicismului în țara lor, în schimbul unui tutelaj reciproc, o musaadea pentru domnii români la curtea sultanului otoman.

Între timp, prefectul Guglielmo Foca se pregătea să întreprindă o vizită la Iași, urmând să fie însoțit de Alexandru Coconul, pe atunci domn al Moldovei (1629–1630), care se afla la Constantinopol. Pentru venirea prefectului Foca în spațiul românesc a fost implicat și ambasadorul francez de la Constantinopol, contele de Césy, care fusese rugat de secretarul Propagandei Fide, monseniorul Ingoli, să-l finanțeze, solicitându-i-se 100 de scuzi, și să-i asigure siguranța călătoriei [10, ff. 36]. Ajutorul diplomatului francez nu a întârziat să vină, fiindu-i puse la dispoziția lui Guglielmo Foca doi cai și alte lucruri necesare pentru a ajunge în țările române [19, p. 11].

În ciuda eforturilor depuse de ambasadorul de Césy și reprezentanții congregației, prefectul nu a mai apucat să întreprindă această călătorie din cauza unor conflicte cu bailul venețian [19]. Situația tensionată dintre bailul venețian și Guglielmo Foca s-a prelungit, ceea ce a afectat profund activitatea misiunii în cele două state românești. Pretențiile crescânde ale episcopului de Sofia (el susținea că avea jurisprudență asupra conventualilor din Valahia și Moldova), problemele misionarilor cu autoritățile locale și absența unei protecții la curtea domnească au făcut anevoioasă activitatea slujitorilor catolici, fără valida prezență a prefectului [19]. Pentru buna funcționare a obiectivelor papale în teritoriile românești era absolut necesară stabilirea unor relații afabile a celor două personaje occidentale din capitala otomană – bailul venețian și ambasadorul francez. În pofida faptului că de-a lungul secolului al XVII-lea cei doi oficiali adesea nu se găseau pe unde de compatibilitate, în anii premergători ai deceniului trei aceștia și-au concentrat eforturile și și-au ascuns frustrările personale sub auspiciul presiunilor bisericii de la Roma. Confirmări ale indulgenței reciproce dintre cei doi servește corespondența perioadei [22, p. 233].

Cu toate disensiunile de rang înalt, misionarii trimiși în aceste teritorii căutau totuși să-și îndeplinească îndatoririle. Mărturii servesc eforturile depuse de fratele Antonio de Via cu ajutorul principelui român [22, p. 18] și a negustorului venețian Bartolomeo Lucadello, fapt ce a făcut posibilă edificarea unei mici capele la București, în onoarea sfântului Antonio di Padova. În cooptarea și acordarea suportului domnesc la construcția capelei s-a implicat și ambasadorul francez, care s-a adresat direct lui Alexandru Iliaș [22], rugându-l să ia sub oblăduirea sa bunul mers al construcției. În schimbul ajutorului acordat, domnul cerea de la diplomatul occidental să intervină pe lângă sultan în promovarea continuă a candidaturii sale la tronul Țării Românești.

În 1630 este numit un nou prefect al misiunii, Mauri della Fratta, care urma să vină în Moldova. Însă din cauza situației politice instabile prelatul refuză să pornească la drum. În schimb trimite în Valahia doi preoți maeștri, Angelo Petrica da Sonino și Francesco Antonio Frascella da San Felice [19, p. 12], care-l vor substitui cu succes în regiune. Cei doi maeștri au ajuns în Țara Românească înaintea Paștelui în 1632, fiind întâmpinați de domnitorul Leon Tomșa care deja primise scrisori de recomandare din partea ambasadorului francez, Gournay [16, p. 76]. Prefectul misiunii se arată mulțumit de potența diplomatului francez asupra domnitorilor români, care mereu s-au arătat ascultători la rugămințile oficialului. Poziția favorabilă a Franței la curțile românești a servit mereu pentru reprezentanții misiunilor, dar și a scaunului papal, drept instrument de intervenție în nenumărate rânduri pe lângă autoritatea franceză, ca această să medieze anumite situații în teritoriile menționate. Aproape fiecare misionar, prefect sau comisar al Congregației a beneficiat de recomandarea franceză. La rândul lor, atât conducerea congregați-

ei, cât și înalții prelați ai bisericii catolice țineau cont de opiniile, sfaturile și verticalitatea politicii franceze în diverse împrejurări. Iată de ce, ambasadorii de la Constantinopol erau mereu informați despre mersul misiunilor din țările române.

Un caz vădit a fost succesul misionarilor din Moldova de a converti la catolicism un grup de persoane din orașul Cotnari, iar prima scrisoare de informare a fost adresată de misionarul Paolo Bonnici către contele de Césy. Aceluiași personaj i-a fost expediată încă o scrisoare de supunere a noilor catolici din Cotnari adresată papei Urban al VIII-lea, pe care contele a dus-o la Roma și a dat-o citire în plenul congregației și în prezența înaltului pontif [3, ff. 39; p. 16]. Înainte de a prezenta scrisoarea papei, ambasadorul își anunță mai întâi regele, la 26 octombrie 1631 [22, p. 232], subliniind adresările care i-au parvenit de la credincioșii moldoveni de a fi luați sub protecția suveranului francez. Cu toate acestea, diplomatul prezintă evenimentul oarecum cu paroxism, oferind o imagine denaturată despre numărul celor catolicizați și al doritorilor de aici de a fi evanghelizați.

În decembrie 1631 ajunge la Constantinopol noul prefect, Francesco Circhi D'Anagni (oficial este numit la 7 mai, dar a călătorit până în capitala otomană șapte luni), care se arată mulțumit de activitatea misionarilor din Valahia și de susținerea de care se bucurau membrii misiunii din partea diplomatului francez din capitala otomană [6, ff. 151]. Între timp, construcția primei biserici catolice din spațiul românesc fusese finisată. Iar pentru a întări și mai mult forța catolică în zonă a fost ridicat un mic convent din cinci camere, cu ajutorul domnesc și sprijinul financiar al ambasadorului francez de la Constantinopol. Oficialul a donat o icoană a Fecioarei Maria pentru biserica catolică de la București [19, p. 12], precum și alte obiecte de cult. Icoana a fost trimisă prin principele Radu, fiul lui Alexandru Iliaș, care devenise noul domn al Țării Românești. Tot în perioada respectivă (1631–1633), s-a reușit reconstrucția mănăstirii din Târgoviște care fusese arsă de tătari. În timp ce Domnul Alexandru Iliaș și-a demonstrat predispoziția față de misionarii franciscani prin permisiunea pe care a dat-o pentru construirea unei rezidențe și a unei biserici catolice la Galați [20, p. 63].

Pentru a păstra legăturile dintre comunitățile catolice din cele două țări românești, adesea prefectul misiunii cerea ca trimișii săi să facă vizite de „ajutor și informare" în regiunea vecină. Cu o rugăminte de acest gen se adresează Francesco Circhi D'Anagni, prefectul misiunii, la 1632, insistând pe lângă misionarii aflați în Valahia să întreprindă o vizită în Moldova, unde erau așteptați cu devoțiune. Astfel, în iarna aceluiași an, misionarii valahi pleacă în țara vecină. În timpul șederii în Moldova, misionarii au vizitat centrele catolice din Iași, Cotnari, Bârlad și Galați și au întreprins acțiuni de catehizare, confesare și botez. Au avut întrevederi cu boierimea locală abordând subiecte religioase. Cea mai strânsă legătură au stabilit-o cu vornicul de la Iași, întâlnindu-se la casa acestuia, unde ajunse la controverse serioase, ba chiar au hotărât să facă o „probă de foc" [19, p. 21], care consta în efectuarea unei dezbateri publice în piața din oraș [19]. Deliberarea nu a avut loc pentru că s-au opus înalții demnitari ai religiei ortodoxe. Deși ideea în sine i-a plăcut misionarului Francesco Frascella, care a trimis ulterior o scrisoare, la 29 august 1633, către conducerea congregației, propunând ca însuși organizația să vină cu o „richiesta" oficială (cerere) [5, ff. 296] către autoritățile centrale din țară pentru desfășurarea unui astfel de eveniment. Din motive de siguranță și pentru bunul mers al misiunii, conducerea congregației nu a dat curs propunerii.

Țările Române erau prezentate de către misionarii de aici ca un centru de schimbări permanente a domnitorilor, care se aflau la cheremul sultanului turc [9, ff. 313]. Fiecare principe odată instalat în tron căuta să se îmbogățească cât mai rapid, în detrimentul bietului popor [9]. Pentru a accelera procesul de îmbogățire, domnii scoteau la vânzare diverse titluri boierești [9], indiferent de proveniență candidatului – locală sau străină. Din scrisorile informative de la Constantinopol către papă și congregație, aflăm că în 1632 domnul Moldovei a oferit misiunii catolice o bisericuță, edificată de un negustor grec, postelnicul Rennaci [8, ff. 116], care în schimbul acestei construcții a primit titlu boieresc [8]. Acesta din urmă a mai oferit o casă pe care, la rândul său, domnitorul a pus-o la dispoziția misionarilor. Edificiul negustorului grec reprezintă prima biserică catolică din Iași. Prin acțiunile sale domnul moldovean și-a atins câteva obiective: a vândut un titlul boieresc și și-a asigurat un viitor susținător în persoana bisericii catolice de la Roma.

Adesea, misionarii aflați în spațiile românești căutau să se refugieze la Constantinopol din cauza situației instabile din țară și din regiunile din imediata apropiere. În iunie 1633 *padri maestri* Petrica și Frascella, apoi Paolo Bonnici în ianuarie, pleacă din Moldova în capitala otomană, dat fiind riscul apărut în urma confruntărilor dintre turci și polonezi, precum și a schimbării la tron a unui nou domn. În timpul aflării acestora la Constantinopol, au organizat întâlniri cu ambasadorii occidentali. Cea mai productivă întâlnire a fost cu diplomatul francez [6, ff. 94], care s-a arătat foarte interesat nu numai de evoluția misiunii catolice

în regiune [6], ci și de situația politică internă din cele două țări românești [6, ff. 95] și conjunctura creată în Europa de Est, cu precădere acțiunile Poloniei și a tătarilor în zonă [6]. Interesul ambasadorului francez are o explicație pur strategică și informativă pentru politica orientală franceză. În funcție de informațiile recepționate, ulterior, curtea de la Paris își formula linia politicii externe atât în Orient, cât și în Europa de Est.

Din cauza conflictelor interne și a situației tensionate din zonă, timp de jumătate de an, până în primăvara anului 1634, nu a fost trimis niciun misionar, responsabilitatea asumânduși-o, în sfârșit, preoții Gregorio da Bari, care pleacă în Valahia, și Paolo Bonnici, trimis în Moldova. Din nefericire, Gregorio da Bari în călătoria sa spre Valahia a fost omorât, astfel fiind primul misionar al Propagandei din țările române care „a udat cu sângele său pământul pentru cauza misiunii" [19, p. 25]. După acest tragic incident papa a insistat pe lângă prelații catolici din capitala otomană și ambasadorul francez să întreprindă acțiuni majore pentru protejarea membrilor misiunii. În acest scop, ambasadorul francez face schimb de scrisori cu domnul Moldovei pentru a ajunge la o înțelegere pentru bunul mers al misiunii noului trimis [17, p. 37-38].

Totodată, documentele de arhivă atestă că, începând cu anul 1634, a existat o intensificare a corespondenței dintre ambasada franceză, prefecții de la Constantinopol și bailul venețian cu curțile românești. Schimbarea dinamicii cursului diplomatic al oficialilor occidentali din capitala otomană are o strânsă legătură cu interesele bisericii de la Roma. În 1634, papalitatea dezlănțuie o bătălie concertată pe mai multe planuri pentru recuperarea pozițiilor pierdute din Orient sau teritoriile de sub turcocrație, în favoarea bisericii anglicane (care obținuse privilegii de la sultan în 1634) și a bisericii grecești. De asemenea, intervenise un conflict serios între biserica catolică occidentală și biserica ortodoxă orientală – patronatul asupra Locurilor Sfinte.

Lupta asupra controlului monumentelor sacre, pe lângă încărcătura emoțională, se împletea cu interesele pragmatice: libertatea de mișcare a pelerinilor, beneficiile materiale, precum și circulația caravanelor negustorești [12, p. 69-89]. În pofida eforturilor depuse de papalitate și principii catolici, aceștia recapătă doar pentru un an (1636) posesia Locurilor Sfinte [12], întrucât sultanul accepta în mod repetat cadourile oponenților latinilor. Astfel, la 14 decembrie 1637 la ședința specială a *Congregationi particolari* sunt formulate 12 puncte prin care liderii misiunilor catolice (nunțiul de la Viena și cel de la Varșovia) și ambasadorii puterilor catolice la Poarta Otomană fuseseră mobilizați pentru intensificarea diplomației în reinstaurarea controlului papal în zonă [12]. În acest sens papalitatea a luat măsuri drastice, ba chiar a alocat sume mari pentru materializarea obiectivelor propuse.

Pentru diminuarea puterii patriarhului ecumenic al Constantinopolului Chiril Lucaris, Sfântul Scaun a găsit de cuviință să prade galerele și vasele grecești. Efectuarea acestor atacuri erau finanțate cu cca 8 000-10 000 de scuzi [12]. Pentru a pune presiuni asupra Imperiului Otoman, statul papal ia decizia de a înainta unele hotărâri coercitive. În aceste condiții, papa trimite notificări sultanului și demnitarilor săi că ei nu vor mai beneficia de tributul pe care Custodia îl plătea – 8 000 scuzi în fiecare an și 4 000 o dată la trei ani [12], de asemenea, vor fi lipsiți de peşcheşurile în zahăr, lumânări și haine pe care le primeau de la francezi [12]. De menționat că patriarhul Chiril Lucaris a fost mereu tratat ca un personaj indezirabil de către diplomatul francez de la Constantinopol, în persoana ambasadorului de Césy. Într-o scrisoare din septembrie 1623 către regele său, de Césy îl descria pe patriarh într-o lumină proastă și își manifesta regretul față de inacțiunea de atunci a bisericii de la Roma [22, p. 223].

CONCLUZIE

Pe fondul nesiguranței, neîncrederii și rivalității între cele două biserici – catolică și ortodoxă –, papalitatea, pentru a câștiga teren, a antrenat nu numai propriile instrumente diplomatice, ci și ale statelor europene, cu precădere ale aliatului principal Franța. Biserica catolică, aflată într-un punct de remaniere, și-a pus în aplicare toate forțele și resursele peste tot în lume, inclusiv în țările române. Prin intermediul misiunilor catolice ale Congregației Propaganda Fide, care erau afiliate Scaunului Papal, se căuta atingerea obiectivelor primordiale – evanghelizare, control (religios și politic), informare, infiltrare (politică și religioasă) și obținerea întâietății în defavoarea ortodoxismului.

Misionarii trimiși în spațiile românești cu prozelitism își îndeplineau sarcinile, totodată asigurând rolul de intermediari diplomatici nu numai pentru înaltul prelat catolic, ci și dintre curțile locale cu oficialii europeni de la Constantinopol. La rândul său, coroana franceză, grație suportului acordat papalității, prin intermediul ambasadorilor săi de la Constantinopol, putea să jongleze și să-și gestioneze politica orientală. Fiecare actor politic al perioadei a căutat să obțină profituri, utilizând forme și tehnici pentru uz personal (în cazul domnilor români), interese politice (în cazul curților europene) și religioase (în cazul scaunului papal).

BIBLIOGRAFIE

1. Archivio Storico Congregazione per l'Evangelizzazione dei Popoli (ASCEP), fond Acta Congregationis de Propaganda Fide (ACTA), vol. 3, a. 1623.
2. ASCEP, fond ACTA, vol. 6, a. 1628–1629.
3. ASCEP, fond ACTA, vol. 9, a. 1632.
4. ASCEP, fond Scritture Originali Riferite nelle Congregazioni Generali (SOCG), vol. 198.
5. ASCEP, fond SOCG, vol. Lettere di Transilvania, Vallachia e Moldavia a. 1633.
6. ASCEP, fond SOCG, vol. 150, Lettere di Constantinopoli.
7. ASCEP, fond SOCG, vol. 219, Bulgaria, Vallachia, Transilvania.
8. ASCEP, fond SOCG, vol.116, Lettere di Levante.
9. ASCEP, fond. SOCG, vol. 75.
10. ASCEP, fond Scritture Riferite nei Congressi (S.C.), vol. Moldavia, d. I (1629–1676).
11. ASCEP, fond S.C., vol. Francia, d. I (1621–1720).
12. Barbu Violeta. Dreptul de protectorat al puterii seculare asupra misionarilor. În: Studii și materiale de istorie medie, 2008, vol. XXVI, p. 43-53.
13. Bartoccetti V. Propaganda Fide – centro di vita missionaria, Roma, 1946, 30 p.
14. Dumea E. Il catolicesimo nella Moldavia-Romania nel XVIII secolo. Iași, 1998. 251 p.
15. Golubovich G. La questione de'Luoghi Santi nel periodo degli anni 1620–1638. Nuovi documenti dall'incarto dell'ambasciatore Filippo de Harlay, conte de Césy, Quaracchi. 1921. 72 p.
16. Iorga N. Acte și fragmente, I. București. 1895, 210 p.
17. Iorga N. Histoire des relation entre la France et les Roumain. Jassy. 1917, 200 p.
18. Jacqueline B. La Sacré Congrégation „De Propaganda Fide" et la France sous le Pontificat de Gregoire XV, Louvain. 1971, 340 p.
19. Morariu B. La missione dei frati Minori Conventuali in Moldavia e Valachia nel suo primo periodo, 1623–1650, „Miscelanea Francescana" 62, Roma, 1962.
20. Periș L. D. Presenze cattoliche in Transilvania, Moldavia e Valacchia (1601–1698). Romae, 1998. 320 p.
21. Tocanel P. Laboriosa organizzazione delle Missioni in Bulgaria, Moldavia, Valachia e Transilvania. În: Sacrae Congregationis de Propaganda Fide Memoria Rerum, vol.I/2 (1622–1700), Herder, Rom-Freiburg-Wien. 1971. 720 p.
22. Tocilescu Gr. G., Odobescu A. I. Documente privitoare la Istoria Românilor. Urmare la colecțiunea lui Eudoxiu Hurmuzachi. Supliment I. Vol. I, 1518–1780. București, 1886. 1412 p.

Andrei Mudrea. *Dialog*. 1987, u. c. 90 × 110 cm

CU PRIVIRE LA CERCETĂRILE MONOGRAFICE ÎN TEREN DESFĂȘURATE DE INSTITUTUL SOCIAL ROMÂN DIN BASARABIA (1934–1940)

10.5281/zenodo.3525122

Doctorandă **Liudmila CHICIUC**
e-mail: chiciucL@yahoo.com
Universitatea de Stat „B. P. Hasdeu" din Cahul

ON THE MONOGRAPHIC FIELD RESEARCH CONDUCTED BY THE ROMANIAN SOCIAL INSTITUTE OF BESSARABIA (1934–1940)

Summary. The study refers to the research activity of the Romanian Social Institute of Bessarabia (1934–1940), particularly to monographic research carried out by the regional institution in the villages of the historical province. It is presented the way of organazing the monographic teams of the Institute and its research campaigns in the villages Iurceni (1935) and Nișcani (1936) from Lăpușna district, and Copanca from Tighina disctrict (1937), Popeștii de Sus from Soroca district (1938). Based on the archival documents and materials published in the specialized and cultural magazines of that period, there are described essential aspects of the monographic field research, among which are: the way of selecting the localities in which the investigations were to be conducted; setting up of the Institute's monographic teams; research methodologies performed on "frameworks and manifestations", diversity of themes and problems from the local social reality established for research within the monographic campaigns; organizing the daily activity of the monographic teams in the villages under investigation; difficulties encountered in the scientific research process of the social realities; applied research methods, etc. It is ascertained the relevance of the researches carried out in the field for raising the level of civilization of the Bessarabian villages and improving the working and living conditions of the population.

Keywords: Romanian Social Institute of Bessarabia, monographic research methodology, monographic field research, multidisciplinary monographic teams, the study on frameworks and manifestations of the social unity life.

Rezumat. Studiul se referă la activitatea de cercetare științifică a Institutului Social Român din Basarabia (1934–1940), în special, la cercetările monografice realizate de instituţia regională în satele provinciei istorice. Este elucidat modul de organizare a echipelor monografice ale Institutului și a campaniilor sale de cercetare în satele Iurceni (1935) și Nișcani (1936) din jud. Lăpușna, Copanca din jud. Tighina (1937), Popeștii de Sus din jud. Soroca (1938). În baza documentelor de arhivă și a materialelor publicate în revistele de specialitate și de cultură din acea perioadă, sunt descrise aspectele esențiale ale organizării cercetărilor monografice în teren, între care: modalități de selectare a localităților în care urmau să se desfășoare investigațiile; constituirea echipelor monografice ale Institutului; metodologia cercetărilor efectuate „pe cadre și manifestări"; diversitatea temelor și problemelor din realitatea socială locală stabilite pentru cercetare în cadrul campaniilor monografice; organizarea activității zilnice a echipelor monografice în localitățile supuse cercetării; dificultățile întâmpinate în procesul de cercetare științifică a realităților sociale rurale etc. Este constatată relevanța cercetărilor efectuate în teren pentru ridicarea nivelului de civilizație al satelor basarabene și îmbunătățirea condițiilor de muncă și de trai ale populației.

Cuvinte-cheie: Institutul Social Român din Basarabia, metoda cercetării monografice, cercetări monografice în teren, echipe monografice multidisciplinare, studiul potrivit cadrelor și manifestărilor vieții unității sociale.

INTRODUCERE

Prima instituție de cercetări științifice în domeniul social, care a funcționat în ținutul dintre Nistru și Prut, a fost filiala Institutului Social Român din București (1921–1948), cunoscută sub numele de Institutul Social Român din Basarabia (1934–1940). Institutul regional a fost înființat la 18 noiembrie 1934 în orașul Chișinău. Potrivit prevederilor statutare, Institutul, structurat pe secții de profil, a urmărit cercetarea vieții sociale a localităților din diferite zone ale provinciei și întocmirea monografiilor acestora. Filiala regională a dispus de propria publicație periodică, „Buletinul Institutului Social Român din Basarabia", în paginile căreia a fost prezentată cea mai mare parte dintre rezultatele cercetărilor întreprinse. Pe parcursul perioadei de funcționare (1934–1940), Institutul a desfășurat campanii de cercetare științifică în 6 sate din Basarabia, a editat două tomuri ale „Buletinului" și s-a implicat în diverse acțiuni, manifestații culturale și științifice, antrenând în activitatea sa personalități remarcabile din

viața culturală și națională a provinciei. Din conducerea Institutului au făcut parte Pan Halippa (președinte), Teodosie Știrbu (vicepreședinte), Nicolae Moroșan (director), Petre Ștefănucă (secretar).

Institutul Social Român din Basarabia (I.S.R. din Basarabia) a urmat cu fidelitate „atât orientarea programatică, cât și metoda monografică" [1, p. 389] ale școlii sociologice de la București, în baza cărora a format echipe multidisciplinare proprii din istorici, etnografi, juriști, medici, statisticieni, agronomi, preoți, pedologi, economiști, ingineri etc. și a organizat campanii monografice în teren. Cercetările monografice în teren au constituit primul model de studiu științific al realității sociale programat și realizat în Basarabia. Acesta a fost centrat pe satul românesc, forma de viață fundamentală și unitatea cea mai expresivă a realității sociale din spațiul românesc, deși programele de activitate aprobate de Institut au cuprins și unele prevederi privind cercetarea monografică a orașelor. Institutul a lansat, spre exemplu, proiectul monografiei orașului Chișinău, pentru care unele dintre secțiile sale active, Secția Economică și Secția Tehnică au elaborat planuri amănunțite „...pentru partea economică..." [2, p. 399] și „... pentru latura tehnică a Monografiei ..." [2, p. 414]. Însă cercetarea în teren nu a urmat și, astfel, monografia orașului Chișinău nu a fost elaborată.

Institutul regional a efectuat cercetări monografice în teren, exclusiv în localități rurale. Documentele relevă că sub egida lui au fost organizate și desfășurate campanii de cercetări monografice în 6 sate, amplasate în diferite regiuni geografice ale provinciei: *Iurceni* și *Nișcani,* jud. Lăpușna – în regiunea Codrului, *Copanca*, jud. Tighina – în regiunea Nistrului de Jos numită și Baltă sau regiunea de luncă a Nistrului, *Popeștii de Sus*, jud. Soroca – în regiunea de câmpie din nordul Basarabiei, *Dâșcova* și *Vâprova,* jud. Orhei – în aceeași regiune a Codrilor centrali. Campania de cercetări monografice de la Iurceni a decurs în perioada 1–31 august 1935, cea de la Nișcani, între 2–30 august 1936, campania de la Copanca s-a desfășurat în perioada 14 august–3 septembrie 1937, campania de la Popeștii de Sus începând de la 8/30 iulie până la 12 august 1938, campania de cercetare a satelor Dâșcova și Vâprova a decurs în luna august 1939 (datele exacte nu au fost identificate).

SELECTAREA LOCALITĂȚILOR PENTRU DESFĂȘURAREA CAMPANIILOR DE CERCETARE ȘTIINȚIFICĂ ÎN TEREN

Selectarea satelor pentru cercetări monografice nu a fost aleatorie. În fiecare caz aparte, Comitetul Institutului a stabilit mai întâi regiunea din care urma să fie ales satul, potrivit anumitor criterii de selectare, după care a delegat un reprezentant al său pentru expertizarea și identificarea satelor potrivite. Apoi, în cadrul Secției Sociologice a filialei, cu participarea membrilor viitoarelor echipe de cercetare, a organizat discuții în urma cărora s-a aprobat satul care a întrunit criteriile înaintate și care a prezentat, în opinia monografiștilor, cel mai mare interes științific. Echipa monografică se putea opune deciziei Comitetului și, în unele cazuri, a reușit să insiste asupra alegerii altui sat decât cel propus de Comitet.

În privința identificării și alegerii satului pentru prima campanie de cercetare (1935), publicațiile timpului relevă că în ședința Secției Sociologice din 4 aprilie, Comitetul Institutului a luat hotărârea „să se cerceteze monografic un sat din regiunea Codrului, care să prezinte pe lângă alte însușiri și unele avantaje de transport" [2, p. 394]. A fost ales provizoriu satul *Nișcani*, situat în apropiere de gara Călărași pe linia Chișinău-Iași. Pentru consolidarea opțiunii sale, Comitetul l-a delegat pe secretarul filialei, Petre Ștefănucă, să viziteze satul și să întocmească un raport asupra situației de pe loc. În urma prezentării raportului, Comitetul Institutului și-a păstrat opțiunea pentru satul Nișcani ca obiect al cercetării, însă „gruparea monografică a Institutului a făcut opoziție acestei alegeri" [2, p. 395], invocând un șir de motive. Or „satul trebuie să păstreze o viață cât mai îndepărtată de influențele vieții orășenești", să cuprindă forme vechi de proprietate răzășească și conflicte de categorii sociale", „să ofere posibilitatea unor cercetări de memorie socială în legătură cu faptele istorice care au putut influența epicul popular, ... să prezinte interes din punctul de vedere al datinilor și obiceiurilor, ... al împrejurimilor, al climei și mijloacelor de aprovizionare" [2, p. 395]. În sfârșit, o condiție a echipei monografice a fost ca în localitatea selectată „să existe o viață religioasă cât mai intensă, determinată de mănăstirile din vecinătate". Discuțiile în jurul motivelor arătate s-au soldat cu revenirea la raportul lui Ștefănucă privind satul Nișcani, iar confruntarea acestuia cu informațiile prezentate de echipă a condus la alegerea definitivă a satului *Iurceni* din jud. Lăpușna (care făcea parte din aceeași regiune a Codrului) pentru prima campanie monografică a Institutului regional.

Pentru cea de-a doua campanie (1936), Comitetul Institutului și echipa monografică respectivă au consimțit totuși să aleagă satul *Nișcani* din județul Lăpușna, având în vedere avantajele acestuia prezentate un an în urmă de Petre Ștefănucă. Un anumit rol în decizia dată l-a jucat așezarea localității în apropierea gării feroviare de la Călărași. Dar și faptul că, după cum a comunicat suplimentar presa, „e un sat bogat, cu gospodării frumoase și oameni vrednici și un bogat trecut istoric" [3].

Alegerea comunei *Copanca* din județul Tighina pentru a treia campanie de cercetări monografice (1937) a fost determinată, mai întâi de toate, de așezarea geografică a localității în valea Nistrului de Jos, o altă zonă naturală a Basarabiei care a prezentat interes pentru Institutul regional. Propunerea a venit din partea Comitetului instituției. În ședința comună a Comitetului și a echipei monografice s-a luat în considerare faptul că Institutul și-a propus, de la bun început, să cuprindă prin cercetări sociale toate regiunile provinciei, dezideratul fiind un obiectiv aprobat aprioric de către colaboratorii instituției deveniți membri ai echipei de cercetare. Totodată, s-a reiterat că cercetările anterioare s-au desfășurat în regiunea Codru. Drept urmare, propunerea Comitetului a fost susținută unanim și de echipa monografică. Un argument în plus a fost că satele de pe valea Nistrului de Jos (de la Tighina până la Limanul Nistrului), între care și Copanca, formau „o unitate perfectă din punct de vedere etnografic" [4, p. 615], iar cunoașterea particularităților geografice, etnografice şi economice ale regiunii şi identificarea problemelor populației din acest teritoriu constituia o necesitate în situația în care se dorea o mai bună organizare a vieții administrative și economice de aici.

Pentru a patra campanie monografică (1938) Institutul a ales satul *Popeștii de Sus* din județul Soroca. Motivele alegerii acestui sat au fost descrise în Raportul asupra campaniei în cauză, desfășurate în iulie–august 1938. Din raport rezultă că după ce au fost cercetate două sate din regiunea Codrului și unul din regiunea de luncă a Nistrului, Comitetul „a hotărât să cerceteze un sat de câmp cu o viață agricolă intensă" [5, fila 1]. Pentru selectarea satului, în luna aprilie 1938, Petre Ștefănucă a fost delegat în județul Soroca. Monografistul „s-a oprit asupra satului Popeștii de Sus, sat relativ nou (întemeiat în 1842)", care „s-a arătat plin de vitalitate ca manifestare de viață" și care „prin roire a creat alte două sate (Popeștii Noi și Titireaza) și un cătun (Gh. Vodă)" [5]. Comitetul a înaintat spre discuție propunerea de a alege satul indicat de P. Ștefănucă. Echipa monografică, de comun acord cu rațiunile Comitetului, a apreciat temeiurile alegerii acestui sat, între care au fost evidențiate: extinderea moșiei prin cumpărarea de noi pământuri în vecinătate (fenomen numit „roirea popeștenilor"), hărnicia locuitorilor, absența tradițională a viciilor sociale, a consumului de alcool și hoției, așezarea în zona de câmp cu activitate exclusiv agricolă a populației și a aprobat propunerea înaintată.

Selectarea satelor pe care Institutul basarabean le-a cercetat în cea de-a cincea și ultima campanie monografică a sa (1939), *Dâșcova* și *Vâprova* din județul Orhei, a fost determinată de proiectul Institutului central, reorganizat către acel timp în instituție de cercetări științifice de stat, care și-a propus definitivarea monografiei regiunii codrilor centrali ai Basarabiei. Proiectul Institutului de la București a fost elaborat în anul 1938 și viza studierea monografică a satelor „din fostul ocol al Culei" [6, fila 11]: Năpădeni (jud. Bălți), Bravicea, Cornova, Dereneu, Duma, Gheltova, Hoginești, Hulboca, Hirova, Iacova, Meleșeni, Morozeni, Onițcani, Puținteii Mari și Mici, Rădeni, Săseni, Slobozia-Hoginești, Țibirica, Vâprova, Nicolaevca (jud. Orhei). Proiectul a inclus și târgurile Valea lui Vlad (jud. Bălți), Călărași-Târg, Cornești (jud. Lăpușna), Telenești (jud. Orhei). Campanii monografice și echipe regale studențești în unele dintre aceste sate au fost prevăzute începând cu vara anului 1939.

Filiala basarabeană, reorganizată și ea la începutul anului 1939 în Regionala Chișinău a Institutului de Cercetări Sociale al României, urmând directivele de la centru, a inclus în programul său pentru următorii trei ani obiectivul elaborării și publicării monografiei regiunii codrilor centrali [7, p. 610-611]. În corespundere cu prevederile programului, Comitetul regionalei a ales pentru cercetările monografice din vara anului 1939 satele *Dâșcova* și *Vâprova,* care făceau parte din regiunea respectivă și a lăsat ca cercetarea amănunțită a altor două sate din același areal, *Horodiște* și *Ulmu* din județul Lăpușna, precum și studierea sumară a unui șir de sate din împrejurimile acestora să se facă în anii următori. Până la decizia respectivă au existat însă și alte variante. Un raport privind activitatea Institutului regional de după reorganizare, perfectat în limba franceză, care datează cu luna mai 1939, adică cu două luni înainte de demararea ultimei campanii de cercetare, precizează că „pentru vara anului 1939 am ales satul Horodiște din județul Lăpușna, unde urmează să fie fixat sediul echipei de cercetări în satele de pe valea Bâcului. Echipa monografică a Institutului, ... va studia timp de 10-15 zile satul Horodiște și apoi va continua, la nivel regional, studierea tuturor problemelor care vor apărea în acest sat" [8, p. 203-204]. Explicațiile privitoare la schimbările care au urmat și la alegerea, în cele din urmă, a satelor Dâșcova și Vâprova nu au fost găsite în documentele timpului.

Astfel, aplicând metodologia Institutului social central, I.S.R. din Basarabia a ales satele pentru fiecare dintre cele cinci campanii de cercetare monografică câte a reușit să întreprindă pe parcursul perioadei de funcționare.

CONSTITUIREA ECHIPELOR MONOGRAFICE ALE INSTITUTULUI

În paralel cu activitățile de identificare și alegere a satelor-obiect al cercetării, Institutul s-a ocupat de

constituirea echipelor monografice și de pregătirea acestora pentru viitoarele investigații. În mod nemijlocit acest lucru a fost realizat de Secția Sociologică a Institutului condusă, în cea mai mare parte din perioada activității sale, de Petre Ștefănucă, intelectualul basarabean care a avut pregătirea teoretică specială pentru acest gen de cercetări, obținută în cadrul Seminarului sociologic de la București și experiența practică de cercetare monografică, acumulată datorită participării sale în campania Institutului central organizată la *Cornova*, județul Orhei (1931). O contribuție însemnată în organizarea echipelor și desfășurarea activităților preparatoare au avut și alte două secții ale Institutului regional: Secția Economică, condusă de Teodosie Știrbu, și Secția Tehnică, condusă de Nicolae Profiri.

Despre constituirea echipelor pentru cercetările monografice în teren, ultimul raport al filialei chișinăuiene către Institutul central, datat cu 5 ianuarie 1940, a subliniat că „în cadrul Institutului s-a organizat o grupare monografică din elemente tinere și devotate acțiunii de cunoaștere a Basarabiei, cu care s-a întreprins o activitate monografică în satele arătate mai sus" [9, p. 607]. În realitate nu a funcționat o unică echipă monografică care, în aceeași componență, să participe la toate campaniile realizate de Institutul regional. De fapt, dintre toate filialele regionale, doar cea de la Cernăuți a constituit, în aprilie 1939, o „grupare" monografică permanentă, alcătuită din șefii secțiilor filialei, aceasta urmând să se ocupe de toate cercetările programate în teren. I.S.R. din Basarabia a organizat sau reorganizat echipa monografică în fiecare an, astfel că, pentru fiecare campanie de cercetare în teren, echipa a avut o componență numerică diferită și parțial o componență nominală diferită. Un impediment la menținerea stabilității echipei a fost și faptul că doritorii de a se antrena în cercetări aveau la dispoziție doar concediul anual de la locul de muncă de bază care nu întotdeauna coincidea cu perioada desfășurării campaniei.

Informațiile despre mersul cercetărilor sociale din Basarabia, publicate în revistele și ziarele timpului, au elucidat faptul că în fiecare echipă a Institutului regional cel puțin 4-5 persoane au deținut experiența de lucru din echipa anterioară. S-a constatat că trei dintre membrii activi ai Institutului, Petre Ștefănucă, Teodosie Știrbu și Sergiu Bogos au participat în toate echipele de cercetare științifică constituite, iar 8 colaboratori, între care Nicolae Moroșan, Paul Guja, Alexei Arvat, Dumitru Barbu, Mircea Ieniștea, Paul Mihail, Sergiu Roșca, Leonida Guștiuc au fost prezenți în echipele monografice ale regionalei, fără întrerupere, începând de la a doua campanie de cercetare (Nișcani, 1936).

Echipele monografice au încadrat în componența lor, în cea mai mare parte, membrii secțiilor active ale Institutului, precum și intelectuali din afara instituției, studenți ai instituțiilor de învățământ superior. Un prim pas în direcția organizării echipelor a fost lansarea apelurilor Institutului către intelectualii basarabeni, prin care aceștia erau solicitați să participe la cercetări. Pentru fiecare campanie în parte, la începutul anului în care aceasta urma să se desfășoare, s-a făcut înscrierea benevolă a doritorilor [10, p. 394-395]. Închegarea definitivă a echipelor nu a reprezentat însă un lucru ușor de realizat. Nu întotdeauna echipa constituită și-a menținut componența neschimbată până la plecarea în teritoriu. Au fost situații când aproape de data plecării în satul ales unii membri ai echipei și-au anunțat imposibilitatea de a participa la cercetări.

Cea mai mică ca număr și cea mai neexperimentată a fost echipa constituită pentru campania de la *Iurceni,* județul Lăpușna (1935). Ea a depășit cu puțin numărul de 12 membri convenit în ședința Comitetului, împreună cu studenții specializați în statistică, și s-a bazat pe experiența practică a unui singur membru al echipei, Petre Ștefănucă. Pe 31 iulie 1935, în ajunul plecării la Iurceni, s-a constatat că doi dintre membrii echipei monografice, Paul Mihail și L. Porumbescu, au fost nevoiți să renunțe la campania de cercetare din motive obiective. L. Porumbescu era unicul specialist în psihologie socială, care ar fi putut „lucra" problemele din acest domeniu [11, fila 23]. Un alt impediment a fost că Institutul nu a reușit să obțină de la Inspectoratul sanitar un medic „destinat complet pe lângă campanie". Administrația instituției a căutat mai multe soluții, însă abia după intervenția șefului echipei, președintele de tribunal Aurel Sava, care a făcut uz de relațiile sale, a fost găsit „un domn absolvent al Facultății de medicină umană de la Iași, dl Grigorev", care a luat în primire medicamentele și și-a asumat cercetarea „problemelor de cadru biologic" [11, fila 24].

În preziua plecării spre Iurceni, echipa monografică a Institutului număra, împreună cu Petre Ștefănucă, 14 persoane: „A. Sava, V. Adiasevici, T. Porucic și fiul său inginerul silvic, T. Știrbu, S. Bogos cu doi elevi statisticieni, dr. Grigorev, prof. Gonța, I. Popovici licențiat în teologie, I. Nichifor, absolvent al Facultății de Agronomie, d. Romanovici " [11, fila 23 verso]. S-a sperat că mai târziu se vor alătura L. Porumbescu și doctorul A. Erhan. Lista publicată a participanților la prima campanie a cuprins 12 membri, cu includerea doctorului A. Erhan și excluderea lui I. Nichifor [12, p. 33], la care se adăuga și un grup de statisticieni (2-3 persoane). Sursele timpului au indicat numele a doi statisticieni: V. Coloșencu și I. Milț [2, p. 395].

Pentru campania de cercetare a satului Nişcani „s-a putut organiza o echipă mai numeroasă", compusă din 24 de membri, împreună cu 2 studenți statisticieni și 2 reprezentanți ai intelectualității din sat, învățătorii P. Stratan și C. Stratan [13, p. 396], [14, p. 46-47], deși în presă s-a anunțat anterior că va lucra o echipă din 25 de persoane [15]. Echipa a fost condusă de P. Ștefănucă. Față de prima echipă monografică a regionalei, aceasta a avut, pe lângă avantajul numeric, și pe cel al unei experiențe de lucru practic, deoarece 5 dintre membrii ei participaseră în campania de la Iurceni.

O echipă și mai numeroasă a lucrat la cercetarea comunei *Copanca* din județul Tighina. În sursele media s-a anunțat despre o „grupare" alcătuită din 28 de persoane [16, p. 120]. Lista nominală, reconstituită, potrivit datelor despre conferințele ținute de participanții la cercetările în teren și studiile elaborate în urma acestora, reflectate în publicațiile de specialitate, precum „Buletinul" I.S.R. din Basarabia și „Sociologie Românească", a însumat 23 de membri [17, p. V], [18, p. 97] fără statisticieni. Numărul exact al statisticienilor și numele lor nu au fost însă indicate. Peste 50 la sută dintre membrii acestei echipe au avut experiența cercetărilor sociale practice din campaniile monografice anterioare.

Tendința creșterii numerice a echipelor și a capacității de muncă în teren, datorată sporirii experienței monografiștilor basarabeni, s-a menținut și în campania de cercetare a satului *Popeștii de Sus.* Echipa monografică, care a lucrat în acest sat, a numărat 32 de membri [19, p. 61] împreună cu studenții statisticieni și doi învățători din sat care au acordat un ajutor substanțial în organizarea muncii pe loc. Dintre membrii echipei monografice, 19 persoane (cca 70 %) au participat în campaniile anterioare, iar dintre ultimii, 11 intelectuali (peste 30 % din numărul total), între care Petre Ștefănucă, Teodosie Știrbu, Nicolae Moroșan, Alexei Arvat, Paul Guja, Mircea Ieniștea, Sergiu Bogos, Vasile Popovici, Dumitru Barbu, Șergiu Roșca, Ioan Antonovici, erau la a 4-a și la a 3-a campanie de cercetări în teren.

Interesul pentru campaniile de cercetări monografice s-a amplificat odată cu schimbarea statutului Institutului central și al regionalelor lui din instituții particulare în instituții de stat (1939). Cercetările în teren au fost avantajate și de modul nou de finanțare, aprobat pentru Serviciul social obligatoriu organizat de stat în care a fost încadrată instituția diriguitoare a acestora împreună cu subdiviziunile sale regionale. Trebuie să admitem, astfel, că echipa monografică a regionalei basarabene, antrenată în campania de cercetare a satelor *Dâșcova* și *Vâprova*, jud. Orhei (1939), a avut o componență numerică mai mare sau cel puțin egală cu cea anterioară și, indubitabil, o capacitate de organizare și o experiență de lucru științific în teren mai avansate. În luna mai 1939, la etapa pregătirii pentru această campanie s-a anunțat că „echipa se va compune din 25-30 de persoane" [20, p. 203], fără personalul tehnic ajutător (statisticieni, fotografi, pictori, etc.). Însă date mai exacte privind componența numerică și nominală a acestei ultime echipe a Institutului regional nu s-au găsit. Ultimul raport privind activitatea instituției de cercetări sociale basarabene, perfectat la începutul anului 1940, a inclus doar o informație succintă despre faptul că s-au studiat satele Vâprova și Dâșcova [9, p. 607], iar un document care se referă la activitatea căminului cultural „Pan Halippa" din comuna Vâprova din perioada 1939–1942 a concretizat doar că „în vara anului 1939 în comună ... s-a aflat o echipă monografică" [21, fila 24], că „la monografia satului au lucrat învățătorii locali împreună cu echipa monografică" [21, fila 29 verso] și că „s-a făcut monografia însă nu ... s-a trimis niciun exemplar" [21, fila 29 verso] pe adresa căminului cultural din localitate.

PREGĂTIREA TEORETICĂ ȘI METODOLOGICĂ A CAMPANIILOR DE CERCETARE ÎN TEREN

În vederea pregătirii echipei pentru activitatea de cercetare științifică în teren, Institutul a organizat înainte de fiecare campanie instruirea teoretică a participanților la viitoarele cercetări. Secția Sociologică a ținut ședințe în cadrul cărora au fost popularizate lucrări ale specialiștilor consacrați în domeniu, reprezentanți de vază ai Școlii sociologice de la București, precum Dimitrie Gusti, Traian Herseni, Henri Stahl, Octavian Neamțu, Anton Golopenția ș.a. [22], care au elaborat baza teoretică a cercetărilor monografice atât pentru echipele organizate de Seminarul de la București, cât și pentru echipele monografice formate de institutele regionale. Ședințe speciale au fost consacrate discutării metodelor de lucru în teren și examinării conceptului *cadrelor* și *manifestărilor*, în conformitate cu care au decurs cercetările monografice. La ședințele preliminare monografiștilor le-au fost repartizate subiectele ce urmau să le studieze în teren, potrivit cu formarea profesională și de specialitate a fiecăruia.

Primele ședințe de pregătire către campaniile de cercetare au fost organizate de Secția Sociologică a Institutului regional în decembrie 1934. În cadrul a două ședințe, la care au fost prezenți toți membrii secției și unii reprezentanți ai Secției Economice, s-a pus începutul familiarizării intelectualilor basarabeni cu teoriile și metodele monografiei sociologice.

În decursul lunilor ianuarie și februarie 1935, Secția Sociologică a organizat „un ciclu de cinci ședințe, la care s-au discutat principiile monografiei sociologice" [23, p. 394]. La aceste ședințe, Petre Ștefănucă a susținut comunicările: *Monografia sociologică și cunoașterea vieții satului românesc* și *Problema cadrelor și manifestărilor în sistemul sociologic al profesorului D. Gusti,* iar Aurel Sava a vorbit despre *Satele răzășești din Basarabia și cadrul istoric în monografia sociologică.*

Dintre membrii secțiilor Institutului, care au participat la ședințele monografice din timpul iernii, numai 6 persoane au putut participa la cercetări. Din această cauză, în lunile mai și iunie 1935, au fost organizate pentru grupul monografic reconstituit alte 9 ședințe la care s-au discutat metodele de lucru în teren și s-au distribuit fiecărui monografist problemele ce urma să le investigheze.

Acest model de pregătire preliminară a fost utilizat, cu mici schimbări, înainte de fiecare campanie. Ședințele de instruire au continuat și în timpul cercetărilor în terent, fiind combinate cu prezentarea unor rezultate ale cercetărilor sau chestiuni organizatorice, inclusiv legate de reacția sătenilor la aplicarea anumitor metode de cercetare și la unele constatări privind realitatea locală, efectuate de monografiști. Pe măsură ce echipele monografice au întrunit un număr tot mai mare de membri, înzestrați cu experiența cercetărilor în teren obținută prin participarea în campaniile anterioare, nu a mai fost nevoie de noi ședințe de instruire, în schimb, a crescut numărul de ședințe organizatorice în timpul desfășurării campaniilor. Există confirmări documentare că la Popeștii de Sus (1938), începând cu 31 iulie, au fost organizate în teren 10 ședințe la care au fost prezenți membrii echipei, iar la unele dintre acestea a participat și intelectualitatea locală [24, p. 415-418]. La prima ședință, la care s-au întrunit exclusiv membrii echipei monografice, Petre Ștefănucă a prezentat comunicarea *Metoda monografică* și tot atunci au fost distribuite subiectele pentru cercetare potrivit cadrelor și manifestărilor vieții sociale a satului. La fiecare dintre ședințele ce au urmat, au fost prezentate rezultatele preliminare ale cercetărilor efectuate și au continuat instruirile metodice. Astfel, în ședința din 8 august au fost instruiți membrii monografiști în privința completării formularelor despre alimentația sătenilor, în ședința din 12 august s-a discutat despre completarea fișelor privind studiul vieții economice a gospodăriilor etc. [24, p. 416-418].

Toate campaniile monografice în teren au demarat cu ședințe festive de deschidere a lucrărilor de cercetare științifică, la care au fost invitați toți sătenii și la care s-a anunțat programul de activitate al echipei pe durata aflării în sat. În cadrul adunărilor de deschidere s-au explicat obiectivele urmărite de Institutul social prin aceste campanii, problemele pentru cercetare și modalitățile de lucru preconizate a fi aplicate.

ASPECTE ALE VIEȚII SOCIALE RURALE CERCETATE MONOGRAFIC

Cercetările Institutului Social Român din Basarabia au purtat numele de cercetări monografice, fiindcă în activitatea desfășurată în teren membrii echipelor s-au condus după principiile monografiei sociologice. Monografiștii au recunoscut că prin cercetările realizate și prin studiile publicate inițial, se aflau încă „departe de a fi făcut operă pur monografică" [25, p. 398]. O serie de cauze obiective, între care experiența monografică redusă, perioada scurtă a desfășurării campaniilor și faptul că unii membri ai echipelor prin aceste campanii au luat pentru prima dată contact cu viața satului, i-a împiedicat să adâncească studiul problemelor așa cum cereau principiile monografiei sociologice. Experiența pe care au acumulat-o cu fiecare campanie în plus a făcut ca treptat să însușească și să practice tot mai reușit tehnicile de lucru ale metodei monografice.

Metoda cercetării monografice aplicată în timpul campaniilor în teren a inclus cercetarea aspectelor caracteristice celor patru cadre ale vieții unității sociale (cosmologic, biologic, psihologic și istoric), considerate definitorii pentru viața socială a oricărei localități. Pentru descrierea *cadrului cosmologic* trebuiau cercetate: geologia, hidrologia, arheologia satului, așezarea geografică a moșiei localității în cuprinsul regiunii din care face parte, formele de relief, structura și tipul satului în raport cu elementele fizice ale locului și cu ocupațiile impuse locuitorilor de mediul fizic, natura, solul, fauna și flora, raportul dintre natură și locuința oamenilor. În vederea întregirii *cadrului biologic* s-a impus cercetarea stării materiale a satului, stării sanitare și igienice a gospodăriilor, alimentației locuitorilor, plantelor medicinale și practicării tratamentelor cu plante, structurii etnice a locuitorilor ș.a. *Cadrul psihologic* prevedea cercetarea credințelor, moralității, influențelor exterioare asupra vieții spirituale a satului, iar *cadrul istoric* – examinarea trecutului satului, evoluției sale în timp, a familiilor și tradițiilor păstrate, bisericii și cronicii ei, cunoașterea personalităților remarcabile din trecutul și prezentul satului.

În conformitate cu sistemul sociologic monografic, elaborarea monografiei satului cercetat a solicitat în mod obligatoriu cercetarea detaliată și cuprinzătoare a genurilor de activitate proprii localităților, acestea determinând evoluția vieții sociale a unității. Prin urma-

re, un obiectiv însemnat al echipei monografice a fost studierea a patru tipuri de manifestări ale vieții sociale – economice, spirituale, politice și juridice.

Pentru asigurarea cercetării competente a *cadrelor* și a *manifestărilor* vieții sociale, problemele și aspectele stabilite pentru cercetare au fost distribuite membrilor echipelor în funcție de studiile și specializarea profesională a fiecăruia. În cazurile în care acest lucru nu a fost posibil, temele destinate cercetării au fost repartizate membrilor echipei, care, prin pregătirea lor profesională, se aflau în arii înrudite de specializare. În această ordine de idei, s-a putut constata că prof. dr. Nicolae Moroșan, geolog de profesie, colaborator al Institutului de Geologie al României, a cercetat geologia, hidrologia, arheologia și preistoria satelor Nișcani, Copanca, Popeștii de Sus; Petre Ștefănucă, licențiat în filologie cu specializare în folcloristică, profesor în sistemul școlar, a studiat manifestările spirituale, datinile, obiceiurile, bibliotecile țărănești particulare și folclorul în cadrul tuturor campaniilor de cercetare organizate de Institut și în cadrul unor expediții ghidate de alte instituții; Teodosie Știrbu, licențiat în științe economice, profesor de liceu, președinte al Asociației economiștilor din Basarabia, a cercetat manifestările economice la Iurceni, Nișcani, Copanca, Popeștii de Sus, Dâșcova și Vâprova, precum și în alte sate din cuprinsul Basarabiei (Văleni din jud. Cahul, spre exemplu); Sergiu Bogos, licențiat în științe economice, profesor, a studiat diverse aspecte din viața economică a satelor, fiind membru fidel al tuturor echipelor monografice ale Institutului, el a întocmit împreună cu studenții statisticieni fișele demografice și economice, s-a ocupat de problema mișcării cooperatiste din Copanca, Popeștii de Sus și din împrejurimile acestora, a prezentat satul Nișcani în lumina datelor statistice; prof. univ. Gheorghe Năstase, doctor în geografie, și Paul Guja, licențiat în geografie, profesor școlar, au studiat exclusiv problemele ce țineau de geografia localităților la cercetarea cărora au participat; Alexei Arvat, doctorand în științe ale naturii, s-a ocupat constant de investigarea regnului vegetal, plantelor ornamentale și medicinale întâlnite în satele investigate, cu excepția satului Iurceni, la cercetarea căruia nu a participat; inginerii agronomi Grigore Vrabie, A. Meleghi, T. Rusnac, Leonida Guștiuc au cercetat agricultura, ramurile acesteia specifice fiecărui sat, precum pomicultura la Copanca, viticultura și vinificația, cultura cerealelor și muncile agricole la Popeștii de Sus, Dâșcova și Vâprova; Sergiu Roșca, licențiat în teologie, a cercetat viața religioasă a satelor, începând cu Nișcani, Copanca, Popeștii de Sus și încheind cu satele din regiunea codrilor centrali, la Popeștii de Sus obiectul cercetării sale fiind fenomenul inochentismului, foarte răspândit în regiunea de nord a Basarabiei; prof. univ. dr. Nicolae Florov, cunoscut pedolog basarabean, a studiat agrogeologia regiunii Copanca; medicii umani V. Grigorev, A. Erhan, asistenta universitară la Iași Olga Necrasov, doctorii veterinari I. Grădinaru și P. Grosu au avut misiunea să cerceteze exclusiv probleme ce țineau de domeniul formării lor profesionale; profesorii din sistemul preuniversitar Dumitru Barbu, Constantin Braga, Olga Braga, Vasile Popovici au studiat diverse aspecte ale vieții culturale, educației, școlarizării rurale; Vasile Cotigă, licențiat în drept și filozofie, s-a ocupat de studiul manifestărilor politico-administrative și juridice; sculptorul și profesorul de desen, Ioan Antonovici, și profesorul de desen V. Adiasevici au cercetat viața artistică, anumite aspecte estetice precum ornamentarea interioarelor, mobilierul, țesături, broderii și alte manifestări artistice.

Tehnicile de lucru însușite și practicate de către monografiști în procesul cercetării au fost observarea directă a faptelor în teren, înțelegerea obiectivă a fenomenelor sociale, notarea datelor pe fișe, întocmirea diagramelor, schemelor, desenelor necesare, intervievarea informatorilor săteni și a reprezentanților autorităților publice, executarea fotografiilor, comunicarea rezultatelor obținute unul altuia, perfectarea și completarea permanentă a dosarului problemei de cercetare.

Pentru realizarea cercetărilor propuse și colectarea materialului sociologic, informațional și documentar, membrii echipei monografice au realizat în fiecare sat zeci de interviuri cu sătenii, au îndeplinit sute de anchete sociologice după formulare tip, au completat formulare medico-sociale, fișe alimentare, formulare pentru studiul vieții economice a gospodăriilor, au întocmit fișe statistice economice și demografice, au vizitat sute de gospodării, au transcris sute de basme, cântece populare, descântece, au făcut înscrieri fonografice ale pieselor muzicale folclorice. Pentru documentarea multor probleme cercetate, au făcut sute de fotografii, au urmărit și observat zeci de procese și fenomene etc.

Aceste acțiuni s-au desfășurat programat, în conformitate cu planurile de investigare întocmite de către monografiștii sosiți în teritoriu referitoare la fiecare problemă fixată pentru cercetare. Campaniile de cercetare durau cel puțin 3 săptămâni. În cele mai bune cazuri, din punctul de vedere al asigurării financiare, cercetările s-au extins pentru o lună și câteva zile. De obicei, luna august era rezervată campaniilor de cercetare în teren, însă uneori acestea anticipau sau depășeau termenul stabilit. Monografiștii Petre Ștefănucă, Nicolae Moroșan, Alexei Arvat au revenit în teren de câteva ori de-a lungul lunilor și chiar a anilor pentru a

preciza anumite rezultate. Monografistul Grigore Vrabie a început cercetările în satul Popeştii de Sus cu 10 zile mai devreme pentru a observa muncile agricole de vară care în luna august ar fi fost încheiate deja, iar Olga Necrasov, fiind plecată la studii în străinătate în timpul campaniei din același sat, a efectuat cercetările antropologiei şi grupurilor sanguine mai târziu. Petre Ștefănucă a revenit la Popeştii de Sus în timpul iernii pentru cercetarea clăcilor de tors, şezătorilor, precum şi a obiceiurilor legate de sărbătorile de iarnă.

Cercetările monografice au reprezentat o operă colectivă și reușita lor a depins în mare măsură de solidaritatea cercetătorilor și de posibilitatea de a se folosi fiecare de rezultatele muncii celorlalți. Pentru asigurarea solidarității constructive și a eficienței muncii de cercetare efectuate într-o perioadă extrem de restrânsă, echipele monografice au aprobat și au respectat în teren reguli unice de comportament, disciplina organizatorică colectivă și indicațiile șefului de echipă. Potrivit documentelor timpului, monografiștii basarabeni l-au ales şef al primei echipe, destinate cercetării satului Iurceni, pe Aurel Sava, care a condus lucrările până la 22 august 1935. De la această dată conducerea a fost preluată de Petre Ștefănucă, acesta fiind reales de fiecare dată pentru campaniile ulterioare.

Petre Ștefănucă a pledat pentru respectarea *Regulamentului de funcționare a cercetărilor monografice* [26, fila 3-6] și semnarea de către monografiști a unei *declarații* în acest sens [26, fila 1-2], preluând, astfel, modelul de tratare a monografiștilor practicat de Institutul central. Regulamentul stipula un şir de obligaţii pe care monografiştii trebuiau să le respecte în teren, legate de data sosirii și plecării, de condițiile călătoriei spre destinație, de relația de subordonare față de administrația echipei, cazare, orele de lucru, ședințele plenare, munca în echipă, psihologia și moralul monografic, pedepse și distincții [26, fila 3-6].

CONCLUZII

Importanța primordială a campaniilor monografice în teren a fost determinată de valoarea rezultatelor cercetării științifice a realităților sociale a satelor. Campaniile de cercetare au condus la organizarea unei arhive bogate de material documentar sociologic, economic, istoric, geologic etc., pus la dispoziția oricărui cercetător interesat din acea perioadă și de neprețuit pentru viitor, dacă nu ar fi dispărut în condiții bănuite, însă necunoscute exact.

Materialul documentar colectat, care a reușit să fie procesat, a format conținutul comunicărilor științifice prezentate de monografiștii basarabeni în ciclurile de conferințe pentru diseminarea rezultatelor cercetărilor, manifestații științifice organizate anual de Institut, după încheierea campaniei monografice, pe parcursul lunilor octombrie-martie. Acele comunicări au constituit baza studiilor științifice privitoare la viața socială a satelor cercetate, care au fost publicate în revistele de specialitate ale Institutului sociologic central și ale Institutului regional sau au apărut în formă de lucrare aparte.

Dintre toate activitățile Institutului, cercetările monografice ale localităților basarabene reprezintă cea mai convingătoare dovadă a cercetărilor științifice efectuate cu ajutorul unui suport teoretic solid și în corespundere cu cerințele pentru acest gen de lucrări. Monografiștii basarabeni au respectat cu strictețe rigorile față de lucrările în teritoriu și au manifestat o atitudine plină de responsabilitate față de activitatea asumată. Prevederile programatice ale Institutului Social Român din Basarabia cu privire la cercetarea monografică a localităților depășesc realizările atinse, având în vedere că cercetarea unei serii extinse de localități din zona Codrilor Centrali și întocmirea monografiei acestei regiuni, pregătirea și publicarea monografiilor localităților cercetate, întocmirea monografiei Chișinăului etc. pe care și le-a propus instituția regională, au rămas la nivel de deziderate sau la început de cale. Totuși, a reușit cercetarea a 6 localități basarabene și publicarea a două volume ale „Buletinului" I.S.R. din Basarabia, care au cuprins rezultatele cercetărilor întreprinse în satele Iurceni, Nişcani și Copanca.

Ca urmare a expedițiilor monografice și a cercetărilor sociale în satele desemnate, au fost scoase în evidență un şir de probleme stringente care afectau viața satelor basarabene, iar pentru o parte dintre acestea membrii echipelor monografice au găsit soluții sau au formulat posibilități de abordare.

Dificultățile de ordin financiar au împiedicat realizarea în termenii stabiliți sau atingerea, în general, unor obiective programatice, importante pentru viața socială a Basarabiei, iar evenimentele dramatice din vara anului 1940, când Basarabia a căzut sub ocupație sovietică, au avut ca urmare lichidarea Institutului regional de cercetări științifice în domeniul social.

BIBLIOGRAFIE

1. Georgescu M. Institutele Sociale regionale. În: Sociologie Românească, anul III, nr.7-9, iulie-septembrie 1938.
2. Buletinul Institutului Social Român din Basarabia, tomul I, 1937, Chișinău: „Tiparul Moldovenesc", 1937.
3. Institutul Social Român va cerceta în luna august viața satului Nişcani din județul Lăpușna. În: Cuvânt Moldovenesc, anul XXIII, nr. 31, 26 iulie 1936.
4. Idei și fapte. În: Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României, Regionala Chișinău, tomul II, 1938, Chișinău: „Tiparul Moldovenesc", 1939.

5. Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Pantelimon Halippa, dosar 523/1938.

6. Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Fundația Culturală Regală, Centrala, dosar 9/1938.

7. Institutul Social Român din Basarabia și încadrarea lui în Serviciul Social. Institutul de Cercetări Sociale al României, Regionala Chișinău. În: Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României, Regionala Chișinău, tomul II, 1938, „Tiparul Moldovenesc", Chișinău, 1939.

8. Ștefănucă P. Folclor și tradiții populare: în 2 vol./alcăt., stud. introd., bibliogr., coment. și note de Gr. Botezatu. Vol. 2. Chișinău, 1991. 508 p.

9. Știrbu T., Ștefănucă P.. Institutul Social Român din Basarabia. În: Sociologie Românească, anul IV, nr. 7-12, iulie–decembrie 1942.

10. Însemnări. Cercetările monografice ale Institutului Social Român din Basarabia la Iurceni și Nișcani. În: Buletinul Institutului Social Român din Basarabia, tomul I, 1937, Chișinău, 1937.

Andrei Mudrea. *În memoriam.* 2015, t. m. p.
160 × 100 cm

11. Scrisoarea lui Ștefănucă P. către Halippa P. În: Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Pan Halippa, dosar 964/1932–1940.

12. Știrbu T. Activitatea Institutului Social Basarabia. În: Sociologie Românească, anul I, nr. 2, februarie 1936.

13. Cercetările monografice de la Nișcani. În: Buletinul Institutului Social Român din Basarabia, tomul I, 1937, Chișinău, 1937.

14. Ștefănucă P. Activitatea monografică a Institutului Social Român din Basarabia. În: Sociologie Românească, anul I, nr. 10, octombrie 1936.

15. Cuvânt Moldovenesc, anul XXIII, nr. 31, 26 iulie 1936.

16. Viața Basarabiei, anul VII, nr. 1-2, ianuarie–februarie 1938.

17. Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României, Regionala Chișinău, tomul II, 1938, Chișinău: Tiparul Moldovenesc, 1939.

18. Ștefănucă P. Institutul Social Român din Basarabia. În: Sociologie Românească, anul III, nr. 1-3, ianuarie–martie 1938.

19. Ștefănucă P. Cercetările monografice ale Institutului Social Român din Basarabia la Popeștii de Sus, jud. Soroca. În: Viața Basarabiei, anul VII, nr. 11, noiembrie 1938.

20. Ștefănucă P. Folclor și tradiții populare: în 2 vol./alcăt., stud. introd., bibliogr., coment. și note de Gr. Botezatu. Vol. 1. Chișinău, 1991. 360 p.

21. Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fondul Fundația Culturală Regală. Cămine, dosar 27-59/1926–1943.

22. Gusti D. Sociologia militans. Introducere în sociologia politică. I.S.R. Biblioteca de Sociologie, Etică și Politică, Seria Studii și Contribuții, 3, București, 1935, 614 p.; Stahl H. H., Tehnica monografiei sociologice. I.S.R. Biblioteca de Sociologie, Etică și Politică, Seria Studii și Contribuții, 2, București, 1934, 183 p.; Herseni T. Teoria monografiei sociologice, cu un studiu introductiv de D. Gusti: Sociologia monografică, știință a realității sociale. I.S.R. Biblioteca de Sociologie, Etică și Politică, Seria Studii și Contribuții, 1, București, 1934, 166 p.; Stahl H. H. Monografia unui sat. Cum se alcătuiește, spre folosul Căminului cultural. Ediția a II-a. București, Fundația Culturală Regală „Principele Carol" Serviciul Social, 1939; Îndrumări pentru monografiile sociologice. București, 1940, 214 p.

23. Însemnări. Cercetările monografice ale Institutului Social Român din Basarabia la Iurceni și Nișcani. În: Buletinul Institutului Social Român din Basarabia, tomul I, 1937, Chișinău, 1937.

24. Ștefănucă P. Institutul Social Român din Basarabia. În: Sociologie Românească, anul III, nr. 7-9, iulie–septembrie 1938.

25. Comunicările despre Iurceni și Nișcani. În: Buletinul Institutului Social Român din Basarabia, tomul I, 1937, Chișinău, 1937.

26. Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Fundația Culturală Regală. Centrala, dosar 2/1931.

ACADEMICIAN ANDREI ANDRIESH – A PROMINENT PHYSICIST, SCIENCE ORGANIZER, MAN OF A GREAT HUMANITY

10.5281/zenodo.3525126

Corresponding member **Dumitru TSIULYANU**
e-mail: tsiudima@gmail.com ; dumitru.tsiulyanu@fiz.utm.md
Technical University of Moldova

Academician
Andrei ANDRIESH
(24.10.1933–04.07.2012)

ACADEMICIANUL ANDREI ANDRIEŞ, PROEMINENT FIZICIAN, ORGANIZATOR AL ŞTIINŢEI, OM DE MARE OMENIE

Rezumat. Articolul este dedicat academicianului Andrei Andrieş (1933–2012), fondatorul Şcolii ştiinţifice a fizicii semiconductorilor necristalini din Republica Moldova, preşedinte al Academiei de Ştiinţe a Moldovei în perioada 1989–2004. Este evocată contribuţia sa la determinarea proprietăţilor neobişnuite ale semiconductorilor calcogenici sticloşi care a impulsionat interesului faţă de aceste materiale. Sunt consemnate sumar copilăria şi tinereţea sa, familia, prietenii şi oamenii cu idei similare, primii paşi în ştiinţă în cadrul Institutului Fizico-Tehnic „A. F. Ioffe" din Sankt Petersburg (Rusia), fondarea echipei de cercetători şi cercetările desfăşurate în Institutul de Fizică Aplicată al Academiei de Ştiinţe a Moldovei, colaborarea internaţională, precum şi activităţile didactice, administrative şi sociale. Principalele rezultate ştiinţifice obţinute în echipele de cercetare conduse de academicianul Andrieş sunt citate cronologic şi este menţionat aportul numeroşilor săi discipoli.

Cuvinte-cheie: Andrei Andrieş, fizician, semiconductori necristalini, academician, preşedinte, Academia de Ştiinţe a Moldovei.

Summary. The article is dedicated to physicist Andrei Andriesh (1933–2012), the founder of the School of study of non-crystalline semiconductor materials in the Republic of Moldova, academician, president of the Academy of Sciences of Moldova between1989–2004. It is emphasized his contribution in establishing of unusual properties of chalcogenide glassy semiconductors resulting in increasing of interests to these materials. Briefly are considered his childhood and youth, family, friends and like-minded people, the first steps into science in the Ioffe Physical Technical Institute in St. Petersburg (Russia), foundation of the research group and scientific researches in Institute of Applied Physics of the Academy of Sciences of Moldova, international collaboration as well as the didactic, administrative and social activities. The main scientific results obtained in research groups headed by Academician Andriesh are chronologically recounted and the contribution of his numerous disciples is mentioned.

Keywords: Andrei Andriesh, physicist, non-crystalline semiconductor materials, academician, president, Academy of Sciences of Moldova.

Recently, June 30–July 4, 2019, at the Technical University of Moldova held the 9th edition of the International Scientific Conference "Amorphous and Nanostructured Chalcogenides (ANC-9)", organized in cooperation with the National Institute of Materials Physics (Romania) and the Institute of Virtual Physics (Romania), being supported by the Institute of Applied Physics, Institute of Electronic engineering and Nanotechnologies and the Academy of Sciences of Moldova. The ANC-9 International Conference was dedicated to the founder of the School of study of non-crystalline semiconductor materials in the Republic of Moldova, the late **Academician Andrei Andriesh,** former president of the Academy of Sciences of Moldova between1989–2004.

The main purpose of the Conference ANC-9 was conducted to provide exchanging of information in the field of research and innovation of amorphous and nanostructured chalcogenide materials, dissemination of scientific results obtained by researchers in the Republic of Moldova and promoting the image of the Country. The Conference was attended by scientists and young researchers from all the Continents and from about 20 countries, including the USA, France, Czech Republic, Romania, Latvia, Hungary, Ukraine, Russia, Spain, Australia, Argentina, Belarus, Nigeria,

Figure 1. Andrei Andriesh, the teacher of physics with his colleagues from the Lozova school (1957) [1]. Andrei Andriesh is marked in the center of the picture.

Serbia, Slovakia, Azerbaijan, Finland, India, United Kingdom, etc. This paper is also dedicated to this valuable scientist, pedagogue, citizen with a great humanity and love to his country.

CHILDHOOD AND YOUTH

Academician A. Andriesh was born on October 24, 1933 in Chisinau in a family of agrarians. He spent his childhood and received the primary and general education in the hometown: primary school from the Buiucani district and then the former general school no. 4 for boy, presently Cheorghe Asachi Lyceum. In 1951 Andrei Andriesh was admitted to continue his studies to Physics and Mathematics Faculty of the Moldova State University of Chisinau. He had the opportunity to be trained by excellent University professors of that time, the physicists Michael Kot, Eugeniu Perlin, Eugeniu Pokotilov and others. He graduated from this University in 1956 and has begun the life of a physicist as a teacher of physics in a village of the Lapushna country located in the center of Moldova (figure 1).

Soon, in 1957, he was employed as the assistant of the Department of Physics of Agrarian University from Chisinau, where he worked until 1959.

THE FIRST STEPS INTO SCIENCE

Due to discovery by B.T. Kolomiets and N. A. Goryunova of chalcogenide glassy (ChG) semiconductors (1950), that was a time of an intensive increasing of interest to non – crystalline semiconductor materials. In 1959 Andrei Andriesh has joined the Prof. B. T. Kolomiets's group, from the Ioffe Physical Technical Institute in St. Petersburg (Russia) as a post graduate student. Under advise of prof. Kolomiets he has graduated the Doctorate and in 1963 has defended the PhD theses with the title "**Conductivity and Photoconductivity of Vitreous Semiconductors in the *Tl-As-Se-Te* System**" [2]. In theses it was clearly shown that chalcogenide glasses cannot be effectively doped [3-5]. In figure 2 the data of Andriesh and Kolomiets for a specific glass Tl_2SeAs_2Te are plotted, calculating the density of charge carriers by using the typical mobility $\mu \sim 1$ cm^2 V s^{-1} [4].

This very important conclusion has resulted in a fast increasing of interest to chalcogenide glassy semiconductors and was even mentioned by Prof. Nevell Mott in his Nobel Lecture [6], approximately as the following: the Leningrad Scholl under Kolomiets showed that the concepts of a conduction and a valence band could be applied to glasses, and, more re-

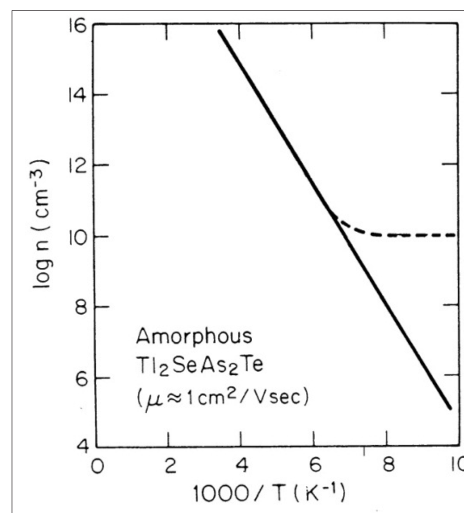

Figure 2. The carriers density of a typical chalcogenide glass versus reciprocal temperature (solid line) calculated from the conductivity data of Andriesh and Kolomiets [3] using the mobility $\mu = 1$cm^2 V s^{-1}. Dashed curve represents expected behavior for very pure semiconductor e.g. Si [4].

markably, that the gap, and hence the conductivity, do not depend sensitively on composition. Besides, in his PhD theses have been reflected a lot of interesting data related to spectrum of localized states in chalcogenide glassy semiconductors.

FOUNDING HIS OWN RESEARCH GROUP, THE SCIENTIFIC ACTIVITY AT EARLY STAGE

After returning to Moldova (1962) Andrei Andriesh initiated the investigations in the field of Chalcogenide glassy semiconductors at the Institute of Applied Physics of the Academy of Sciences, which results in creation (1970) under his leadership of a scientific laboratory entitled "Photoelectrical Properties of Semiconductors" (figure 3).

This name was attributed to the new founded Laboratory probably due to the initial results obtained in the group of Dr. Andriesh that dealt with internal photoeffect in chalgogenide glasses based on arsenic sulphide. Just later these materials were proposed for fabrication of either transport or injection layer in phototermoplastic and xerographic structures, developed that time in the State University of Moldova, under guidance of Dr. Lev Panasiuk.

Professor Victor Lyubin of the Ben-Gurion University (Israil) had mention later: Coming back to Moldova, Dr. Andriesh organized a laboratory in the Institute of Applied Physics in Chisinau, where he continues the research in the field of glassy semiconductors together with his true coworker Serghey Shutov and with young physicists Mihail Iovu and Dumitru Tsiulyanu, obtaining many interesting and important results, so it was clear to everybody that here, in Chisinau, the new research center of the glassy semiconductors study is created [1].

At the beginning (until 1980), the laboratory headed by Dr. Andrei Andriesh dialed with the basic investigations (optical, electrical and photoelectrical properties) of ChG in the systems As_2S_3–Sb (S. Şutov, M. S. Iovu et. al.) and As_2S_3 – Ge (D. Tsiulyanu, E. Colomeico et. al.), being conducted to clarify the effect of composition on band gap and its spectrum of localized states. The last problem requires the sophisticated experiments and mostly has been carried out by the group headed by Dr. Serghey Shutov (figure 3).

The discovery of new phenomena in these materials, e.g. the electrostimulated chemical transformations and surface deformations in thin-film structures of the metal-vitreous semiconductor type (1973–1975), as well as realization of the hybrid amorphous-crystalline heterojunctions led to initiation of the quite applicative researches. To carry out these researches, in 1976 has been founded an autonomic creative group headed by Dr. Dumitru Tsiulyanu.

In this period, between 1970–1980, have been published **75** scientific papers and were received **6** patents on inventions. Besides, dr. Andrei Andriesh has defended the thesis of **Doctor Habilitat** in physics and mathematics (1975), while his disciples Dumitru Tsiulyanu (1975) and Mihai Iovu (1976) have defended the **Doctor** degree, in the same field. Three years later (1978), Doctor Habilitat Andrei Andriesh was elected as a Corresponding Member of the Academy of Sciences of Moldova.

INTERNATIONAL COLLABORATION AT EARLY STAGE

In early 70th has been founded the International Conference entitled "**Amorphous Semiconductors**", aimed to establish a closer cooperation between scientific Centers of the East European countries, which have

Figure 3: a)The collaborators of the Laboratory of photoelectrical properties of semiconductors (1970–1972) Dr. S. Shutov, I. Lerman, M. Iovu (first row from left to right), V. Abashkin, D. Tsiulyanu (second row from left to right); b) Andrei Andriesh discussing the results of the experiments with Serghey Shutov (right picture).

Figure 4. The opening of the International Conference ”Amorphous Semiconductors '80”, Chisinau, 1980. First row, from left to right: Prof. Kosa Somogyi (Hungary), Prof. Z. Borisova (Russia), Prof. A. Andriesh (Moldova), Prof. B. Kolomiets (Russia), Prof. R. Andreichin (Bulgaria), Prof. N. Lugnaia (Russia), Prof. L. Stourac (Czech Republic); Second row from left to right: Prof. T. Malinovscky (Moldova), Prof. E. Farhi-Vateva (Bulgaria), Prof. L. Panasiuk (Moldova); Second row from right to left: Prof. S. Dembovsky (Russia), Prof. V. Lyubin (Russia), Prof. M. Bologa (Moldova).

dealt with investigations in the field of non-crystalline materials, including the chalcogenids. The first edition of this Conference was organized in Bulgaria (**Sofia, 1972**), then in Eastern Germany (**Reingardsbrun, 1974**), Hungary (**Balatonfured, 1976**), Czechoslovakia (**Pardubice, 1978**), Soviet Union **(Chisinau, 1980)**, Romania (**Bucharest, 1982**), Bulgaria **(Gabrovo, 1984)** and so on. The laboratory of Dr. Andriesh has actively participated to all editions of this conference and moreover, near 40 years ago, that is in 1980, hosted this Conference, entitled ”Amorphous Semiconductors'80”. The famous picture of this event is shown on figure 4, in which Professor B. T Kolomiets, among the world known scientists, open the edition of the Conference held in Chisinau. Participation to these events led to establishment of a large international collaborations with research groups from entire world, first of all from Countries of Eastern Europe (but not only), such as Bulgaria, Eastern Germany, Hungary, Czechoslovakia, Great Britain, Poland and others.

SCIENTIFIC ACTIVITY AND INTERNATIONAL COOPERATINS IN 80TH YEARS

In 80th years of the last century, Andrei Andriesh headed the laboratory of Photoelectrical Properties of Semiconductors and held the position of the General Scientific Secretary of the Academy of Sciences of Moldova. In the scientific laboratory, the investigations were conducted to complex experimental study of the following:

1) Transient processes of the dispersive transport in ChG (S. Shutov, M. S. Iovu, M. A. Iovu).

2) Contacts phenomena in metal – ChG junctions and heterojunctions based on ChG (S. Shutov, M. S. Iovu, M. A. Iovu A. Simaşchevici, D. Tsiulyanu, E. Colomeico, E. Achimova).

3) Thermostimulated, electrostimulated and electrophotograpic processes in ChG (S. Shutov, V. Abashkin, A. Buzdugan,V. Verlan, N. Gumeniuk).

4) Non-linear optical processes in Amorphous Semiconductors (V. Ciumash, I. Cojocaru).

5) Surface phenomena in ChG and their application in holography (D. I. Ţsiulyanu, G. M. Triduh, V. V. Bivol, E. Achimova**).**

6) Planar and Fiber ChG based light guides (A. Popescu, I. Culeac, V. Ponomari).

The main scientific results obtained in the Chisinau group headed by Correspondent Member Andrei Andriesh along the 1980–1990 years consist in fundamental and applicative investigation of the following:

- Non-stationary non-equilibrium processes in the wide gap bands vitreous chalcogenides (The theses of Doctor Habilitat of Serghei Shutov, 1984);
- Electrophysical and electrode processes in heterostructures and metal – semiconductor structures based on the wide band cgalcogenide glasses (The theses of Doctor Habilitat of Dumitru Tsiulyanu, 1988);
- Electrical properties of the arsenic sulphide thin films (PhD theses of Mihai Cerni, 1983);
- Photoelectrical properties of thin films based on arsenic sulphide in electrophotographic regime (PhD theses of Artur Buzdugan, 1983);

- Influence of contact phenomena and dispersive transport on photoconductivity of the vitreous thin films based on arsenic and antimonic chalcogenide (PhD theses of Maria Iovu, 1984);
- Thermostimulated and photostimulated processes in arsenic sulphide and their analogues (PhD theses of Vladimir Abashkin, 1984);
- Contact phenomena, electrophysical, photographic and injection processes in vitreous thin films, isotypic hybrid heterojunctions and glassy heterostructures (PhD theses of Andrei Simashchevici, 1984; Eduard Colomeico, 1985; Elena Achimova, 1988; Valeriu Bivol, 1988);
- Photoinduced absorption of light in optical fibers from chalcogenide glasses (PhD theses of Ion Culeac, 1989);
- In parallel with scientific activity, thanks to the creative and sociable character of the leader, his personal attractiveness and his wisdom, the laboratory of the Photoelectric Properties of Semiconductors was visited by many leading scientists of that time. As a result, in a large scientific collaboration with scientists and scientific schools from the entire world, including those under leadership of Prof. B. T. Kolomiets, Academician R. Grigorovici, Prof. S. Ovshischy and Prof. N. Mott has been established.

SCIENTIFIC ACTIVITY AND COOPERATION IN AND AFTER 90TH

In 1994 the **Center of Optoelectronics,** headed by academician Andrei Andriesh, has been created at the Institute of Applied Physics, on the basis of three laboratories, namely, the Laboratory of Photoelectrical Properties of Semiconductors, the Laboratory of Physical Kinetics and Laboratory of Polyfunctional Structures POLICOM.

Structurally until recently, the Center of Optoelectronics consisted of Laboratory of Optoelectronics, headed by dr. hab. M. Iovu and Laboratory of Photonics and Registration media, headed by dr. E. Achimova along with a few groups headed by Drs. A. Popescu, V. Ciumash, V. Verlan, N. Enachi as well as Prof. D. Tsiulyanu, were providing the autonomic scientific researches. The main results obtained by this period are related to investigations of the issues:

- Charge relaxation in sandwich barrier structures based on arsenic selenide (PhD theses of Serghei Malcov, 1991);
- Non-linear propagation of the short laser impulses in chalcogenide glasses (PhD theses of Ion Cojocaru, 1993);
- Electrophysical properties of recording structures based on arsenic chalcogenides (The theses of Doctor Habilitat of Mihai Iovu, 1993);
- Correlation of structure and photostructural changes in amorphous semiconductors *As-S* with As_mS_n structural molecular units (PhD theses of Valentin Dolghier, 1993);
- One and two photons cooperative processes in optics (The theses of Doctor Habilitat of Nicolae. Enachi, 1993);
- Electrical and photoelectrical properties of the heterostructures In_2S_3/As_2Se_3 (PhD theses of Elena Hancevschi, 1993);
- Peculiarities of the physical-chemical and optical properties of the As-S-Ge compounds at the structural-topological transitions (PhD theses of Natalia Gumeniuc, 1993);
- Non-linear optical processes in amorphous semiconductors (The theses of Doctor Habilitat of Valentin Ciumash, 1996);
- Elaboration and optimization of optical registration media based on vitreous semiconductors (the theses of Doctor Habilitat of Artur Buzdugan, 1997);
- Photoinduced phenomena in non – crystalline compounds and planar light guides on their base (The theses of Doctor Habilitat of Aurelian Popescu, 2003).

In the Center of Optoelectronics, apart from investigation of the basic physical properties of chalcogenide glasses, many applicative projects have been proposed and realized. These were the join projects obtained via INTAS or CRDF grants, or bilateral projects with institutions from Romania, USA, UK, Germany or Ukraine.

ADMINISTRATIVE AND SOCIAL ACTIVITY IN AND AFTER 90TH YEARS

In 1994 Academician Andrei Andriesh was elected as president of the Academy of Sciences of Moldova. From this position he has provided a vast administrative and social activity. He represented the Republic of Moldova at the most prestigious academic international organizations and forums, such as International Atomic Energy Agency (IAEA), the General Assembly of European Academies (ALLEA), International Association of the Academy of Sciences (IAAS) and so on.

Academician Andrei Andriesh essentially contributed to the elaboration and development of the Informational Infrastructure Strategy and the implementation of Academic network development projects in Moldova by RENAM (Research and Education

Networking Association in Moldova) with support of the NATO Science Committee and European Commission.

FAMILY, FRIENDS AND LIKE-MINDED PEOPLE

Educated in a family of simple, diligent and modest people, in an atmosphere of high morality, mutual respect and love for work, the future academician Andrei Andriesh in all his activities was based on these human principles, emphasizing and disseminating them.

He created a friendly own family, being a happy husband and father. Lidia, the wonderful Lady of his life, due to her sensibility and loving, always was a great support for him. His son Anatoli becomes interested also in the scientific research. Academician Andrei Andriesh held the position of the president of Academy of Sciences in a very difficult period of the history, the period of transition from communism to private property. All country, including the Academy of Sciences passed through dramatic trials. Were required great efforts, responsibility and courage to sustain the functionality of the Academy, storing its property and support scientific groups.

The high morality, wisdom and patriotism of the President, as well as the support of friends and like-minded people resulted in preservation of the main scientific organization of Republic of Moldova, that is Academy of Sciences. In this respect it should be mentioned a number of scientists from the Republic of Moldova, such as Academicians Sergiu Radautsan, Dumitru Ghitsu, Mircea Bologa, Vsevolod Moscalenco, Sveatoslav Moscalenco,Valeriu Cantser, Leonid Culiuc, Gheorghe Paladi, Vasile Anestiade, Alexandru Ciubotaru, as well as the personalities from abroad – Stanford R. Ovshinsky (USA), Radu Grigorovici (Romania), Victor Lyibin (Israel), Guy J. Andriaenssens (Belgium), Alexander P. Voitovich (Republic of Belarus), Boris E. Paton (Ukraine). These personalities have encouraged and supported the President to overcome the groundless accusations conducted to diminish the value of science, neglecting the generally known reality.

ACHIEVEMENTS

The list of achievements of Academician Andrei Andriesh is very large and diverse. He was an author and coauthor of about **500** scientific papers and **30** patents. They include the books "**Vitreous Arsenic Sulfide and it's alloys"** (1981), "**Nonstationary Currents in Disordered Solids"** (1983), "**The Vitreous Semiconductors in the Photoelectric Systems of Recording of Optical Information"** (1988), **"Physics of Chalcogenide Glasses**" (1996), **Physics and Applications of Non-Crystalline Semiconductors in Optoelectronics** (1997) etc.

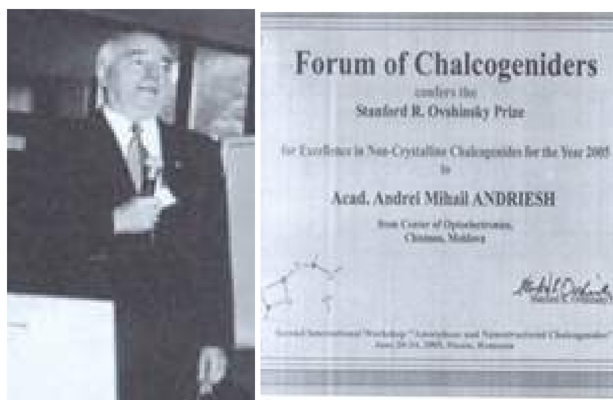

Figure 5. Acad. Andrei Andriesh the full member of Academy of Sciences in field of Physics of Non-Crystalline Materials.

He was the **only** full member of an Academy of Sciences elected in field of Physics of Non-Crystalline Materials. Besides, he was a Member of the Engineering Academy of the Russian Federation, Honorable Member of the Romanian Academy of Sciences. Due to the significant scientific results, in 2005 he became the winner of the "Stanford R. Ovshinsky" Award of Excellence in the field of chalcogenides (figure 5).

DISCIPLES

Under general advising of Professor Andrei Andriesh, each research group from his either Laboratory of Photoelectrical properties of semiconductors or Research Center of Optoelectronics had their own scientific plan of activity and their own research projects, together forming a solid creative team. Due to such excellent management a number of remarkable scientific results have been obtained: **8 doctors habilitate and 17 doctors** became highly skilled scientists, which activate in research institutions, universities and industrial companies of different countries of the world.

Among the scientific researchers mentioned above, one became Corresponding Member of Academy of Sciences, 4 of them became Professors and 15 received the title of "Associated Professor" or "Scientific Researcher". Some of them are shown on the picture in figure 6. Presently the followers of academician Andrei Andriesh continue the work of the lifetime of this wonderful man, a patriot and a prominent scientist.

Figure 6. The disciples and colleagues of Academician Andrei Andriesh (2003). From left to right, in the first row: the author of this paper Prof. D. Tsiuleanu, Prof. M. Iovu, Dr. Elena Hancevschi, Dr. Hab. Elena Achimova, Dr. Maria Iovu; in the second row: Dr. V. Dolghier, Dr. Hab. V. Ciumash, Dr. V. Abashkin, G. Triduch, Dr. E. Colomeico, Dr. V. Bivol, Prof. A. Popescu; in third row: Prof. S. Shutov, Dr. S. Sergheev, Prof. A. Buzdugan.

ACKNOWLEDGEMENTS

The author expresses his gratitude to professors Mihai Iovu and Artur Buzdugan for the issued illustrative information, related to the life and scientific activity of academician Andrei Andriesh, as well as to academician Sveatoslav Moscalenco for suggesting the idea to publish this paper, which is based on the author's oral presentation at the International Conference on Amorphous and Nanostructured Chalcogenides, Chisinau, 2019 (figure 7).

REFERENCES

1. Buzdugan A., Iovu M. BIO-Bibliograohy of the academician Andrei Andriesh. Chisinau: Stiinta, 2003. 135 p.

2. Andriesh A. M. Avtoreferat dissertacii kand. Nauk. Kishinev: Kartea Moldoveneaskje, 1963.

3. Andriesh A.M. and Kolomiets B.T. Electroconductivity and thermoemf of glassy semiconductors in the system Tl2Se2As2 (Se,Te). In: Sov. Phys. Solid State, 1965, vol. 6, p. 2652 -2657.

4. Kastner M. Defect chemistry and states in the gap of lone-pair semiconductors. In: J. Non-Crystalline Solids, 1978, vol. 31, p. 223-240.

5. Andriesh A. M., Nazarova T.F. Vlijanie primesej joda i germanija na spektral'noe rasspredelenie fotojeffekta stekloobraznogo TlAsSe2. In: Fizika Tverdogo Tela, 1962, tom 4, s. 2286-2288.

6. Mott N.. Electrons in glass. Nobel Lecture, 8 December, 1977, Cavendish Laboratory, Cambridge, England.

Figure 7. Group photo of International Conference on Amorphous and Nanostructured Chalcogenides, ANC-9, dedicated to the 85 anniversary of the Academician Andrei Andriesh. Chisinau, 1 July 2019.

MIRCEA PLATON ȘI ROLUL ELITELOR ÎN STRUCTURAREA PERSONALITĂȚII NAȚIONALE

10.5281/zenodo.3525128

Doctor habilitat în filologie **Andrei ȚURCANU**
e-mail: andrei.a.turcanu@gmail.com
Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu"

MIRCEA PLATON AND THE ROLE OF ELITES IN STRUCTURING THE NATIONAL PERSONALITY

Summary. Mircea Platon's concerns for the problems of the genetic nation, of the traditional institutions and of their transformations and modernizations through the direct action of the national elites can be seen throughout his entire research activity, returning to the foreground of his investigations with a special attention in his books and articles of the last years. Being controversial against the current globalist tendencies to minimize and underestimate the national factors, the author follows the ways, modalities, principles and criteria for shaping the modern Romanian nation, revealing its living substrate, tradition and organic transformations through the action of national elites ideas and initiatives.
Keywords: elite, genetic nation, tradition, modernization, national consciousness, national personality.

Rezumat. Preocupările lui Mircea Platon pentru problemele națiunii genetice, a instituțiilor tradiționale și a transformărilor și modernizărilor acestora prin acțiunea nemijlocită a elitelor naționale se întrevăd pe parcursul întregii activități de cercetare, revenind în prim-planul investigațiilor sale cu o deosebită acuitate în cărțile și articolele din ultimii ani. Situându-se polemic împotriva tendințelor globaliste actuale de minimalizare și subapreciere a factorilor naționali, autorul urmărește căile, modalitățile, principiile și criteriile de configurare a națiunii române moderne, relevă substratul viu al tradiției și transformările organice ale acestuia prin acțiunea ideilor și inițiativelor elitelor naționale.
Cuvinte-cheie: elite, națiunea genetică, tradiție, modernizare, conștiință națională, personalitate națională.

În plină postmodernitate relativistă și destructurantă față de tot ce ține de conceptul de națiune, Mircea Platon insistă să rămână un împătimit al ideilor ordonatoare de rosturi naționale. Tot ce face el denotă o unitate de caracter țintind și răsfrângându-se într-o unitate de program de restituiri/revalorificări istorico-literare, de arheologii și dezbateri de idei culturale și social-politice. Spre deosebire de scepticii „intelectuali de portbagaj", snobi sau mercenari angajați în banchetul deconstructivist al globalizării, Mircea Platon[1] este un om al credinței. Fără fanatisme exclusiviste și patetisme reductive, el crede nestrămutat într-o Românie profundă. În ardența statornică și vitalitatea neistovită a scrisului său regăsim **devoțiunea sentimentului ingenuu a raportării la un ideal, susținută de tăria morală și acribia cărturarului cu răspunderi persuasive asumate.**

Mircea Platon nu este doar un cercetător curios, un istoriograf impasibil, un „savant" dizolvat în transparența glacială și anonimă a discursului. În scociorârile sale pasionate printre terfeloagele timpului ori în creațiile unor autori cunoscuți, sub glanțul înnegrit al arhaicității imemorabile, sub mucegaiul vechimii, dar și dincolo de locurile comune ale unor scrieri care par să nu mai spună ceva deosebit cititorului de azi el caută dovezi de autenticitate și vigoare a vieții naționale și, în special, „moduri de acțiune, modele de edificare a națiunii române". E vorba, susține autorul, de „o moștenire culturală pe care o ignorăm" și care – conchidem – în degringolada actuală a destructurărilor identitare oferă reperele valorice necesare într-un proces de regăsire și reconstrucție a personalității naționale, indică niște puncte de orientare cheie în felul „în care ne gândim viitorul".

Mircea Platon refuză categoric gândul unei „fatale" absorbții a națiunilor în formule globaliste, suprastatale. Scrisul său capătă verva acidulară eminesciană când în vizor îi pică oportuniștii progresismului cu „umanitarismul găunos care combate naționalismul, dragostea de neam și de patrie" sau când se referă la conjuncturiștii módelor demitizante antinaționale cu snobismele lor elitiste, cu desconsiderările ori chiar cu ura lor înverșunată față de tot ce ține de fondul străvechi românesc. Aceștia, ca „agenți ai disoluției", purtători ai ideilor denigratoare, anarhizante, ai bășcăliilor calomniatoare și contestărilor de-

[1] Istoric, istoric literar, publicist, doctor, profesor universitar, redactor-șef al revistei ieșene „Convorbiri literare".

preciative cu efect dezagregant, sunt invocați mereu și puși la stâlpul infamiei cu orice gând luminos, cu orice reflecție încărcată de sens roditor, cu orice inițiativă sau faptă de împlinire a ființei naționale regăsite în cărțile și în acțiunile unor „oameni care au fost", ca să folosesc expresia lui Iorga, ale unor personalități notorii ale trecutului sau ale unor figuri uitate pe nedrept. Într-o recenzie la o carte a lui Lucian Boia, cel „care chinuie istoria României de decenii bune", Mircea Platon scrie: „Națiunea, ca și omul, este împlinirea unui lung trecut de eforturi, de sacrificii și de devotamente." [1, p. 145]. În replică la ironiile și distorsiunile demitizante ale unei intelighenții asociate cu trendul globalist, corporatist și antinațional, el îndeamnă „la smerenie activă, la lepădare de zădărnicii, la acțiune pe direcții esențiale, deci la recunoașterea – adică implicit și identificarea – liniilor de continuitate ale existenței omului și neamului său" și susține gândul care să nu se piardă în „întunericul zădărniciei", în simulacre și mistificări egolatre, în falsificări de mercenariat, gândul care are drept călăuză **„respectul adevărului duratei lungi a unei societăți"**. „Societatea românească trebuie reașezată pe liniile ei de forță de sus în jos", afirmă el în cartea *Elitele și conștiința națională. De la naționalitatea genetică la personalitatea națională: Despre rolul elitelor în articularea conștiinței naționale*, apărută la Editura „Contemporanul" în 2017 [2]. Reașezarea „de sus în jos" presupune efortul intelectual convergent al unor elite, care „să ajute la structurarea personalității naționale a românilor" și înseamnă „buna noastră așezare în raport cu potențialul identitar, cultural și modelator de acțiune pe care ni l-au lăsat strămoșii".

Axa ontologică și temeiul axiologic al reflecțiilor sale este „națiunea genetică", adunată în jurul instituțiilor străvechi ale tradiției, cristalizate după expresia unui cercetător al conceptelor, Émile Benveniste, „în tehnici și meșteșuguri, în felurile de viață, în realitățile sociale, în procesul vorbirii și al gândirii" [3, p. 10] și ordonată și structurată de *elitele naționale* regăsite în rol de Logos creator de *personalitate națională*. Mircea Platon pune accentul pe pluralul *elite*, afișând o pe deplin justificată lipsă de considerație față de singularul *elită*, pe care o detestă cu un sarcasm mereu egal cu sine și în care deconspiră infatuarea unei intelighenții sterile, care-și asumă doar „sacerdoțiul nimicului", ruptă de „viața, calea și adevărul" națiunii române. „Sunt un «populist» în căutarea «poporului pierdut». – declara el într-un interviu mai vechi acordat lui Silviu Man, inclus în cartea *România profundă* [4]. – Ceea ce trece astăzi la noi drept «populism» nu e decât elitism degenerat. Îmi plac oamenii înrădăcinați în umanitatea din ei, nu cei care manipulează discursuri". Și în continuare, tot acolo citim: „Eu lupt pentru vechea Românie, atâta câtă mai este. Lupt pentru normalitatea pe care o mai descopăr în anumiţi oameni, pentru frumuseţea anumitor străzi vechi (sau sate), pentru Adevărul Bisericii mele Ortodoxe trăit liturgic. Scriu medieval, din fidelitate, din fidelitate faţă de oamenii care m-au format, direct sau prin cărţile lor. Nu sunt fidel unei ideologii. Nu sunt nici măcar un «umanitarist», nu sufăr pentru soarta întregii omeniri odată cu CNN-ul.

Pe mine mă interesează omul normal, omul a cărui normalitate ascunde straturi după straturi de tradiţie. Normalitatea ca adevăr e normalitatea ireductibilă. Or, ceea ce mă interesează e realitatea ireductibilă a omului de caracter". O recenzie a lui Arthur Suciu la două cărți mai vechi, *Cine ne scrie istoria?* și *Conștiința națională și statul reprezentativ* (Editura Timpul, 2007 și 2011), poartă un titlu emblematic – *Mircea Platon și dulcea România* [5]. Scrierile acestui avatar eminescian în postmodernitate (dacă ar fi să-l parafrazez pe Theodor Codreanu), impun o *Dulce Românie* departe de utopiile edulcorate ale unor patriotisme sforăitoare. E o Românie adunată, ca la poetul nostru nepereche, cu „sărăcia, nevoile și neamul", în jurul unor rădăcini, a unor semne de continuitate și rezistență, a unui fond concret, autentic, viu, de umanitate și spiritualitate lucrătoare. Această Românie, demonstrează Mircea Platon într-o carte recentă, o regăsea în creierii Carpaților Calistrat Hogaş, „un om care scormonea munții în căutarea naturii umane necorupte, a straturilor adânci ale românimii" [6].

Devenirile și împlinirile moderne ale acestei Patrii le descoperă autorul nostru într-un proiect de țară complex, organic, bazat pe *rânduială* și *normalitate*, pe care îl desprinde cu migală și cu pasiunea restauratorului de icoane în paginile „Convorbirilor literare", în scrierile și acțiunile pașoptiștilor, ale lui Carol Mihalic de Hodocin, „unul dintre străinii care s-au românizat și au contribuit la propășirea societății românești de la mijlocul secolului al XIX-lea, (…) ctitor și profesor al primei Școli de Arte și Meserii din Moldova (alături de Asachi)", ale lui Panu, Xenopol, Petre S. Aurelian, Iacob Negruzzi, Th. G. Rosetti, T. Burada, D. C. Ollănescu-Ascanio, Petru Th Missir, Nicolae Iorga, Romulus Cândea, Sever Dan, Dan Botta, Mircea Vulcănescu, ajungând chiar, pe urmele „ASTREI", în satul Topa Mică din Transilvania, unde în 1912 a fost zidită o școală cu ajutorul Fondului basarabeanului Vasile Stroiescu, școală absolvită, încoace, de fiul diacului din sat, nimeni altul decât poetul Ioan Alexandru.

Urmărind devenirile unei Românii „de la dregători cu barbă la miniștri", Constanța Vintilă-Chițulescu afirmă într-un studiu istoric de antro-

pologie socială, *Evgheniști, ciocoi, mojici. Despre obrazele primei modernități românești 1750-1860* [7]: „Dacă modernizarea s-ar lega de capitalism și industrializare, atunci acest fenomen s-ar manifesta în societatea românească abia peste un secol” [7, p. 106], ajungând la niște concluzii nici pe departe consolatoare: „societatea românească a veacului al XIX-lea este într-un permanent început (…) se trăiește într-un provizorat continuu, avem de-a face doar cu inițieri și mai deloc cu împliniri ale modernizării” [7, p. 334], peste tot vădindu-se „metehnele „chiverniselei” și ale „cârpelii” [7, p. 335]. Am putea spune că studiul citat se referă doar la Principatele Române de sub Regulamentul Organic. Dar unele din racilele societății românești din prima jumătate a sec. al XIX-lea, pe care autoarea le radiografiază cu o meticulozitate de bisturiu, își au prelungire într-un caragialâc statornic pe tot întinsul secolelor XIX-XX , fiind ușor de remarcat și în cutumele politice și sociale de azi. Cu siguranță, Mircea Platon cunoaște și părțile întunecate ale trecutului, cele scoase la iveală de Constanța Vintilă-Chițulescu și de alți istorici, nu numai sinistrele bezne ale comunismului, pe care, pe bună dreptate, le consideră un flagel al națiunii române. Trebuie însă luate în calcul *mizele* scrisului său pentru a înțelege strategiile de abordare a trecutului, a realităților istorice, a textelor la care se referă, a ideilor și acțiunilor concrete vizate de comentariile cărților sale.

Or, prima răspundere pe care și-o asumă el este una istoriografică. În contra renegărilor cinice și furibunde ale națiunii române, a masochismului și demistificărilor curente deconstructiviste cu aer elitist, Mircea Platon vine cu exemplul unor elite vizionare. Într-un moment hotărâtor al deschiderii poporului nostru către o durată lungă a istoriei sale, cea a modernizării României, acestea au demonstrat o voință pilduitoare de conștiință națională, contribuind la înțelegerea momentului, a sarcinilor ce se impuneau și, în ultimă instanță, la ordonarea și edificarea ființei naționale moderne. Astfel, „mârlănimii genuine și celei intelectuale” actuale, elitei fals conservatoare fluturând zgomotos drapelul „anticomunismului sinecură”, României „fără criterii a ultimelor decenii” autorul contrapune acțiunea „pe direcții esențiale” a unor elite autentic conservatoare, o Românie ridicată *printr-un proiect convergent de țară* dintr-un potențial identitar genetic cu instituții și structuri mentale feudale la înălțimea unei națiuni moderne. Așadar, mizei istoriografice, care țintește sterilitatea nocivă a pseudo-elitei postdecembriste, i se adaugă lecția de viitor pentru România. Accentul este pus pe energia pozitivă, revigoratoare a *gândului roditor*, a *ideilor ce se închează într-o conștiință națională* constructivă. Se scoate în relief importanța faptelor concrete și efortul conjugat al unor elite organice, care se înscriu în normalitatea unui naționalism al răspunderii, exigenței și competenței. E normalitatea pe care Mircea Platon o preferă înaintea oricăror ifose elitiste, înaintea, scrie el, „elitelor improvizate, care se autolegitimează ideologic prin sincronism facil”. În același interviu acordat lui Silviu Man el declara: „Pe mine mă interesează omul normal, *omul al cărui normalitate ascunde straturi după straturi de tradiție* (subl. n. – A.Ț.)”. „Straturilor de tradiție” li se alătură și încercările de racordare a domeniilor de activitate curente „la forțele vii ale neamului”, după cum citim în prefața la volumul *Corpus Convorbiri literare: Prelecțiuni* [8]. E o pledoarie pentru omul autentic așezat într-o rânduială probată de tradiție, lucrând în spiritul acesteia, dar, neapărat, cu conștiința devenirilor ei prezente și viitoare. În el se sprijină națiunea, cu eforturile sale își susține și își asigură continuitatea în timp.

Nu întâmplător, primul semn care anunță intrarea națiunii române în modernitate ține de dignitate, deslușită simbolic de Mircea Platon într-o remarcă a lui Alecu Russo din *Studie moldovană* despre schimbarea costumului: „Ideea și progresul au eșit din coada fracului și din buzunarul jiletcii [...]. Prefacerea hainilor au prefăcut de îndată condițiile sociale a lumii noastre, precum și relațiile familiei [...]. fracul a introdus dignitatea, pantalonii au silit oamenii a-și măsura coloveranțiile celor de la care aștepta vr'un folos”. E o verticalizare căreia autorul „Elitelor…” îi găsește pe parcurs o multitudine de manifestări și semnificații. E vorba de „recuperarea istoriografică a trecutului românesc și crearea unui sistem de economie simbolică legând organic cultura populară de cea a elitelor naționale”, de intrare în joc a ideilor și instituțiilor „capabile să articuleze națiunea română pe baza unui proiect coerent și realist de dezvoltare organică”, de evitare, prin lucrarea spiritului critic al „Convorbirilor”, a fundăturilor „unor patriotisme vetuste sau internaționalisme provinciale”. La mijloc e și un „realism național”, care impune în învățământ „ideea de rânduială, de lege, de criterii solide” și conceperea construcției culturale a României „ca pe un proiect pe termen foarte lung”. Un proiect, care deja la un deceniu de la proclamarea Independenței face să se vorbească de România ca „factor de civilizație în Orient” și care s-a desfășurat pe o întindere de timp a câtorva generații, până la tragicul colaps comunist. Din realismul național al convorbiriștilor a ieșit „sămănătorismul sau tradiționalismul literar și naționalismul economic”. În acest proces continuu de articulare a conștiinței naționale și construcție națională Mircea Platon îi descoperă un rol important

lui Alexandru Vlahuță [9], „omul care face legătura între generația „Junimii" și a „Convorbirilor literare" și marea generație tradiționalistă, creștin-națională, a «Gândirii» interbelice", „cel care a așezat temeliile conceptuale și instituționale ale naționalismului românesc modern", primul critic al fenomenului „moftangiul român", al nulităților – specifică autorul – veșnic nemulțumite de „țara asta". Ușor de ghicit, în categoria acestora se încadrează și „tehnologii" ad hoc în „panificație", gen Adrian Cioflâncă, cu disprețul lor suveran, de proaspeți absolvenți ai Universității de la Sadagura, la adresa aluatului etnic românesc[2], și directorii, încrâncenați, de opinie de felul lui Vladimir Tismăneanu, care nu a găsit la adresa susținătorilor Referendumului despre familie decât aceste sarcasme fățiș românofobe: „popi fundamentaliști, neanderthalieni, obscurantiști, vetuști, misticoizi, neolegionari, naționaliști decerebrați (…) tot ce este mai obscurantist, mai perimat, mai vetust, mai anacronic, mai prăfuit în România de azi" [10].

Subliniind repetat rolul ideilor și instituțiilor în structurarea personalității naționale, Mircea Platon e împotriva atitudinii fataliste față de cursul nestrămutat al istoriei și față de crizele ei. „Așteptăm, scrie el cu reproș, ca lumea simulacrelor din jurul nostru să se ordoneze de la sine". Opțiunea sa este o națiune cu linii de forță clar definite și cu vectori de continuitate stabili, indestructibili, lucru posibil numai într-o interdependență strânsă a elitelor cu o etică superioară a responsabilității, cu demnitatea raportării lor la idealurile naționale: „Locuim în această continuitate, suntem deja așezați în ea. Trebuie doar să o recunoaștem și să ne punem la lucru în lumina ei." Aici nu este de ajuns numai profesionalismul. Mai ales când e vorba de elitele politice. „A conduce o țară nu presupune doar pricepere, ci curajul de a înfrunta anumite pericole și tăria de a respinge anumite momeli", notează autorul pe marginea unui text a lui Petru Th. Missir. Urmărind și urmând „adevărurile de viață" ale țării, valorile ei, elitele contribuie la „crearea" națiunii. „Națiunea română a fost «creată», dar nu născocită" precum susține Boia. Și, așa cum se întâmplă adesea la Mircea Platon, textul său capătă în adânc o tonalitate incendiar-patetică: „Românii nu sunt o scornire a istoriei moderne, un banc al marilor puteri. Națiunea română a fost «creată» în sensul că a fost împroprietărită funciar și lingvistic, s-au codificat și s-au canonizat pământul și limba pe care le lucrase poporul atâtea veacuri". E un patos care vizează, ca țintă, prezentul cu preeminența altei etici decât cea a națională, a elitelor trecutului: „În genere, se pune mare preț pe „ideologia" naționalistă a secolului al XIX-lea și pe importul de ideologie naționalistă din apus în Țările Române/România. Părerea mea e că naționalismul secolului al XIX-lea e un *habitus* al unor elite – economice, aristocratice, intelectuale, și era epoca în care aceste tipuri de elite coincideau – pământene, care simțeau/știau că România e a lor în sens patrimonial al cuvântului: adică și ca moștenire din părinți, și ca proprietate pe care o vor lăsa copiilor. Patriotismul sau naționalismul românesc din secolul al XIX-lea era reflexul natural al unei elite care știa că a locuit, locuiește și va locui în România. (...) Criza patriotismului în ziua de azi e reflexul faptului că suntem conduși de o elită care nu simte că a locuit, locuiește și va locui în România: e o elită care e fie rezultatul unui import relativ recent (în anii '40-'50), fie al unei ascensiuni social-economice foarte recente a unei elite economice alcătuite din oameni care, ieșiți din zonele de subsol ale societății românești, nu simt că au moștenit România și că o vor lăsa moștenire urmașilor. Interlopii trăiesc pe fugă, provizoriu, în interval. **Au o etică a intervalului, nu a permanenței**."

Există un termen uzual în istoriografia actuală, cel al „trecutului incert", care, înaintea trecutului problematic, trimite, mai degrabă, la fluidizările unui prezent ambiguu, cu tot mai puține certitudini și cu pornirea expresă de a retrage accentul de la sensul lucrurilor și a-l muta pe interpretarea și pe semnificațiile lor. Semnificații aflate mereu într-un proces sprinten de multiplicare dezordonată și de volatilizare până la vacuitate. Mircea Platon este scormonitorul *certitudinilor* trecutului, a certitudinilor având o axă ontologică indestructibilă – ***națiunea română*** cu datele tradiției și cu înnoirile ei modernizatoare în lucrarea pe verticală și pe orizontală a elitelor ei. Istoria pentru el nu e nici pe departe o seacă înșiruire în timp de nume, întâmplări, evenimente, ci un continuum viu al națiunii în devenire, o dispută înfrigurată în interiorul ei de căutări, opțiuni, posibilități, cu închideri și deschideri de orizonturi, confruntări acerbe și momente de apatie, eșecuri și înfăptuiri remarcabile. În cadrul

[2] „Poporul român este un cozonac, scrie el într-un editorial din „Monitorul" din 1998. – Faceți un aluat romano-getodac și înmuiați-l cu puțină zeamă slavă. Adăugați „nenorocul" și „vicisitudinile istoriei", dar și mirodenii precum vitejia, cinstea și determinarea. Lăsați la dospit cu drojdie orientală. După ce aluatul devine gogonat, puneți-l în tăvi anume construite de ciobanii din spațiul mioritic. În fine, băgați tăvile la focul dragostei de țară și veți vedea că iese o minunăție de popor: chiar poporul român. Când veți consuma produsul în școli veți găsi o stafidă mai arătoasă: este Mircea cel Bătrân (nefericitul, trebuie să dea seamă și pentru istoria care s-a consumat după moartea sa). O felie de cozonac echivalează cu o clipă din creația poetică a lui Eminescu".

acestei mişcări „naturale" a istoriei autorul este interesat de resorturile ei teleologice: idei şi proiecte de dezvoltare, programe şi activităţi concrete, scopuri şi obiective, finalităţi, strategii şi mecanisme, structuri, instituţii etc. Identificate în gândul roditor sau acţiunea memorabilă ale unor oameni concreţi, „oameni care au fost", ale elitelor naţionale, toate acestea poartă proba *sigură* a unui efect pozitiv, de durată. Astfel, certitudinile unei istorii trecute, în care binele nu este întâmplător şi răul nu este inevitabil, devin în demonstraţiile lui Mircea Platon certitudini pentru România viitorului.

BIBLIOGRAFIE

1. Platon M. Dând târcoale Marii Uniri de la 1918: cu Donuts şi Soda Pops. În: Convorbiri literare, 2018, nr. 9 (273), p. 142-147.

2. Platon M. Elitele şi conştiinţa naţională. Bucureşti: Contemporanul, 2017. 418 p.

3. Benveniste É. Vocabularul instituţiilor indo-europene. Bucureşti: Paideia, 2005, vol. 1.

4. Hurduzeu O., Platon M. A treia forţă: România profundă. Bucureşti: Logos, 2008. 367 p.

5. [on-line] http://adevarul.ro/cultura/carti/mircea-platon-dulcea-romanie-1_55a89b3df5eaafab2ca65fa0/index.html

6. Platon M. Geografie şi conştiinţă naţională. Bucureşti: Ideea Europeană, 2018. 226 p.

7. Vintilă-Chiţulescu Constanţa. Evghenişti, ciocoi, mojici. Despre obrazele primei modernităţi româneşti 1750–1860. Bucureşti: Humanitas, 2013. 354 p.

8. Platon M. „Formele fără fond" şi ideea naţională. [on-line] https://www.contemporanul.ro/polemice/formele-fara-fond-si-ideea-nationala.html?fbclid=IwAR0Eqfyqahb686KQRYGkZ3HUNYV-2X3xBM_KkmZL1GRQStcvUOcOJ3c-oRE

9. Vlahuţă A. Primul şi ultimul, volum îngrijit şi prefaţat de M. Platon. Iaşi: Timpul, 2019. 587 p.

10. Apud [on-line] https://www.activenews.ro/stiri/Coincidenta-Tismaneanu-si-Oisteanu-urmasii-agentilor-NKVD-pasaportati-in-Romania-ponegresc-in-stil-bolsevic-sustinatorii-Referendumului-%E2%80%9Epopi-fundamentalisti-neanderthalieni-obscurantisti-vetusti-misticoizi-neolegionari-nationalisti-decerebrati-152871

Andrei Mudrea. *Eclipsă.* 1988. u. c. 100 × 100 cm

ACTELE DE VORBIRE DIRECTIVE: FORŢA ILOCUŢIONARĂ ŞI MĂRCILE LOR DE CODIFICARE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

10.5281/zenodo.3525132

Doctor în filologie, profesor universitar **Elena CONSTANTINOVICI**
e-mail: elcon23@yahoo.com
Institutul de Filologie Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu"

THE DIRECTIVE SPEECH ACTS: THE ILLOCUTIONARY FORCE AND THEIR CODING MARKS IN THE ROMANIAN LANGUAGE

Summary. The article deals with the problem of two speech acts directive (demand end order) in terms of their illocutionary force and the means of expression this acts in Romanian. Defined as speech acts those render the transmitter to determine the receiver to make a specific action, the speech acts in question are different from other in that the transmitter has a higher status and benefits from the result of the action, and the receiver reserves the right to refuse the action. The article identifies the structure of this speech acts and their coding marks in the language.

Keywords: speech act, illocutionary force, illocutionary intent, transmitter, receiver, level of involvement.

Rezumat: Articolul tratează problema a două acte de vorbire directive (cerere și ordin) din perspectiva forței lor ilocuționare și a mijloacelor de exprimare a acestor acte de vorbire în limba română. Definite ca acte de vorbire care redau încercarea locutorului de a-l determina pe alocutor să facă o anumită acțiune, actele de vorbire respective se deosebesc de altele prin faptul că emițătorul are un statut superior și beneficiază de rezultatul acțiunii, iar receptorul își rezervă dreptul de a refuza acțiunea. În articol sunt identificate structura acestor acte de vorbire și mărcile de codificare a lor în limbă.

Cuvinte-cheie: acte de vorbire, forță ilocuționară, intenție ilocuționară, locutor, alocutor, nivel de implicare.

Actele directive (cunoscute și sub denumirea de acte exercitive sau acte de control) figurează în lista tuturor clasificărilor existente. Sunt definite ca acte care exprimă încercarea locutorului de a-l determina pe alocutor să facă o anumită acţiune. S-a relevat că la performarea acestui tip de acte locutorul, având un statut superior, beneficiază de rezultatul acțiunii, iar alocutorului i se rezervă dreptul de a refuza acțiunea respectivă [1, p. 331]. Se încadrează în acest tip acte de vorbire ca: *ordin, rugăminte, cerere, invitație, sfat, întrebare* etc. Înainte de a trece nemijlocit la mărcile acestui tip de acte, e necesar să punctăm câteva repere investigaţionale pentru a facilita demersul nostru argumentativ.

Constituind unul dintre capitolele pragmaticii, teoria actelor de vorbire a contribuit esențial la reconsiderarea postulatului conform căruia scopul principal al limbajului este acela de a descrie lumea, iar enunțurile (cu excepția celor imperative și a celor interogative) trebuie evaluate ca adevărate (dacă descriu un fapt real) sau false (dacă nu se referă la un fapt care s-a întâmplat în lume). După cum s-a subliniat în literatura de specialitate, „John Austin pleacă de la o constatare simplă: numeroase fraze, care „nu sunt nici intrebări, nici fraze imperative și nici exclamații, nu descriu de fapt nimic și nu pot fi evaluate drept adevărate sau false. Nu numai că ele nu se utilizează pentru descrierea realităţii, dar ele se folosesc de fapt pentru modificarea acesteia: ele nu spun nimic despre starea prezentă sau trecută a lumii, ci schimbă sau încearcă să schimbe lumea" [2, p. 22-23].

Fenomenul pe care John Austin l-a numit *iluzie descriptivă* nu poate constitui nici pe departe scopul fundamental al limbajului. „A vorbi înseamnă a face, altfel spus, cuvintele sunt parte a faptelor [3, p. 1002]. Într-un enunț ca *Îți ordon să faci ordine în casă!* emițătorul vrea să schimbe starea de fapt a situației: să treacă de la dezordine la ordine. Enunțuri de tipul acesta nu mai pot fi evaluate ca adevărate sau false. Dar nici nu sunt „imposibil de evaluat: evaluarea lor se face în termeni de reușită sau de eşec" [idem, p. 23]. Dacă receptorul mesajului va accepta ordinul, atunci enunțul va fi calificat ca reuşit, iar dacă nu-l va accepta, invocând un oarecare motiv (lipsă de timp, durere de cap, lene etc.), atunci enunțul va fi calificat ca eşec.

Pe parcursul cercetărilor, s-a ajuns la concluzia că *forța ilocuționară* este pilonul pe care se fundamentează teoria actelor de limbaj. Acest concept cuprinde *intenția ilocuționară* a vorbitorului, precum și anumite efecte pe care le implică ascultătorul. S-a menționat în

Tabelul 1

Tipuri de acte de vorbire: asertivele și directivele

Aspectele urmărite	Actele de vorbire asertive	Actele de vorbire directive
Scopul ilocuționar Referința Starea psihologică Conținutul propozițional	Descrierea unui fapt Cuvânt-lume Credința emițătorului O propoziție ce exprimă acțiuni și fapte reale	Realizarea unei acțiuni viitoare Lume-cuvânt Dorința emițătorului O propoziție ce exprimă acțiuni dorite

literatura de specialitate că, „deși marcat de intenţionalitate, actul de limbaj nu reprezintă un act decât cu acceptarea ca atare a Celuilalt (receptorului implicat activ în construirea schimbului). Reacţia sa va fi preluată, acceptată sau corectată de co-enunţător și astfel apare posibilitatea derulării pe mai departe a schimbului" [4, p. 45].

De exemplu, o rugăminte și un ordin au aceeași intenție ilocuționară, fiindcă ambele sunt încercări de a-l determina pe ascultător să facă ceva, dar ele pot avea forțe ilocuționare diferite în funcție de nivelul de implicare (pozitivă sau negativă) a ascultătorului [5]. Deci nu doar intenția vorbitorului contează. E necesară și concentrarea pe interpretarea pe care i-o dă actului de vorbire performat ascultătorul, adică Celălalt.

Așadar, pentru a descrie un act de vorbire e necesar să se țină cont, în primul rând, de următoarele aspecte:

1. Intenţia sau scopul ilocuționar al unui act de vorbire este realizarea a ceea ce se dorește a se obține prin emiterea enunțului respectiv: scopul emiterii unui ordin este realizarea lui, scopul promisiunii este „asumarea de către vorbitor a obligației de a face" ceea ce a promis. În acest caz, e foarte importantă recunoașterea de către interlocutor a intenției de comunicare. De exemplu, Daniela Rovența-Frumușani, referindu-se la enunțul *Un câine mare e în spatele tău*, subliniază că pentru interpretarea corectă a enunțului, interlocutorul trebuie să cunoască intenția emițătorului, dacă este vorba de o informare despre prezența acelui câine sau de un avertisment privind un pericol iminent [6].

2. Referința sau potrivirea cuvintelor cu lumea: un act asertiv trebuie să reflecte realitatea cu o potrivire maximă, în schimb, printr-un act directiv se dorește modificarea realității.

3. Stările psihologice exprimate: scopul ilocuționar al oricărui act de vorbire include atitudinile, sentimentele vorbitorului față de cele exprimate. Astfel, după cum s-a remarcat în lucrările de specialitate, „*încrederea* s-ar asocia cu aserțiunile, remarcile, postulatele, deducţiile sau declaraţiile, *dorința*, cu ordinele, rugăminţile, îndemnurile, rugăciunile, iar *plăcerea*, cu felicitările, urările sau saluturile" (idem).

4) conținutul propozițional care indică natura actului de limbaj (o propoziție asertivă sau una ce vizează acțiuni așteptate de la locutor etc.)

În funcție de aceste 4 aspecte, cele 5 tipuri de acte de limbaj se deosebesc clar între ele. Pentru a demonstra acest lucru am ales două tipuri de acte de vorbire: **asertivele** și **directivele** (tabelul 1).

Revenind la cele discutate de noi la începutul prezentării de față, se poate observa că *forța ilocuționară* este într-adevăr pilonul pe care se fundamentează teoria actelor de limbaj. Acest concept cuprinde *intenția ilocuționară* a vorbitorului și anumite efecte pe care le implică ascultătorul pornind de la starea sa psihologică în momentul emiterii actului de vorbire respectiv.

Trecând la tema propriu-zisă a studiului de față, este de remarcat faptul că actele de vorbire directive sunt performate pentru a exprimă cererea imperativă a vorbitorului adresată unui receptor cu scopul de a-l determina pe acesta din urmă să facă o anumită acțiune.

Structura actelor de vorbire directive este:

- scop ilocuționar – realizarea unei acțiuni viitoare de către ascultător;
- referința: cuvântul creează lumea dorită de locutori;
- stare psihologică: dorința ascultătorului de a realiza sau nu cele performate de vorbitor;
- conținutul propozițional: vizează o acțiune viitoare a ascultătorului.

Descifrând această structură, Elena Bonta menționează următoarele: directive sunt „actele care îl ajută pe locutor să determine interlocutorul să efectueze o acțiune; (…) se încearcă o adaptare a lumii la cuvânt; conţinutul propoziţional este o acțiune viitoare a locutorului, iar starea psihologică exprimată este cea care corespunde dorinţei locutorului" [4, p. 48].

Primul lucru de care trebuie ținut cont în legătură cu actele directive este caracterul lor amenințător care se remarcă mai accentuat decât în cazul altor tipuri de acte. Chiar dacă unele acte directive, cum ar fi invitația sau sfatul „lasă receptorului posibilitatea unei opțiuni" [idem, p. 53], ele sunt amenințătoare pentru interlocutor. Nu mai vorbim de ordin, care este de obicei emis de o autoritate, ceea ce exclude de

cele mai multe ori eschivarea de la transpunerea lui în fapt. La performarea actelor directive un rol important îl are politețea. Răspunsurile așteptate pot fi pozitive, negative sau indecise și în funcție de nivelul atitudinii de deferență la polul emiterii unui act directiv concret.

Actele de vorbire directive se realizează prin mijloace specifice actului de vorbire respectiv (în primul rând, prin verbe performative), dar și prin mijloace de limbă nespecifice care redau același conținut propozițional. Materialul ilustrativ pentru cercetarea de față se bazează, în mare parte, pe exemple excerptate din *Ghid român-francez al actelor de vorbire* de Andrei Gancz [7], Marie-Claude Frachon, Margareta Gancz [8], precum și din alte studii cu obiectiv similar.

Astfel, performând un act de vorbire cum este **cererea sau rugămintea**, „vorbitorul încearcă să-l determine pe destinatar să facă ceva pentru el sau să-i dea ceva" [7, p. 91-104]. Mărcile acestui act de vorbire se clasifică în funcție de tipul cererii – politicoasă, nepoliticoasă, insistentă, neutră.

Astfel, o *cerere politicoasă* se exprimă prin:

Propoziții enunțiative, construite cu:

▪ verbul a *ruga* + enunțul care redă conținutul rugăminții, construit cu verbe la modul imperativ: *Dă-mi, te rog, puțin zahăr. Împrumută-mi ziarul, te rog*. Însoțirea cererii de formule de politețe atenuează caracterul amenințător al acestui act de limbaj;

▪ verbul *a avea* la modul condițional + *rugăminte* + enunțul care redă conținutul cererii, adică îndemnul de a face ceva, construit cu verbe la indicativ prezent*: Aș avea o rugăminte / o mare rugăminte la dvs.: Ajută-mă să repar mașina. Aș avea o rugăminte: Dă-mi pace!;*

▪ verbul *a vrea* la modul condițional + verbul *a ruga* la conjunctiv + enunțul care redă conținutul cererii, construit cu verbe la modul conjunctiv: *Aș vrea să vă rog să faceți liniște. Aș vrea să te rog să mă lași în pace.*;

▪ expresii specifice construite cu verbul *a fi* la modul imperativ sau condițional + enunțul care redă conținutul cererii, construit cu verbe la modul indicativ sau condițional: *Fii drăguț / amabil (așa de drăguț/ amabil) și citește încă o dată textul. Ar fi foarte drăguț din partea ta, dacă ai vorbi cu el.* Intervine aici flatarea interlocutorului ca tehnică de atenuare a caracterului amenințător (Ştiu că eşti totdeauna drăguță și nu refuzi pe nimeni, vorbeşte cu directorul despre proiectul nostru.);

▪ expresiile *Îmi pare rău că deranjez / Scuzați că vă deranjez / Scuzați de deranj/Scuzați-mă pentru deranj* + enunțul care redă conținutul cererii construit cu verbe la condițional: *Îmi pare rău că vă deranjez, dar aș avea nevoie de o explicație. Scuzați de deranj, dar aș avea nevoie de o explicație.* Utilizarea scuzei constituie una dintre tehnicile de atenuare a caracterului amenințător la performarea cererii.

Propoziții interogative, construite cu:

▪ verbul *a ruga* la modul indicativ + enunțul care redă conținutul rugăminții, construit cu verbe la indicativ prezent sau conjunctiv: Îmi dai o ceașca de cafea, te rog? Îmi împrumuți 300 de lei, te rog? Vrei să-mi dai o cafea, te rog?*;*

▪ verbul *a putea* la indicativ prezent sau la condițional + verbul *a ruga* la conjunctiv + enunțul care redă conținutul cererii, construit cu verbe la conjunctiv: *Pot / aș putea să te rog să-mi dai un păhar cu apă*? Utilizarea verbelor modale este o tehnică discursivă pentru a micșora impactul amenințător al cererii.

▪ expresii specifice cu verbul *a fi* la indicativ prezent + enunțul care redă conținutul rugăminții, construit cu verbe la conjunctiv: *Ești atât de bun / drăguț / amabil să mă ajuți? Sunteți atât de bun/amabil/drăguț să mă ajutați?*

3. Propoziții exclamative, construite cu verbul *a ruga* + enunțul care redă conținutul cererii, construit cu verbe la imperativ sau conjunctiv: *Prevină-l, te rog, e în mare pericol! Te rog să-l previi! E in mare pericol!*

Cererea nepoliticoasă se exprimă prin:

▪ Propoziții exclamative, construite cu verbele *a cere, a vrea, a pretinde, a da* la modul imperativ: *Cer o explicație! Pretind să-mi explici ce se întâmplă! Vreau să mă lași în pace! Dă încoace cartea!* Este tipul de cerere care atentează grosolan la fața partenerului de dialog. Pentru a atenua acest impact negativ asupra interlocutorului, emițătorul trebuie să apeleze la una dintre tehnicile de atenuare a caracterului amenințător, însă, dacă acest lucru s-ar întâmpla, cererile de acest tip n-ar mai putea fi încadrate la categoria cereri nepoliticoase.

Cererea neutră se exprimă prin:

▪ Propoziții enunțiative, construite cu:

▪ verbele *a dori, a vrea* la indicativ prezent sau condițional + enunțul care reda conținutul cererii construit cu verbe la conjunctiv sau exprimat printr-un substantiv: *Doresc / aș dori să vă întreb ceva. Vreau / Aș vrea să vă întreb ceva. Aș dori /Aș vrea o cafea.*;

▪ verbul *a cere* la indicativ prezent, forma afirmativă sau negativă + pronumele personal, persoana a 2-a, în cazul dativ + enunțul care redă conținutul cererii, construit cu verbe la conjunctiv sau exprimat printr-un substantiv: *Îți cer doar să mă ajuți / ajutor. Nu-ți cer decât să mă ajuți / ajutor. Tot ce-ți cer este ajutorul.;*

▪ verbul *a trebui,* locuțiunea verbală *a avea nevoie* la condițional + un substantiv care rezumă conținutul cererii: *Mi-ar trebui niște bani. Aș avea nevoie de niște bani / de liniște / de ajutor.*;

▪ propoziție subordonată condițională+enunțul care redă conținutul cererii: *Dacă nu te deranjează prea mult, vorbește cu el. Dacă nu-ți cer prea mult, vorbește cu el. Dacă poți, vorbește cu el.*

2. Propoziții interogative, construite cu:

▪ verbul *a avea* la condițional + enunțul care redă conținutul cererii, construit cu verbe la conjunctiv: *Ai să-mi dai niște bani? Ai cumva să-mi împrumuți niște bani?*;

▪ verbul *a da* la indicativ prezent + pronume personal, pers. a 2-a D + substantive care redau conținutul cererii: *Îmi dai niște bani? Îmi dai o cafea?*;

▪ locuțiunea verbală *a fi de acord* la condițional + enunțul care redă conținutul cererii, construit cu verbe la conjunctiv: *Ai fi de acord să-mi împrumuți niște bani?*;

▪ verbul *a putea* la indicativ prezent sau condițional (forma afirmativă sau negativă) + enunțul care redă conținutul cererii, construit cu verbe la conjunctiv: *Poți / Ai putea să-mi împrumuți niște bani? Nu poți / N-ai putea să-mi împrumuți niște bani?*;

▪ verbul *a deranja* la indicativ prezent sau condițional + enunțul care redă conținutul cererii, construit cu verbe la conjunctiv sau la condițional: *Te deranjează / Te-ar deranja să vorbești cu el? Te-ar deranja, dacă ai vorbi cu el?*

Structura de adâncime a *cererii* poate fi descifrată astfel: dorind ca tu să știi că eu vreau să-mi faci un serviciu, eu îți spun: *Dă-mi o cafea! Închide geamul*! etc. La fel ca și în cazul ordinului, utilizarea mijloacelor de expresie nespecifice pentru performarea unei cereri nu periclitează descifrarea conținutului propozițional al actului directiv – cerere: *Ajutor! Apă! Cafeaua! Cartea! Pastilele mele!*

La performarea unui ***Ordin*** se folosesc următoarele mărci specifice acestui act de limbaj: [6, p. 317-322].

Propozițiile exclamative construite cu verbe performative:

▪ verbul *a ordona* + pronume personal, pers. 2-a + verbe la conjunctiv, al căror sens redă conținutul acțiunii solicitate: *Îți ordon să duci cărțile la bibliotecă. Vă ordon să plecați imediat!*;

▪ verbe la imperativ, al căror sens redă conținutul acțiunii solicitate: *Învață poezia! Duceți cărțile la bibliotecă! Pleacă de aici! Ieși afară! Lasă vorba!*;

▪ verbe la imperativ, însoțite de expresii care intensifică solicitarea: *Învață poezia, auzi?! Duceți cărțile la biblioteca, de nu, mă supăr! Ieși afară, dacă îți spun! Lasă vorba, nu-ți mai spun/zic încă o dată! Cumpără pâine, nu uita! Ieși afară până nu mă supăr! Îți cer insistent, învață poezia!*;

▪ verbul *a trebui* + verbe la conjunctiv, al căror sens redă conținutul acțiunii solicitate: *Trebuie să înveți poezia! Trebuie să faci curat în casă! Trebuie să faci cumpărăturile!*;

▪ verbe la imperativ, al căror sens exprimă conținutul acțiunii solicitate + expresii care exprimă urgentarea îndeplinirii ordinului: *Pleacă imediat! Mătură curtea! Trimite corespondența neîntârziat / fără întârziere! Du-te! Repede!*;

▪ verbul *a spune* + pronume personale, persoana 2-a + verbe la conjunctiv sau imperativ al căror sens redă conținutul acțiunii: *Ți-am spus de nu știu câte ori să mături curtea! Îți spun acum: învață poezia!*;

▪ verbele *a vrea / a vedea* + verbe la conjunctiv al căror sens redau conținutul acțiunii: *Vreau să înveți poezia! Vezi să faci toate cumpărăturile!*;

▪ verbe la modul indicativ, timpul viitor, al căror sens exprimă conținutul acțiunii solicitate: *Veți duce mesajul acesta! Vei învăța poezia chiar acum!*

Propoziții enunțiative și interogative, construite cu:

▪ expresii care exprimă solicitarea + verbe la conjunctiv al căror sens redau conținutul acțiunii solicitate: *Vă dau sarcina să expediați corespondența. Uite ce ai /e de făcut: să expediezi / expediați corespondența. Tot ce ai de făcut e să expediezi corespondența.*;

▪ verbul *a vrea* + verbe la conjunctiv al căror sens redă conținutul acțiunii: *Vrei să duci gunoiul? Vreți să plecați de aici? Vreți să faceți liniște?*

Acceptarea clară a unui ordin poate fi exprimată prin:

1. Propoziții enunțiative, construite cu:

▪ o propoziție circumstanțială condițională + verbul *a face: Dacă e necesar / e nevoie, o fac. Dacă insiști, fac. Daca spui / zici tu, fac. Dacă vrei /dorești, o fac. Dacă trebuie, fac.*;

▪ o propoziție circumstanțială condițională +adverbul *atunci + verbele a face, a se duce: Dacă așa stau lucrurile, atunci o fac. Dacă așa e povestea/treaba, atunci o fac. Dacă ții morțiș, atunci mă duc.*;

▪ adverbul *bine* + verbele *a face, a se duce* la indicativ prezent: *Bine, fac. Bine, mă duc.* Sau repetat: *Bine. Bine.*;

▪ verbul *a fi* la forma de conjunctiv amputat: *Fie cum vrei / cum dorești.*

Acceptarea neutră a unui ordin poate fi exprimată prin:

Propoziții enunțiative construite cu:

▪ verbele *a auzi, a înțelege* la modul indicativ, prezent, perfectul compus/ viitor: *Aud. Am auzit. Am înțeles. Am să o fac neapărat /negreșit/ sigur*;

▪ verbele *a face, a remarca* la diateza impersonală (prezent și trecut): *Se face. Se face imediat/repede. S-a făcut! S-a remarcat!*;

▪ adverbul *bine* + formule ca: *de acord, O.K.: Bine, de acord. Bine, O.K.*

Respingerea categorică a unui ordin poate fi exprimată prin:

Propoziții exclamative, construite cu:

- verbe la forma negativă al căror sens redă negarea executării acțiunii solicitate: *Nu mai fac eu așa ceva! N-aș suporta asta /așa ceva! Nu mai fac niciodată așa ceva! Nu primesc ordine de la nimeni/ de la tine!*;
- forma eliptică a propoziției enunțiative cu predicatul exprimat prin verbele *a face, a executa: Eu nu!*

Propoziție interogativă construita cu:

- pronumele interogativ *ce* + o propoziție interogativă: *Ce? Mă vezi pe mine făcând asta?*;
- formula. *Tu îți bați joc de mine?*

Respingerea neutră a unui ordin poate fi exprimată prin:

1. Propoziție enunțiativă la forma negativă: *Nu văd cum s-ar putea face asta! Nu mă forța!*
2. Pronumele demonstrativ *asta* + adverbul *foarte* + adjectivele: *periculos /primejdios, riscant: Asta e foarte periculos. Asta e foarte riscant.*

Structura de profunzime a actului de vorbire Ordin se descifrează astfel: dorind ca tu să stii că eu vreau să realizezi o acțiune, îți spun: *Îți ordon să taci! Părăsiți încăperea! Fugiți mai repede!* etc. Chiar dacă în structura de suprafață se utilizează elemente nespecifice de exprimare a ordinului: *Liniște! Plecarea! Îmbarcarea! Executarea! Foc! Cutremur!* etc. conținutul propozițional poate fi descifrat cu ușurință.

În concluzie, pentru performarea adecvată a actelor de vorbire în general și a celor directive, în special, este foarte importantă descifrarea corectă a **forței lor ilocuționare**. Aceasta înseamnă descoperirea **intenției vorbitorului**, **a referinței** actului respectiv, **a stării psihologice** a ascultătorului și a **conținutului propozițional** al actului de vorbire. Fiecare act de vorbire are mărci specifice și nespecifice. Nu trebuie scăpat din vedere și faptul că nu doar intenția vorbitorului contează. E necesară și interpretarea pe care i-o dă ascultătorul actului de vorbire performat. În funcție de acest fapt, actele de vorbire pot fi calificate ca fiind o reușită sau un eșec.

BIBLIOGRAFIE

1. Adina I. Velea. Acte de vorbire directive în mediul academic românesc: strategii discursive și lingvistice. [online] http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/V947/pdf (vizitat la 27.11.2018).
2. Nașterea pragmaticii. [online] www.scritub.com/sociologie/.../Nasterea-pragmaticii9362435.php 9 (vizitat la 11.10.2019).
3. Mey J. Concise encyclopedia of pragmatics, second edition. Denmark, Elsevier Ltd., 2009. 1180 p.
4. Bonta Elena. Mărci ilocuționare în conversația de zi cu zi. În: ROSL IR, nr. 2, 2006, p. 43-66.
5. Analiza actelor de vorbire în discurs. [online] http://www.rasfoiesc.com/business/marketing/comunicare/ANALIZA-ACTELOR-DE-DISCURS61. pph (vizitat la 12.10.2019).
6. Pîrvu Lucia. Actele de vorbire în concepția Danielei Roventa-Frumușani. [online] https://ro.scribd.com/doc/58497210/Actele-de-vorbire (vizitat la 09.10.2015).
7. Gancz A., Frachon Marie-Claude, Gancz Margareta, Ghid român-francez al actelor de vorbire, București: Corint, 1999. 495 p.
8. Moldovan Victoria, Pop Liana, Uricaru Lucia. Nivel prag pentru învățarea limbii române ca limbă străină, 2002. 392 p.

Andrei Mudrea. *Parada Planetelor*. 2018, t. a. p. 80 × 200 cm

TEHNICI ȘI STRATEGII DE TRADUCERE ÎN VERSIUNILE ROMÂNEȘTI ALE ROMANULUI *MAESTRUL ȘI MARGARETA* DE MIHAIL BULGAKOV

10.5281/zenodo.3525136

Doctor habilitat în filologie, conferențiar cercetător **Inga DRUȚĂ**
e-mail: idruta@yahoo.fr
Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu"

TRANSLATION TECHNIQUES AND STRATEGIES IN THE ROMANIAN VERSIONS OF THE *MASTER AND MARGARITA* NOVEL BY MIKHAIL BULGAKOV

Summary. A literary translation is evaluated according to several criteria: equivalence of meaning, transposition of all levels of the text (lexical, semiotic, cultural, stylistic), fidelity, rendering the intention of the text, following the same effect that the original produces. The paper analyzes, according to the criteria mentioned, the Romanian version of the novel *Master and Margareta* by Mikhail Bulgakov made by Natalia Radovici (1972).

Keywords: translation, equivalence, interpretation, fidelity, contextual disambiguation.

Rezumat. O traducere literară se evaluează conform mai multor criterii: echivalența semnificației, transpunerea tuturor nivelurilor textului (lexical, semiotic, cultural, stilistic), fidelitatea, redarea *intenției textului*, urmărirea aceluiași efect pe care îl produce originalul. În lucrare se analizează, potrivit criteriilor enunțate, versiunea în română a romanului *Maestrul și Margareta* de Mihail Bulgakov realizată de Natalia Radovici (1972).

Cuvinte-cheie: traducere, echivalență, interpretare, fidelitate, dezambiguizare contextuală.

În evaluarea traducerilor literare, se invocă frecvent fidelitatea ca un criteriu esențial de calitate. Potrivit lui Umberto Eco însă, fidelitatea traducerilor „nu reprezintă un criteriu care conduce la unica traducere acceptabilă (…). Fidelitatea este mai degrabă tendința de a crede că traducerea e mereu posibilă dacă textul-sursă a fost interpretat cu o pătimașă complicitate, este datoria de a identifica ceea ce constituie pentru noi sensul profund al textului și capacitatea de a negocia, în orice clipă, soluția care ne pare mai corectă" [1, p. 367].

Ideea centrală a lucrării lui Umberto Eco *A spune cam același lucru* [1] este că orice traducere literară stă sub semnul *negocierii*: „Traducătorul trebuie să negocieze cu fantoma unui autor adeseori dispărut, cu prezența copleșitoare a textului-sursă, cu imaginea încă nedeterminată a cititorului pentru care traduce (și pe care traducătorul trebuie să-l *creeze*, așa cum orice Autor își construiește propriul Cititor Model)" [1, p. 348]. Prin urmare, sub semnul negocierii stau și alte criterii de apreciere a unei traduceri literare: echivalența semnificației, transpunerea tuturor nivelurilor textului (lexical, semiotic, cultural, stilistic), redarea *intenției textului*, ritmul descriptiv, urmărirea aceluiași efect pe care îl produce originalul.

În cele ce urmează, vom pune în discuție versiunea în română a romanului *Maestrul și Margareta* de Mihail Bulgakov semnată de Natalia Radovici (Polirom, 2014 – apărută pentru prima dată în 1972, la Minerva) din perspectiva criteriilor enunțate, iar pentru comparație, vom apela și la traducerea realizată de Vsevolod Ciornei (Cartier, 2002). Nu ne vom referi aici la numele proprii și la cultureme, deoarece le-am abordat într-o altă lucrare [2].

Echivalența. Echivalența este o tehnică de traducere prin care se obține corespondența de semnificație nu prin transpunerea literală a mesajului din limba-sursă, ci prin identificarea unor mijloace de expresie din limba-țintă care au același sens și care urmăresc același efect pe care îl produce originalul. Se utilizează în special în cazul unor metafore, comparații, expresii idiomatice, eliptice sau aluzive, jocuri de cuvinte. Prima frază a romanului: „*Однажды весною, в час небывало жаркого заката*, в Москве, на Патриарших прудах, появились два гражданина" a fost echivalată de Natalia Radovici astfel: „*La ceasul unui amurg învăpăiat de primăvară*, la Moscova, în parcul Patriarșie prudî, își făcură apariția doi cetățeni" (p. 7). Vsevolod Ciornei transpune secvența literal: „*Într-o bună zi de primăvară, la ora unui asfințit de soare nemaipomenit de torid*, la Moscova, la Lacurile Patriarhiei, și-au făcut apariția doi cetățeni" (p. 7). Ambele traduceri reproduc fidel sensul frazei, însă prima versiune este mai expresivă și mai apropiată de intenția autorului sub

aspect lexical şi stilistic: *ceasul unui amurg învăpăiat/ час небывало жаркого заката*, pe când în *ora unui asfințit de soare nemaipomenit de torid* neologismele *ora* și *torid* distonează în text, iar ritmul descriptiv este perturbat.

Natalia Radovici recurge cu măiestrie la echivalență și în alte cazuri: „Кроме того, Берлиоза охватил *необоснованный*, но столь сильный страх, что ему захотелось тотчас же бежать с Патриарших *без оглядки*"/„În același timp, îl cuprinse așa, *din senin*, o spaimă atât de puternică, încât îi veni să fugă din preajma lacurilor *mâncând pământul* (p. 8); „иностранец *покосился* на них"/„străinul îi *privi cu coada ochiului*" (p. 11); „Бездомный подумал, рассердившись: «Вот *прицепился*, *заграничный гусь*!»"/„Bezdomnâi gândi, înfuriindu-se: «Ian te uită cum *se ține scai* de noi *șmecherul acesta din străinătățuri*!»" (p. 13); „Тут иностранец *отколол такую штуку*: встал и пожал изумленному редактору руку"/„Aici, străinul *făcu următoarea figură*: se ridică în picioare și îi strânse mâna redactorului-şef uluit" (p. 14); „навстречу редактору поднялся в точности тот самый гражданин, что тогда при свете солнца *вылепился из жирного зноя*"/„în întâmpinarea redactorului-şef se ridică de pe o bancă un cetățean semănând leit cu cel care *se întrupase* mai înainte, în lumina soarelui, *din pâcla deasă a arșiței*" (p. 55); „*С холодеющим сердцем* Иван приблизился к профессору"/„*Simțind că-i îngheață sângele în vine*, Ivan se apropie de profesor" (p. 58); „кот, громадный, как боров, *черный, как сажа или грач*, и *с отчаянными кавалерийскими усами*"/„un motan uriaș, gras cât un porc, *negru ca tăciunele*, cu niște *mustăți de cavalerist date dracului*" (p. 60; în versiunea de la Cartier comparația se transpune literal și sună nefiresc: „motan (…) uriaș ca un porc, *negru ca funinginea sau ca cioara*", p. 59); „*Однако*, – проворчал Двубратский"/„*Se cam întrece cu gluma*, bombăni Dvubratski" (p. 70); „да что-то *ничего в волнах не видно*"/„dar nu știu cum se face că *nu apare nimic la orizont*" (p. 71); „*дела* Ивана Николаевича, видно, *плоховаты*"/„*situația* lui Ivan Nikolaevici *era cam albastră*" (p. 87); „Ах, *какая выходила скверная штука*!"/„*Era de rău*!" (p. 100); „Начальству *втирают очки*!"/„Și-i *duc cu preșul* pe șefi!" (p. 102); „Я, например, вчера с таким познакомился, что *любо-дорого*!"/„Ieri, de pildă, am făcut cunoștință cu unul – *tată-tată*!" (p. 105); „Началась какая-то *канитель*"/„Începu o *peltea plictisitoare*" (p. 106); „К осени надо было закупать нефть для парового отопления, *а на какие шиши – неизвестно*"/„La toamnă, trebuia cumpărată păcura pentru calorifer, *iar gologani – canci*" (p. 119); „Некоторое время председатель, *как баран*, *смотрел* на ступеньки лестницы, но потом решил *плюнуть на это*"/„Câtva timp președintele *se uită ca îndobitocit* la treptele scării, pe urmă își zise *s-o lase baltă*" (p. 122); „Нет (…), не скажи, это *очень тонкий шаг*. Тут *вся соль* в разоблачении"/„Nu (…), n-ai dreptate! Este *o inițiativă foarte subtilă*. *Tot hazul* va fi dezvăluirea" (p. 127); „*Здравствуйте, я ваша тетя!* – воскликнул Римский"/„*Bonjur!* exclamă Rimski" (p. 128); „дикая петрушка"/„aiureală" (p. 141); „*ни в коей мере* не интересовали"/„nu-l interesau *nici de frică*" (p. 144); „став уж совсем *мрачнее тучи*"/„*negru* la față *ca noaptea*" (p. 145); „И вот тут *прорвало начисто*, и со всех сторон на сцену пошли женщины"/„De aici încolo *se dezlănțuiră patimile* și, din toate părțile, femeile porniră spre scenă" (p. 156); „*А тут еще* кот выскочил к рампе и вдруг *рявкнул* на весь театр человеческим голосом: – Сеанс окончен! Маэстро! *Урежьте марш*!!"/„*Colac peste pupăză*, motanul veni până la rampă, *răcnind*, pe neașteptate, cu glas omenesc: – Reprezentația a luat sfârșit! Maestre! *Trântește un marș*!" (p. 159); „Воланд может *запорошить глаза* и *человеку похитрее*"/„Woland e în stare *să-l ducă de nas* și pe *unul mai ceva* ca Berlioz" (p. 165); „И, наконец, настал час, когда пришлось покинуть *тайный приют* и *выйти в жизнь*"/„În sfârșit, sosise ceasul când trebuia să părăsească *refugiul tainic* și *să iasă în arena vieții*" (p. 173; Cartier: „Și, în fine, veni momentul când a trebuit să părăsească *azilul secret* și *să iasă în viață*", p. 173); „*Не выдержали нервы*, как говорится"/„*Nervii dădură chix*, cum se zice" (p. 184); „стал *белее бумаги*"/„se dădu înapoi *alb ca varul*" (p. 186); „Что означает вся эта *петрушка* с Ялтой?"/„Ce înseamnă toată *halimaua* aia cu Ialta?" (p. 188); „человек этот – *не подарочек*"/„este *o poamă bună*" (p. 189); „На-те, *взял да и засбоил* ни с того ни с сего!"/„Poftim, nitam-nisam *a început să dea din colț în colț*!" (p. 206); „Начиналась *какая-то чепуха*"/„A început *o adevărată babilonie*" (p. 225); „Вот он, один из этих *штукарей* из Варьете, – послышался грозный голос над *онемевшим бухгалтером*"/„Iată-l pe unul din *panglicarii* Teatrului de varietăți! se auzi o voce amenințătoare deasupra *contabilului care își pierduse graiul*" (p. 238); „и тут же *мелькнула змейкой мысль…*"/„de îndată *îl străfulgeră gândul perfid…*" (p. 243); „Возвращайся немедленно в Киев, – продолжал Азазелло, – сиди там *тише воды, ниже травы* и *ни о каких квартирах в Москве не мечтай*, ясно?"/„Întoarce-te imediat la Kiev, continuă Azazello. *Stai acolo cuminte, nu crâcni și mută-ți gândul*; *n-ai să pupi niciun apartament la Moscova*. Înțeles?" (p. 245); „*С совершенно облегченной душой* Маргарита прилетела в спальню"/„*Cu sufletul ușor ca un fulg*, zbură apoi în dormitor" (p. 283); „Итак, Марго, –

продолжал Воланд, *смягчая свой голос*, – чего вы хотите за то, что сегодня *вы были у меня хозяйкой*?"/„Așadar, Margot, urmă Woland, *căutând să dea o rezonanță mai blândă glasului său*, ce vrei drept răsplată pentru că astă-seară, la balul meu, *ai făcut onorurile casei*?" (p. 346); „*Глаза* у Аннушки *полезли на лоб*, когда она развернула сверточек"/„Când îl desfăcu, *rămase cu gura căscată*" (p. 363); „*В голове* у Аннушки *образовалась вьюга*: «*Знать ничего не знаю! Ведать ничего не ведаю*!..»"/„Totul *i se învălmășea în cap*: «*Nici usturoi n-am mâncat, nici gura nu-mi miroase!...*»" (p. 363); „Я нарочно прибрала, чтобы кто не поднял, а то потом *поминай как звали*!"/„dinadins am ridicat-o, să n-o ia careva, că pe urmă – *prinde orbu', scoate-i ochii*!" (p. 364); „Боги! – воскликнул Пилат, – да ведь на вас *нет сухой нитки*!"/„O, zei! exclamă Pilat. Ești *ud până la piele*!" (p. 369); „вечерние тени *играли свою игру*"/„umbrele serii *își țeseau urzeala*" (p. 379; Cartier: „umbrele serii *își jucau jocul*", p. 381); „Известный всей решительно Москве знаменитый театральный администратор *канул как в воду*"/„Celebrul administrator de teatru, cunoscut literalmente de întreaga populație a Moscovei, *dispăruse de parcă l-ar fi înghițit pământul*" (p. 410); „Да, квартира № 50 *пошаливала*, а поделать с этим ничего нельзя было"/„Orice s-ar spune, apartamentul 50 *le dădea de furcă* și nimic nu se putea întreprinde în acest sens" (p. 414); „и тут *понесла околесину* о том, что она не отвечает за домоуправление, которое *завело* на пятом этаже *нечистую силу*, от которой *житья нету*"/„și pe loc *începu să înșire vrute și nevrute*, cum că ea nu răspunde pentru conducerea blocului care *a prăsit* la etajul patru *pe necuratul*, din pricina căruia *nu e chip să trăiască omul liniștit*" (p. 417); „Вообще, шедшие в квартиру № 50 были *снаряжены как следует*"/„În general, cei care se îndreptau spre apartamentul 50 *erau echipați cu tot dichisul*" (p. 419); „*Исключительно чистая работа*, – шепнул один из вошедших"/„*Impecabilă punere în scenă*, șopti unul din cei sosiți" (p. 420); „Уж вы мне верьте, – добавил кот, – *я форменный пророк*"/„Credeți-mă, adăugă motanul, *eu sunt un profet sadea*" (p. 444); „Нам уже понятно, *что вы за гусь*!"/„Știm noi *ce poamă ești*!" (p. 472).

Interpretarea. Pentru a transpune toate nivelurile textului (lexical, semiotic, cultural, stilistic) și a reda *intenția acestuia*, traducătorul trebuie mai întâi să-l interpreteze [1, p. 247]. Interpretarea facilitează înțelegerea textului, iar în consecință, și traducerea adecvată a acestuia. Tehnica interpretării este vizibilă în mai multe secvențe tălmăcite de Natalia Radovici. De exemplu, expresia eliptică *юбилейный голос* („заговорило это лицо *юбилейным голосом*"), după interpretare (*юбилейный голос* = voce cu care se vorbește la festivități), este redată prin *glas solemn* (p. 78), deoarece transpunerea literală – *glas jubiliar* – nu i-ar fi sugerat nimic cititorului. Secvența „Это была *иголочка* беспокойства" a fost asociată de Natalia Radovici cu expresia *a avea un ghimpe la inimă*, de aceea a fost transpusă prin „Era *ghimpele* neliniștii" (p. 121), nu prin „Era *acușorul* neliniștii", așa cum procedează Vsevolod Ciornei (p. 121).

În secvența „Какой там кот? – в злобе закричала девица, – *осел* у нас в филиале сидит, *осел*!", traducătoarea a ținut cont de conotațiile diferite ale cuvântului *осел* în limba rusă și în limba română. În rusă, sensul figurat al termenului *осел* este „глупый, ленивый человек", iar în română, *măgar* este „epitet dat unui om prost, încăpățânat sau obraznic". Întrucât în română există mai multe conotații, misiunea traducătorului era să selecteze un lexem potrivit pentru dezambiguizarea contextului. Astfel, Natalia Radovici optează pentru *bou*: „Ce motan, dom'le? strigă fata în culmea furiei, avem un *bou* la noi la filială, un *bou în toată puterea cuvântului*!" (p. 235), termen ce redă exact conotația semnalată. Vsevolod Ciornei însă traduce *măgar*: „Care motan? strigă cu ciudă duduia, un *măgar* șede în sucursala noastră, un *măgar*!" (p. 236), deformând intenția autorului, deoarece *măgar* sugerează în română, cel mai frecvent, că ar fi vorba despre o persoană obraznică.

Interpretarea și traducerea unor expresii este determinată de context. Astfel, contextul „будут порционные судачки а натюрель. *Виртуозная штука*!" a sugerat versiunea „se va servi șalău-nature. *O capodoperă a artei culinare*!" (p. 68).

Natalia Radovici apelează la interpretare și în alte situații: „*Тесно* мне, – вымолвил Пилат, – *тесно* мне! (…) – Сегодня душно, где-то идет гроза, – отозвался Каифа (…). – Нет, – сказал Пилат, – это не оттого, что душно, а *тесно мне стало с тобой*, Каифа…"/„*Mă înăbuș*, rosti Pilat, *mă înăbuș*! (…) – Astăzi e zăpușeală, undeva s-a dezlănțuit furtuna, observă Caiafa (…). – Nu, zise Pilat, nu zăpușeala e de vină, *mă înăbușă aerul pe care-l respir împreună cu tine*, Caiafa…" (p. 43); „и тут регент *разинул пасть*"/„dirijorul *deschise gura, ca și când s-ar fi pregătit să zbiere*" (p. 59; cf. traducerea de la Cartier: „dirijorul *își căscă botul*", p. 58); „И вот *проклятая зелень перед глазами растаяла*, *стали выговариваться слова*, и, главное, Степа кое-что припомнил"/„Și iată că *petele acelea verzi se topiră în fața ochilor* lui Steopa, *cuvintele îi reveniră pe buze* și, mai ales, își aminti câte ceva" (p. 96; versiunea lui Vsevolod Ciornei: „Și iată că *se topi blestemata verdeață din fața ochilor*, *începură a se pronunța cuvintele*, și, principalul, Stiopa își aminti câte ceva", p. 95);

„Ба! Никанор Иванович, – заорал *дребезжащим тенором неожиданный гражданин* и, вскочив, приветствовал председателя *насильственным и внезапным рукопожатием*"/„Ian te uită pe cine-mi văd ochii! Nikanor Ivanovici! zbieră *cu glas spart*, *de tenor*, cetățeanul, *apărut nu se știe de unde* și, sărind în picioare, îl salută pe președinte printr-o *strângere de mână neașteptată și smulsă cu forța*" (p. 116; Cartier: „Ia te uită! Nikanor Ivanovici, urlă cu un *tenor zdrăngănitor cetățeanul neașteptat* și, sărind de la masă, îl salută pe președinte printr-o *violentă și subită strângere de mână*", p. 116); „Она несла в руках отвратительные, *тревожные* желтые *цветы*. (…) *Нехороший цвет*."/„Purta în brațe un buchet de *flori* galbene oribile, *neliniștitoare*. (…) *O culoare care aduce nenoroc*." (p. 169); „*Солнце сожгло толпу* и погнало ее обратно"/„*Soarele se abătuse dogoritor peste mulțimea grămădită* și o gonise îndărăt" (p. 211; Cartier: „*Soarele arsese gloata* și o mânase înapoi", p. 213); „старательный бухгалтер несся в таксомоторе, чтобы нарваться на *самопишущий костюм*"/„sârguinciosul contabil gonea cu un taxi ca să ajungă la *costumul năzdrăvan care știa să scrie*" (p. 238); „Вот и пример, – мысленно говорила Маргарита *тому, кто владел ею*, – почему, собственно, я прогнала этого мужчину? (…) *Почему я выключена из жизни*?"/„Iată, de pildă, urmă în gând Margareta, vorbind cu *cel care-i stăpânea sufletul*. De fapt, de ce l-am alungat pe acest bărbat? (…) *De ce mi-e viața pustie*?" (p. 273; Cartier: „Iată și un exemplu, îi spunea în gând Margarita *celuia care o poseda*, de ce, la o adică, l-am alungat eu pe bărbatul acesta? (…) *De ce sunt deconectată de la viață*?", p. 274); „*Лунный свет лизнул ее* с правого бока"/„*O rază argintie o mângâia* din dreapta" (p. 285; Vsevolod Ciornei: „*Lumina lunii o linse* din partea dreaptă", p. 287); „под ногами *блеснула луна*"/„sub picioarele sale *sclipi argintul lunii*" (p. 295; Cartier: „sub picioare *străluci luna*", p. 297); „*лунный поток кипел* вокруг него"/„*șuvoaiele argintii ale lunii se învolburau* în juru-i" (p. 349; Cartier: „*torentul selenar fierbea* în jurul lor", p. 351); „кот полез в *лунный столб*"/„motanul se vârî într-un *mănunchi țesut din raze de lună*" (p. 351; Cartier: „motanul se băgă în *stâlpul selenar*", p. 352); „от ступеней крыльца тянулась к постели *лунная лента*"/„de la treptele intrării spre pat se întindea o *fâșie de raze luminoase*" (p. 390; Cartier: „de la treptele cerdacului până la pat se întindea o *panglică selenară*", p. 392); „Потом крыши *сменились зеленью*"/„Apoi, în locul acoperișurilor, *apărură grădinile înverzite*" (p. 456; Cartier: „Apoi acoperișurile *se schimbară cu verdeață*", p. 457); „раскинувшийся за рекою город *с ломаным солнцем* сверкающим в тысячах окон"/„orașul de peste râu, *cu cioburi de soare* scânteind în mii de ferestre" (p. 459); „видит одно и то же – *лунную дорогу*"/„visează mereu același vis: *un drum argintat de lună*" (p. 466; Cartier: „visează unul și același lucru – un *drum selenar*", p. 469); „эхо *запрыгало по безлюдным и безлесым горам*"/„ecoul *se rostogoli* peste *munții golași și pustii*" (p. 467; Cartier: „ecoul *prinse a sări* prin *munții fără păduri și fără oameni*", p. 470); „Слушай *беззвучие*, – говорила Маргарита мастеру"/„Ascultă *glasul tăcerii*, îl rugă Margareta pe maestru" (p. 469); „Чего я испугался, *старый осел*!"/„De ce m-am speriat, *tont bătrân* ce sunt!" (p. 482; Cartier: „De ce m-am speriat, *măgar bătrân* ce sunt!", p. 486); „*Извлечение* мастера"/„*Eliberarea* maestrului" (Cartier: „*Extragerea* maestrului", titlu de capitol).

Echivalența semnificației în traducere, pe lângă interpretare, este în relație cu alte două fenomene: sinonimia și fidelitatea stilistică. În traducerea literară, experiența și măiestria traducătorului determină selectarea celui mai potrivit cuvânt dintr-o serie sinonimică în calitate de echivalent al unui termen din textul-sursă. Traducătorul trebuie să țină seama de registrul stilistic al textului, de vechimea sau noutatea termenului, de circulația geografică și socială a acestuia, de apartenența termenului la lexicul cult, popular sau regional etc.

Din această perspectivă, versiunea în română a romanului în discuție semnată de Natalia Radovici conține numeroase exemple de alegere a sinonimului potrivit registrului stilistic: „траурный плащ, подбитый *огненной материей*"/„mantie îndoliată, căptușită cu *un material purpuriu*" (p. 249; în versiunea lui Vsevolod Ciornei: „pelerină de doliu, căptușită cu *material de foc*", p. 250); „*Приближенные* утверждают, что это ревматизм, – говорил Воланд"/„*Sfetnicii apropiați* afirmă că este vorba de reumatism, spunea Woland" (p. 317; Cartier: „*Anturajul* afirmă că e reumatism, spunea Woland", p. 319); „Я пойду вперед, – продолжала Низа, – но ты не иди по моим пятам, а *отделись от меня*. (…) Когда перейдешь *поток*…"/„Voi pleca înainte, continuă Niza, dar tu să nu vii îndată după mine. *Mai adastă*. (…) Când ai să treci peste *râuleț*…" (p. 385; Cartier: „Eu plec înainte, continuă Niza, dar tu să nu mergi în urma mea, ci *distanțează-te de mine*. (…) Când vei trece de *torent*…", p. 387); „Это *интересно, интересно*…"/„*Demn de luat aminte*, *demn de luat aminte*…" (p. 397); „Воланд подозвал к себе Азазелло и *приказал* ему: – Лети к ним и все *устрой*."/„Woland îi făcu semn lui Azazello să se apropie și-i *porunci*: – Zboară la ei și *rânduiește* totul." (p. 442); „*Распоряжений никаких не будет* – вы исполнили все, что могли"/„*Nu am de dat nicio poruncă*. Ați făcut tot ce s-a putut" (p. 444).

Explicitarea. Umberto Eco, în lucrarea sa *A spune cam același lucru*, îi avertizează pe traducători că nu trebuie nici să sărăcească, dar nici să îmbogățească excesiv textul unui autor. În același timp, semioticianul italian recunoaște: „Uneori suntem furați de ispita de-a spune mai multe, nu numai fiindcă textul original e de neînțeles, ci și pentru că ne considerăm obligați să subliniem o opoziție de concepte, strategică în desfășurarea povestirii" [1, p. 107]. Astfel, în unele situații, traducătorul „spune mai multe" decât originalul, recurgând la tehnica explicitării.

În versiunea română a romanului *Maestrul și Margareta* semnată de Natalia Radovici am identificat o serie de explicitări, justificate fie prin intenția de clarificare a textului auctorial, fie prin nevoia de a găsi mijloace de expresie care „*trebuie să producă același efect pe care-l viza originalul*" [1, p. 79; subl. aut.].

Explicitarea este în relație strânsă cu interpretarea textului, vădind măiestria traducătorului, cf.: „В тот час, когда уж, кажется, и *сил не было дышать* (…), – *никто не пришел под липы*, никто не сел на скамейку, *пуста была аллея*"/„La ceasul acela, când *abia mai puteai răsufla de zăpușeală* (…), *nimeni nu poposea sub umbra teilor*, nimeni nu ședea pe vreo bancă; *de la un capăt la altul aleea era pustie*" (p. 8); „Жизнь Берлиоза складывалась так, что к *необыкновенным явлениям* он не привык"/„Berlioz dusese o viață care nu-l deprinsese cu *fenomene nefirești, ieșite din comun*" (p. 9); „Словом – *иностранец*"/„într-un cuvânt, *un străin, om de pe alte meleaguri*" (p. 11); „Жены нет? – почему-то тоскливо спросил Пилат, не понимая, что с ним происходит. – Нет, *я один*."/„Nevastă ai? întrebă apoi Pilat, melancolic, fără să înțeleagă ce-i cu el. – Nu, *sunt singur, nu am pe nimeni*." (p. 37); „если с этой минуты ты произнесешь хотя бы одно слово, заговоришь с кем-нибудь, *берегись меня*!"/„dacă din clipa asta mai scoți un singur cuvânt, dacă mai vorbești cu cineva, atunci *păzește-te de mânia mea*!" (p. 38); „Все та же *непонятная тоска*, что уже приходила на балконе, пронизала все его существо"/„Aceeași *mâhnire inexplicabilă*, aceeași *întristare adâncă* ce-l mai cuprinsese pe când șezuse în balcon îi străbătea acum întreaga făptură" (p. 42); „Умеешь ты жить, Амвросий! – *со вздохом* отвечал (…) Фока"/„Știi să trăiești, Ambrozie! răspunse cu un *oftat admirativ* Foka" (p. 68); „Ах так?! – *дико и затравленно озираясь*, произнес Иван"/„Așa, vasăzică? rosti Ivan, *aruncând în jur uitături de fiară încolțită*" (p. 86); „Проглотив слюну, Никанор Иванович *заворчал, как пес*"/„Înghițindu-și saliva, Nikanor Ivanovici *mârâi ca un dulău morocănos*" (p. 123); „Римский стукнул себя кулаком по голове, *плюнул* и отскочил от окна"/„Rimski își dădu un pumn în cap, *scuipă cu năduf* și se îndepărtă iute de fereastră" (p. 186); „Лжедмитрий, – *сказал* Варенуха"/„Falsul Dimitrie! *făcu haz de necaz* Varionuha" (p. 128); „шумно катилась в подворотню *вода*"/„se rostogoleau cu zgomot în gang *șuvoaie năvalnice*" (p. 173; cf. versiunea lui Vsevolod Ciornei: „*apa* se cotilea gălăgios în curte", p. 173); „Слава богу! Нашелся хоть один храбрый! *Все разбежались*, все предали!"/„Slavă Domnului! Bine că s-a găsit totuși un om curajos! *Toți au luat-o care încotro, ca potârnichile*, toți l-au trădat!" (p. 230); „*Заглянув угасающим глазом* за арку, где в какой-то явной передней дожидались три человека…"/„*Aruncând o privire stinsă ca de muribund* pe sub arcadă și văzând că în încăperea ce putea fi numită camera de așteptare ședeau trei pacienți…" (p. 258); „надпись (…) заставила Маргариту испустить *хищный задушенный вопль*"/„inscripția (…) o făcu pe Margareta să scoată *un țipăt înăbușit de fiară*" (p. 289); „Так вот-с: мессир холост, как вы, конечно, сами понимаете. Но нужна *хозяйка*, – Коровьев развел руками, – согласитесь сами, без *хозяйки*…"/„Așadar, messire este celibatar, după cum vă dați seama, desigur. Dar are nevoie de o *stăpână a casei*, de o *amfitrioană* – Koroviev făcu un gest de neputință – recunoașteți și dumneavoastră că fără *amfitrioană*…" (p. 308); „*монашески шептала* Тофана"/„șopti Tofana *pe un ton sfielnic de călugăriță*" (p. 327; Cartier: „*șoptea călugărește* Tofana", p. 329); „В капителях колонн, когда погасало электричество, загорались мириады светляков, а в воздухе плыли *болотные огни*"/„În capitelurile coloanelor, pe măsură ce se stingea lumina electrică, se aprindeau miliarde de licurici, iar în văzduh pluteau *lumini înnegurate de mlaștină*" (p. 333; Cartier: *lumini de mlaștină*, p. 334); „Тогда Могарыча перевернуло кверху ногами и *вынесло из спальни* Воланда через открытое окно"/„Atunci Mogarâci se întoarse în văzduh cu picioarele în sus și, *purtat de o forță nevăzută*, ieși din dormitorul lui Woland prin fereastra deschisă" (p. 354); „человек в капюшоне (…) *подняв руку*, сказал…"/„omul cu glugă (…) *ridicându-și mâna în chip de salut*, rosti…" (p. 369); „Ах, мессир, можно ли променять холостую свободу на *тягостное ярмо*!"/„Ah, messire, cum poți să schimbi libertatea de holtei pe *jugul greu de om însurat*!" (p. 444); „Вот видишь, видишь, *нас не оставляют*!"/„Vezi, *nu ne lasă, se interesează de noi*!" (p. 450); „Зачем вы меня тревожите, Азазелло? – спросила Маргарита, – *как-нибудь*!"/„De ce îmi dai emoții, Azazello? îl întrebă Margareta. *Cumva o să trăim noi*!" (p. 451).

În intenția de a produce același efect pe care îl viza originalul și a reda structurile textului în profunzime, traducătoarea uneori pare să „spună mai mult": „В

саду *было тихо*"/„În grădină *stăruia o tăcere adâncă*" (p. 39); „Майское солнце *светило нам*"/„Soarele de mai *ne zâmbea*" (p. 171); „Ураган *терзал* сад"/„Uraganul *devasta cu furie* grădina" (p. 367), însă în unele cazuri poetizează exagerat expresiile exacte ale autorului: „На дверях первой же комнаты в этом верхнем этаже *виднелась крупная надпись* «Рыбно-дачная секция»"/„La etaj, pe prima uşă *se lăfăia o inscripţie cât toate zilele*: «Secţia Pescari – Vilegiaturişti»" (p. 67); „Здесь *стояли* шкафы и стеклянные шкафики…"/„Aici *tronau* dulapuri şi dulăpioare de sticlă…" (p. 106); „золотые часы с цепочкой, которые до этого *были* у финдиректора в жилетном кармане"/„ceasul de aur cu lanţ al directorului financiar, ceas care până atunci *sălăşluise* în buzunarul vestei lui Rimski" (p. 146); „В окне уже *была ночь*"/„De afară, *noaptea se uita pe fereastră*" (p. 262).

În traducerea literară, se utilizează şi alte tehnici de adaptare pragmatică la nivel lexical, cum ar fi:

- **generalizarea**: „Стой! Да это *червонцы*!"/„Stai! Apăi, ăştia-s *bani*!" (p. 150; în perioada ţaristă, *червонец* desemna o monedă de aur, iar în anii '30, când are loc acţiunea romanului, termenul numea o bancnotă de zece ruble, însă în contextul scenei descrise, important era să se sugereze ideea că „ploua cu bani", nu neapărat cu bancnote de zece ruble); „Так поражает молния, так поражает *финский нож*!/„Astfel loveşte fulgerul, şi tot aşa *pumnalul*!" (p. 170); „И *раскосые монгольские глаза*, и лица белые и черные сделались безразличными"/„Atât *chipurile mongole*, cât şi chipurile albe şi cele negre deveniră indiferente" (p. 331); „Даже в наступавших грозовых сумерках видно было, как исчезало ее *временное ведьмино косоглазие* и жестокость и буйность черт"/„Până şi în penumbra amurgului dinainte de furtună se vedea cum dispare treptat *aerul ei de vrăjitoare*, cruzimea trăsăturilor" (p. 453);
- **specificarea**: „Аннушка спрятала *находку* за пазуху"/„Vârî *bocceluţa* în sân" (p. 363; *находка* este un termen general, iar *bocceluţă* – unul concret);
- **omisunea**: „Вожатая рванула *электрический* тормоз"/„Vătmăniţa *frână cu disperare*" (p. 56; s-a omis termenul *электрический*, dar s-a compensat prin *(frână) cu disperare*); „О чем, товарищи, разговор! – возражал новый Иван *ветхому, прежнему Ивану*"/„Ce să vorbim, tovarăşi! obiectă Ivan cel nou, *la spusele celuilalt*" (p. 142); „Зал *облегченно шевельнулся*"/„Prin sală *trecu un freamăt*" (p. 149); „Каждый год, лишь только наступает весеннее *праздничное полнолуние*…"/„În fiecare an, primăvara, *pe lună plină*…" (p. 480); „обнаружилась другая статья, где автор ее предполагал ударить, и крепко ударить, по Пилатчине и тому *богомазу*, который вздумал протащить (опять это проклятое слово!) ее в печать"/„apăru un articol (…) în care autorul cerea să se lovească şi să se lovească tare în «pilatism» şi în *cel* care şi-a pus în gând să-l strecoare (din nou acelaşi cuvânt afurisit) în presă" (p. 175; *богомаз* înseamnă „iconar", adică pictor de icoane, mai frecvent „iconar prost", însă Bulgakov îl utilizează în context cu sensul de „proslăvitor al lui Dumnezeu"; traducătoarea a decis să omită termenul, ceea ce nu afectează mesajul integral al secvenţei).

În acest context, se impune discuţia despre pierderile şi câştigurile inerente unei traduceri literare. În unele situaţii, traducătorii se confruntă cu blocaje de transfer, în special în cazul unor cultureme (cuvinte-realităţi) sau al jocurilor de cuvinte, şi atunci fie omit termenii-problemă, fie recurg la note de subsol.

Fraza „Разве я похож на *юного бродячего юродивого*, которого сегодня казнят?" conţine un lexem specific: *юродивый*, care înseamnă „ciudat", „smintit", dar şi „omul lui Dumnezeu", „nebun întru Hristos". Natalia Radovici transpune secvenţa astfel: „Semăn eu oare cu *băieţandrul* care astăzi va fi executat?" (p. 43), în care s-au omis şi *юродивый*, şi *бродячий* „pribeag, hoinar", ceea ce constituie o pierdere. Vsevolod Ciornei este mai aproape de original: „Semăn eu oare cu *ţicnitul june vagabond* care va fi executat azi?" (p. 42), însă aici distonează din punct de vedere stilistic *june*, cuvânt învechit şi familiar care desemnează un tânăr. Fiind vorba despre Yeshua (Hristos), nu se putea folosi expresia „nebun întru Hristos", dar nici „omul lui Dumnezeu", pentru că replica îi aparţine lui Pilat, care credea în zei, nu într-un Dumnezeu unic.

Constatăm o pierdere şi în transpunerea expresiei „какие-то *бродячие фантазеры*" prin „nişte *vânzători nomazi*" (p. 394); Vsevolod Ciornei traduce adecvat: „nişte *visători vagabonzi*" (p. 396). În comparaţia „Он полз медленно, как *гусеница*" (este vorba despre tren), Natalia Radovici alege un echivalent nepotrivit: „Se târa încet, ca o *şenilă*" (p. 297), în loc de *omidă*.

Dintre tehnicile de adaptare pragmatică la nivelul propoziţiei, menţionăm:

- **substituţia:** „А жаль! – отозвался *задира*-поэт."/„Păcat! replică *arţăgos* poetul." (p. 15; substantivul *задира* a fost substituit prin adverbul *arţăgos*); „Но нет, нет! *Лгут обольстители-мистики*, никаких Караибских морей нет на свете…"/„Dar nu-i adevărat, nu, nu! *Sunt minciunile unor mistici care caută să te ademenească!* Nu există pe lume nicio Mare a Caraibilor…" (p. 74; verbul *лгут* a fost substituit prin substantivul *minciuni*, iar substantivul *обольстители* a fost desfăşurat într-o atributivă);
- **transpunerea:** „В полутьме что-то *тускло отсвечивало*"/„În penumbră *desluşi un reflex tulburiu*" (p. 91);

▪ **integrarea:** „До чрезвычайно обострившегося слуха финдиректора вдруг донеслась отчетливая милицейская трель. Сама по себе она уж никогда не сулит ничего приятного."/„Deodată, auzul încordat la culme al lui Rimski înregistră trilul limpede al unui milițian, care, la drept vorbind, nu prevestește niciodată ceva bun." (p. 185); „Квартира в Москве? Это серьезно."/„O locuință la Moscova nu e de lepădat!" (p. 240); „Так вот, как и было сказано, дело тянулось таким образом до субботнего рассвета. Тут прибавились новые и очень интересные данные."/„Așadar, după cum am mai spus, lucrurile au durat în felul acesta până în zorii zilei de sâmbătă, când s-au adăugat date noi și foarte interesante." (p. 414);

▪ **fragmentarea:** „Ах, как я взволновалась, когда этот барон упал, – говорила Маргарита, по-видимому, до сих пор переживая убийство, которое она видела впервые в жизни."/„Ah, ce tulburată am fost când l-am văzut prăbușindu-se! urmă ea, aflându-se, pesemne, încă sub impresia asasinatului. Pentru prima oară în viața ei asistase la o crimă!" (p. 342);

▪ **modificarea topicii:** „Да, благодарного слушателя получил Иван Николаевич в лице таинственного похитителя ключей!"/„Da, misteriosul hoț de chei era pentru Ivan Nikolaevici un auditor ideal." (p. 163); „У меня кружится голова от всех этих непонятностей"/„Simt că toate aceste lucruri, pe care nu le înțeleg, mă amețesc" (p. 279); „Поразительные травы оставила в наследство поганая старушка, моя бабушка!"/„Bătrânica afurisită, bunică-mea, mi-a lăsat drept moștenire niște ierburi uimitoare!" (p. 317); „Воланд перестал быть видим во мгле."/„În pâcla ce se lăsase, Woland nu se mai vedea." (p. 445).

În concluzie, susținem că din analiza efectuată rezultă justețea ipotezei lui Benveniste [3: 228]: traducem idei, nu cuvinte, de aceea în traducerea literară literalismul reprezintă o strategie nerecomandabilă. Se va tinde spre fidelitatea semantică, obținută prin diverse tehnici și strategii de traducere.

BIBLIOGRAFIE

1. Eco U. A spune cam același lucru. Iași: Polirom, 2008. 400 p.

2. Druță Inga. Cultural mediation strategies and techniques in the Romanian versions of the novel The Magister and Margareta by Mihail Bulgakov. In: Identity and Dialogue in the Era of Globalization. Târgu-Mureș: Arhipelag XXI Press, 2019, p. 52-56.

3. Benveniste É. Problèmes de linguistique générale II. Paris: Gallimard, 1974. 288 p.

Surse

Bulgakov, Mihail. Maestrul și Margarita. Chișinău: Cartier, 2002 (trad. Vsevolod Ciornei).

Bulgakov, Mihail. Maestrul și Margareta. Iași: Polirom, 2014 (trad. Natalia Radovici).

Andrei Mudrea. *Răpirea Europei.* 2014, t. a. p. 100 × 240 cm

COLINDATUL ÎN CEATĂ BĂRBĂTEASCĂ ÎN STUDIILE ETNOLOGULUI NICOLAE BĂIEȘU[1]

10.5281/zenodo.3525138

Doctor în filologie **Mariana COCIERU**
e-mail: mcocieru@mail.ru
Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”

***MEN'S GROUP COLINDAT*[2], CHRISTMAS-TIME RITUAL IN THE STUDIES OF ETHNOLOGIST NICOLAE BĂIEȘU**

Summary. The article summarizes the contribution of the ethnologist Nicolae Băieșu to the identification, registration and scientific research of an ancient traditional culture form: *Men's group colindat, Christmas-time ritual*. Framed in the repertoire of winter calendar holidays, the respective ethnocultural phenomenon responds generously and sufficiently to the arguments regarding the viability of the spiritual inheritance in the contemporary world. The studies of the laborious folklore will demonstrate in detail the complexity and importance of this element in the traditional habitat, which, despite all the attempts made by the totalitarian regime, has resisted, consolidated and perpetuated in full modernity, globalization and technological avalanche. Obviously, this is due not only to the folklore performers who continued to promote the tradition, excluding the impediments, but also to the specialists in the field, who were aware of the patrimonial value of the respective constituent in danger of extinction. They strengthened their efforts and capacities to safeguard it., including it in the list of the most representative elements of the world cultural treasure.

Keywords: *Men's group colindat, Christmas-time ritual*, intangible cultural heritage, custom, ethno-cultural phenomenon.

Rezumat. Articolul sintetizează contribuția etnologului Nicolae Băieșu la identificarea, înregistrarea și cercetarea științifică a unei străvechi forme de cultură tradițională – *Colindatul în ceată bărbătească*. Încadrat în repertoriul sărbătorilor calendaristice de iarnă, respectivul fenomen etnocultural răspunde cu generozitate și argumente suficiente dezideratului cu privire la viabilitatea moștenirii spirituale în contemporaneitate. Studiile laboriosului folclorist vor demonstra cu lux de amănunte complexitatea și importanța acestui element în habitatul tradițional, care, în pofida tuturor încercărilor parvenite din partea regimului totalitar, a rezistat, s-a consolidat și a perpetuat în plină modernitate, globalizare și avalanșă tehnologică. Evident, acest lucru se datorează nu doar performerilor de folclor care au continuat să promoveze tradiția, excluzând impedimentele, ci și specialiștilor în domeniu, care au conștientizat valoarea patrimonială a respectivului constituent aflat în pericolul dispariției și și-au consolidat eforturile și capacitățile de a-l salvgarda, incluzându-l în lista celor mai reprezentative elemente ale tezaurului cultural mondial.

Cuvinte-cheie: *Colindatul în ceată bărbătească*, patrimoniu cultural imaterial, obicei, fenomen etnocultural.

Elementul patrimoniului cultural imaterial *Colindatul în ceată bărbătească* reprezintă și actualmente un subiect de investigație generos și incitant, fiind abordat de numeroși cercetători consacrați, atât din țară, cât și din afara ei. În mediul academic al Republicii Moldova fenomenul cultural a fost studiat mai profund de profesorul etnolog Nicolae Băieșu într-o serie de lucrări monografice fundamentale și culegeri de folclor, dintre care menționăm: *Poezia populară moldovenească a obiceiurilor de Anul Nou* (1972), *Poezia populară a obiceiurilor calendarice* (1975, volum din seria *Creația populară moldovenească*); *Folclorul ritualic și viața* (1981); *Să trăiți, să-nfloriți*: *Din poezia obiceiurilor calendarice* (antologie de folclor din seria *Mărgăritar*, 1984); *Sărbători domnești* (*închinate Maicii Domnului și Mântuitorului*): *studiu, culegere de texte folclorice și etnografice* (vol. I, 2004; vol. II, 2007); *Tradiții etno-folclorice ale sărbătorilor de iarnă* (2008); *Obiceiurile și folclorul sărbătorilor de iarnă* (*Tipologie*. *Corpus de texte etnografice și folclorice*) (2014, volum din proiectul *Tezaurul folcloric al românilor din Republica Moldova, Ucraina, Federația Rusă*). Ultima lucrare reprezintă o contribuție esențială la cercetarea și sistematizarea materialelor etnofolclorice privind obiceiurile calendaristice de iarnă, fiind considerată de specialiști cel mai amplu și valoros studiu științific în acest domeniu efectuat de ilustrul și laboriosul folclorist.

Preocupat de salvgardarea moștenirii culturale a românilor din Republica Moldova și localitățile românești din Ucraina și Federația Rusă, Nicolae Băieșu a susținut și îndrumat, în calitate de consultant științific,

[1] Comunicare susținută în cadrul Conferinței științifice „In memoriam: Nicolae Băieșu – 85 de ani de la naștere”, Academia de Științe a Moldovei, 25 iunie 2019.
[2] Caroling in the men's group.

grupul de cercetători ai tezaurului etnofolcloric (etnografi, etnomuzicologi și muzeografi), care au pregătit și editat în 2011 un studiu esențial despre elementul de patrimoniu *Colindatul în ceată bărbătească.* Lucrarea, realizată sub patronajul Academiei de Științe a Moldovei, Ministerului Culturii al Republicii Moldova și Comisiei Naționale pentru Salvgardarea Patrimoniului Cultural Imaterial, a constituit o latură importantă în pregătirea dosarului „*Colindatul în ceată bărbătească*, candidat pentru înscriere în patrimoniul cultural imaterial mondial". Atât documentarea științifică a fenomenului, cât și semnificația lui cutumiară a devenit un argument considerabil pentru includerea acestuia în anul 2013 în *Lista Reprezentativă a Patrimoniului Cultural Imaterial al Umanității* (*Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity)* inițiată de Comitetul Interguvernamental pentru Salvgardarea Patrimoniului Cultural Imaterial al UNESCO în urma *Convenției Internaționale privind Salvgardarea Patrimoniului Cultural Imaterial*, adoptată la Paris la 17 octombrie 2003.

În lucrările de referință ale etnologului Nicolae Băieșu studierea obiceiurilor calendaristice pornește de la convingerea cercetătorului că o asemenea documentare bazată pe investigațiile concrete de teren, precum și pe informațiile pe care ni le pot oferi studiile de folcloristică cu referire la subiect, disciplinele complementare: sociologia, antropologia, arheologia folcloristică, istoria mentalităților tradiționale, religia, lingvistica etc. contribuie esențial la perceperea efectivă a specificului nostru cultural, la soluționarea aspectelor problematice ale originii și continuității etnice, definirea constituentelor ce caracterizează originalitatea comunității tradiționale românești. „Pentru aprecierea corectă a tezaurului etno-folcloric calendaristic, concluzionează folcloristul, este necesar a vedea geneza – momentele esențiale ale istoriei neamului, condițiile istorice, economice și culturale în care au putut lua naștere aceste creații populare" [1, p. 18]. Ulterior, în argumentul semnat pentru Proiectul instituțional fundamental „Tezaurul folcloric al românilor (Basarabia, Transnistria, Nordul Bucovinei, Transcarpatia)", susținând aceeași convingere, el va sublinia valoarea memoriei colective pentru definirea identității românești: „Creațiile etno-folclorice constituie un compartiment deosebit de important al culturii populare naționale, fiind una din expresiile autentice ale fiecărei etnii. Operele acestea, alături de materialele istorice și lingvistice, sunt chezășia menținerii specificului, originalității unui neam. Ele reflectă, în mod artistic, munca, traiul, moravurile, lupta poporului împotriva diverșilor inamici, pentru libertate, prosperare" [2, p. 4]. În aceeași ordine de idei, se raliază și observațiile acad. Sabina Ispas: „Colindatul pare a fi un punct central în jurul căruia se coagulează preocupările intelectualilor români care susțineau, cu argumentele furnizate de cultura populară tradițională, unitatea și specificitatea identității românești" [3, p. 12].

Analizând întreaga creație științifică observăm că folcloristul Nicolae Băieșu a excelat în câteva domenii de cercetare: istoria folcloristicii, poezia obiceiurilor calendaristice, folclorul copiilor, metodologia investigației folclorice, documentarea și conservarea materialului de teren, etimologia termenilor folclorici ș. a. Valoarea științifică a lucrărilor editate de etnologul Nicolae Băieșu a sporit grație interpretării prin stabilirea asemănărilor și deosebirilor dintre moștenirea culturală românească și creația spirituală a altor popoare. Analiza comparativă a obiceiurilor și tradițiilor calendaristice românești a augmentat interesul față de specificul imanent al patrimoniului cultural național în contextul celui european și chiar universal. Impresionează profunzimea aprecierilor exprimate folcloristului de personalități notorii ale etnologiei moderne, grație abnegației pentru salvgardarea moștenirii culturale a poporului nostru: „Nicolae Băieșu este unul dintre cei mai temeinici cercetători ai obiceiurilor noastre calendaristice, având în spate o veritabilă operă științifică, în cuprinsul căreia întâlnim câteva lucrări de referință, ce au marcat, la timpul lor, evoluția investigațiilor în acest domeniu al culturii populare" (dr. Ion Cuceu, Cluj, România) [4, p. 376]; „folclorul, după cum constată N. Băieșu, contribuie nu numai la formarea universului de cunoștințe despre lume al copiilor, ci și cultivă la ei calități morale înalte, caracteristice poporului <...>, de dezvoltare a gândirii și vorbirii, de formare a conștiinței etice a generației în creștere" (dr. Grigore Bostan, Cernăuți, Ucraina) [5, p. 347]; „Cu erudiția sa, unanim recunoscută și cu experiența sa îndelungată de cercetător al fenomenului popular în cadrul său natural", „Nicolae Băieșu [este – n. n.] unul dintre cei mai distinși etnologi din Basarabia. <...> Studiile care-l reprezintă mai bine sunt cele care tratează cu consecvență sărbătorile populare: teza sa de doctorat *Folclorul obiceiurilor de Anul Nou*, apoi aceea de doctor habilitat *Studiu istoric – comparat al folclorului calendaristic în Republica Moldova și în localitățile românești din Ucraina* și cea mai amplă lucrare a sa în acest domeniu *Sărbători domnești (închinate Maicii Domnului și Mântuitorului)* (I, 2004; II, 2007)" (dr. Iordan Datcu, București, România) [6, p. 403].

Referindu-se la *Colindatul de Crăciun*, Nicolae Băieșu deduce că românii, de rând cu ucrainenii și bulgarii, au poate cel mai spectaculos obicei cu caracter public, în cadrul căruia este antrenată toată comunitatea. Observația savantului reiterează concluziile

profesorului de slavistică de la Universitatea din Iași, Petru Caraman, care în studiile sale de folclor comparat: *Colindatul la români*, *slavi și la alte popoare* și *Descolindatul în orientul și sud-estul Europei* [7], analizează colindatul Crăciunului în amploarea sa cutumiară, cu referințe clare la scenariu, actanți, practici și reprezentări asociate obiceiului, insistând asupra semnificațiilor acestora în cadrul unui context socio-cultural bine definit la mai multe popoare.

În continuare, etnologul basarabean Nicolae Băieșu constată, cu regret, dispariția fenomenului colindatului în unele localități sub influența factorilor politici (interzicerea de către regimul totalitar), istorici (modificările de calendar), sociali (vecinătatea cu alte popoare și preluarea obiceiurilor acestora, cazul cu *Pleasul* sau *Malanca* ucraineană) și religioși (biserica interzicea practicarea obiceiurilor păgâne). Prin urmare, sintetizând informațiile de teren obținute, folcloristul concluzionează asupra răspândirii fenomenului, realizând și o radiografiere a spațiului geocultural al Republicii Moldova și al localităților românești din Ucraina, Federația Rusă de actualizare etnofolclorică a obiceiului.

Prima trăsătură esențială a *Colindatului în Basarabia,* asupra căreia ne atrage atenția cercetătorul, vizează practicarea acestuia conform celor două stiluri (pe stil nou, 25 decembrie, în localitățile din preajma Prutului, ca rezultat al trecerii la stilul nou în Basarabia în anul 1924: or. Briceni, rn. Briceni (Drepcăuți, Lipcani, Grimăncăuți, Tabani, Caracușenii Vechi); în rn. Edineț (Fetești, Hordinești, Hordineștii Noi, Trinca); în rn. Cahul (Giurgiulești, Câșlița-Prut, Slobozia Mare, Alexandru Ioan Cuza); precum și în unele sate din rn. Ungheni (Boghenii Vechi, Boghenii Noi); în rn. Telenești (Bogzești); în rn. Glodeni (Cobani); în rn. Fălești (Năvârneț) și stil vechi, 7 ianuarie, multe sate din raioanele de centru, localitățile românești din Ucraina și Federația Rusă.

Cel de-al doilea aspect se referă la practicarea obiceiului în ajunul Anului Nou, în unele sate din apropierea Prutului, de către fete (Rădenii Vechi, Ungheni).

O altă trăsătură distinctivă este dispariția sau lipsa totală a acestui obicei, așa cum constată și etnologul Varvara Buzilă, referindu-se la contextul actual de conservare a fenomenului calendaristic [8, p. 13]. Explicația vine, după cum ne sugerează și Ovidiu Bârlea, din cauza interdicțiilor din partea bisericilor de a practica obiceiurile păgâne (mărturii servesc consemnările lui Zamfir C. Arbore de la sfârșitul secolului al XIX-lea, prin care aflăm că în Basarabia *Colindatul* „dispare încetul cu încetul din cauza unor dispozițiuni, luate de consistoriul [judecata ecleziastică] din Chișinău, care oprește acest obicei de a se practica, considerându-l contrariul religiei ortodoxe. Din această cauză, poliția rurală, ajutată de preot, amendează și încarcerează pe colindători" [9, p. 214.]. Ulterior, biserica și-a însușit aceste tradiții și obiceiuri, adaptându-le moralei creștine. Materialele de arhivă ne confirmă că în unele sate din centrul și vestul Republicii Moldova: în rn. Telenești (Hirova, Hirișeni, Mihălașa, Ciulucani, Codru, Crăsnășeni, Câșla, Ghiliceni, Mândrești, Țânțăreni, Verejeni, Zgărdești); în rn. Sângerei (Bobletici, Bursuceni, Chișcăreni, Coșcodeni, Dumbrăvița, Slobozia Mare); în rn. Glodeni (Cuhnești, Limbeni); în rn. Fălești (Bocani, Risipeni); în rn. Ungheni (Rădenii Vechi, Valea Mare, Buciumeni, Bușila, Chirileni, Pârlița, or. Ungheni); în rn. Călărași (Nișcani, Bahmut, Sadova, Sipoteni); în rn. Strășeni (Pănășești, Scoreni, Condrița, Lozova, Vorniceni, Zubrești); în rn. Hâncești (Cotul Morii, Leușeni, Mereșeni, Buțeni, Voinescu, Dahnovici, Pașcani); în rn. Leova (Cârpești, Tomai); în câteva sate cu populație mixtă din rn. Cimișlia (Albina, Fetița, Gura Galbenei, Lipoveni, Maximeni, Topala); în rn. Ialoveni (Ulmu, Malcoci); în rn. Nisporeni (Iurceni), obiceiul sau a dispărut, sau nu a fost practicat vreodată. În localitățile rurale unde fenomenul respectiv nu a fost înregistrat, s-au observate cazuri de performare a colindatului de actanți-colindători din localitățile vecine. Constatările etnologului Băieșu se referă în mare parte la informațiile culese pe teren în a doua jumătate a secolului al XX-lea. Pentru a da o notă apreciativă perpetuării în contemporaneitate a fenomenului, de un real folos sunt informațiile colectate de membrii-cercetători ai Comisiei Naționale pentru Salvgardarea Patrimoniului Cultural Imaterial în perioada pregătirii dosarului includerii acestui element în patrimoniul umanității, precum și efectuarea noilor cercetări de teren de către colaboratorii Sectorului de Folclor al Institutului de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu" al MECC.

În literatura de specialitate fenomenul etnocultural *Colindatul* cunoaște o interpretare mai largă, fiind atribuit mai multor tradiții: *Lăzărelul*, *De-a ouăle*, *Paparuda*, *Drăgaica*. De asemenea, se întâlnesc expresii precum *Colinda Plugușorului*, *Colindatul cu măști*, forme ale Colindatului: *Sorcova*, *Semănatul*, *Capra*, *Plugușorul*, *Vasilca*. Cu referire la *Colindatul* din Republica Moldova, Nicolae Băieșu e de părere că acesta are o accepție mai îngustă, referindu-se doar la obiceiul de Crăciun, pentru Anul Nou fiind uzuală expresia *a umbla*: *cu Plugul, cu Hăitul, cu Semănatul, cu Sorcova, cu Sănătatea nouă* etc.

În aceeași ordine de idei, etnologul Sabina Ispas propune a include în colindatul propriu-zis numai acele fenomene care „se înscriu actului *ritual* al colindării împlinit de ceata de colindători (tradițional bărbătească), precum și colindatul copiilor, când sunt

îndeplinite exigențele impuse de ritual și de conștiința sacrului implicit actului acestuia. Cântecele de Crăciun, subliniază etnologul, dezvoltă subiecte direct legate de Nașterea Domnului, dar nu au funcție rituală, pentru interpretarea lor nu este necesară respectarea unor norme care să asigure eficiența în registrul acesta special, interpreții nu sunt selecționați după criterii specifice, mesajul de bază este asociat bucuriei pe care cei care cântă o transmit oamenilor cu asemenea prilej excepțional. Majoritatea repertoriilor care sunt găzduite de manifestările festive contemporane dedicate Crăciunului se înscriu în categoria cântecelor de Crăciun și nu colindatului tradițional. Nu avem în vedere festivalurile de colinde, organizate de instituții și organizații care valorifică fondul patrimonial folcloric și îl exploatează în spectacol, nu totdeauna onest" [3, p. 13-14].

Spre deosebire de autorii volumului *Colindatul de ceată bărbătească*, menționat mai sus, Nicolae Băieșu e de părerea că fenomenul ar trebui investigat mai vast, deoarece în Basarabia actanții din ceata de colindători nu sunt doar flăcăii, dar și copiii, fetele, persoanele căsătorite. Prin urmare, din perspectiva performării acestui obicei, folcloristul distinge:

- Colindatul practicat de copii;
- Colindatul practicat de către unele fete mari;
- Colindatul bărbaților săraci (țigani) (sporadic);
- Colindatul practicat de căsătoriți;
- Colindatul practicat de flăcăi (interpreții de bază ai fenomenului).

Evident, între toate aceste tipuri de colindat există similitudini, însă mai apropiate de practica ritualică sunt totuși cele performate de copii și flăcăi, preponderent de cetele masculine, care acționează în timpul sărbătorilor de iarnă, începând cu data de 24 decembrie/6 ianuarie (pregătirile începând chiar cu Lăsatul Secului pentru Postul Crăciunului), încheindu-și sarcinile rituale în ziua de Sf. Ion, pe 7 ianuarie/20 ianuarie a anului (administrativ și astronomic) următor.

Cetele de colindători, conform tradiției, urmăreau respectarea intervalului de timp ritualic (anumite zile, momente exacte din zi sau noapte), spațiul de actualizare al obiceiului, uzitarea recuzitei specifice și a repertoriului de colinde specifice localității de origine. Informațiile privind așa numita practică a descolindării – pagube de diversă intensitate făcute în gospodăria celor ce au refuzat primirea cetei de colindători însoțite de urări „rele" –, evocate prin exemple de etnologul Nicolae Băieșu, sunt percepute drept o „pedeapsă" convențională, aplicată gospodarilor pentru ai izola și a-i elimina din habitatul tradițional, ca să preîntâmpine pătrunderea acțiunilor maligne din partea spiritelor demonice asupra localității colindate.

În favoarea tradiției performării masculine a obiceiului sunt informațiile oferite de înșiși informatorii, care recunosc că în trecut fetele nu colindau. Nicolae Băieșu presupune că practicarea colindatului de unele fete mari a început sub influența popoarelor conlocuitoare, a ucrainenilor, bunăoară. Etnologul de la Iași, Lucia Cireș, e de părere că mutația a avut loc „deoarece în Moldova cetele de flăcăi s-au profilat cu precădere pe alte forme de colindat, ca plugușorul sau teatrul folcloric, [de aceea – n. n.] perpetuarea tradiției a fost preluată de către fete și femei" [10, p. 73]. Cu toate acestea, folcloristul basarabean concluzionează că rolul principal al fetelor consta „în grija de a-i primi și a-i dărui cât mai frumos pe flăcăii și băietanii care felicită casele cu ocazia sărbătorii Crăciunului".

Analizând *Colindatul în ceată bărbătească* cercetătorul Nicolae Băieșu ia în discuție mai multe aspecte legate de:

1. taxonomia populară (inventariază termenii identificați cu referire la grupul de colindători-flăcăi – *ceată*, *ceata flăcăilor*, *ceata mare*, *tovărășie*, *hurtă*, *cumpanie*, *bandă*, *roată*, *malancă*; membrii cetelor de colindători flăcăi – *semași*, *sâmbriași*, *lăturași*, *mijlocași*, *camarazi* ș. a.; conducătorului cetei – *vătav*, *calfă*, *pristav*, *staroste*, *bireoza*; ajutorii conducătorului cetei (*cămăraș*, *comoraș*, *banar*, *bancar*, *haznagiu*, *casier*, *colăcar*, *pivnicer*, *chelar*, *bucătar*, *crâșmar)*;

2. etapele generale de practicare/organizare:

- *constituirea cetelor* (numărul membrilor varia de la 5-30 persoane, numărul cetelor era în funcție de mărimea satului, așezarea caselor, relațiile de prietenie, rudenie între flăcăi, de regulă, 1-4 cete, cel mult 10-15 (Mihăileni-Briceni);
- *alegerea* (*sau numirea*) *conducătorului cetei și a ajutorilor lui* etc.;
- *găsirea și amenajarea localului pentru pregătirile colindătorilor (hurdughie, hardughie, gazdă, ceată)*;
- *primirea flăcăilor tineri în ceată (rituri de inițiere, ieșirea în lume, datul vedrei la hurdughie sau la horă, flăcăii care au trecut de 18 ani, de obicei avea loc toamna, șezutul cu fetele)*;
- *învățarea cuvintelor și melodiilor de colinde*.
- *pregătirea vestimentației, recuzitei*.

Importante pentru înțelegerea ritualică a performării obiceiului *Colindatul în ceată bărbătească* sunt sistematizările și clasificările efectuate de Nicolae Băieșu. De exemplu, colindatul propriu-zis cuprinde câteva elemente generale care demonstrează un scenariu cutumiar distinct:

- *respectarea timpului înfăptuirii obiceiului* (*în care zile se colinda*);
- *ordinea umblatului* (*de la casa cui începeau Colindatul*, *cum continuau*);

- *cererea permisiunii de a colinda*;
- *locul colindatului* (*la geam*, *în casă*);
- *utilizarea instrumentelor muzicale*;
- *dansurile*;
- *originalitatea colindatului în unele sate din sudul Bugeacului (Cartal, Noua Suliță, rn. Reni, reg. Odesa)*;
- *darurile primite pentru colindat*, *utilizarea lor*.
- *descolindatul* [11].

Analizând constituentele/etapele desfășurării *Colindatului în ceată bărbătească* în studiile folcloristului Nicolae Băieșu, ne convingem că respectivul fenomen etnocultural reprezintă un spectacol integru, în care își dau concursul aproape toți locuitorii satului, care, pe de o parte, esențializează o instituție ce socializează tinerii, îi inițiază în obiceiurile comunității, educându-le un comportament corespunzător, iar pe de altă parte, se coagulează în scenariul unor prestații artistice ale cetelor de colindători, fiecare din ele străduindu-se să se evidențieze pentru a deține o poziție importantă în habitatul său tradițional.

BIBLIOGRAFIE

1. Băieșu N. Sărbători domnești (închinate Maicii Domnului și Mântuitorului). Studiu: Culegere de texte etnografice și folclorice. Vol. I, Chișinău: Cartea Moldovei, 2004. 448 p.
2. Raport privind activitatea de cercetare științifică: Proiectul „Tezaurul folcloric al românilor (Basarabia, Transnistria, Nordul Bucovinei, Transcarpatia). Nr. înregistrării de stat: 11. Data înregistrării de stat: 31.03.2006. Cifrul: 06.410.011F. Chișinău, 2011. 56 p.
3. Ispas S. Colindatul în cadrul culturii tradiționale românești. În: Tabor, nr. 9, decembrie 2010, p. 8-23.
4. Cuceu I. Cercetător preocupat de obiceiurile calendaristice. În: Nicolae Băieșu – o viață închinată valorificării folclorului. Omagiu – 80. Chișinău: Profesional Service, 2014, p. 376-377.
5. Bostan G. Valoarea educativă a folclorului copiilor. În: Nicolae Băieșu – o viață închinată valorificării folclorului. Omagiu – 80. Chișinău: Profesional Service, 2014, p. 347-348.
6. Datcu I. Nicolae Băieșu la 75 de ani. În: Nicolae Băieșu – o viață închinată valorificării folclorului. Omagiu – 80. Chișinău: Profesional Service, 2014, p. 402-403.
7. Caraman P. Colindatul la români, slavi și la alte popoare: Studiu de folclor comparat. Ed. îngrij. de Silvia Ciubotaru. Pref. de Ovidiu Bârlea, București, Minerva, 1983. 635 p.; Caraman P. Descolindatul în orientul și sud-estul Europei: Studiu de folclor comparat. Ed. îngrij. și postf. de I. H. Ciubotaru. Iași: EUAIC, 1997. 522 p.
8. Colindatul de ceată bărbătească. Chișinău: „Tipografia Reclama" SA, 2011. 176 p.
9. Arbore Z. C. Basarabia în secolul XIX. București: Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1898, 789 p.
10. Cireș L. Aspecte ale Colindatului în Moldova. În: Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei pe anii 1965-1967. Cluj, 1969, p. 69-85.
11. Băieșu N. Obiceiurile și folclorul sărbătorilor de iarnă. Partea I. Chișinău: Tipografia Centrală, 2014. 836 p.

Andrei Mudrea. *Ducerea Crucii.* 1998, t. m. p. 115 × 185 cm

BASARABIA ÎN GULAG: MEMORIA TRAGICĂ A ISTORIEI CONTEMPORANE

10.5281/zenodo.3525142

Doctorandă **Cristina ANTONI**
e-mail: crlescic@yahoo.com
Universitatea de Stat „Alecu Russo" din Bălți

Moto:
„Foaie verde trandafir,/ Lung îi drumul în Sibir,/ Lung îi drumul și bătut/
De români tot îi făcut…/ Când vedeam trenul că vine/ Tremura inima-n mine;/
Când vedeam vagoanele,/ Știam că iau oamenii./ Ca pe vite ne încărcau/
Și ușile zăvorau – / Și mânau trenul departe/ În neagra străinătate…"
(autor anonim) [1, p. 70]

***BASSARABIA IN GULAG*: THE TRAGIC MEMORY OF CONTEMPORARY HISTORY**

Summary. Serafim Saka (1935–2011), the Bassarabian writer, originally from Hotin County, left to the posterity not only for emblematic fiction texts for the 60s (the novels *Vamile*, *Linia de plutire*, the novel-fact *Pe mine mie reda-ma*), also aimportant pages worth historical document. Being Bukovinean, Serafim Saka lived the vicissitudes of history. Like thousands of Bassarabians, he felt the force of the Soviet regime's terror. The volume of confessions and dialogues recorded by Serafim Saka, *Basarabia în GULAG* (published in 1995), reveals, on the one hand, the tragic destinies of some families and personalities from Bassarabia, on the other hand, it reveals a terrifying and paranoid reality in which the population of the Romanian province managed to survive.

Listening to the quirky stories of the detainees in the KGB camp, Serafim Saka took the place of a therapist with a double function: to „exorcise" and „cure" the wounds of the interviewed. Remembered by the Bassarabian ordeal and sang through the voices of those who passed through the ruthless imperial policy mixer, Serafim Saka strengthens in the memory of the reader the image of hundreds of thousands of human destinies crippled by the „red plague" machine. The national memory, the traumatic memory, with the characteristics of a historical document, brings together the lives of the different ethnic and social classes that have borne the stigma of the enemies of the Soviet people. The merit of Serafim Saka is to break, shortly after the empire's disappearance, the silence set over the horrors of half a century. In addition to the factual material invoked the empathetic attitude and the writer's skill to formulate the appropriate questions in order to highlight details, circumstances, replies, odious characters, everything that meant the Bassarabian ordeal subjected to re-education by the totalitarian system was noted.

Keywords: Serafim Saka, Bassarabia, GULAG, traumatic and collective memory, dialogue.

Rezumat. Serafim Saka (1935–2011), scriitor basarabean originar din județul Hotin, a lăsat posterității nu doar texte de ficțiune emblematice pentru generația șaizecistă (romanele *Vămile*, *Linia de plutire*, romanul-fapt *Pe mine mie redă-mă*), ci și importante pagini cu valoare de document istoric. Asemenea miilor de basarabeni, Serafim Saka a trăit la propriu vicisitudinile istoriei, teroarea regimului sovietic. Volumul de confesiuni și dialoguri consemnate de Serafim Saka, *Basarabia în GULAG* (editat în 1995), evocă, pe de o parte, destinele tragice ale unor familii și personalități din Basarabia, pe de altă parte, reliefează o realitate terifiantă și paranoică în care a reușit să supraviețuiască populația provinciei românești.

Ascultând poveștile cutremurătoare ale deținuților din lagărele K.G.B.-ului, Serafim Saka a luat locul unui terapeut cu o dublă funcție: de „a exorciza" și de „a vindeca" rănile intervievaților. Rememorând calvarul basarabenilor și probând prin vocile celor trecuți prin malaxorul unei politici imperiale nemiloase, Serafim Saka consolidează în memoria cititorului imaginea a sute de mii de destine omenești schilodite de mașinăria „ciumei roșii". Memoria națională, memoria traumatică având caracteristicile unui document istoric, reunește viețile oamenilor de etnii și clase sociale diferite care au purtat stigmatul de dușmani ai poporului sovietic. Serafim Saka are meritul de a fi rupt, la scurt timp după dispariția imperiului, tăcerea așezată peste ororile unei jumătăți de veac. Pe lângă materialul factologic invocat, se remarcă atitudinea empatică și măiestria scriitorului de a formula întrebările potrivite pentru a scoate la lumină detalii, circumstanțe, replici, personaje odioase, tot ceea ce a însemnat calvarul basarabeanului supus re-educării de sistemul totalitar.

Cuvinte-cheie: Serafim Saka, Basarabia, GULAG, memoria colectivă și traumatică, dialog.

Actualitatea perpetuă a temei. Geneza unui text popular e complicat de localizat în timp și spațiu. Versurile din *moto* sunt o excepție, fiind expresia suferinței nedrepte a unui suflet basarabean, dus de acasă spre pierzanie, în iunie 1941. Poporul a pătimit enorm. Rana basarabenilor, după mai bine de 70 de ani, mai sângerează. Memoria este cea care recuperează suferința și jertfa basarabenilor.

În perioada de după căderea imperiului sovietic, în spațiul basarabean s-a instituit un proces de demistificare a mitului bunăstării comuniste, dar și de deconspirare a metodelor de menținere și consolidare a acestei utopii. Istoricii, jurnaliștii, scriitorii au inițiat un proces public împotriva comunismului, regim care a secerat națiuni, clase sociale, oameni. Articolele din presa periodică și studiile semnate de Gheorghe Cojocaru, Mihai Tașcă, Anatol Petrencu, Anatol Țăranu, Gheorghe Palade, Pavel Parasca, Ion Ţurcanu ş. a. au scos la lumină date din arhive și mărturii ale celor care au supraviețuit „eliberării Basarabiei", colectivizării, deportărilor în Siberia. O contribuție importantă în acest context o au textele literare (*Povestea vulturului* de Nicolai Costenco, *Călătorii în jurul omului* de Alexei Marinat, *Tema pentru acasă* de Nicolae Dabija, *Destine transnistrene* de Vladimir Beşleagă, *Copiii în cătușele Siberiei* de Spiridon Vangheli, *Spune-mi Gioni* de Aureliu Busuioc, *Bucovineana* de Ion Druță, *Cartea nomazilor din B.* de Val Butnaru și altele) care reconstituie acele vremi și suferințe.

Aceste modele de *empatie*, de „rezonanță, comunicare afectivă cu semenul" [2, p. 114], constituie o parte definitorie a *post-memoriei*, termen introdus în lumea academică de Marianne Hirsch[1]. Termenul presupune o informație pe care subiectul a obținut-o de la alții, dar pe care o percepe ca pe o parte a propriei memorii. Or în prezent, la aproape trei decenii de la declararea, societatea dispune de o informație consistentă sub aspect științific, documentar și artistică privind acest segment al istoriei, „cu accente pe evenimentele ce au avut mare importanță, semnificație și pregnanță în viața societății în întregime" [3, p. 441]. Vorbim, în cazul dat, de *memoria colectivă* și *traumatică* a poporului român.

Mai nou, în 2013, Asociația Națională a Tinerilor Istorici din Moldova, în parteneriat cu Ministerul Culturii al Republicii Moldova, a lansat un program național pentru tineret, „Expedițiile Memoriei", care urmărește „angrenarea unor segmente largi ale tineretului din republică în identificarea, descoperirea și reabilitarea memoriei istorice legate de deportările staliniste, dar și de totalitatea memoriei legate de trecutul totalitar sovietic" [4]. Pe parcursul a cinci expediții, din 2013 și 2014, în regiunile Almatî și Karaganda din Kazahstan, din 2016 și 2017 în ținutul Krasnoiarsk, regiunea Irkutsk și din 2018 în Novosibirsk și Tomsk (Federația Rusă), „studenți și profesori de la Universitatea de Stat din Moldova, Universitatea Pedagogică de Stat, Universitatea Liberă Internațională, Universitatea „Al. I. Cuza" din Iași și Universitatea din București, cercetători de la Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei, jurnaliști de la postul de televiziune TV Moldova 1 și TVR Iași au studiat arhivele și au întreprins cercetări pe teren, întâlnindu-se cu reprezentanții diasporei, dar și cu cercetători din aceste regiuni", după cum a menționat unul dintre inițiatorii expedițiilor, istoricul Octavian Țîcu [5].

O activitate inedită desfășoară Institutul de Istorie Orală din Moldova, înființat în 2017. În cadrul acestuia istorici, filologi, sociologi prin metoda interviului, scriu o „Istorie a unor oameni, care în alte circumstanțe niciodată nu ar fi fost auziți și luați în seamă. Noi oferim o altă perspectivă, o altă privire asupra trecutului" [6], menționează autorii proiectului.

O asemenea abordare a istoriei Basarabiei în perioada sclaviei comuniste a avut-o, la începutul anilor '90, Serafim Saka (1935–2011), scriitor basarabean, originar din județul Hotin. Prozatorul Serafim Saka a lăsat posterității nu doar texte de ficțiune emblematice pentru generația '60 (romanele *Vămile*, *Linia de plutire*, romanul-fapt *Pe mine mie redă-mă*), ci și importante pagini cu valoare de document istoric.

Amprentele istoriei în familia Saka. Originar din partea de nord a Basarabiei, eronat denumită Nordul Bucovinei, Serafim Saka a trăit la propriu vicisitudinile istoriei. La 10 ani, alături de frații săi, a rămas în grija surorii mai mari, Nina, care nu avea decât 15 ani. Tatăl, Teodot, moare la 34 de ani, în războiul ce nu era al lui („era al lui Stalin și Hitler, pe care bunica îi blestema seară de seară înainte de a-și spune îndelung rugăciunea" [7, p. 51]), după cum rememora cu amărăciune scriitorul-narator Serafim Saka în paginile romanului-fapt *Pe mine mie redă-mă*, o carte de memorii deghizate. Mama, la nici un an, în martie 1945, e răpusă de tifos, dar mai ales de suferință: „Moartea tatei a clătinat sufletul mamei, după care mama nu și-a mai recăpătat echilibrul sufletesc" [7, p. 42]. După luni de zile de luptă cu foamea, durerea, munca, cei patru copii din familia Saka au fost fie instituționalizați, fie adăpostiți la casele rudelor. Micul Serafim este luat în familia unchiului Vladimir Saca, care, în 1949, este condamnat politic și dus în Kolâma. La distanță de ju-

[1]Marianne Hirsch – filolog american, de origine evreiască, născută în 1949, în Timișoara, România. A studiat fenomenul de memorie culturală și transmiterea memoriei Holocaustului la generațiile următoare. [on-line] https://http://blogs.cuit.columbia.edu/mh2349/

mătate de secol scriitorul Serafim Saka menționează că fratele tatălui său a fost „[…] cel care avea să plătească cu șase ani de gulag, mai apoi și cu viața, pentru tot ce a fost și nu a fost neamul nostru Saca. Doar șase ani din cei douăzeci și doi la cât fusese condamnat de Tribunalul Militar din Cernăuți în toamna nefericitului an una mie nouă sute patruzeci și nouă, an de deportări masive în Basarabia și Bucovina, unchiul trecând drept trădător de patrie, Uniunea Sovietică, din care fusese impuși să facem parte" [7, p. 20].

Amintirile tragicei sale copilării îl domină pe Serafim toată viața. Ține minte chiar și scaunul de piatră din fața Tribunalului, unde îl aștepta pe unchiul său pentru a-i transmite o legătură cu haine sau alimente și de unde protestase într-un fel, strigându-i să le spună că nu e vinovat, în timp ce-l văzuse târât de la interogatoriu de doi militari spre o dubă. Într-o zi însă nu l-a mai văzut în curtea Tribunalului: „Am înțeles că, gata, s-a încheiat procesul și eu nu mai am de ce să vin" [7, p. 21].

Dosarul unchiului avea inscripția de *dușman al poporului*, deși, întors cu decorații de la război, în 1946, el a reușit să se încadreze în viața colectivității. Prin numire, a fost ales președinte de *selpo* (cooperația sătească de consum), apoi a fost avansat în post de președinte al *raipotrebsoiuz*-ului (cooperație raională de consum), funcție ce i-a oferit posibilități de a veni în ajutor populației sărăcite și înfometate de politicile duse de „tovarăși". A deschis o cantină pentru copiii vagabonzi din satele raionului Noua Suliță, precum și târguri pentru țărani în câteva localități.

La prima amnistie, în 1956, unchiul Vladimir a revenit la baștină, însă era alt om, „un învins care-și cerea dreptul la viață de la o realitate în care omul nu avea niciun drept" [7, p. 21]. Peste câțiva ani a fost reabilitat, în baza mărturiilor adunate de la foștii martori, consăteni, care spuneau acum altceva decât în fața anchetatorilor kaghebiști. I s-a restituit averea confiscată – casa –, la prețul pus de oficiali sovietici, „nimic și nimeni n-a reușit însă să-l readucă vreodată la cel care a fost până la gulag" [7, p. 21].

Această incursiune în biografia scriitorului Saka vine să explice, o dată în plus, atitudinea sa ostilă față de politica partidului comunist de deznaționalizare și exterminare a populației băștinașe, atitudine care transpare tranșant în volumul de confesiuni și dialoguri *Basarabia în GULAG* (1995), pe care îl dedică memoriei „unchiului, Saca Vladimir, trecut prin Kolâma". Volumul descoperă, pe de o parte, destinele tragice ale unor familii și personalități din Basarabia, pe de altă parte, reliefează o realitate terifiantă și paranoică în care a reușit să supraviețuiască populația provinciei românești. Am putea presupune că ideea de a scoate de sub tipar o *carte-antologie a durerii* Basarabiei și Bucovinei l-a frământat pe scriitor încă din îndepărtatul an de revenire din GULAG a unchiului Vladimir. Fiind student la Facultatea de Istorie, în vacanța de iarnă, Serafim Saka a mers cu unchiul pe la casele sătenilor care au fost aduși la procesele sinistre de altădată. Oamenii povesteau, unchiul asculta, iar tânărul Serafim Saka nota. În acele seri geroase, scriitorul a deprins arta de a asculta, a surprinde înțelesurile și subînțelesurile cuvintelor, gesturilor și tăcerilor.

Serafim Saka, omul întrebărilor. Activând în redacția ziarului „Tinerimea Moldovei", Serafim Saka și-a ascuțit penița de intervievator, precum și simțul de a discerne adevărul de minciună în numeroasele dialoguri pe care le întreținea cu oameni de cultură, precum și cu medici, politicieni, ingineri, agronomi ș.a.. Ca urmare, apare volumul de confesiuni și interviuri *Aici și acum. 33 de confesiuni sau profesiuni de credință* (1976). Cu „dosarul pătat" [8, p. 79], dar și cu un pronunțat spirit critic, Serafim Saka și cei aflați în dialog și-au exprimat opoziția față de situația literară, culturală etc. din RSSM. Evident, aceste dialoguri au „deranjat" autoritățile. Cartea a reprezentat un eveniment editorial, cu toate că a fost drastic cenzurată, „până și din corectura manuscrisului au fost scoase momente și episoade care ar fi putut tulbura liniștea funcționarilor […] autorul spunea pe nume unor lucruri prea puțin mediatizate în epocă. Drept că o făcea prin mijlocirea unor personalități ale timpului", menționează criticul Ion Ciocanu [9, p. 348]. Or, Serafim Saka a plătit „succesul" volumului cu 11 ani de interdicție literară și un exil artistic interior, timp în care își câștigă existența traducând din opera dramatică a scriitorilor ruși și sovietici.

În 1987, iese de sub tipar cartea *Linia de plutire: două romane și șapte dialoguri*, cele două romane fiind *Vămile* și *Linia de plutire*, iar dialogurile avându-i ca protagoniști pe cunoscuți oameni de cultură ai timpului. Cu un an mai târziu, vede lumina tiparului cartea de convorbiri, articole, însemnări *Pentru tine bat…* . Abia în 1995, cu sprijinul Fundației Soros-Moldova, la Editura Uniunii Scriitorilor, Editura Meridianul 28, apare *Basarabia în GULAG*, cartea dramei românilor basarabeni duși în GULAG-ul stalinist, dar și a celor trecuți, după refugiere, prin calvarul comunismului românesc.

Despre Serafim Saka intervievator și publicist de respectat, dar și de temut, au vorbit mai mulți critici și colegi ai scrisului. Academicianul Mihai Cimpoi, în postfața la volumul *Linia de plutire: două romane și șapte dialoguri* (1987), observa că Serafim Saka „a impus interviul ca gen literar superior simplei alternanțe publicistice «întrebare-răspuns». Întrebarea,

formulată energic, ascuțit (uneori incisiv și incomod), cere răspunsul unei personalități. […] A ne duce în intimitatea personalității – iată condiția interviului" [10, p. 463]. Aceeași calitate o pune în evidență scriitorul Leo Butnaru în titlul la prefața volumului *Aici: Atunci și Acum* (2010), calificându-l pe Serafim Saka drept „scriitorul care nu și-a sugrumat întrebările. Nici răspunsurile" [11, p. 3].

Modalitatea de a dialoga, precum și poziția sa civică, istorică scot în relief personalitatea lui Serafim Saka, inclusiv postum. Eugen Lungu semnalează în context: „Neliniștea sa interogativă și riscul de a-și expune nestrămutat atitudinea față de tot ce mișcă au făcut din el nu numai omul-atitudine, dar și omul-problemă" [7, p. 8]. Mircea V. Ciobanu, în ultima sa carte *Căderile în realitate ale criticului*, evidențiază o calitate rarisimă la un scriitor – dispunerea spațiului cărților sale altor voci. „Cărțile-eveniment, la care a pus umărul Saka (*Aici și acum*, *Basarabia în GULAG*, *Pentru tine bat…*), afirmă criticul, sunt cărți… «spuse» de alții. Să fii atât de generos cu spațiul cărților muncite (de tine, totuși); să fii atât de detașat lăsându-i pe alții să-și spună păsul (și să-i îndemni s-o facă)… câți au mai făcut asemenea cărți, autoeliminându-se sau refuzându-și orgoliul «auctorial»? E o detașare, aș zice, dramatică (cum ar fi replicile, fără comentarii, din piese), un fel de *gen dramatic la modul absolut*" [12, p. 214-215].

Crezul lui Saka publicistul constă în a surprinde esența omului din secolul XX, care e un mozaic de idei, gânduri, fapte, Euri. „… Pornind să scriu această carte [*Aici și acum*, 1976] – o carte de întrebări și răspunsuri, – m-am gândit să întâlnesc între două coperte, dacă sub același acoperiș e mult mai greu, – oameni, suflete și gânduri, care să reprezinte un *noi*, creatori de bunuri și frumos. Pentru că prea de multe ori căutăm țâra de deosebire, înainte de a fi găsit marea asemănare. Prefer Eului căutat un *noi* găsit. Eul vine, va veni după ce va fi pornit de la un permanent *noi*", se destăinuia scriitorul pe coperta a patra a volumului. În contextul cărții *Basarabia în GULAG*, românul basarabean Saka a găsit acel *noi* românesc în ansamblul a 19 destine tragice.

„Documentul afectiv" al lui Serafim Saka. În cadrul unuia dintre dialogurile sale, Serafim Saka și-a destăinuit proiectul cărții: „De jumătate de an stau mai mult la Iași, unde am întâlnit mulți basarabeni de valoare, oameni cu greutate și respect. Cartea pe care o adun acum, *Basarabia în GULAG*, va fi și despre basarabenii care s-au retras mai în interiorul Țării, peste Prut, și despre ce s-a întâmplat mai apoi cu ei" [11, p. 272]. Se întâmpla prin anii 1991–1992, răstimp în care Serafim Saka se stabilise la Iași (1991–1993), ocupând funcția de director cultural la concernul „Valeologia"[2], sub egida căruia iau naștere Teatrul „Eugène Ionesco", o editură cu sediul la Iași și câteva formațiuni muzicale.

Basarabia în GULAG, înglobând 19 mărturii-destine, au văzut lumina tiparului în trei variante – de revistă, de volum separat și de antologie publicistică, fapt ce confirmă insistența autorului de a face publice ororile la care au fost supuși concetățenii noștri de cerberii staliniști. Astfel:

- în 1993, 1994, 1995, în revista „Basarabia" au fost publicate 15 povestiri, după cum urmează: Vadim Pirogan *N-a fost să fie*, Gheorghe Spătaru *Înapoi la maimuți*, Raisa Patrașcu *Vin rușii*, Dumitru Crihan *Un alt nume*, Alexe Ouatu *Din istoria vieții mele*, Ion Pogorilovschi *Opt moduri de a trece Prutul*, Ion Holban *Cămașa de oțel*, Alexandru Cerbul *Războiul ca o eroare*", Alexandru Usatiuc *Genocidul*, Vasile Cojocaru, Dumitru Jantoveanu *Un război mai mult decât absurd*, Dumitru Osipov *Basarabia, lacrima mea*, Toma Ivanenco *Cu rădăcinile în aer*, Boris Petcu-Vulpe *Acești „mari prieteni ai popoarelor*", Anatol Plugaru *Prima breșă*;
- în 1995, în volumul *Basarabia în GULAG* au fost inserate 20 de destine, la cele anterioare adăugându-se cinci: Iacob Gușilă *Trasarea Gulagului*, Palaghia și Gheorghe Cozma *Toată viața am înălțat case*, Balaban Nicolae *În camera morții*, Constantin Crețu *Zigzagurile puterii*, Vasile Țepordei *Căldura omenească topea gheața Siberiei*;
- în 2010, volumul antologic al publicisticii lui Serafim Saka *Aici: Atunci și Acum* evocă 9 destine, cele ale lui Dumitru Crihan, Balaban Nicolae, Palaghia și Gheorghe Cozma, Constantin Crețu, Toma Ivanenco, Dumitru Osipov, Boris Petcu-Vulpe, Anatol Plugaru, Vasile Țepordei.

Se observă că cinci nume (Dumitru Crihan, Dumitru Osipov, Toma Ivanenco, Boris Petcu-Vulpe și Anatol Plugaru) se regăsesc în toate cele trei ediții.

[2] „După evenimentele din decembrie 1989, la Bucureşti se constituie Universitatea Ecologică (instituţie privată). În fruntea ei vine un profesor întreprinzător pe nume Dolfi-Drimer. El izbuteşte să încheie un acord cu ministrul învăţământului din Republica Moldova, pe atunci domnul Nicolae Matcaş, ce stipula inaugurarea la Chişinău a unei filiale a acestei instituţii. Întreprinderea „Valeologia", condusă de V. Usturoi, se angaja să sponsorizeze activitatea filialei respective, iar scriitorul Serafim Saka subsemnase acordul sus-menţionat în calitate de decan. De remarcat faptul că acest act a fost aprobat de Preşedintele RM din acea perioadă, domnul Mircea Snegur. Despre acest document, semnat la Chişinău la finele anului 1991, se cunoştea foarte puţin". Andrei Galben. [on-line] https://ulim.md/wp-content/uploads/2019/05/pagini-din-istorieRO.pdf

Am putea presupune că aceste istorii sunt emblematice pentru autor, ca gândire și simțire românească, suferință și rezistență.

De menționat că toate confesiunile au apărut inițial în varianta de revistă, fiind publicate în „Basarabia", în perioada 1993–1995 la rubricile îngrijite de Serafim Saka: *Lung îi drumul în Sibir…*, un vers dintr-un text al deportaților (numerele din ianuarie, februarie și aprilie 1993); *Cu sufletul la gură* (numerele din iulie, octombrie și noiembrie-decembrie ale aceluiași an); *La răspântie de vânturi*, rememorările din copilărie și tinerețe despre râul Prut ale lui Ion Pogorilovschi[3] (august 1993); *Documente. Mărturii*, rememorările lui Vasile Cojocaru (1994, numărul 2-3); următoarele patru texte din revista „Basarabia" (1994–1995) sunt inserate iarăși la rubrica *Cu sufletul la gură*.

Cea din urmă rubrică era anunțată de revista „Basarabia" drept titlul viitoarei cărți. La apariție, cartea va avea însă titlul *Basarabia în GULAG*. Leo Butnaru constata că acest titlu „parcă ar comenta, cât un întreg tratat, însuși conținutul cărții care îl poartă; titlu care stă ca un negru epitaf incrustat pe trupul unei întregi epoci, cea a jertfelor nevinovate, a dezmățului stalinismului fascistoid, cu teroarea sa inegalabilă ca ferocitate" [11, p. 10-11]. Mircea V. Ciobanu avea să remarce corespondența cu arhicunoscuta lucrare a lui Alexandr Soljenițîn (*Arhipelagul Gulag*), menționând că „nu este o parafrază *accidentală*". Ca și Soljenițîn, Saka nu a apelat la documente, ci doar la mărturisirile celor care au trecut prin „Republica GULAG". Astfel, „cartea […] devine un alt soi de document, un fel de «cronică» în sens literar, sau un «document afectiv» al epocii, câștigând în tensiune acolo unde lipsea – obiectiv – analiza statisticilor reci" [13, p.17].

În varianta de revistă, în nr. 1, 1993, scriitorul Serafim Saka semnează o emoționantă prefață cu titlul *Ne amintim și-i amintim…*: „Oricât ar fi să fie povestită, amintită, deplânsă – rememorată sau chiar dată uitării – drama românilor înstrăinați a fost și rămâne cea mai grea povară pe care neamul nostru o are de purtat – spiritual, dar și material – la acest sfârșit de mileniu și de întregiri naționale.

Nici să-ți cuprindă imaginația cât poate îndura și duce în amintire omul!

Sutele de mii de români basarabeni deportați în Siberia sau mutați în stepa Kersonului, alte sute de mii secerate de tifosul adus de război și de foamea pusă la cale de hoarda eliberatoare, în frățească *colaborare* cu activiștii locali, dar și mulți din cei care s-au *refugiat* peste Prut au fost ajunși din urmă și vânați de KGB-ul sovietic.

De acolo, din murire, strigă și cer dreptatea neuitării noastre.

Ne amintim și-i amintim pentru a le face țărâna mai ușoară și blestemul mai de piatră" [14, p. 98]. Serafim Saka își cristalizează mesajul ideatic: *suferința proprie ascunsă în pliul memoriei* („Subsemnatul a gândit, a retrezit și a adunat din om în om și vorbă cu vorbă această carte în care își spune – acum întreg și necenzurat – viața de copil crescut în rouă, mânuitor de floretă într-o lume numai spadă"), *textele scrise sunt un strigăt de disperare într-o lume fracturată* („O carte spusă *cu sufletul la gură* de cei care mai trăiesc și până azi drama ruperii de neam, de limbă și de istorie"), *revenirea în matca românismului* („O dramă absurdă – această, și până azi! – înstrăinare a românului de români" [14, p. 99]).

Deja în prefața la *Basarabia în GULAG*, scriitorul explică ce l-a determinat să scrie cartea: „S-au scris povestiri zguduitoare despre malaxorul concentraționar comunist, i-am citit pe Șalamov cu *Povestiri din Kolâma*, pe Soljenițîn cu renumitul său *Arhipelagul GULAG* și pe mulți alții, dar toate acestea au fost scrise de ruși. Noi, românii din Basarabia, care la o populație pe vremea aceea de cca 2,5 milioane de locuitori am pierdut peste un milion […] în mod practic nu avem lăsate mărturii scrise despre iadul prin care am trecut" [15, p. 3]. Așadar, se anunța, din primele pagini, o condamnare a regimului totalitar sovietic. Titlul prefeței, din care am citat mai sus, *Dar cum rămâne cu ciuma roșie?*, înfierează genocidul comunist în ideea de a avertiza și proteja noile generații: „ne salvăm azi de pericolul unui nou posibil GULAG care ne amenință" [15, p. 3].

Istoriile basarabenilor care au trecut prin „ciuma roșie" pot fi clasificate tematic în câteva categorii:

- *basarabenii care au simțit la propriu ororile Siberiei (deportați cu familii sau deținuți politici)*: Vadim Pirogan, Dumitru Crihan, Maxim Holban (tatăl lui Ioan Holban), Alexandru Usatiuc, Vasile Cojocaru, Toma Ivanenco, Boris Petcu-Vulpe, Gheorghe și Petre Osipov (frații lui Dumitru Osipov), Nicolae Balaban, Constantin Crețu, Vasile Țepordei;
- *basarabeni refugiați în România și prigoniți de autoritățile comuniste românești*: Raisa Patrașcu, Ion Pogorilovschi, Palaghia și Gheorghe Cozma;
- *basarabeni-martori ai ocupării Basarabiei de către sovietici*: Alexei Ouatu, Iacob Gușilă;
- *basarabeni-martori ai războiului ruso-moldovenesc de pe Nistru*: Alexandru Cerbul, Dumitru Jantoveanu, Anatol Plugaru.

La distanța de mai bine de un deceniu, în 2010, în volumul antologic al publicisticii lui Serafim Saka, *Aici: Atunci și Acum*, au fost republicate istoriile vieții lui

[3] Ion Pogorilovschi (18 februarie 1938 – 6 iulie 2009) a fost cel mai important filosof al creației brâncușiene.

Dumitru Crihan, Dumitru Osipov, Palagheii și Gheorghe Cozma, Nicolae Balaban, Boris Petcu-Vulpe, Anatol Plugaru, având forma de dialog. Pe parcursul discuției, pe lângă istoria propriu-zisă a protagonistului, se desprinde vocea scriitorului Serafim Saka. O voce ce scotea din întunericul memoriei amintiri despre clipe groaznice adunate în ani de existență zădarnică: „Ar fi păcat să rămână necunoscută o viață trăită atât de dramatic" [11, p. 190]. Acesta ar fi laitmotivul intervențiilor lui Saka, omul care întreabă, pentru a aduna tot mai multe probe împotriva criminalilor sovietici: „Să le luăm pe rând, că sunt multe și încâlcite [evenimente], ca să nu le pierdem firul…" [11, p. 215]. Dar și pentru a re-constitui prin intermediul destăinuirilor sincere ale foștilor deținuți, atmosfera lugubră a lagărelor staliniste, suferința fizică și emoțională: „Ce era cel mai greu de suportat într-o închisoare sovietică?" [11, p. 212] Pe de altă parte, *intervențiile-avalanșe* ale lui Serafim Saka, în formă de întrebări-fulger și/sau replici scurte și tăioase, au ca scop să dinamizeze discuția, să-i dea un ritm sau chiar să polemizeze cu intervievatul, făcând cititorul să ia o atitudine critică față de cele povestite. Un exemplu ar fi fragmentul din discuția cu Iacob Gușilă, ofițer în armata sovietică, membru al Comisiei ce a trasat cel mai nedrept hotar de pe Prut, dintre URSS și România, întinzând sârma ghimpată pe 79 000 de stâlpi:

„[…] Comisia aliată de control, în care lucrau englezi, francezi, americani…

– Și mai sus de toți – sovieticii!

– Da, că eram învingători.

– Erați… Victoria aceasta v-a învins până la urmă definitiv. Dar asta-i altă problemă…" [11, p. 56]

Altădată, dialogul devine pentru Serafim Saka un prilej de a se expune despre Țară, istoria Basarabiei, războiul ruso-moldovenesc – conflictul nesoluționat ce ne ține încă în raza influenței „eliberatorilor", în zona ex-GULAG-ului, chiar și după destrămarea U.R.S.S.-ului, după cum afirma politicianul Anatol Plugaru (ex-ministru al Securității naționale în anii ‚90): „gulagurile nu mor cu una cu două, ele iau alte forme, se deghizează ca să-și continue viața" [16, p. 125]. Scriitorul Serafim Saka, „rănit, îndurerat și tot restul din acest arsenal trist de sentimente" [16, p.124], își axează cea mai mare parte a dialogului pe rana necicatrizată a Republicii Moldova – Transnistria – o povară mult prea grea pentru basarabeni: „Am pierdut Transnistria și eu cred că nici nu trebuia s-o câștigăm. În clipa în care câștigăm Transnistria pierdem România. Cu Transnistria în coadă nu ne vom putea reuni niciodată cu Țara" [16, p. 130]. „A fost vreodată Transnistria pământ românesc? Să nu-mi vorbești de M.A.S.S.R. Era o formulă artificială, incoerentă și fără nici un suport, un cal troian" [16, p. 133].

De obicei, combativ și incitant în discuție, Serafim Saka se manifestă ca un sensibil, răbdător și atent ascultător. Narațiunea, povestea vieții protagoniștilor săi ia formă de monolog, de biografie unică și totuși recognoscibilă. Psihologii subliniază că memoria „nu este un automatism cerebral, ci un act al psihismului, expresia persoanei în întregul ei" [17, p. 194], fapt ce confirmă calitatea oamenilor care au reușit, fiind la capătul puterilor fizice și psihice, să revină la ritmul obișnuit al vieții și, cel mai fascinant lucru, să rămână fideli viziunilor și convingerilor ferme despre omenie, dragoste, prietenie.

„Ne amintim și-i amintim…" Analizând istoriile, s-ar putea contura un traseu tipic al destinului românului basarabean ajuns în vizorul „tovarășului eliberator": anchetări, arestări, procese sumare, periplu prin închisorile imperiului, drum infernal spre capătul lumii, supraviețuire sau moartea de martir. Din șirul lung al poveștilor deportaților reținem câteva ca fiind exponențiale.

Bucovineanul Gheorghe Spătaru, de 6 ani, și familia sa (9 copii – cel mai mare de 14 ani, cel mai mic de 2 luni, mama și bunica de 80 de ani paralizată) au fost incluși în planul de deportați al „tovarășilor" în anul 1941. Transportați timp de trei săptămâni cu un tren marfar, au ajuns în ținutul de șes al Siberiei de Vest, satul Vicolovo, orașul Ișim, regiunea Tiumen. Gheorghe, neputând suporta condiția de sclav, a încercat să evadeze de câteva ori. În 1947, la a patra tentativă, a reușit să revină acasă – la Horbova, Herța – mai mult pe jos. Flămând, chinuit de frica de a fi prins, „a ajuns să semene cu un animal hăituit, cu o maimuță", care căuta căldură și înțelegere.

Inginerul Vadim Pirogan, fiul lui Ștefan Pirogan, ales primar de Bălți de trei ori, din 1924 până în 1934, reușește să se rupă din ghearele reci ale Siberiei după cinci ani de viață pierduți. Tatăl său a rămas însă să se odihnească pe veci într-un mormânt necunoscut, într-un pământ rece și străin. „Memoria e încărcată și rana mai sângerează și azi", se destăinuia Vadim Pirogan, întrebându-se mereu: „De ce nu ne-a iubit Dumnezeu? De ce ne-a lăsat pradă dușmanului? Oare puțin a suferit acest popor? […] De ce oare a avut parte de o soartă așa de grea? Pentru care păcate?" La 22 de ani, „îmbătrânit în suflet, dezgustat de viață, dezbrăcat, flămând și desculț" [15, p. 75] a fost eliberat. Fiind supravegheat în continuare de nkvd-iști, a fost nevoit să plece la Lvov, să ia viața de la capăt.

Muzicianul Boris Petcu-Vulpe, originar din Ismail, și-a făcut studiile la Conservatorul din Bucu-

rești, fiind angajat la studioul Radioului Național Românesc. În 1940 se repatriază din București la Ismail, unde îi rămăsese mama. Ca și mulți alți intelectuali basarabeni, a fost atras de mișcarea comunistă încă de când era licean. Începutul războiului fascisto-sovietic l-a prins în Chișinău, în cadrul orchestrei filarmonicii. A fost evacuat, văzând viața plină de lipsuri a „slăvitului popor sovietic". A ajuns tocmai în Asia Mijlocie, trecând zona pustiului Kara-Kum. Pericolul însă a venit în anul 1943. O singură, dar justă remarcă la o știre din ziarul „Izvestia"[4], ce anunța noua uniformă militară: „este uniforma armatei țariste", i-a asigurat „biletul" pentru colonia de reeducare prin muncă. Din cei 40 de milioane de deținuți, temnicerii nu îl strigau după nume, ci după număr: „355458, articolul 58 doi", înscris pe căciulă, pantalon și spatele pufoaicei. Pentru calomnierea puterii sovietice, muzicianul Boris Petcu-Vulpe zece ani a fost doar un număr pentru „atât de mari prieteni ai popoarelor" [15, p. 310].

Dumitru Crihan, fiul lui Anton Crihan, deputat în Sfatul Țării, fiind trădat de prieten, este purtat prin tot calvarul lagărelor comuniste.

Basarabeanul Ion Pogorilovschi, cu mama și sora sa Steluța, în iunie 1940 s-au refugiat în România, lăsând o parte din familie dincolo de Prut. Povestea sa ia forma unei ode Prutului, „râu ocultat, pustiit, râu de graniță" [15, p. 276]. Structurată în opt texte intitulate inspirat (*Lumânări violând frontiera*, *Hotar viscolit* etc.), povestirea e încărcată de nostalgie, durere și mult dor pentru Basarabie (*alias* tată): „înecata Ofelie plutind spre mine pe râu: Basarabia", „Basarabie, am șoptit, vino la vorbitor!" [15, p. 274]. O viață întreagă a dus povara lipsei, dar și speranța recuperării: „Crucea tatei aici – mormântul tatei dincolo. Pentru o vreme" [15, p. 288].

O altă familie de basarabeni a cunoscut ce e pribegia, ajungând chiar în inima țării-mame. Palaghia Cozma și fiul acesteia, Gheorghe, au numărat câte case au înălțat timp de 13 ani. Originari din satul Gangura, Tighina, în martie 1944, au plecat spre Oltenia, ajungând în satul Dobridor, Dolj. În anii '50, au fost nevoiți să fugă în Banat, comuna Stamora, ca în 1951 să ajungă în comuna Bucu, pe atunci raionul Slobozia, regiunea București. De aici au fost deportați în Bărăgan, unde într-un lan de grâu, cu alte 100 de familii de basarabeni, nemți, bănățeni, au înființat satul Viișoara, părăsindu-l pentru totdeauna în 1957 și stabilindu-se cu traiul în satul Buciumeni, Mogoșoaia, București.

Lectura acestor scurte incursiuni în viața dramatică a deținuților politici, deportaților și refugiaților copleșește, bulversează, cutremură, dar și dă speranțe în puterea spirituală a omului – adaptarea, dorința de a trăi, în pofida mediului delirant, durerii, traumatismului, stigmatizării, segregării. Basarabenii – exemplele sunt pe față – au reușit, în mare parte, să susțină acest examen diabolic. Au dat dovadă de rezistență, precum membrii organizației național-basarabene „Arcașii lui Ștefan" (detalii în textul lui Nicolae Balaban *În camera morții*) sau ai grupului „Sudul Basarabiei" (relatat de Vasile Cojocaru). Aceste acte de eroism spulberă unul dintre cele mai împământenite mituri în Basarabia – lipsa rezistenței băștinașilor față de ocupația sovietică. O altă idee preconcepută, indusă populației din această parte a pământului românesc, a fost cea a *fratelui mai mare grijuliu și iubitor*. Cei care au cunoscut la propriu gerul siberian, precum și sălbăticia descătușată a anchetatorilor și temnicerilor, au confirmat că ordinele veneau din cabinetele sinistre ale Kremlinului.

Totuși, miile de deținuți au reușit să revină la o viață „normală" datorită relațiilor de prietenie, grație „căldurii omenești ce topea gheața Siberiei", după cum menționa preotul Vasile Țepordei. Tot el evocă în dialogul cu Serafim Saka dorința deținuților politici de a avea parte de un proces echitabil și condiții umane de existență în spații de detenție. Preotul Vasile Țepordei povestește despre grevele izbucnite în lagărele din minele din Vorkuta în iunie-iulie 1953. Aceste evenimente sunt reflectate în cartea *Fără pașaport prin U.R.S.S.* (Munchen, 1978), semnată de unul dintre reprezentanții Comitetului de grevă de la mina 7, Johan Urwich, născut în 1926, luptător pentru drepturile cetățenilor străini. Grevele au fost suprimate sângeros, dar jertfa deținuților nu a fost zadarnică. Drama de la mina 29, soldată cu 481 de morți, a fost dezvăluită lumii de postul de radio „Europa Liberă". Au urmat schimbări în viața lagărelor: „au fost scoase toate gratiile de la ferestre, toate numerele de pe hainele și căciulile deținuților și s-a anunțat că ușile nu se vor mai încuia. Se vor construi magazine în lagăre, unde se vor vinde alimente la fel ca și în magazinele pentru cetățenii liberi" [15, p. 259].

Un exemplu de rebeliune, din aprilie 1954, descris din auzite de Alexandr Soljenițîn în *Arhipelagul GULAG*, drept „41 de zile de libertate", basarabeanul Vasile Cojocaru l-a evocat din cele trăite. Gardienii au reprimat revolta, implicând 16 divizii cu tehnică grea (tancuri, avioane). Și de această dată sacrificiul n-a fost în zadar – s-au recercetat dosarele. Vasile Cojocaru a fost eliberat în 1956, după 5 ani de muncă în mine la extracția metalelor grele.

„Carte-recviem". Apariția volumului *Basarabia în GULAG* a fost salutată în mediul intelectual din Republica Moldova. Alina Ciobanu a atribuit cărții lui Serafim Saka o valoare de „manifest", menționând că

[4] Ziarul oficial al guvernului sovietic din 1917 până în 1991.

„nu este altceva decât un ghid, inerent cunoașterii, prin labirinturile universului concentrațional sovietic" [18, p. 19].Tudor Palladi remarca individualitatea volumului de „«carte-recviem», o amintire și un avertisment uman", precum și de „roman istoric colectiv unic, romanul unei drame umane macabre" [19, p. 5]. Unul dintre protagoniștii *Basarabiei în GULAG*, Vasile Țepordei, constata că volumul lui Serafim Saka „ne demonstrează sinceritatea luptei românilor basarabeni" [33, p. 7]. Drept o „carte de căpătâi" [21, p. 383] o califică criticul Ion Ciocanu. Pe paginile recenziei publicate în revista literară „Basarabia", Nicolae Negru comentase calitățile de confesor al autorului: „El [Serafim Saka] se comportă ca un atent și receptiv ascultător, care reușește să stimuleze confesiunea, ca un fin prețuitor al mișcărilor sufletești"[22, p. 109-110]. Cartea, în opinia lui Nicolae Negru, reprezintă un monument al neuitării genocidului comunist: „Dincolo de tortură, foamete, frig și alți «constituenți» ai GULAG-ului, cititorul întâlnește suferința în singurătatea ei, în manifestările ei intime, în reflecțiile și pornirile ce le suscită în sufletele celor sacrificați" [22, p. 110].

Mai mult decât atât, nepotolita sete de adevăr și dreptate a scriitorului Serafim Saka a adus în fața tribunalului lumii martori/victime ai/ale „vremurilor roșii cu zile negre". „Să vorbești în *era prohibiției verbale* și să faci să vorbească pe alții («dând glas pustietății…»), o *lume taciturnă în vremuri mute*, este poate actul cel mai semnificativ al unui om care ne-a ajutat să ne… *dezbâlbâim*" [12, p. 215], observă subtil peste mai bine de un sfert de veac criticul Mircea V. Ciobanu.

Volumul lui Serafim Saka este un document cu valoare istorică. Povestirile zguduitoare ascultate și trecute prin ființa autorului lasă o dublă impresie – de fragilitate, vulnerabilitate a ființei umane, pe de o parte, forță, verticalitate, credință a omului drept, pe de altă parte.

BIBLIOGRAFIE

1. Petcu-Vulpe B. Aceşti „mari prieteni ai popoarelor". În: Basarabia, nr. 6, iunie, 1995, p. 7-23.
2. Laplanche J.; Pontalis J.-B. Vocabularul psihanalizei. Sub direcția lui Daniel Lagache. Traducerea Radu Clit, Alfred Dumitrescu et al. Coordonator Vasile Dem. Zamfirescu. București: Humanitas, 1994, 477 p..
3. Dicționar enciclopedic de psihologie. Coordonatori Ursula Șchiopu, Tinca Crețu, Rodica Demetrescu, Mihai Goluet al. București: Babel, 1997, 740 p..
4. [online] http://old.mc.gov.md/ro/content/concert-tematic-privind-popularizarea-programului-expeditiile-memoriei(accesat 05.09.2019).
5. [online] https://www.timpul.md/articol/expediiile-memori-ei-%28iv%29--romanii--moldovenii-dintre-krasnoiarsk-i-irkut- sk-121298.html (vizitat la 05.09.2019)
6. [online] https://oralhistory.md/rom/despre-institut (vizitat la 05.09.2019)
7. Saka S. Pe mine mie redă-mă. Prefață de Eugen Lungu. Chișinău: ARC, 2013, 546 p.
8. Săndulescu Al. Efectele dosarului „dalmațian". București: Albatros, 1995, 134 p.
9. Ciocanu I. Literatura română contemporană din Republica Moldova. Articole de prezentare generală a procesului literar și portrete de creație. Chișinău: Litera, 1998, 440 p.
10. Cimpoi M. O proză ce pune întrebări. În: Saka S. Linia de plutire. Două romane, șapte dialoguri. Chișinău: Literatura Artistică, 1987, 472 p.
11. Saka S. Aici: Atunci și Acum. Prefață de Leo Butnaru. Chișinău: Prut Internațional, 2010, 450 p.
12. Ciobanu M. V. Triptic Serafim Saka. În: Ciobanu M.V. Căderile în realitate ale criticului. Iași: Junimea, 2018, 290 p.
13. Ciobanu M. V. Protagoniști și martori. În: Semn, nr. 1, 2007, p. 17-19.
14. Pirogan V. N. A fost să fie. În: Basarabia, nr. 1, ianuarie, 1993, p. 98-119.
15. Saka S. Basarabia în Gulag. Chișinău: Editura Uniunii Scriitorilor, Editura Meridianul 28, 1995, 344 p.
16. Plugaru A. Prima breșă. În: Basarabia, nr. 7, iulie, 1995, p. 124-134.
17. Sillamy N. Dicționar de psihologie. Traducere, avanprefață și completări privind psihologia românească de dr. Leonard Gavriliu. București: Univers Enciclopedic, 1996, 350 p.
18. Ciobanu A. Basarabia în Gulag. În: Flux, 14 iulie, 1995.
19. Palladi T. Basarabia între viață și moarte. În: Viața satului, 19 august, 1995.
20. Țepordei V. Basarabia în Gulag. În: Literatura și arta, 25 ianuarie, 1996.
21. Ciocanu I. Nevoia de vase comunicante sau cartea între scriitor și cititor. Chișinău: Editura Linadi, Editura Phoenix, 2006, 480 p.
22. Negru N. Înțelegerea suferinței. În: Basarabia, nr. 5-6, 1996, p. 104-111.

LIVIU DAMIAN: CERCURILE VERBULUI

10.5281/zenodo.3525146

Doctor habilitat în filologie **Alexandru BURLACU**
e-mail: alexburlacu1@gmail.com
Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”

LIVIU DAMIAN: THE CIRCLES OF THE VERB

Summary. This article examines the poetic journey of Liviu Damian, a poet of destiny, an important representative of the Bessarabian poetic phenomenon between the 60s and 80s of the last century. His volume *Sunt verb* (I am a verb) (1968), together with *Numele tau* (Your Name) (1968) by Grigore Vieru, changes the aspect of the poetry of the 60s in Bessarabia, contributing to the paradigm shift, and imposing itself as a modernist remake. The poem after *Sunt verb* (I am a verb), with some exceptions from the volumes *Mandrie si rabdare* (Pride and patience) (1977) and *Altoi pe o tulpina vorbitoare* (Graft on a talking strain) (1978), is imposed by the fall in the circles of everyday hell, resonating with the reality in drift of the totalitarian regime.

Keywords: modern lyric structure, modernist remake, paradigm shift, ars poetica.

Rezumat. În acest articol este examinat traiectul poetic al lui Liviu Damian, un poet al destinului, reprezentant important al fenomenului poetic basarabean între anii ’60 și ’80 ai secolului trecut. Volumul său *Sunt verb* (1968), alături de *Numele tău* (1968) de Grigore Vieru, schimbă fața poeziei șaizeciste din Basarabia, contribuie la refaceri de paradigmă, impunându-se ca un remake modernist. Poezia de după *Sunt verb*, cu unele excepții din volumele *Mândrie și răbdare* (1977) și *Altoi pe o tulpină vorbitoare* (1978), se impune prin căderea în cercurile infernului cotidian, rezonând cu realitatea în derivă a regimului totalitar.

***Cuvinte-cheie*:** structura liricii moderne, remake modernist, schimbarea de paradigmă, ars poetica.

Până la *Sunt verb*, un volum emblematic nu numai pentru scrisul său, ci și pentru poezia din Basarabia, Liviu Damian semnează *Darul fecioarei* (1963) și *Ursitoarele* (1965). Plachetele văd lumina tiparului după mai multe tergiversări vigilente, acestea nu se diferențiază substanțial de cărțuliile altor debutanți, cu biografii ireproșabile, dar cu o cultură poetică totuși precară.

După *Sunt verb* îi apar *Dar mai întâi…* (1971), *De-a baba iarba* (1972), *Un spic în inimă* (1973), *Partea noastră de zbor* (1974), *Mândrie și răbdare* (1977), *Altoi pe o tulpină vorbitoare* (1978), *Salcâmul din prag* (1979), *Maraton* (1980), *Inima și tunetul* (1981), *Coroana de umbra* (1982), *Cavaleria de Lăpușna* (1985), „cântecul de lebădă” (Mihai Cimpoi) al scriitorului.

Dacă Grigore Vieru e rapsodul principiului maternității, Liviu Damian (rămas fără ocrotirea tatălui său Ștefan, intelectual deportat în Siberia) e poetul cu „religia Tatălui” (Ana Bantoș). Într-un solid dosar al receptării, este considerat „poet al esențelor” (Mihail Dolgan) și înainte de toate, un recuperator de „întreg ființial național” (Mihai Cimpoi), dar și „un antimioritic” (Ana Bantoș). Damian e cel care a „vegheat în preajmă” pe tinerii generației „ochiul al treilea” (care l-au supranumit *taica Liviu*) și, cu siguranță, acesta mai are și „meritul istorico-estetic de a fi ventilat atmosfera” [1, p. 253]. În „lupta cu inerția” (Nicolae Labiș) este nu mai puțin important decât Grigore Vieru.

Cu volumele *Numele tău* de Grigore Vieru și *Sunt verb* de Liviu Damian, ambele apărute în 1968, începe cu adevărat „primăvara pragheză” (Emilian Galaicu-Păun) a poeziei române din Basarabia. *Schimbarea la față* a poeziei din spațiul dintre Prut și Nistru vin s-o demonstreze *Aripi pentru Manole* (1969) de Gheorghe Vodă, *Descântece de alb și negru* (1969) de Dumitru Matcovschi, volumele apărute la sfârșitul anilor șaizeci și începutul anilor șaptezeci – timpul celor mai remarcabile recuperări (est)etice în scrisul lui Pavel Boțu, Anatol Codru, Ion Vatamanu, Victor Teleucă, Anatol Ciocanu etc. Odată cu acestea, „schimbarea de paradigmă” nu poate fi concepută altfel decât ca o revenire la modernismul interbelic, fenomen definit de unii ca neomodernism sau „remake modernist” (Nicolae Manolescu).

În contextul despărțirii de tradițiile sovietice, efortul de conservare a identității naționale este, pentru scriitorul basarabean, mult mai important decât formele de expresie, inovațiile „poeziei lingvistice”, manierismele, ingineriile verbale, arabescurile virtuoase ale neomoderniștilor din Țară. În spațiul dintre Prut și Nistru „rezistența prin cultură” e reductibilă la „întoarcerea la izvoare” (M. Cimpoi), la folclorism, eminescianism, la oralitate, inocență sentimentală, la „directitatea, elementaritatea limbajului”, la amestecul de „notație etnografică, de idilism și de sentimentalism”

(N. Manolescu), multe alte de acestea, depistate, de exemplu, în poezia lui Grigore Vieru, nu trebuie tratate ca deficienţe irecuperabile. Revenirea la matricea tradiției, „descoperirea" poeziei lui Blaga, Arghezi, Barbu, Bacovia, la alte etaloane ale poeticității, au catalizat și stimulat cele mai importante metamorfoze.

Dacă Vieru este un „tradiționalist modern" (M. Cimpoi) în sensul refacerii, cu inocența copilului, a unei plinătăți originare a lumii, a unei „estetici a preaplinului", Damian e un promotor al *structurii lirice moderne* care, cum s-a observat, recuperează această plinătate cu luciditate, într-un act suprem de interiorizare orfică. În prefaţa cu care se deschide volumul *Sunt verb* Liviu Damian mărturisește: „Am pus numele cărţii și m-am gândit: ce să însemne oare <<S â n t v e r b>>? E vorba numai de prezentul indicativ al verbului a fi ori și de o mai veche formă a adjectivului sfânt? Dar v e r b ce să fie? Ce are în vedere partea de vorbire care exprimă acţiuni ori (la modul figurat) c u v â n t, f e l d e e x p r i m a r e, limbaj?

Recitind întreaga închegare, parcă ai vedea-o cutezând a se logodi cu <<e-un cântec tot ce sânt>> și <<cu cât cânt cu-atâta sânt>>.

Dar până la urmă m-am uitat atent la ceste două cuvinte și mi-am zis: bune zile ai ajuns, frăţâne, dacă a rămas din tine numai v e r b u l".

Dincolo de jocul cu polisemia cuvântului „sânt", reprezentând indicativul verbului „a fi", dar și forma veche a adjectivului „sfânt" atestăm o identificare a poetului cu cântecul său, cu verbul; eul, în spirit neoromantic, își asumă un destin de poet orfic. De aici încolo, eul poetic rămâne figura centrală, obținând o multitudine de identități, toate în legătură directă cu tribulațiile unui destin de poet al „inimii și tunetului", al „mândriei și răbdării", marcate de „focul din verb" ce vine „de dincolo de ieri".

Într-o inspirată schiță de portret, *Enigmele verbului*, M. Cimpoi diagnostica foarte exact insolitul, stranietatea volumului *Sunt verb*: „Toate temele par stranii, de altfel – ca și structura, gesturile eroului liric. Gravitatea viziunii vine din accente, sublinieri și aluzii strecurate pe neprins de veste în elemente simbolice cum ar fi jăraticul, nesomnul, țistarii, apa vie, coronița de pelin a regelui Lear, bumbii, morile". Esențial e faptul că „destinul, în accepţia largă a cuvântului, formează obiectul de căpetenie al meditaţiilor autorului", pentru ca imediat să se facă și unele specificări privind noua modalitate de a fi ca poet a lui L. Damian: „Poetul este în acelaș timp enigmatic, cutreierat de taine, pus în fața unor dileme. De aceea el își va transforma în armă de atac și în mijloc de înnoire, totodată, veghea conștiinței, răspunderea cetăţenească pentru destinele omenirii. Damian nu se poate confesa, așadar, fără a trece acest prag al veghei, fără a avea conștiinţa umbrelor, vântului, prafului, a pândei eterne a materiei. Şi el priveşte viaţa cu multă seninătate mioritică: lacrima pe care o scapă din când în când la răscrucile ei, este cristilină, este rouă matinală" [2, p. 164-165].

Într-o altă intervenţie a exegetului, purtând un titlu de program artistic – <<A fi izvor>>, observaţiile se nuanţează, concretizându-se în formule care au făcut carieră în critică. Este vorba de sintagma „obsesia stării totale", afirmaţia că „versurile lui Liviu Damian au un aspect de demonstraţie logică", care va fi ulterior dezvoltată şi supoziţia că poetul „reface, de fapt, dintr-o adâncă perspectivă psihologică treptele existenţei noastre", care va deveni un loc comun în discursurile criticii de mai târziu. În concluzie: „menirea poetului (şi a omului în general) e de a rămâne, de a fi (pentru Damian e valabilă numai prima parte a întrebării hamletiene), de a sfida timpul, de a-l depăşi prin afirmare la pragul uman, <<de a fi izvor>>, iar întoarcerea la izvor presupune o întâlnire cu colectivitatea, cu toate coordonatele timpului şi existenţei, însemnând dăruirea totală oamenilor şi realităţilor pe care le trăieşti". Imediat însă accentele sunt puse în datele lor fireşti: „Esenţial este, aşa dar, acest <<a fi>> originar, care consacră nemurirea omului" [3, p. 170-171].

În *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia* criticul notează că „sub aspect ontologic, poezia lui Damian se colorează de un tremur, generat de conștiința inevitabilității destinului. Poetul coboară mereu în planul existenţial al întrebărilor fundamentale, al <<stării totale>>, al complexităţii care sfidează labișiana inerţie („Îmbărbătați-vă gândirea/ Și cugetul să fie clar…/ Tot ce-i înscris pe seama noastră/ alături nu va fi să treacă:/ Și-aripa ce suie zborul/ și-adâncul care ne îneacă")". Se afirmă că poezia lui L. Damian este „raţionalistă", că în poemele de mare întindere „n-a evitat schematismul comun", că poemul *Cavaleria de Lăpuşna* e „profund gnomic" şi că personajele „fac de fapt schimburi şi îndemnuri morale atât de frecvente în toată poezia sa" [4, p. 188].

Astăzi, într-un alt context istoric, cu cărțile pe masă, unele apărute în alfabet românesc, ne putem face o idee mai clară despre evoluția poeziei basarabene, mai exact, încercăm să răspundem la întrebarea ce rămâne, dacă rămâne ceva, din poezia lui Damian, care declara: „Tot ce-i atins de laude dispare./ Am lăudat cetățile – și nu-s./ Păduri am lăudat cu disperare –/ Pădurile de pe la noi s-au dus// Încât mă tem să laud astă pâine/ Și apa de la gura altor miei,/ Parfumul sfânt al florilor de tei/ Și tot ce-n noi statornic mai rămâne.// Între cuvânt și grele necuvinte/ M-am rătăcit ca-n plase un strigoi – / Și, sfâșiat, de-acolo iau aminte/ La foametea de laudă din noi" (*Sub laude*).

În interviuri, prefețe de carte sau eseuri, Damian este memorabil prin modul de a gândi artisticește poezia: „Poezia, această pasăre cu o aripă în concret, în viața palpabilă și cu alta în imaginație, în geometrie, în abstract. E ca și cum ar fi ajutată de aer, dar și de vid. Curios zbor. De neînchipuit, însă, totuși, existent. Acest zbor, acest echilibru poate fi ușor dereglat. Una din dereglări se produce prin lipsa de aer, de concret, adică, în ultimă instanță, de omenesc” [5, p. 86]. Poezia ca zbor (la Nichita Stănescu, un „zbor invers”) e concepută de Liviu Damian ca o concretizare a abstractului sau ca abstractizare a concretului. Acest mecanism de elaborare a imaginarului e ilustrat în *ars poetica* din volumul *Sunt verb*. Poetul se vede identificat cu verbul, „verbul matern” și prin arta intervertirii, un „verde matern”:

„Verde matern, verb matern –
Codrul te vede veșnic verde,
Nisipul te vede al nimănui,
Mutul te vede al mutului.

Harnic te văd dăruiții cu har,
Fără de sare – duhul sărac.
Marea îți soarbe cuvântul amar,
Munții cu fag stâncă te fac”.

Pentru Damian poezia e viziune, dar înainte de toate, ea este expresia inedită a adevărului. Definită din diferite perspective, generată din punctul de vedere al codrului, al nisipului, al mutului, al harnicului, al săracului, al mării, al munților, al personajului liric care, când verbul îl minte, intră supus în infern, se teleportează în vremi ce demult au apus, toate memorabile prin „irealitățile senzoriale” (Hugo Friedrich). Statutul orfic al poetului, identificat cu verbul, care e compromis în caz de „vorba mă minte”:

„Când vorba mă minte alunec din minte
Și intru supus în infern
Decât să vântur pe vânt cuvinte
Din marele verb matern.

Mă văd prin vremi ce demult au apus:
În vârfuri de suliți e capul meu dus
Și-n urmă huma lacomă strânge
Verbe materne – lacrimi de sânge”
(*Verb matern*).

E o poetică a unității contrariilor pendulând între *mimesis* și *poesis* (concret-senzorial și abstract, general și particular, obiectiv și subiectiv, autentic și fictiv, rațional și emoțional, ideal și material); e o artă modernă în care verbul e plasat într-o rețea de imagini poetice cu adânci rădăcini în tradiția folclorică. Metafora *in praesentia* „Verbe materne – lacrimi de sânge” se include într-o rețea de imagini simbolice cu „radiații nucleare” în poezia generației șaizeciste: lacrimă, sânge, ram, verb, verde etc. În aceeași logică a metamorfozelor destinul poetului este asemuit cu frunza, simbol al caducității, efemerității în raport cu codrul, simbolul eternității neamului, dar și al rezistenței „sub ger”, al veșnicei renașteri, a perpetuării în timp aidoma unui *verb matern* sau *verde matern,* evoluând în sistemul poetic al lui Gheorghe Vodă sau Grigore Vieru în memorabila formulă „un verde ne vede”. Prin „inducții poetice” *verdele*, asociat cu iarba, cu frunza, care contrazice imaginea clișeizată a contemporanului din poezia generației lui Bucov și Lupan: „Tremur ca frunza./ Ca frunza mă nasc./ Sunt tânăr ca frunza./ Ca frunza mă duc.// Firav ca frunza./ Ca frunza mă tem./ Verde ca frunza./ Ca frunza revin.// În rouă ca frunza./ Ca frunza sub ger./ Fac umbră ca frunza./ Ca frunza blestem.// Tremur ca frunza./ Ca frunza mă zbat./ Vreau tihnă ca frunza./ Ca frunza, ca frunza” (*Destin*). Conștiința precarității destinului este omniprezentă, dar se manifestă senin în toate planurile existențiale ale ființei în raport complex cu lumea. Anume aici se prefigurează unele devieri de la poezia oportunistă, frontal-socială, agitatorică a lui Em. Bucov din volumul *Zile de azi, zile de mâine,* apărut cu un an înainte de *Numele tău* și *Sunt verb.*

În centrul poeziei din volumul *Sunt verb* se află trăirile unui damnat al destinului, un Harap-Alb căruia spânul îi întinde capcane: „Știu sute de cumpene grele,/ Știu unde se-adună la pândă,/ Și totuși mă duc înspre ele…/ Osândă ori sorți de izbândă?// Curajunainte mă-mpinge/ Pe trepte nebănuite,/ Ori gheața primară din sânge/ Și groaza fixată-n orbite?// Fac drumul făcut și de tata,/ De parcă bătrânii n-ar spune/ Că-adâncul fântânii e gata/ Iar spânul capcanele pune.// Spălate de ploaie și geruri,/ Văd oase albind sub negară:/ E calul meu vrednic de ceruri,/ Poveste străveche și-amară” (*Osândă. Sorți de izbândă*). Travestirea eului poetic în *Harap-Alb* sau în *Bătrânul Lear* e o formă indirectă de a exprima dramatismul timpului interiorizat, nici pe departe, un simplu pretext generator de stări lirice.

Viața e concepută, în spirit neoromantic, ca o continuă luptă cu destinul: „Bătrâne Lear, la ce răscruce/ De grele patimi omenești/ Ai să-mi apari purtându-ți crucea/ Copilului cărunt ce ești// Și ai să-mi dai toiagul tău,/ Și-mpărăția destrămată,/ Și monologu-n prag de hău,/ Și nedreptatea pentru-o fată?…// În nopți de gânduri și declin/ Eu simt pe frunte cum îmi crește/ Și luminează-mpărătește/ O coroniță de pelin” (*Lear*).

Într-un dialog cu Serafim Saka, Damian, printre altele, mărturisește: „De atâtea ori poeții veacului au făcut-o pe bufonii… Crezi că o acceptau dintr-o pornire de a se distra? … Sub masca vorbelor deșănțate și a distracțiilor de bâlci de multe ori au supraviețuit valori și serioase, și profunde". Poetul are conștiința că în bâlciul literar poți spune multe, vrute și nevrute. Speriat de o alegorie (*bâlciul literar* al literaturii de comandă), Damian apelează la autoritatea unui poet rus, tribun foarte la modă în epocă: „Are A. Voznesenskii o foarte frumoasă imagine cu o pasăre care, printr-un zbor jos, voit șchiopătat, înșală ogarii, ducându-i cât mai departe de cuibul cu pui neputincioși". Ca apoi să arunce: „Iată de ce a zis poetul <<nu sunt ceea ce par a fi>>. Tocmai pentru că mai era" [6, p. 123].

Eul poetic e resemnat în ipostaza „nebunului ce scrie": „Maimuța se uită-n oglindă,/ Fierarul se uită-n scântei,/ Pescarul – la crapul ce-l prinde – / Și toți se privesc doar pe ei" și poanta poemului *Oglinzi* cu „Mă uit la nebunul ce scrie…" devine foarte sugestivă. Sau un alt poem, dedicat lui Dumitru Fusu: „Râdea nebunu-ncet, cu jale,/ Iar noi râdeam în gura mare./ Râdea de veacu-i crunt, mișel,/ Râdeam și noi. Râdeam de el.// Râdea nebunul că nebunii/ De sus din tron vor să-i cuvânte,/ Iar noi râdeam că el și unii/ Merg șchiopătând, au coaste frânte.// Râdea. Râdea el singur, unul,/ La uși închise și la porți./ Sfânt fum, se destrăma nebunul/ Pândit de hohote și bolți". Titlul poemului, în spiritul convenției poeziei șaizeciste, e de a sustrage atenția de la realitățile dure ale *unui veac crunt, mișel*, de la expresii „nevinovate" ca acestea: *De sus din tron vor să cuvânte*, sau: *Râdea. Râdea el singur, unul,/ La uși închise și la porți*, iar în hohote de râs, nebunul destrămat în *sfânt fum*.

Figura nebunului servește drept pretext de a râde în gura mare de *veacu-i crunt, mișel*: „Râdea nebunuńcet cu jale,/ Iar noi râdeam în gura mare./ Râdea de veacu-i crunt, mișel./ Râdeam și noi. Râdeam de el.// Râdea nebunul, că nebunii/ De sus din tron vor să-i cuvânte,/ Iar noi râdeam, că el și unii/ Merg șchiopătând, au coaste frânte.// Râdea. Râdea el singur, unul,/ La uși închise și la porți./ Sfânt fum, se destrăma nebunul/ Pândit de hohote și bolți" (*Nebunul din <<A douăsprezecea noapte>>*).

Raportul dintre eul poetic și lumea înconjurătoare se află într-un dezechilibru: „Port o piatră pe suflet./ N-o poate ridica nici Dumnezeu./ Ca munții e, ca apele în muget/ Piatra de pe sufletul meu" (*Închinare*). Moralistul se află în conflict cu sine însuși, perseverând în iluzia unei „boli fără nume": „Și dacă trec cu capu-n jos/ Eu nu sunt supărat pe lume,/ E-un fel de boală fără nume/ Ascunsă poate-n miez de os" (*Motiv sentimental*).

În trăirile sale acute, de, cum s-a observat, rezonanță existențialistă, poetul se simte cuprins de „ciumă": „Iar alteori mă simt cuprins de ciumă./ Feriți-vă din cale, oameni buni,/ N-am grai și nu mai văd minuni,/ Nu știu de unde-s, din ce humă.// Ieșiți cu foc străvechi în calea mea,/ Cu șumuiegile de paie și cu păcuri,/ Duceți-mă legat pe vârf de măguri/ Și îmbrăcați-mă în strai de stea.// Nu mă lăsați s-ajung până la leagăn/ Cu mâinile-nghețate de arsuri,/ Cu blestemul deșartei guri/ Căzut peste țărâna ce ne leagă.// Nu vă uitați în ochii mei pe drum/ Și nici la jocul vântului în scrum./ Uitați-vă în stele și-n pământ,/ Că doar acolo sânt dacă mai sânt" (*Flagel*). Punerea la îndoială a existenței sale e în legătură directă cu epidemiile noii societăți, a căderii în neființă a omului însuși.

„Omul nou" (pe care nu l-a văzut nimeni în carne și oase) e o ființă iluzorie, artificială, făcut din „reguli" și din „piese de oțel", jumătate om, jumătate animal, dar fără „inimă" în el, exact așa cum și-l proiectau ideologii sistemului totalitar:

„Eu sunt acel pe care l-ați făcut
Din reguli și din piese de oțel,
E pieptul meu durabil ca un scut,
Iar inima nu știe-a plânge-n el".

Construcția are un „defect", a moștenit însă tristeți și „dor fără hotar": „Dar undeva-n montaj s-a strecurat/ O deviere-a schemelor de har,/ Sunt clipe când tristețile mă bat/ Și mă încearcă dor fără hotar". Poemul e unul autoreferențial, în formă indirectă de expresie. Nicolae Leahu întrevede în *Centaur* „cumplita dramă a spiritului poetic ferecat în armura <<de oțel>> a conceptului de artist/ <<om nou>>. (...) <<Făcut>> (nu creat !) din <<regulile>> unei mitologii monstruoase, centaurul lui Liviu Damian își refuză condiția de ființă dedublată (atât ca formă, cât și ca fond), regenerând, instinctiv, din arbitrarietatea ordonată a profunzimilor genetice. Poemul reeditează simbolic scenariul re-facerii poeticului și a poeticității întru recuperarea ingenuității risipite în deșertul campaniilor ideologice" [7, p. 19].

În urma „erorii" se instituie o nouă ordine/ dezordine: „Atunci desfac tot ce-ați voit să fac,/ Atunci dezgrop ce trebuia să-ngrop,/ Atunci vorbesc ce trebuia să tac,/ Și-n loc de ploaie vă aduc potop.// Atunci apar la praguri și vă cer/ Să-mi dați o deplasare-n infinit/ Unde coboară fulgere din cer/ Și se preschimbă pietrele în mit" (*Centaur*). Super omul răzvrătit ar vrea „o deplasare în infinit", o aluzie hyperionică la „cercul strâmt", cu ambiguități transparente la realitățile lumii totalitare. Dintre textele care rezonează cu *Centaur* e poezia *Cercuri*, consacrată prozatorului Vladimir

Beşleagă cu care Damian are mai multe intersecţii de destin, de suplicii. E o poezie care continuă aceeași tema a *devierii* de la statutul de „inginer al sufletului omenesc". Artistul, care se abate de la schemele dogmei, sfidând normele impuse de regimul neostalinist, este trecut prin malaxorul sistemului totalitar. Poeziile lui Damian, observă M. Cimpoi, „sunt <<construite>> după principiul piramidei logice platoniciene cu adevărul esențial în centru. (...) Sub aspect ontologic, poezia lui Damian se colorează de un tremur generat de conştiinţa inevitabilităţii destinului" [8, p. 231-232].

De la „căderea în înălțimi" (Friedrich Hölderlin) din poezia romanticilor se ajunge acum la o coborâre continuă în „infernul sinistru" (Dumitru Matcovschi), o coborâre infinită, mereu extrem de actuală. De aici și *imperativul categoric* de a inventa „aripi pentru cădere" (Gheorghe Vodă). Vigilentul Big Brother găsea mai multe clenciuri romanului *Zbor frânt*, iar *Viața și moartea nefericitului Filimon sau anevoioasa cale a cunoașterii de sine*, al doilea roman al prozatorului în ordinea redactării, e respins de cenzură, scriitorul, alungat de la serviciu, rămâne pe drumuri, fără o sursa de existență. Creatorul, care a *cunoscut deplina libertate*, se desparte de acel „care-am fost" revenind le izvoare, la rădăcini, la „vechea vatră": „Lăsându-mă de fiare sfâșiat,/ Am cunoscut deplina libertate./ Ideile s-au luminat cu toate/ Și peste trupul meu s-au ridicat.// Amin – am zis acelui care-am fost/ Și fricii lui cu ochi de buhnă oarbă,/ Nimicurilor cu sau fără rost/ Care-așteptau puterea să mi-o soarbă…// Dar limpede și-aproape zburător/ Din depărtări revin la vechea vatră,/ Unde-am visat și-am plâns cu capu-n piatră/ Și unde am știut ce-nseamnă dor.// Vin nevăzut și nu mă pot desprinde/ De troscotul ce crește peste prag,/ De fumul care suie din hogeac/ Și-n faldurile sale mă cuprinde" (*Cercuri. Lui Vladimir Beşleagă*). Poemul e o expresie a destinului dramatic al creatorului în societatea totalitară.

Volumul *Sunt verb* are o construcție bine elaborată (după modelul barbian de „geometrie înaltă și sfântă"), prezentând un spectacol ontologic în care fiecare poem e conceput ca o secvență din „odiseea inițiatică" a eului poetic resemnat la condiția luptătorului cu „morile de vânt": „Sunt gata de încăierare/ Și știu cât fac și cine sunt./ Și tristă-n față îmi răsare/ Fantoma morilor de vânt" (*Tot ele, morile*). Modul de a gândi moralmente poezia e trăsătura fundamentală a întregii sale opere: „Cine vede-un rău și tace/ Ca și cum nu l-a văzut/ E părtaș acelei fapte/ Cât ar fi de-ascuns și mut" (*Cine vede-un rău și tace*).

În *Partea noastră de zbor* (1974), Damian revine la *poezia poeziei*, tratată ca o caznă „demonică-a sa", iar poetul, un nebun: „Iar poetul mușca din sine/ ba o metaforă, ba un fior/ și credea că-acesta e gustul lumii/ și al mării, și al munților.// Ce metafore smulse-n durere!/ Și spera, nebunul, spera/ că o lume așteaptă și cere/ cazna asta demonică-a sa.// L-au văzut nevăzut pe alee./ Și-o femeie frumoasă veni/ c-o – la fel de frumoasă – idee.// Și au pus între ei o sabie./ Și o roză aprinsă au pus./ Și un val au adus, și-o corabie./ Și o creangă, în rouă, de sus.// Și-a văzut el acestea din poartă/ Și-a intrat, căci acolo-l chema/ încercarea ce-alături așteaptă/ de ciudata menire a sa" (*Fila cu laț*).

Cântărețul orfic are libertatea plăcerii de a se autodefini. Poetul, în viziunea lui Damian, „e plămădit din tină și din soare" (*Fila cu martori*), o sugestie a unirii prin creație a pământului cu soarele. El se vrea „reporterul veciei", alteori se vede identificat cu un cactus: „Trăim între două civilizații./ Cea veche s-a-ncheiat./ Cea nouă e-n formare./ De-aceea e poetul ca un cactus.// Apropiați-vă, nu mușcă./ E-un tip cu ghimpii înăuntru./ Când sensurile sunt în frământare/ metafora lor limpede-i pe drum.// Sau poate de când lumea/ trăim între două stări?// Arșiță – ger, ploaie – omăt./ Deși e greu să mergi înainte/ e și mai greu a merge îndărăt./ Dar și mai greu e să rămâi pe loc.// Nod al curgerii, înfruntare a vremurilor/ duel al amintirii cu uitarea./ A bate punți peste primejdii –/ cum a spus despre Eminescu un poet de azi.// Terasă de pierdere, luminătoare/ prin tot ce-apune și răsare./ Poetul – un astru trăind în lumina altuia./ O, zeilor, păstrați-vă uleiul!// Am înghițit atâtea amnare/ atâta cremene mi-au spus că e în mine/ dar scânteierea văd că nu mai vine./ Amnarele plodit-au amânare.// Sau poate mi-o stinge vântul/ înainte de-a o vedea eu?/ Sau poate totul flacără e/ topindu-se prin sine mereu?" (*Fila cu punți*).

Tiparul folcloric, viziunea panteistă asupra lumii creează cadrul magic al poeziei: „Fraților din iarbă/ fraților din ramuri/ ați rămas pe lume/ ale stelei neamuri.// Steaua când răsare/ iarba se închină/ murgul lung nechează/ pasărea suspină.// Steaua ce răsare/ mult e-ngândurată/ steaua ce asfinte/ parcă-i secerată.// Peste iarbă rară/ rouă cade multă./ Roua ne întreabă./ Roua ne ascultă" *** [*Fraților din iarbă*].

În volumele *Mândrie și răbdare* (1977) și *Altoi pe o tulpină vorbitoare* (1978) se încearcă prin câteva poeme „un salt din efemer", mai exact, o boicotare a „poeziei de comandă": „Ca un crap în bulboane/ În apele limbii mă-ngrop./ În curgerea verdelui lor,/ Dormitând, priveghez". Poezia poeziei e definită metaforic ca un „altoi de gânduri vechi pe gânduri noi": „Ce-i poezia? Un altoi/ de gânduri vechi pe gânduri noi./ Și invers, am mai zice noi./ Un fel de junghi/ în verde trunchi.// Un fel de rană ce ascute/ simțirea ramurilor mute/ până-o preface-n verde clar/ rodind căpușă și pojar.// Un fel de junghi/ în verde trunchi/ ce parcă-n glumă, parcă-n joacă/ două dureri le întorloacă/

și-apoi se-aruncă-n plină vară:/ să piară, să răsară.// Din rană crește ramul" *** [*Ce-i poezia? Un altoi*].

În metapoezie, relațiile intertextuale cu predecesorii, cu contemporanii sunt explicate prin necesitatea raportării părții la întreg: „...Creatorii se continuă unul pe altul, își împlinesc motivele, își împrumută de multe ori subiectele, imaginile, fac, cu alte cuvinte, conștient sau pornind dintr-o neobișnuită intuiție țesătura unei singure pânze, în care nu atât detaliul, ornamentul are importanță, cât suflul întregului, atmosfera poetică, ideea de continuitate și colaborare spirituală" [5, p. 134].

În seria de „arte poetice" dăm de un poem de o luciditate exemplară despre starea poeziei ajunsă în impas: „Blestemat fu vinul/ care ni s-a dat?/ Sufletul cu scama/ s-au amestecat// mintea cu deșertul/ florile cu fumul/ fiara cu poetul/ gropile cu drumul.// Numai tu de-o parte/ lumânare-ai plâns./ Când deschis-am ochii/ câmpul era nins" *** [*Blestemat fu vinul*].

În cele mai bune poeme, Damian e un poet al elanului vital, al unui spectacol al confruntărilor:

„Iar toată noaptea s-au mâncat
și nor cu nor, și ram cu ram
și stea cu stea, și crin cu crin
și am cu n-am, și el cu ea.

Iar toată noaptea s-au bătut
și of cu of, și mult cu mult
și se părea cu s-a părut
și se iubeau cu s-au iubit.

O floare, una, a rămas
în câmpul gol de lângă iaz.
O floare, iată-o pe pervaz.
Și eu alături. Înviat."
*** (*Iar toată noaptea s-au mâncat*)

Poezia erotică este remarcabilă în secvențe ca acestea: „Ce iarbă crește blestemată/ prin munții-aceia cu omăt/ că fără tine niciodată/ nu vreau s-o știu, nu pot s-o văd?// Ce iarbă vălura cerească/ în munții unde ne văzum/ că stă și-acum să ne pândească/ cosindu-ne la orice drum?// Ce iarbă sfântă și nebună/ îmi crește-n prag – când râd și plâng –/ sunând ca pulberea din lună/ chemând ca taina din adânc?// Când adormim pe vis și rană/ zboară prin cer din stea în stea/ un fel de pasăre orfană/ cu iarbă de nu-mă-uita" (*Ce iarbă...*).

Efectul taumaturgic al verbului e în repetitivitate, în cantabilitate, în explorarea inspirată a unui sistem de simboluri plonjante, într-un alt mod de a pune în valoare capacitatea lor de expresie, plăcerea autodefinirii în exprimarea „stării totale":

„Nu mă uita, te chem, nu mă uita.
Sunt spin crescut în amintirea ta.
Sunt floare firavă: nu-mă-uita.
Sunt lacrimă de foc sub geana grea.

Ca umbra ta am să mă țin de tine.
Ca scrumul, care bântuie ruine.
Ca iarba dintre pietrele străine.
Voi răsări să te apleci spre mine.

Lumina nu se lasă peste frunte,
Și viile de struguri nu sunt pline,
Și fluierul nu este rupt din munte.
Și pâinea piatră e, când uiți de mine.

Îți uit, iubito, - cine să mă ierte –
Și semnele, și cântecul, și chipul,
Te uit, iubito, și mă plouă pietre,
Mă-năbușă necruțător nisipul."
(*Nu mă uita*)

Cu volumele *Mândrie și răbdare* (1977), *Altoi pe o tulpină vorbitoare* (1978), *Salcâmul din prag* (1979), *Maraton* (1980), *Inima și tunetul* (1981), *Coroana de umbră* (1982), *Cavaleria de Lăpușna* (1985) în poezia lui Damian se produc anamorfoze bizare (greu de explicat pentru poetul care se voia *verb* vertical, nonconformist) sau metamorfoze pe care poetul încearcă să le argumenteze cu diferite ocazii. Depoetizarea poeziei sale începe cu interogații de genul:

„De proza vieții de-or fugi poeții
Cu ce se va alege adevărul?"

Noul său mod de a fi în poezie e anunțat în cartea de eseuri publicistice *Îngânduratele porți*, în care Damian afirmă programatic că: „artistul de azi stă între mit și reportaj, adică între notarea, pătrunderea faptului crud și încercarea de a ajunge prin suma acestor fapte la esențe, la un contur de nouă mitologie" [5, p. 98].

E timpul în care prioritate are poezia tranzitivă, poezia concretului cotidian. Într-o intervenție, Damian declară că a ajuns la o nouă înțelegere a poeziei: „Mă întristează, de la un timp, spectacolul gătirii poeziei cu metafore înzorzonate, care se scutură la o primă atingere cu lupta, cu durerea, cu jertfirea de sine. Înainte de a apare în fața cititorului tău, mi-am zis, desparte-te de tot ce este inutil, de sulimenelile care mai degrabă slăbiciuni decât bărbăție trădează. Poți cu o singură metaforă, purtând-o așa cum strămoșii învârteau un țăpoi, să vânturi o întreagă armată dușmană... Simbolul, atenția contează trezirea apetitului, nu saturația" [9, p. 4].

În *Prefață* la volumul *Coroana de umbră*, poetul mărturisește: „Mi-i dor de versul liber, deschis, care să mă apropie de cititor prin căutări, destăinuiri, prin probleme, prin atitudine. Și abia după aceea să-l rețină cu farmecul expresiei, cu surpriza metaforei, cu fulgerul ideii care educă spiritul. Cartea pe care o propun acuma cititorului cam așa ar vrea să fie. Deși îmi dau seama și de unele pericole la care mă expun. Unul dintre ele ar fi acel al didacticismului, al greșelii de a da cititorului <<mură în gură>>". Și în continuare: „Mi-i foame de concret. Aș vrea să car în vers cât mai multe nume de oameni și locuri. De obiceiuri vechi și noi. De chipuri, de priveliști, de iluminări". Din păcate, „foamea de concret", caligrafiată pe teme realist-socialiste, eșuează în încercarea de prefigurare a unei „noi mitologii" sau noi utopii.

Melcul, identificat cu poetul, trăind pe jumătate în casă, pe jumătate în cetate („Rapsod stingher/ cu casa-n spate/ trăind în ea/ pe jumătate./ Pe jumătate/ în cetate/ și restul –/ dincolo de ea") devine simbolul esențializat al statutului de artist din anii '70 – '80. Damian e „moralistul de secol 20" (Mihai Cimpoi) în poezia căruia esteticul e însoțit în mod armonios cu valori etice, cu incantații ale trăirilor sufletești de maximă intensitate. Cu toate acestea, poeziile de după volumul *Sunt verb* nu reprezintă altceva decât niște autopastișe banale, o teză fundamentală ilustrată în monografia Nataliei Cuțitaru [10], variațiuni pe aceeași temă ale „mersului pe jos". Căderea în sus a verbului, precum și căderea în cercurile infernului cotidian rezonează cu realitatea în derivă a regimului totalitar. Răpus de o boală incurabilă, Liviu Damian nu a apucat renașterea basarabeană. E greu de imaginat cum ar fi evoluat poezia basarabeană, mai exact, disputa de creație între Grigore Vieru și Liviu Damian.

BIBLIOGRAFIE

1. Rachieru A. D. Poeți din Basarabia: (un veac de poezie românească). București: Editura Academiei Române; Chișinău: Știința, 2010. 777 p.

2. Cimpoi M. Enigmele verbului. În: Mihai Cimpoi. Alte disocieri. Ch.: Cartea Moldovenească, 1971. 255 p.

3. Cimpoi M. A fi izvor. În vol.: Focul sacru. Ch.: Cartea Moldovenească, 1975. 223 p.

4. Cimpoi M. O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia. București: Editura Fundației Culturale Române, 2002. 431 p.

5. Damian L. Îngânduratele porți. Secvențe. Ch.: Cartea Moldovenească, 1975. 186 p.

6. Damian L. ...Clipa deciziei ar trebui să fie una din primele noastre teme literare. În: Serafim Saka. Aici și acum. 33 confesiuni sau profesiuni de credință. Ch., Lumina, 1976. 266 p.

7. Leahu N. Poezia basarabenilor de la facere la re-facere și (pre)facere. În: Literatura din Basarabia în secolul XX. Poezie, Chișinău: Știința, ARC, 2004. 196 p.

8. Cimpoi M. Liviu Damian: logosul ca ethos. În: Mihai Cimpoi. Critice. Vol. 3. Orizont mioritic, orizont european. Craiova: Editura Fundației „Scrisul Românesc", 2003. 266 p.

9. Damian L. Răspund cu o floare. În: Literatura și arta, 1978, 6 iulie.

10. Cuțitaru N. Alchimia verbului: Introducere în universul poeziei lui Liviu Damian. Ch.: Gunivas, 2013. 176 p.

Andrei Mudrea. *Paleta de Aur.* 2016, t. a. p. 80 × 100 cm

ELEMENTE DE CONSTRUCȚIE A PERSONAJELOR DRUȚIENE: IDENTITATE ETNICĂ ȘI ESENȚĂ UMANĂ

10.5281/zenodo.3525150

Doctor în filologie **Magdalena RUSNAC-FRĂSINEANU**
e-mail: magdalena.rusnac@mecc.gov.md
Ministerul Educației, Culturii și Cercetării
Centrul de Excelență în Educația Artistică „Ștefan Neaga”

ELEMENTS OF DRUTIAN CHARACTER'S CONSTRUCTION: ETHNIC IDENTITY AND HUMAN ESSENCE

Summary: In terms of the literary characters' construction, in the Ion Druță's prose and dramaturgy, there is an affinity with the models of Ion Creangă, Mihail Sadoveanu and Liviu Rebreanu. In this sense, the impact of the Crengian, Sadovenian and Rebreanian narrative models on the Druțian characters is highlighted. At the same time, some theses of the literary criticism regard the preference of the Bessarabian prose writer for the past, folklore, tradition, lyrical formula, language and popular mentality, through which the author creates an authentic, living world, in the hermeneutic substance of which the general human problems are essentialized.
Keywords: female characters, characters' construction, narrative model, spiritual richness, mythical past, artistic value, rusticity.

Rezumat: Sub aspectul construcției personajelor literare, în proza și dramaturgia lui Ion Druță se atestă o afinitate cu modelele lui Ion Creangă, Mihail Sadoveanu sau Liviu Rebreanu. În această ordine de idei, s-a evidențiat impactul modelului narativ crengian, sadovenian și rebreanian asupra personajelor druțiene. Totodată, se face referință la unele teze ale criticii literare privind preferința prozatorului basarabean pentru trecut, folclor, tradiție, formula lirică, limbajul și mentalitatea populară, prin care autorul creează o lume autentică, vie, în substanța hermeneutică a căreia se esențializează problematica general umană.
Cuvinte-cheie: personaj feminin, construcţia personajului, model narativ, bogăție spirituală, trecut mitic, valoare artistică, țărănie.

În contextul literaturii ideologizante din anii postbelici, proza și dramaturgia lui Ion Druță dau dovadă de mai multe semne de vitalitate: conflicte interiorizate, tipare și lumi individualizate, viziune poetică asupra lumii. Conștient de deficiențele literaturii din acea perioadă, autorul încearcă, pe cât e posibil, să evite „fabricarea” personajelor literare unilaterale, plate, care acționează previzibil și se exprimă într-un „limbaj de lemn”. Schimbând accentul de pe evenimentul social pe imaginea acestuia în percepţia personajului, recurgând la naraţiunea subiectivă, la sondarea tensiunilor interioare, personajele sale se impun din chiar momentul debutului.

Sub aspectul construcției personajului literar, exegeza atestă o afinitate a lui Druță cu modelele unor scriitori din stânga Prutului. Criticii literari din România, care s-au preocupat de creația druțiană (Ion Simuț, Valeriu Cristea, Theodor Codreanu, Ion Rotaru, Mircea Ghiţulescu, Marian Barbu, Ștefan Oprea, Petru Sălcudeanu ș.a.), au acordat o atenție deosebită modelului crengian și sadovenian.

Ion Rotaru consideră că modelele crengian și sadovenian ale lui Druță se resimt cu precădere în oralitatea limbajului său artistic: „Ion Druță este un scriitor din spița clasicilor români Creangă, Sadoveanu, Coșbuc, Caragiale, în chip anume un scriitor „popular”, în accepţia largă, povestitor înnăscut și un mare „savant” cunoscător al limbii române, de la izvoarele ei cele mai pure. (...) Printre moldovenii de dincolo de Prut, el este cel mai caracteristic, prin tenta indelebilă a graiului moldovenesc celui mai autentic” [1, p. 67]. Deși Druță urmează în mod evident (cel puțin în „Horodiște”) modelul Creangă, unii critici literari elogiază încercarea prozatorului de a urma acest model, făcând tangență cu generațiile contemporane care au modele străine: *Amintirile* lui Creangă devin prilej de descoperire de sine, la Ion Druță, abia prin 1975, chiar în satul său, Horodişte, în proza scurtă omonimă, epigonizând ostentativ, „la vedere” și cu toată demnitatea confraternă față de ilustrul înaintaş. Pe deplin încrezător de tăria talentului său, prozatorul basarabean își povestește și el copilăria și adolescența tot cam până pe la vârsta de 18 ani, asemenea celebrului humuleștean, nu deloc copiindu-l, ci „dublându-l”, așa zicând, cu cea mai mare modestie. Iată, deci, un caz rar de tot, de necăutare cu lumânarea, cum procedează majoritatea contemporanilor noștri, a originalității, cu orice preț, de regulă plătit cu platitudinea cea mai

plată cu putință, de multe ori cu căderea în ceea ce numim… subliteratură (…) stând cu ochii holbați spre ceea ce se poartă în occidentul mai apropiat sau mai îndepărtat, tocmai dincolo de Ocean" [1, p. 67].

Al. Burlacu explică strategic în ce constă tangența lui Druță cu Creangă și Sadoveanu, observând și intercalarea modelului Rebreanu: „Ion Druță este cel care reeditează modelul Sadoveanu. În plan tehnic, Druță e un crengian, un sadovenian prin *cultul povestitorului*, prin utilizarea măiestrită a figurilor narative sau a figurilor poetice, prin bogăţia structurilor dialogice. Modelul Rebreanu e asimilat în construcţia inelară a romanului *Povara bunătăţii noastre* [2, p. 181]. Ion Simuț notează că „sadovenismul prozei lui Ion Druță, constând în cultul tradiției, ritualismul gesturilor, mistica anotimpurilor, perspectiva paseistă, filosofia sceptică și fatalistă" este „un loc comun în critica basarabeană" [3, p. 162]. Nu întâmplător, M. Cimpoi vede în întreaga literatură basarabeană postbelică „o luptă pentru tradiție" [4, p. 29].

În această ordine de idei, se remarcă Mătușa Ruța, cu marea sa bogăţie spirituală. Modestia, simplitatea și faptul că își disimulează cu abilitate inteligența, manifestându-se ca o femeie simplă și neștiutoare, amintește de Vitoria Lipan, din *Baltagul* lui M. Sadoveanu. Ambele par ţărance și nu se delimitează cu nimic de săteni, dar posedă o logică și o inteligență deosebită. Nu putem trece cu vederea o altă trăsătură specifică ambelor personaje feminine, cum ar fi misticismul lor. Ele cred în visuri, în semnele naturii, percep coincidenţele ca pe niște prevestiri de Sus: „Nu vine, zice iarăși, aprig, Vitoria. Cucoșul dă semn de plecare!" [5, p. 17]. Aceste femei provoacă lumea la trăiri intense, practică diferite modalități de a convinge sau de a scoate adevărul la suprafață, orânduiesc cu dibăcie ceremonialurile și riturile vieții țărănești.

Ruța, prin misticismul ei, amintește și de Smaranda din *Amintirile...* lui I. Creangă, care posedă o cultură a magicului, expusă, jucată, reprezentată. Ea apare ca fiinţă cu puteri supranaturale, care stăpânește universul. Minunata Smarandă crengiană putea să alunge norii cei negri de deasupra satului și să abată grindina în alte părţi, înfigând toporul în pământ afară în faţa ușii; „închega apa numai cu două picioare de vacă, de se încrucea lumea de mirare..." [6, p. 181]. Magia în care cred Vitoria, Smaranda, Ruța conţine o filosofie implicită, trăită, încorporată în viață și legată de credințele cu cele mai adânci rădăcini în trecutul mitic al neamului.

Ca și Vitoria lui Sadoveanu, mătușa Ruța este cea care cunoaște obiceiurile, care ghidează comunitatea în rânduielile sărbătorilor, ale momentelor cruciale din viața consătenilor. I. Druță prezintă însă abilitatea eroinei sale de a orândui ceremoniile ca manifestarea unui fenomen, a unei forţe superioare aflate deasupra lumii pe care o pune în mişcare: „O babă stă și urmărește rânduiala oalelor, alta pune pe foc, vreo cinci-șase femei fac sarmale, iar peste tot iarmarocul și învălmășeala asta domnește mătușa Ruța, șezând pe un butoiaș gol, răsturnat cu fundul în sus. Îmbrăcată ca de duminică, ea e singura care nu se grăbește, nu se miră și, în genere, nici o grijă nu cearcă să întunece viața ei. Toate-s bune și frumoase. Mătușa ține undeva ascunsă în sinea ei rânduiala întregii nunți și odată ce stă ea liniștită pe butoiaș, înseamnă că toate merg cum au fost și puse la cale" [7, p. 141]. Bătrâna cunoaște mai multe secrete culinare („D-apoi că fără hrean putem rămâne cu bucatele pe masă..."; „tu ridică-le pe două cărămizi și depărtează-le oleacă de para focului, așa ca de fiert să nu fiarbă, ci să se coacă mai mult..."), îmbie vorniceii, încurajează mireasa și pe mama ei, găsește cine să-i fie însoțitor Artinei la ritualul Iertăciunii, apoi provoacă lăutarii să cânte din răsputeri și cu mare patimă („Taci din gură, că te faci de râs. Găbulică venea la nuntă și cânta de unul singur Iertarea, când începea el a dezghioca valuri de durere din sufletul omului, sate întregi stăteau și plângeau lângă arcușul lui."). Vivacitatea mătușii Ruța scoate din inerție toată lumea adunată în jurul ei, o face să trăiască cu intensitate clipele.

S-ar cuveni de subliniat și faptul că proza druțiană, așa cum observă exegeza, dispune de o categorie de cititori „hipersensibili la un soi de dulce sentimentalism, la un tip de realism naiv și liricoidal" [8, p. 156]. Or, în perioada în care Vasilache, Beşleagă, Busuioc, Meniuc ș.a. își reînnoiesc „instrumentele" de lucru, fiind atrași de Proust, Faulkner și alți scriitori moderni, Druță preferă să se întoarcă la tradiție, la Creangă și Sadoveanu, făcându-ne „să privim deseori înapoi, la viața și moralitatea țăranului" [9, p. 21].

În multe cazuri, criticii au pus la îndoială valoarea artistică a personajelor druțiene, ori s-au lansat în aprige polemici. În 1959, V. Coroban îl învinuia pe Druță de excesiva și accentuata „ţărănie" a personajelor. Peste câțiva ani, M. Cimpoi combătea pe bună dreptate aceste afirmații, menționând că „ţărănia eroilor lui Druță e o aparență găsită imediat la o lectură superficială, subtextul intelectual, prin mijlocirea căruia prozatorul își creează o sferă a meditației, a înțelesurilor sociale ale faptelor și proiecțiilor lor simbolice, e ascuns, latent, uneori virtual" [10, p. 106]. Criticul enumeră trăsăturile țăranului arhaic incluse în tiparul personajului lui Ion Druță: nesfârșitele frământări, firea optimistă, atenția la semnele și mișcările naturii, naivitatea și înțelepciunea, concepțiile despre existență, orânduiala lucrurilor, principiile de viață, modul stângaci de a-și exterioriza sentimentele, abilitatea de a menține relațiile, pasiunile, virtuțile etc. Ideea este că „Ion Druță

nu idealizează și nici nu idilizează țăranii, nu admiră patriarhalismul, ci comoara de frumuseți morale, e evidentă aversiunea sa față de ordinea veche" [10, p. 113].

Ruralismul/ „țărănia" personajelor lui Druță, care era la început dezaprobată, a devenit ulterior motiv de apreciere: „pledoaria pentru tradiții, pentru istoria națională, pentru recuperarea identității neamului și pentru revirimentul lui moral constituie substanța, vizibilă sau ascunsă, a scrisului lui Ion Druță. ...Condiția ruralității și a unei istorii frustrate, neîmplinite încă, este condiția Basarabiei însăși (ca și a României, de altfel, cu nuanțările de rigoare), care nu era/ este nici fericită, nici liberă, nici întreagă" [11, p. 254].

H. Corbu susține că personajele lui Druță, care reprezintă tipare de țărani, suferă drama pământului, având tangențe cu Ion al lui Liviu Rebreanu. El vede în Gheorghe „un reprezentant tipic al psihologiei și mentalității țărănești basarabene de până la război, un tip desprins din aluatul din care a fost plămădit și Ion al Glanetașului..." [12, p. 91]. În situația familiei Mocanu, criticul vede aceeași problemă a pământului, accentuând că Tudor a ales-o pe Veta de soție nu fiindcă îi era dragă, ci pentru cele trei hectare moștenite – un fel de situație a lui Ion în raport cu faimoasa și jalnica Ană rebreaniană. Veta, ca și Ana, este pătrunsă de o frică existențială, hărțuită de bărbatul ei. Ajunsă într-o stare de paroxism demențial; „se temea de toate: se temea să nu fie deportări, se temea să nu se întoarcă iar foametea, se temea să nu înceapă iar războiul, se temea de sărăcie, se temea că nu vor avea copiii ce îmbrăca în zi de sărbătoare" [12, p. 92].

Relația lui Tudor cu Veta, în drama *Doina*, este supusă unei analize, chiar de la începuturile ei, când Tudor iubește o altă femeie, dar o alege pe Veta pentru a se căsători. Doina, la un moment dat, îi amintește lui Tudor, în toate detaliile, faptele sale incorecte în raport cu Veta: că a luat toate pământurile socrului și nu le-a dat până s-a făcut colhoz, iar mai târziu, când a aflat că ea se duce și pune semne la hotarele pământului tatălui său, a prins-o pe deal și a bătut-o: „...Și iaca după cele câteva palme a început s-o fure frica..." [14, p. 95]. Atitudinea agresivă a lui Tudor bagă în inima Vetei frica. Aceasta are consecințe grave asupra modului ei de a fi, o închide în sine, îi anihilează individualitatea. Autorul punctează gradat procesul de distrugere a tot ce ține de identitatea și spiritualitatea feminină.

Tudor o privează, încetul cu încetul, de valori, de credință, de tot ce avea femeia aproape de suflet. El îi interzicea să se mai ducă la biserică, deoarece devenise o mare autoritate în sat și considera că aceasta ar fi o rușine pentru familia lui. Culmea tuturor nedreptăților sale se regăsește în secvența, unde Tudor își pune fiii să ascundă icoanele mamei în poiată. Iar ziua în care Veta le găsește și atrage atenția vecinilor prin cântecele ei este, pentru el, „duminica rușinii, duminica durerii". Insistența femeii, continua căutare și găsirea, până la urmă, a icoanelor, semnifică neîncetata căutare a reperelor ei spirituale, lipsa cărora o fac slabă și neputincioasă în fața tuturor viciilor și nedreptăților care se comit în familia ei și în lumea în care trăiește.

Veta este batjocorită, silită să aleagă fasole interminabil pentru a scuti rudele de grija bolii ei mintale. Femeia este privată de pământurile strămoșești, îi este interzis să cânte, să frecventeze biserica, să manifeste orice formă de credință în Dumnezeu, îi sunt furate icoanele din propria casă de către propriii fii (semn al extirpării credinței din suflet). Este lipsită de dreptul la cuvânt, de a contribui la educația copiilor săi și, ca urmare, ea îi pierde pentru totdeauna. Tudor îi înăbușă Vetei orice pornire nobilă, orice intenție frumoasă, o împiedică să se manifeste plenar.

Lipsită de înțelegere în cadrul lumii în care trăiește, în cadrul familiei, ruptă de fundamentele sale interioare, Veta încearcă să se sinucidă – să aprindă casa, să se arunce în fântână, și devine, în viziunea soțului, a satului și a propriilor copii, o nebună, o bolnavă mintal. Astfel, feminitatea în sensul larg al cuvântului, care e un element de bază al echilibrului ființei, care duce la perpetuarea neamului, este extirpată, dominată, privată de posibilitatea manifestării ei firești. Reprimarea feminității, a maternității și a tot ce se subînțelege prin aceste noțiuni, duce la un declin al lumii, la o decădere și o distorsionare a perceperii principiilor valorice: demnitate, onestitate, corectitudine și curățenie morală.

Un simbol al sufletului reprimat, trecut prin experimente diabolice, privată de liniște și echilibru interior, acest personaj blamat pentru încăpățânarea de a păstra legăturile cu religiozitatea și spiritualitatea arhaică, a ajuns să fie interpretat într-o lumină de sacralitate de exegezele și cronicile teatrale recente.

CONCLUZII

Critica, într-un final, se întoarce „cu fața" spre esența etnică și umană a personajelor druțiene, prin care scriitorul basarabean „se îndreaptă spre cititorul deschis spre înțelegerea unei astfel de abordări, construindu-și universul propriu bazat pe policromia și polifonia naturii omenești" [13, p. 105]. Preferința prozatorului pentru trecut, folclor, tradiție, formula lirică, limbajul și mentalitatea populară, pentru modelul crengian, sadovenian sau rebreanian, i-au permis, într-o mare măsură, să se detașeze de reprezentările literare oficiale șablonarde și să creeze o lume autentică, vie, în substanța hermeneutică a căreia se esențializează o problematică general umană.

BIBLIOGRAFIE

1. Rotaru I. Creaţia lui Ion Druţă în timp, spaţiu și istorie. În: Fenomenul artistic Ion Druţă. Chișinău: s.n., 2008, p. 64-73.
2. Burlacu A. Ion Druţă între Cervus Divinus și mârţoagă. În: Contrafort, 2010, nr. 1-2, ianuarie-februarie, p. 181-182.
3. Simuţ I. Cântarea Basarabiei. În: Fenomenul artistic Ion Druţă. Chișinău: s.n., 2008, p. 160-171.
4. Cimpoi M. Basarabia sub steaua exilului. București: Fenomenul Basarabean, 1994. 224 p.
5. Sadoveanu M. Baltagul. București: Ion Creangă, 1995. 166 p.
6. Creangă I. Amintiri din copilărie. București-Chișinău: Litera, 2002. 310 p.
7. Druţă I. Scrieri. Vol.4. Chișinău: Hyperion, 1990. 477 p.
8. Burlacu A. Texistenţe, vol. II. Chișinău: Acad. Moldova, 2008. 232 p.
9. Ghilaș Ana. Romanul anilor ’60: modelul bonus pastor. Chișinău: CEP USM, 2006. 120 p.
10. Cimpoi, M. Univers artistic. În: Nistru, 1965, nr. 6, p. 105-116.
11. Cosma A. Omul și personajul lui Ion Druţă. În: Fenomenul artistic Ion Druţă. Chișinău: s.n., 2008, p. 251-256.
12. Corbu H. Ion Druţă: supremaţia demnităţii și istoria. În: Fenomenul artistic Ion Druţă. Chișinău: S.n., 2008, p. 86-101.
13. Bantoș Ana. Deschidere spre universalism. Chișinău: Casa limbii române Nichita Stănescu, 2010. 344 p.
14. Druţă I. Scrieri. Vol. 4. Chișinău: Hyperion, 1990. 477 p.

Andrei Mudrea. *Ritual.* 1998, t. m. p. 75 × 92 cm

CARACTERUL TELEOLOGIC AL EDUCAȚIEI

10.5281/zenodo.3525158

Doctor habilitat în pedagogie, profesor universitar **Vlad PÂSLARU**
e-mail: profesorse@gmail.com
Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hașdeu”

THE TELEOLOGICAL CHARACTER OF EDUCATION

Summary. Recognized as a domain defined theoretically and accessible praxeologically, the teleology of education is considered by the author as far from being understood and especially being applied correctly in the educational practice. In the last decade, curriculum construction and development in the Republic of Moldova recorded serious deviations from the essence of education teleology. Author's hermeneutic-terminological exercise reveals essential characteristics of the teleology of education, reconsidered from the field of educational policies to the field of education epistemology.

Keywords: knowledge, curriculum, learner, education, human being, aims-goals-objectives of education, teleology/teleology of education.

Rezumat. Considerată un domeniu definit teoretic și accesibil praxiologic, teleologia educației, constată autorul, este departe de a fi înțeleasă și mai ales de a fi aplicată corect în practica educațională. Construcția și dezvoltarea curriculară din Republica Moldova din ultimul deceniu demonstrează abateri de principiu de la esența teleologiei educației. Exercițiul hermeneutic-terminologic al autorului dezvăluie caracteristici esențiale teleologiei educației, reconsiderată din domeniul politicilor educaționale spre domeniul epistemologiei educației.

Cuvinte-cheie: cunoaștere, curriculum, educabil, educație, ființă umană, scop-obiective-finalitate a educației, teleologie/teleologia educației.

Repere definitorii. Istoria pedagogiei n-a atestat vreun concept, model, teorie sau paradigmă care să fi luat în discuție caracterul teleologic al educației. Dimpotrivă, toate epistemele educației conțin, nu doar implicit, ci explicit și evidențiat, elementele teleologiei educației – *ideal, scop, obiective, finalități.*

Natura teleologică a educației se manifestă în toate domeniile ei: de la principii la ideal, scopuri, obiective și de la ele la materii, metodologie și evaluare școlară. Teleologia educației penetrează toate caracteristicile, funcțiile, formele și nivelurile educației. Ea este primul pilon al punții dintre perspectivă și finalitate, între care se produce actul educativ. Nu e posibil să examinezi un domeniu de activitate umană fără să abordezi și dimensiunea teleologică a activității sale, deoarece activitatea umană este teleologică în esență. În esență însemnând, după Al. Surdu, în *este*-le lucrului/ființei, *ceea ce este* ceva/cineva [1].

Caracterul teleologic al educației este prezentat la modul complex în cea mai importantă lucrare pedagogică românească, apărută recent, *Științele educației: dicționar enciclopedic* (2007)(ȘEDE), prin studiul lui S. Cristea: „Caracterul *teleologic* al **E** particularizează o trăsătură proprie oricărei activități umane care presupune *orientarea spre anumite scopuri*. *Scopurile* sau *finalitățile* au semnificația unor repere paradigmatice necesare pentru mobilizarea energiilor interne și valorificarea resurselor externe ale acțiunilor specifice domeniului de referință. Ele oferă o a doua manieră specifică de explicare a cauzelor unei activități, după cea evolutivă, istorică. Este o manieră specifică domeniului socio-uman, fiind bazată pe *judecata teleologică* (I. Kant) angajată în înțelegerea globală a activității, în opoziție cu *explicația mecanică*” [2, p. 339].

Trecând peste sintagmele patetice „energiile interne” și „sursele externe”, care nu dezvăluie, ci ascund natura teleologică a educației, definiția lui S. Cristea este netradițională, ea explorând caracterul *sui generis* al teleologiei educației ca fenomen al naturii umane.

O precizare se cere însă făcută: fiind congenital ființei umane, caracterul teleologic al educației *nu se bazează*, ci *este explicat* și *exprimat* de judecata teleologică, fundamentată de I. Kant. Mai puțin prin explicitare, gândirea teleologică obține valoare creativă datorită funcției expresive, deci și caracter personalizat, deoarece expresia, actul de a exprima, este unul strict individual și atitudinal, iar atitudinea este manifestare a creativității.

Atitudini de politici și praxis educațional. În contradicție cu conceptele filosofice (nivelul epis-

temologic) și cele pedagogice (nivelul teoretic și nivelul normativ), edițiile 2010 și 2019 ale ***curricula școlare*** – documente conceptual-normative principale ale disciplinelor școlare – nu recunosc caracterul imanent al teleologiei: acestea au exclus prima rubrică din modelul de structurare a demersului educativ – *Obiective*, înlocuind-o cu una intitulată *Subcompetențe* (în ed. a IV-a – *unități de competență*), ambii termeni fiind inventați.

Autorii curricula ultimelor ediții își motivează acțiunea cu trimitere la așa-zisul concept de „trecere de la curriculumul centrat pe obiective la curriculumul centrat pe competențe", al cărui/căror autor/autori nu sunt cunoscuți. De fapt, pretinsul concept n-a existat vreodată, prin sintagma respectivă fiind marcată o precizare făcută în aceeași perioadă cu privire la conceptul de curriculum. Precizarea prevedea acordarea de prioritate, la proiectarea obiectivelor educației, *competențelor reale* ale elevilor – tautologie stilistică, căci competențele nu pot fi altceva decât valori ale personalității educabilului. Pentru *Curriculumul de limba și literatura română*, de exemplu, precizarea ar fi trebuit înțeleasă drept o indicație de stabilire a nivelurilor reale de dezvoltare comunicativ-lingvistică și literar-lectorală a elevilor din fiecare clasă, apoi, în conformitate cu prevederile conceptuale ale educației lingvistice (EL)–educației literar-artistice (ELA), să fie formulate și obiectivele El-ELA.

Nu se știe ce i-a determinat pe autorii ediției a III-a – când deja apăruse de sub tipar ȘEDE, iar autorul studiului despre teleologie mai publicase deja în revista „Didactica Pro" câteva articole despre caracterul teleologic al educației [3], cercetătorii autohtoni contribuind și ei cu dezvoltări semnificative ale teoriei curriculumului [4] – să elimine din structura curriculumului componenta definitorie a acestuia, *teleologia*. Se știe însă exact că autorii moldoveni au inițiat astfel o „nouă pedagogie" – „educația fără obiective", dezarmând cadrele didactice autohtone de ceea ce este esențial omului: capacitatea de a-și formula obiective.

Introducând în curriculum falsul termen *subcompetențe* – cuvânt neatestat de niciun dicționar al limbii române, autorii acestuia manifestă lipsă de respect pentru limba română și vorbitorii nativi ai ei, pentru care făcătura *subcompetențe* are conotație denigratoare și umilitoare, căci a forma *subcompetențe* pentru vorbitorul nativ de limbă română înseamnă a forma oameni necompetenți, acțiune, care, fiind promovată cu „virtuozitate subcompetentă" timp de un deceniu prin ediția a III-a a curriculumului, este promovată și în ediția a IV-a a acestuia [5].

Deoarece nici reperele epistemologice, nici cele teoretice (conceptele unei enciclopedii – ale ȘEDE, nu pot fi anulate/revăzute de peste 12 ani), nici demersurile practicii educaționale (n-a fost înregistrată nicio propunere din partea cadrelor didactice de a se renunța la obiectivele educației) nu pledează și n-au pledat vreodată pentru eliminarea din curriculum și din proiectarea didactică a obiectivelor educației, caracterul voluntarist-abuziv și netemeinicia științifică a acestei acțiuni o considerăm probată, problema revenirii la un curriculum a cărei unică componentă obligatorie să fie teleologia, este, prin urmare, nu una științifică, ci managerială și deontologică.

Dar, precum deseori se întâmplă, o eroare/o prostie sau o diversiune a unui individ/a unui grup de indivizi poate genera trebuința reactualizării vechilor concepte, principii, teorii și formulării de noi temeiuri științifice pentru a anula/diminua prostia omenească. Vorba lui I. Creangă: „Un nebun aruncă o piatră în baltă și zece cuminți n-o pot scoate". Doar că noi nu ne propunem „să scoatem piatra din baltă", ci să demonstrăm/sugerăm, că aceasta nici n-ar fi trebuit aruncată în tăul necunoașterii, nici „ascunsă în sân", ci transformată în piatra unghiulară a cunoașterii. Căci fiind aprobate în iulie 2019 curricula școlare în ediția a IV-a – acțiune de politici educaționale – în care se păstrează rubrica *Subcompetențe* (reformulată în *Unități de competență*), fiind ignorate nonșalant până și recomandările Institutului de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu", acțiunea reactualizării-dezvoltării conceptului de teleologie a educației rămâne actuală imperativ.

Sensul și valorile teleologiei educației. Pentru a organiza și desfășura corect educația *hic et nunc* – căci educația dintotdeauna se desfășoară *aici și acum*, adică în unitatea spațiu-timp, este necesar să știm *ce* calitate (*in senso latu*) se dorește a fi cultivată prin educație educabilului, prin intermediul căror *valori* trebuie să se desfășoare și *cum* este corect să se efectueze educația. Răspunsul la cele trei întrebări îl sugerează ideile, conceptele, principiile, teoriile și paradigmele educației, totalitatea cărora reprezintă baza conceptuală sau *epistemologia* educației.

Răspunzând la prima întrebare, se obține un sistem de valori ale educației cu caracter prescriptiv, care se numește *teleologia educației*. Acesta include idealul educației, scopul și obiectivele educației, exprimate în termeni de caracteristici ale educabilului.

Elaborând răspunsul la a doua întrebare, se obține un sistem de valori imanente ale educației, cunoscute și cu numele de *materii de învățare* sau *conținuturi educaționale*/de studiu/de formare.

Întrebarea a treia a educației își găsește răspunsul într-un sistem de metode-procedee/tehnici-forme-mijloace, ansamblul cărora este definit ca *metodologie a educației*.

Preocuparea noastră în limitele acestui text s-a centrat pe componenta epistemologică a educației sau *pedagogia esenței* [2, p. 333]. Esențele lucrurilor și ființelor ne sunt date prin cuvinte. Iată de ce, apropo, limba niciodată nu greșește! Multe cuvinte însă redau două și mai multe sensuri. Pentru a exprima/operá raporturile fundamentale ale lucrurilor/ființelor, deci pentru a le defini, sunt utilizați *termeni* – cuvinte având un singur sens de operare într-un context concret de cunoaștere-cercetare.

Fiecare sens fiind redat printr-un anumit termen, problema în educație, ca și în orice alt domeniu universal de activitate umană, și anume datorită/din cauza universalității activității, este că sunt folosite varietăți de termeni.

Definirea a *ceva* – a unui lucru, unei ființe – presupune avansarea unui concept fundamental [2, p. 337] al lucrului/ființei respective, conceptul dat urmând să reprezinte *ce este*-le lucrului/ființei [1], adică esența obiectului de definit.

Definirea teleologiei educației angajează ambele abordări – evolutivă, redată prin judecata/explicația mecanicistă, și teleologică, redată prin *gândirea teleologică*. Or, explicația mecanicistă nu-i este suficientă teleologiei, ea revendicându-și o judecată specifică sieși.

Așa cum am menționat mai sus, educația poate fi abordată dinspre una dintre componentele sale constituente – epistemologie, teleologie, conținuturi, metodologie. Abordarea epistemologică este una de domeniul cogniției. În acest context, educația se identifică cu cunoașterea.

A ști – este condiția firească a oricărui individ uman, nu doar a omului de știință. Știința generează, promovează și întreține știutul încă din momentul în care Eva a rupt un fruct din Pomul Cunoașterii și a mușcat din el, dându-i-l apoi lui Adam, ca acesta să roadă din granitul cunoașterii întreaga lui viață, Eva mulțumindu-se doar cu mușcătura plăcerii: a văzut că pomul (mărul) era *bun de mâncat* (gustul – instrument primordial elementar al cunoașterii) și *plăcut de privit* (prima mențiune cu privire la atitudinea estetică a omului), și că pomul era de dorit ca *să deschidă cuiva mintea* – să provoace cunoașterea! [Geneza, 3:6]. Constatăm, prin urmare, că Eva, deși s-a mulțumit cu mai puțin la pornirea motorului cunoașterii, a realizat de fapt, o abordare complexă a acesteia: din perspectiva Utilului, a Frumosului și a Cunoașterii propriu-zise, a cunoașterii esențiale, care „deschide mintea" – provoacă deșteptarea minții, care este totuna cu educația. Spusa biblică este realitate a limbii. Și întrucât limba nu greșește niciodată, căci există sub incidența principiilor cunoașterii, expresiei și creației, orice hermeneutică a textului biblic este de natură cognitivă generală, nu doar duhovnicească. Distingem astfel trei valori sintetizate ale cunoașterii în fragmentul examinat, toate trei creând și sensul educației:

- Prima valoare a cunoașterii, *bun de mâncat*, este legată de ființa biologică, strict utilitar-vitală, a omului.
- A doua valoare a cunoașterii, *plăcut de privit*, instituie atitudinea estetică.
- A treia valoare a cunoașterii, *să deschidă cuiva mintea*, se identifică cu motorul cunoașterii, deci cu însăși cunoașterea de sorginte educativă.

Pronumele impersonal *cuiva* apare în enunțul examinat mai degrabă ca obiect învestit cu cunoaștere decât ca subiect al cunoașterii. E o sugestie cu privire la originea cunoașterii: aceasta, conform sursei citate, nu se află în om, ci în afara lui; omul este doar exponentul cunoașterii – cineva care face ceva la o poruncă a altcuiva.

A doua substanță a lui *cuiva* este caracterul impersonal, indefinit al celui care ar putea să realizeze cunoașterea: mintea i se deschide nu oricui, ci doar *cuiva*.

În realitate, mintea i se deschide oricui, dar într-un mod și într-o măsură diferită – e principiul universalității educației.

Cuvântul *termen* este și el un termen – *lingvistic*. Termenul *termen*, definit de DEX drept „fiecare dintre cuvintele sau grupurile de cuvinte care au o accepție specifică unui anumit domeniu de activitate", are privilegiul unei specificități. Specificitatea însă nu se erijează în excepție sau abatere, ci se retrage modestă într-o entitate. Iar entitățile alcătuiesc esențele lumii. *Termenii deci marchează esențele lumii.*

Pornind de la acest precept, ne întrebăm cu privire la *posibilitatea educației* – un termen lipsă în terminologia pedagogică, dar pe care l-am lansat într-o carte de tablete și eseuri în 2011 [6]. Motivația pentru o astfel de lucrare a fost una practic-teoretică, autorul fiind determinat mai mult praxiologic decât teoretic să se întrebe dacă educația în general este posibilă, datele praxis-ului pentru un răspuns negativ fiind mai multe și mai îndărătnice decât cele ale tuturor conceptelor și teoriilor pedagogice din lume, care afirmă că educația ar fi posibilă. Numai că niciuna dintre aceste diamante ale gândirii pedagogice nu indică cu claritate și fermitate acel *dat universal imuabil* care să certifice posibilitatea educației, toți autorii pornind în argumentarea conceptelor, teoriilor și paradigmelor pedagogice elaborate de la un *imperativ* – educația este utilă, pozitivă, necesară etc. –, nu de la o *epistemă*, care să confirme dezideratul imperativ al educației.

Or conceptul de teleologie a educației seamănă mai degrabă cu un deziderat elaborat *in agora* decât cu un produs științific.

Depozitarul lexicografic al teleologiei educației. Întrebarea, dar și îngrijorarea filosofică, care ne-au determinat să regândim determinativele termenului ***educație***, sunt argumentate de sensurile oficializate ale acestuia de către dicționare.

Șăineanu, ed. VI (1929): **1.** Desvoltarea[1] facultăților fizice, intelectuale și morale; **2.** apucături din copilărie: *bună, rea educație*; **3.** cunoștința și practica datinilor sociale: *om fără educație* – statuează caracterul triadic al educației – deci, și al ființei umane, categoriei *morală* atribuindu-i-se și valoare implicit spirituală; consideră drept premise ale educației aptitudinile (facultățile) și deprinderile (apucăturile), care trebuie să fie combinate cu orientarea etno-socială a educației.

Scriban (1939): Creștere, acțiunea de a educa, de a dezvolta calitățile fizice, intelectuale și morale: *acest om are o bună educațiune.* Știința și practica uzurilor de societate: *acest om are o educațiune de salon, dar carte multă nu știe.* – Și **-áție** - subscrie caracterului triadic și orientării sociale a educației, atribuindu-i moralei valoare spirituală.

Dicționarul limbii române literare contemporane (1955–1957): Influențare sistematică și conștientă a dezvoltării intelectuale, morale sau fizice a copiilor și a tineretului; totalitatea metodelor folosite în vederea acestei activități pedagogice; <...> îndrumare, ajutor dat pentru creșterea nivelului ideologic, profesional, cultural. <...> ◊ *Educație comunistă* = educație în spiritul atașamentului față de clasa muncitoare și al internaționalismului proletar, cultivarea în masa de muncitori, țărani și intelectuali a unei atitudini comuniste față de muncă, față de proprietatea socialistă <...> - menționează caracterul triadic, orientarea socială și ideologico-partinică a educației; e o definiție-atitudine (față de clasele sociale și față de muncă); definirea educației se face printr-o componentă (metodologia) a sa; se confundă educația cu dezvoltarea (creșterea); acțiunea de influență a educației se limitează la copii și tineri.

Dicționar de neologisme (1986): Educare; influențare sistematică și conștientă a dezvoltării facultăților intelectuale, morale și fizice ale copiilor și tineretului; totalitatea metodelor folosite în acest scop; (*p. ext.*) culturalizare, ridicare metodică a nivelului ideologic, cultural, profesional; faptul de a dezvolta facultățile morale, intelectuale și fizice ale unui om, ale unui popor etc. <...> - confirmă caracterul triadic al educabilului și esența culturalizatoare a educației; înțelege educația ca acțiune unidirecțională educator - educabil; definește educația cu o componentă a sa (metodologia); discriminează educația în ideologie, cultură și profesie; extinde obiectul educației asupra popoarelor.

DEX (1998): Ansamblu de măsuri aplicate în mod sistematic în vederea formării și dezvoltării însușirilor intelectuale, morale sau fizice ale copiilor și ale tineretului sau, *p. ext.,* ale oamenilor, ale societății etc.; rezultatul acestei activități pedagogice; bună creștere, comportare civilizată în societate. <...> - identifică educația cu două dintre componentele sale: măsurile (activitățile) și rezultatul educației (finalitățile); reduce conținuturile educației la însușirile intelectuale, morale și fizice și ignorând, de exemplu, caracteristicile estetice și spirituale ale educabilului.

Marele dicționar de neologisme (2000): 1. Activitate socială cu caracter fundamental de transmitere a experienței de viață, a culturii către generații tinere, de influențare sistematică și conștientă a dezvoltării intelectuale, morale sau fizice; totalitatea acestei acțiuni. 2. bună creștere, bună cuviință. <...> - evidențiază caracterul social al educației; definește educația ca transmitere de experiențe și cultură; confirmă caracterul triadic al educabilului; menționează sintetizarea acțiunilor educative.

NODEX (*Noul dicționar explicativ al limbii române*) (2002): ansamblu de măsuri aplicate în mod sistematic și conștient în vederea formării și dezvoltării facultăților intelectuale, morale și fizice ale oamenilor (în special ale copiilor și tineretului) <...> - confirmă natura triadică a educabilului.

Noul Dicționar universal al limbii române (2007): 1. ansamblu de activități orientate spre formarea și dezvoltarea trăsăturilor intelectuale, morale și fizice ale oamenilor (tineri) <...>; 2. (proces de) influențare sistematică (într-un cadru organizat) a formării însușirilor intelectuale, morale și fizice <...>; 3. (nivel înalt de) dezvoltare intelectuală, morală sau fizică: *oameni ca Gavrilcea nu trebuiesc priviți din punctul de vedere al educației, ci al funcției pe care o îndeplinesc.* CĂL.; *om fără educație*; 4. Dezvoltare metodică a unei facultăți sau a unui organ<...>; - confirmă natura triadică a educabilului; statuează caracterul dinamic implicit și explicit al **e**; finalitate a **e**: nivel de dezvoltare intelectuală, morală și fizică a individului; limitează categoria educabililor la copii și tineri.

DEX (2009): **1.** Fenomen social fundamental de transmitere a experienței de viață a generațiilor adulte și a culturii către generațiile de copii și tineri, abilitării pentru integrarea lor în societate. **2.** Cunoașterea bunelor maniere și comportarea în societate conform acestora. <...> - reduce subiecții educației la copii și tineri, limitând în timp educabilitatea și considerând că **e** s-ar termina odată cu maturizarea omului; acor-

[1] În definițiile extrase din dicționare s-a păstrat ortografia originalului.

dă prioritate experiențelor de viață ale adulților în conținuturile și naturii sociale a **e**.

Micul dicționar academic (2010): **1.** Ansamblu de metode și de măsuri aplicate sistematic (și în cadru organizat) cu scopul formării și dezvoltării însușirilor intelectuale, morale, fizice etc. ale copiilor, ale tineretului sau ale oamenilor ori ale colectivităților umane. **2.** (Proces de) influențare sistematică (și în cadru organizat) a formării și dezvoltării însușirilor intelectuale, morale, fizice etc. ale copiilor, ale tineretului sau ale oamenilor ori ale colectivităților umane prin educație. <...> **3.** Rezultat al activității de educație (**2**). <...> **10.** Cunoaștere și practicare a regulilor de conviețuire socială. **11.** Comportare civilizată în societate. <...> **15.** Dezvoltare metodică a unei facultăți, a unui organ etc. Si: *exercițiu.* **16.** Rezultat al educației (**15**). Si: *deprindere* – primele 3 sensuri (al 3-lea fiind reluat de al 16-lea), sunt eclectice, depășite de pedagogia modernă, iar pe alocuri și eronate: definesc **e** printr-o componentă a sa, respectiv, ca metodologie și scop, proces, finalitate (rezultat); indică drept subiecți ai **e** doar copiii și tineretul, separându-i de adulți (identificați ca *oameni*, de parcă copiii și tinerii n-ar fi oameni!) și de colectivitățile umane; tratează greșit noțiunea de *cadru organizat al* ***e***, deși educația se realizează în măsură și în calitate importantă și în cadre neorganizate (informale).

Dicționar de sociologie: (Sociologia **e.**), ansamblu de acțiuni sociale de transmitere a culturii, de generare, organizare și conducere a învățării individuale sau colective. <...>; şcolaritatea <...> reproduce şansele și oportunităţile școlare și sociale din societățile bazate pe principii ierarhice ale organizării sociale. **E.** intervine ca un factor reproducător între statutul de origine și cel de destinaţie, iar structura socială existentă reglementează toate raporturile ce se stabilesc între **e.** și celelalte componente ale societății. <...> **E.** ca factor al reproducţiei sociale și culturale: Elevii sunt priviți ca persoane care creează, preiau și evaluează semnificaţii în raporturile vieţii şcolare sau extraşcolare cotidiene, asimilează, transmit sau reproduc diverse procedee interpretative prin care își construiesc propriul sine și conferă sens lumii din afară. <...> În **e.** se operează cu Transmiterea de simboluri cu ajutorul limbajului se face în baza unor principii specifice și prin intermediul unor mecanisme ce asigură condițiile reproducerii culturale <...>, care conduc la formarea unei tipologii a conştiinţelor individuale încadrate în structura de clasă pe care o reproduc. Atitudinile, normele și modelele de comportare promovate de școală și asimilate de elevi <...> se structurează în moduri de prezentare a sinelui, în concepţii despre sine și în identităţi sociale de clasă care creează condițiile unei adecvate și eficiente integrări în muncă – reiterează caracterul triadic al educabilului; consideră cultura factor exterior al educabilului; reproduce natura și structura raporturilor sociale; recunoaște educabililor capacitatea de acumulare/asimilare/reproducere a culturii, dar și pe cea de creare, evaluare și interpretare a acesteia, *în consecință* – de construire a sinelui propriu și de conferire de sens lumii din afară; menționează rolul primordial al limbajelor și simbolurilor de transmitere a valorilor culturii către educabili; subliniază funcția definitorie a atitudinilor formate în școală: de a-și prezenta sinele în concepții și identități (sociale și de clasă), care favorizează integrarea în muncă; îngustează funcția atitudinilor la integrarea în muncă (tabelul 1).

După cum se poate deduce din tabelul 1, cele 11 dicționare ale limbii române sintetizează o mulțime de caracteristici ale educației, unele dintre ele, precum caracterul triadic al educabilului/educației (7/63,63 %), orientarea socială (4/36,36 %), esența culturalizatoare a educației (1/9,09 %), caracterul creativ-autoexpresiv (1/9,09 %) fiind definitorii. Dintre cele patru enunțuri definitorii însă, doar una este și esențială educației – *culturalizarea educabilului*. Omul se naște ființă biologică, celelalte două ființe ale sale, intelectuală și spirituală, fiindu-i date doar în stare latentă. Convertirea stării latente în valori ale persoanei este o activitate desfășurată sub incidența exclusivă a educației. Sau: Educația este procesul de convertire triadică a stării latente a individului. Și numai fiind supus acțiunilor educative, individul uman își dezvoltă, în unitate triadică, atât ființa biologică, cât și ființele intelectuale și spirituale. *Omul nu poate ajunge om decât prin educație*, afirmă I. Kant [7].

Aspectele definitorii ale educației/teleologiei educației. Deși limba nu greșește niciodată, dicționarele uneori mai greșesc, iar de cele mai multe ori nu oferă sensul esențial al noțiunii definite. Astfel, niciunul dintre cele 11 dicționare ale limbii române (selectate în ordinea citării de *DEX-on line*) nu redă sensul primordial al educației – acela de desăvârșire a ființei umane, sens identificabil cu scopul-finalitatea și procesul-modalitatea *devenirii întru propria ființă* [8]. Căci desăvârșirea, deși poate fi aplicată și unor grupuri, colective, comunități și formelor sociale de existență a acestora, *este o noțiune raportată* de toți autorii care au gândit esența educației – de la Platon, Aristotel, Socrate la Augustin, Kant și W. von Humboldt, și de la ei la J.G. Herder și J. Dewey, M. Eminescu și I. Creangă, M. Vulcănescu și Ș. Bârsănescu – *la individul educabil*, în existența sa spațio-temporală. Or, anume esența educației raportată la individul uman lipsește dicționarelor examinate, aceasta fiind

Tabelul 1

Ierarhia conceptelor de definire a educației în dicționarele limbii române

Concepte de definire	Frecvența	Aferentă e moderne	Improprie e moderne
Premisele definitorii ale educației sunt aptitudinile/ facultățile	7/63,63 %	+	
Caracterul triadic al educabilului, respectiv, al educației: fizică, intelectuală, morală/spirituală	7/63,63%	+	
Orientarea socială a educației	4/36,36%	+	
Identificarea educației cu transmiterea de experiențe și cultură	3/27,27%	+	
Atribuirea valorii spirituale categoriei *morală*	2/18,18%	+	
Identificarea educației cu finalitățile sale	2/18,18%	+	
Extinderea obiectului educabililor asupra grupurilor, colectivelor, popoarelor	2/18,18%	+	
Operarea cu simboluri și limbaje în comunicarea-receptarea/însușirea culturii	1/9,09%	+	
Identificarea educației cu atitudinile și identitatea educabilului	1/9,09%	+	
Caracterul creativ și auto-expresiv al educației	1/9,09%	+	
Orientarea etno-socială a educației	1/9,09%	+	
Combinarea aptitudinilor cu orientarea socială a educației	1/9,09%	+	
Esența culturalizatoare a educației	1/9,09%	+	
Sintetizarea acțiunilor educative	1/9,09%	+	
Definirea educației prin componentele sale: metodologie-3, scop, proces și activități – câte 1	6/54,54%		+
Limitarea obiectului educației la copii și tineret	3/27,27%		+
Limitarea câmpului educațional la educația formală	1/9,09%		+
Îngustează funcția atitudinilor la integrarea în muncă	1/9,09%		+
Confundarea educației cu creșterea	1/9,09%		+
Orientarea unidirecțională a educației, educator-educabil	1/9,09%		+
Discriminarea educației în ideologie, cultură și profesie	1/9,09%		+
Reducerea conținuturilor educației la însușirile intelectuale, morale și fizice	1/9,09%		+
Total	**49/100%**	**34/69,39%**	**15/30,61%**

substituită lejer prin raportarea exclusivă sau aproape exclusivă la social.

În sensul preocupat, conceptul educațional modern/viziunea educativă a contemporaneității, care avansează drept principiu fundamental centrarea educației pe persoana educabilului, trebuie înțeleasă nu doar în sens îngust metodologic – de identificare/ aplicare a unor metode-procedee/tehnici-forme-mijloace de activizare a potențialului de formare-dezvoltare a educabilului, ci ca o conștientizare profundă a esenței ființei umane, a rostului ei în lume și universului său intim. Abia adoptând o astfel de abordare a ființei celui educat este posibil a stabili atât teleologia generală a *educației hic et nunc*, cât și a educației indivizilor. Iar teleologia generală, particulară și cea singulară a educației poate fi stabilită doar în urma definirii la cel mai înalt grad de generalitate a educației înseși.

Provocarea a fost făcută de marile autorități ale gândirii umane, la unii ne-am referit mai sus, dar cea mai explicită rămâne a fi cea a lui I. Kant care, după dezvăluirea esenței artei [9], ne dă și esența educației [7], exprimată de scopul ei general, universal, omniprezent: a-i asigura educabilului condiția de *a deveni om hic et nunc*, concept dezvoltat de C. Noica în *devenirea întru ființă* [8] – deci nu un om în general, ci un individ uman concret.

Conceptul filosofic al educației se regăsește concretizat în formulă teoretică în mai multe lucrări de pedagogie, printre care formula lui C. Schifirneţ este una mai deplină şi mai explicită. Educaţia, scrie autorul, se distinge prin trăsături intrinseci: caracter specific uman, universalitate, istoricitate, caracter permanent, diferenţiere în funcţie de contextele reale în care acţionează caracterul naţional. Ea pune la dispoziţia subiectului mijloacele necesare socializării lui [10]. Comentarea fiecărui aspect definitoriu o validează și în raport cu teleologia educației:

- *caracterul specific uman*: deși există numeroase experiențe de schimbare a comportamentului unor animale, păsări și înotătoare, respectivele comportamente nu sunt decât dresaje, căci nu sunt asumate de subiecții lor; educația este specific umană, căci doar ființa om, fiind dotată cu conștiință (=capacitatea de a și-o forma-dezvolta), și-o poate asuma;
- *universalitatea*: educația este caracteristică tuturor indivizilor umani sănătoși fizic și psihic, din toate spațiile și din toate timpurile, pe când dresajul se aplică doar unor specimene de animale, păsări, înotătoare;
- *istoricitatea*: educația se produce în timp și spațiu, *hic et nunc*, proiectându-și valorile (informații-cunoștințe, experiențe, idei-concepte-principii-teorii-paradigme) din trecut către viitor;
- *permanența*: omul nu poate exista altfel decât într-un proces continuu de auto-formare și desăvârșire; întreruperea procesului de desăvârșire a propriei ființe provoacă degradarea acesteia;
- *diferențiere etnică*: existența a trei rase umane (europeană, asiatică, africană) și a unei rase intermediare (metisă), precum și a numeroase etnii (triburi, poporații, neamuri, națiuni) certifică atât existența mai multor „specii umane", care validează diversitatea și multiculturalitatea ființei umane – a multiplelor căi de culturalizare/devenire întru ființa umană, și unicitatea idealului/scopului existenței umane, deci și a educației, care produce atât ființa umană, cât și existența sa.

Cu un an înainte de apariția lucrării lui C. Schifirneţ, a apărut lucrarea noastră, care complementează caracteristicile definitorii ale educației cu orientarea de principiu a acesteia – *caracterul pozitiv* [11]: deși există mai multe experiențe de educație negativă – contrară firii umane, în mare, oamenii preferă educația pozitivă – cea care asigură desăvârșirea educabilului. Această orientare nu poate fi explicată altfel decât prin natura implicit spirituală a ființei umane, caracterul pozitiv al educației fiind factorul care îl menține pe om în datul său existențial.

Educația – condiție a existenței umane. Cunoașterea umană este variată ca formă și nu toate tipurile de cunoaștere descoperă adevăruri obiective. Mai exact, doar cunoașterea științifică are pretenția de a fi o cunoaștere obiectivă, adică în conformitate cu obiectul cunoașterii. *Cunoașterea mitic-religioasă*, *cunoașterea empirică* și *cunoașterea artistic-estetică* acordă prioritate activității de cunoaștere a subiectului cunoașterii, adevărul fiind creat/re-creat în procesul cunoaşterii şi în funcţie de entitatea subiectului cunoaşterii. Mai mult, chiar și cunoașterea științifică nu întotdeauna este doar obiectivă. Deseori ea este obiectiv-subiectivă, precum în științele umanistice[2]. De unde deducem că *lumea este continuu creată de către om* – nu și de celelalte viețăți, care există în lanțuri trofice, iar acestea nu creează natura, ci o mențin în determinațiile sale dintotdeauna. Fiind omul parte a lumii, el se creează continuu și pe sine însuși, această creație purtând numele de *educație*. Astfel, educația este posibilă și există cu adevărat, căci se produce continuu drept condiție fundamentală a ființării omului.

Motorul educației – motivația. Dar, deși deducția noastră este logică, ea poate fi atacată ca având doar valoare a gândirii, nu și o existență reală. O suplimentăm cu argumentul praxis-ului: volens-nolens, deplin sau mai puţin conştient, toată lumea își educă copiii și fiecare om se autoeducă, căci fiecare individ uman se vrea, se dorește (De ce oare?) *mai bun* – mai dezvoltat fizic, intelectual și moral decât este în momentul vorbirii, căci, se crede, această *avansare în mai bun*/în mai bine îi va aduce neapărat și *starea de bine* – fericirea. Fericirea certifică desăvârșirea, iar, conform dogmelor religioase, ea este una cu dumnezeirea. Deci educația este posibilă și se produce cu adevărat, căci o practică toți oamenii din lume – concluzia este confirmată de conceptul culturologic de om al lui Herder ca avansare din natură în cultură [12], și de conceptul filosofic al lui C. Noica, redat de propoziția: omul nu există ca om, el *devine întru ființa umană* [8]. Or, *educația* nu-i doar posibilă; ea *este esențială ființei umane*.

Germenele educației – un dat. Aceste simple – căci au devenit universale! – adevăruri ale educației n-o fac posibilă și în plan profesional. Un student pedagog ar putea înțelege sensul adevărurilor de mai sus, căci principiile gândirii sunt universale, dar nu

[2] Este cunoscută afirmația lui Napoleon din timpul campaniei în Africa de nord: Important este să cuceresc acest teritoriu, apoi voi angaja o sută de istorici, care vor demonstra că acesta dintotdeauna a aparținut Franței. Deși lucrurile nu s-au întâmplat chiar așa cum a declarat Napoleon, o parte din populația Africii a adoptat ca limbă oficială, instruire și confesională franceza. Și acesta este un adevăr științific obiectiv, însă un adevăr creat.

va ști cum să realizeze efectiv educația copiilor/elevilor/studenților – poate doar reactualizând practicile educaționale care i s-au aplicat lui însuși. Studentul pedagog, pentru a deveni pedagog, trebuie să cunoască nu doar un complex de pârghii, manivele și butoane care, fiind acționate, să producă efect educativ (trăiri-competențe-abilități-trăsături caracteriale-comportamente-reprezentări și viziuni), ci și modul în care se produc efectele educaționale, dar, mai ales, *motorul* care declanșează procesul de „avansare din natură în cultură" a educabililor – *factorul primordial* sau *germenele educației,* care nu poate fi decât *un dat*.

Natura triadică a datului educațional. Datul ființei umane este de natura triadică – unitatea ființei biologice, intelectuale și spirituale.

Dacă ar fi omul doar ființă biologică, nu ar fi determinat să se dezvolte ca ființă intelectuală și ca ființă spirituală, deoarece limitele biologicului sunt prestabilite de determinațiile în interiorul cărora există natura. Căci *natura* (fizicul), afirmă Kant, există sub semnul determinațiilor, iar *suprasensibilul* (metafizicul) – trăirea, ideea, spiritul, credința, creația – este autoreflexiv [9].

Având în vedere limitele și distorsiunile vizionare dominante (și azi) din câmpul educațional și științific al educabililor din arealul pruto-nistrean (cauze: deznaționalizarea forțată, în anii de ocupație rusă-sovietică, prin administrare, învățământ și practicile confesionale și prin separarea de procesul de definitivare a națiunii române – deci și de matricea națiunii române), aici se cere făcută o precizare de rigoare: unitatea fizic-spirituală a lumii nu se datorează primatului materiei (în raport cu spiritul, pe care l-ar genera), precum afirmă marxismul, ci interacțiunii fizicului și metafizicului, iar modul de relație *interacțiune* recunoaște ambelor lucruri care interacționează calitatea de entități distincte. Fizicul nu produce spirit; el este mediul care, fiind modificat de spirit într-o relație de interacțiune, definită de Șt. Lupașcu ca *logică dinamică a contradictoriului* [13], face posibilă desăvârșirea spiritului. Natura, de exemplu, nu produce opere de literatură și artă cu numele peisaje și pasteluri: spiritul alecsandrin, în interacțiune cu realitatea naturii luncii din Mircești, a creat *Concertul în luncă*. Spiritul se auto-desăvârșește prin modificarea creatoare a fizicului și prin autocreație.

Relația examinată este specific umană. În afara omului, spiritul nu funcționează ca entitate responsabilă de dezvoltare-desăvârșire, căci realitatea fizică ne-umanizată, aflându-se în relații determinative, nu generează creație, ci doar evoluție. Acționând spiritul asupra fizicului uman – accesând mecanismele psihofiziologice, provoacă modificarea pozitivă (deci dezvoltarea) atât a ființei biologice, cât și a ființei intelectuale și celei spirituale ale omului.

O astfel de modificare a ființei umane se numește *educație,* valorile căreia sunt esențial determinate teleologic, căci devenim ceea ce suntem în funcție de idealul-scopul-obiectivele pe care ni le propunem să le atingem.

În concluzie. Educația este o entitate legată congenital de ființa umană: *educația este devenirea întru ființă și ființarea ființei întra-un cadru existențial dat prin educație și creat prin educație*. Având o existență ontogenetică și filogenetică, *educația este esențial teleologică*, atât educatorul, cât și educabilul asumându-și acțiunea educațională – de conceptualizare-proiectare-realizare propriu-zisă – evaluare – corectare, precum și de înțelegere a propriei ființe și a sensului existenței umane ca proces neîntrerupt de auto-desăvârșire. Acțiunea educațională și finalitatea educației sunt esențial teleologice, căci ființa umană își asumă propria ființare, sensul ei și orientarea sa pozitivă spre sinele desăvârșit.

Derogarea de la aceste principii ale cunoașterii-educației produce eșecuri educaționale și deformări sociale. În consecință, practicile din ultimul deceniu din Republica Moldova de renunțare la obiectivele educaționale în construcția și dezvoltarea curriculară și în procesul viu pedagogic reprezintă grave erori de fond ale politicilor educaționale și în elaborarea cadrului conceptual-normativ al educației.

BIBLIOGRAFIE

1. Surdu Al. Pentamorfoza artei. București: Editura Academiei Române, 1993. 191 p.
2. Științele educației: dicționar enciclopedic./E. Noveanu, D. Potolea. București: Sigma, 2007 - 2 vol. Vol. I.- 694 p., Vol. II – 601 p.
3. Cristea S. Conceptele-cheie în pedagogie. În: Didactica Pro, 2001, nr. 1(5); Proiectarea pedagogică din perspectivă curriculară, 2001, nr. 5(9); Finalitățile educației, 2001, nr.6(10); Conceptul de curriculum, 2002, nr.6(16); Reforma învățământului, 2004, nr. 5-6 (28); Curriculumul Național, 2015, nr.5(93-94).
4. Pâslaru Vl., Crișan Al., Cerkez M. ș.a. Curriculum disciplinar de limba și literatura română. Clasele V-IX. Ch.: Știința, 1997; L. Papuc, I. Negură, Vl. Pâslaru. Curriculum psihopedagogic universitar de bază. Ch.: UPSC, 2000; Guțu Vl., Silistraru N. ș.a. Teoria și metodologia curriculumului universitar/USM, 2003; L. Papuc. Epistemologia și praxiologia curriculumului pedagogic universitar / Ch., UPSC, 2005; Pâslaru Vl., Papuc L., Negură I. ș.a. Construcție și dezvoltare curriculară. Partea I. Cadrul teoretic. UPSC, 2005; Curriculum școlar: Proiectare, implementare și dezvoltare. Ch.: Univers Pedagogic, 2007 ș.a.

5. Limba și literatura română. Curriculum pentru clasele a V-a – a IX/MECC. Ch, 2019. 62 p.; Limba și literatura română. Curriculum pentru clasele a X-a – a XII-a/MECC. Ch., 2019. 59 p.

6. Pâslaru Vl. (Im)Posibila educație. Chișinău: Grupul Editorial Litera, 2011. 232 p.

7. Kant I. Tratat de pedagogie. Religia în limitele rațiunii. Iași: Aurora SRL, 1992. 152 p.

8. Noica C. Devenirea întru ființă, vol. I: Încercarea asupra filozofiei tradiționale; vol. II: Tratat de ontologie. București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981.

9. Kant I. Critica facultății de judecare. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1981.

10. Schifirneț C. Sociologie. București: Ed. Comunicare, ro., 2004. 253 p.

11. Pâslaru Vl. Principiul pozitiv al educației. Chișinău: Civitas, 2003. 320 p.

12. Herder J. G. von. Idei cu privire la filozofia istoriei umanității. București: Univers, 1973.

13. Lupasco S. Logica dinamică a contradictoriului. București: Editura Politică, 1982.

Andrei Mudrea. *Amintire. Creangă și Eminescu.*
1989, u. p. 180 × 120 cm

DEZVOLTAREA UNEI VORBIRI RAFINATE ÎN ȘCOALĂ

10.5281/zenodo.3525164

Doctor habilitat în științe pedagogice, profesor universitar **Tatiana CALLO**
e-mail: crinalb55@gmail.com
Institutul de Științe ale Educației

THE DEVELOPMENT OF A REFINED SPEECH IN SCHOOL

Summary. The article adresses the problem of the student's speech culture from the negative attestation of speech point of view in schools. The pedagogical esentialisation of education of a cult speaker within a school, highlights the necessity of "arranging" in the student'perception of the identity elements, and not just as elements of a paradigm. However, this can be achieved by applying valid instruments in this respect, which will bring into agreement the student's verbal personality with the rules of language command, logical instruments, with cosubstantial significance of correct formulations (verbal study, verbal pendant, verbal volunteering etc.).

Keywords: speech refinement, language deontology, verbal correctness, linguistic behavior, verbal functionality, socio-linguistic prestige.

Rezumat: În articol se tratează problema culturii vorbirii elevilor din perspectiva atestării în școală a unei estetici negative a vorbirii. Esențializarea pedagogică a formării în școală a unui vorbitor cult pune în prim-plan necesitatea fixării în mintea elevului a unor elemente dotate cu identitate, nu doar ca elemente ale unei paradigme. Or, acest lucru poate fi obținut prin aplicarea unor instrumente valide care să pună în acord cultura limbajului elevului cu normele limbii, a unor instrumente logice, cu semnificație consubstanțială unor construcții corecte (studiul verbal, pendantul verbal, voluntariat verbal etc.).

Cuvinte-cheie: vorbire rafinată, deontologia limbajului, corectitudine verbală, comportament lingvistic, funcționalitate verbală, prestigiu sociolingvistic.

.

Deteriorarea calității limbii române. Din lecturile și din experiența acumulată în domeniul educației s-a modelat ideea că școala noastră, azi, dar și ieri, are și a avut față de elevi datoria de a-i ajuta să vorbească fluent, fără abateri de la regulile exprimării. Deși de fiecare dată a căutat să-și onoreze obligația, eforturile ei s-au soldat cu deziluzii. Deteriorarea calității vorbirii este fenomenul de referință negativă în școală, „mutilarea" limbii de către elevi denotă o lacună gravă în cunoașterea ei la nivel gramatical, ortografic, ortoepic, stilistic, dar și în cultura lingvistică.

Școala are nevoie, în acest sens, de un instrumentar normativ pentru o vorbire cultă, pe care să-l utilizeze în permanență. De multe ori constatăm că nu putem să ascultăm vorbirea elevilor fără ca amărăciunea să nu ne însoțească audierea. Elevii adaptează parametrii limbajului uzual pornind de la „plăcerea" tehnică a comunicării, ce surprinde prin „originalitate", dar făcând abstracție de cele mai dese ori de normativitate. În acest context, în școală se dezvoltă o estetică negativă, care nu este expresia unei vorbiri corecte din „cartea" vorbirii recomandate, ci o vorbire tributară, disonantă. O bună parte din cadrele didactice trec cu vederea aceste aspecte și neglijența costă scump, deoarece micile neatenții devin grave pe măsură ce vorbitorii absolvesc instituțiile de învățământ, iar lipsa de cultură lingvistică afectează dezvoltarea lor profesională.

Prin urmare, unul dintre obiectivele fundamentale ale domeniului filologic în școală este revenirea la un limbaj îngrijit, cu formulări clare și corecte, adecvate circumstanțelor și exigențelor limbii literare, revenirea la o deontologie uzuală a limbajului care implică și o anumită *moralitate*. Școala, după cum afirmă Cr. Munteanu, trebuie să valorifice această relație strânsă între corectitudine (și cultură) lingvistică și moralitate, care este una firească și necesară [1, p. 121].

Corectitudinea lingvistică în unele abordări analitice. Un aspect important de corectitudine verbală este abordat de M. Avram [2, p. 192], care tratează, în baza unor exemple concrete, relația dintre corectitudinea de limbă și cea de gândire. După cum afirmă cercetătoarea, cele mai multe greșeli de exprimare sunt, în același timp, și greșeli de gândire, în speță de logică. Pentru evitarea unor asemenea greșeli sunt suficiente observațiile empirice, cunoștințele vorbitorului obișnuit, alteori sunt necesare cunoștințe de

natură culturală. În ce privește corectitudinea lingvistică raportată la conținutul exprimat, trebuie să se aibă în vedere posibilitățile mai mari sau mai mici de care dispun limba și gândirea.

Chestiunea culturii vorbirii a fost abordată de specialişti într-un mod mai mult sau mai puţin tangenţial în cadrul unor cercetări în care i s-au acordat felurite grade de atenţie, de la prezentare şi comentare la analize aplicate. Astfel, Al. Gafton, de exemplu, abordează problematica corectitudinii prin prisma influenței unui vorbitor de către altul, afirmând că vorbitorul, la un contact cu un alt vorbitor, observând diferențele dintre uzul său și cel al altui vorbitor, poate încerca să-și orienteze vorbirea după a celuilalt, de regulă, deținător al normei literare [3]. În contextul dat, trebuie să avem în vedere faptul că anume școala este mediul cel mai adecvat pentru această influență benefică. De aceea, alegerea corectă a mijloacelor de influență verbală a elevului în demersul formativ este o premisă esențială, fiind asimilată unei durate mai „lungi”. Pe de altă parte, în cazul elevilor, norma sociolingvistică poate fi asimilată și unei durate „scurte”, în funcție de tehnologia aplicată.

Cr. Munteanu este de părerea că atât exprimarea corectă (eventual, exprimarea îngrijită), cât și corectitudinea în sine sunt mai mult decât ceea ce par, trecând dincolo de cunoașterea unei limbi propriu-zise și apropiindu-se, într-o bună măsură, de deontologia limbajului din viziunea coșeriană [1, p. 120].

Examinarea fenomenului vorbirii culte este un prilej specific sub aspect educațional pentru a permite abordări în profunzime ale funcționalității verbale. Folosirea sintagmei *vorbitor cult* exprimă, în opinia noastră, esența pedagogică a fenomenului de formare în școală a unui vorbitor cult al limbii române și elucidarea „motorului” acestui proces. După cum susține Al. Gafton, cu toate că mijloacele și formele de expresie ale acțiunii vorbitorului sunt de natură lingvistică (adică ceea ce învață elevii în școală la orele de limba română), impulsurile, tiparele și motivațiile esențiale ale procesului sunt de natură socială, de relaționare umană (ceea ce mai puțin se învață în școală). Din punctul de vedere al vorbitorului, totul poate fi justificat, întrucât el acționează în virtutea unor impulsuri, adesea înmănuncheate, folosind limba cu precădere în scopuri sociale, iar nu în sine și pentru sine [3, p. 7].

În școală elevul trebuie să fie format ca vorbitor ce se află în fața unei realități verbale în cadrul căreia el însuși trebuie să aleagă cuvântul respectiv în funcție de anumite criterii lingvistice și socio-culturale. Astfel, devine evidentă componenta socială a comportamentului lingvistic, efectul acestei schimbări fiind volitiv, impulsul fiind tendința de a vorbi îngrijit sau conform normelor, iar destinația – *prestigiul sociolingvistic*, o altă treaptă socială etc. [3, p. 9].

Vorbitorul nu are conștiința acută a paradigmei, la fel cum o are lingvistul. De aceea elevul vorbitor, în școală, trebuie învățat să achiziționeze și să folosească limba prin intermediul unei multitudini de forme concrete, aflate în planul sintagmatic, asociate contextual. Aceste forme trebuie fixate, sistematizate în mintea elevului ca elemente dotate cu identitate, nu doar ca elemente ale paradigmei sau ale sistemului. Vorbitorul creditat ca instruit trebuie să posede o vorbire cultă, evoluția sa verbală reprezentând efectele acțiunii de formare, efecte determinate de factorul conștient al creşterii şi transformării pozitive.

Nevoia de a vorbi cult. Evoluțiile se produc ca răspuns adaptat la nevoi imperioase. Iar prin caracterul lor, nevoile au viteze de dezvoltare superioare celor pe care le au instrumentele de rezolvare a acestora [3, p. 11]. Prin urmare, școlii îi revine sarcina să trezească și să mențină constantă *nevoia de a vorbi* îngrijit și să aplice astfel de instrumente care ar favoriza această menținere a nevoii, ca factori declanșatori ai mișcării evolutive. Având un caracter procesual, vorbirea este un rezultat al exercițiului, mai greu se conformează planurilor, dar mai uşor soluţiilor stringente de exprimare. Or, pentru a fi eficientă, formarea vorbitorului cult are nevoie de instrumente de evoluție adaptivă. După cum afirma A. Philippide, limba este formată și funcționează totdeauna și niciodată. Și aceasta întrucât însăși *evoluția evoluează* [3, p. 11]. Deci, elevul trebuie ridicat deasupra „vorbei de obște”. El urmează să accepte norma în consecința unei necesități apărute prin schimbări de mentalitate în procesul educațional. Acest proces va opera cu un material concret și instrumente de acțiune conform principiilor normalității și asumării unor finalități valorice. Respectarea normei lingvistice de către elev nu trebuie să prezinte incompatibilități evidente în raport cu necesitățile sale. Rostul acestei armonizări este obținerea unui comportament lingvistic adecvat, care să denote identitate și eficiență în activitatea comunicativă a elevului.

În ceea ce privește comunicarea verbală, este cazul să acordăm atenție sporită precizărilor lui Al. Gafton că în comunicare contează eficiența, iar atâta timp cât ea se află la nivel optim, rafinarea instrumentelor și modalităților ei nu constituie decât o formă de risipă energetică [3, p. 15]. Aderăm la această opinie a cercetătorului doar dacă o raportăm la altă limbă decât cea maternă. În ceea ce privește limba maternă, în cazul dat limba română, aici nu putem vorbi doar de eficiența comunicării, ci și de respectarea normei lingvistice la nivelul unui vorbitor cult, care „atrage” și pe celălalt

să-și asume acest nivel. La contactul cu un vorbitor cult și cu actul lingvistic al acestuia, elevul să vrea să respecte norma și să o adopte ca necesară. Devierea de la norma lingvistică este greșeala cea mai gravă a oricărui vorbitor al limbii materne, chiar dacă această normă este evident ignorată de majoritatea vorbitorilor limbii respective.

Deci elevul trebuie pus în situaţia de a structura o vorbire coerentă, originală, cât mai nuanțată, mereu raportându-se la alt nivel, tinzând spre cel superior.

În contextul supus analizei, S. Dumistrăcel [4, p. 78] susține că „înscrierea printre cultivatorii limbii române prezintă riscuri deloc de neglijat, printre care acela de a te imagina ca un judecător al oricărei situații de comunicare, care intervine ca un salvator social. Preţuirea convențională a normei lingvistice și apărarea corectitudinii întru performanță a limbii române este sarcina directă a școlii, nu doar a profesorului de limba și literatura română. Anume școala urmează să-și asume rolul de semnalizator al inculturii vorbirii și să admonesteze orice încălcare a normelor. O ameliorare a nivelului vorbirii elevului poate fi obținută, așadar, printr-o operare competentă a diverselor tehnici formative, în măsură să dezvolte unitățile verbale necesare în acest scop.

Este simptomatic, din acest punct de vedere, pesimismul lui Mircea Cărtărescu care afirmă că „i-am chinuit eu însumi pe elevi cu pronumele relative, cu acordurile, cu virgulele, cu regulile ortografice. Acum mă-ntreb de ce. Lumea vorbește tot cum a învățat ea, alandala” [Apud 4]. Cu toate acestea, elevul trebuie încurajat să învețe o limbă corectă care să le asigure o vorbire cultă, intrinsecă ființei sale. După cum afirma și E. Coșeriu, „felul de a vorbi are importanță socială, culturală și politică foarte mare și a spune că nu are nicio importanță este arbitrariu și libertinaj, nu liberalism. Somnul deontologiei limbajului conturează o adevărată barbarie” [Apud 4].

Cultivarea unei exprimări rafinate revine, permanent, în prim-planul obiectivelor formative ale școlii. Școala, după cum afirmă S. Marcus [5, p. 9], ratează cultura și le răpește elevilor plăcerea adevăratei învățări prin marginalizarea limbajului și a semnificațiilor. Prin complicitate cu familia, aceasta schilodește limbajul, acceptând o vorbire rudimentară, care se reduce, în multe cazuri, la expresii scurte, cuvinte izolate, sferturi de frază. Pe de altă parte, elevii se văd siliți săși însușească un discurs care nu este al lor, ci al manualelor, pe care nu prea îl înțeleg și care adesea nu le produce satisfacție verbală. Vorbirea nu este a lor, nu reprezintă gândirea lor. Mintea elevilor trebuie să nu piardă controlul asupra cuvintelor, ci să le păstreze proaspete, cu multiplele lor semnificații.

Prin urmare, devine o condiție *sine qua non* tentativa de a valorifica mai insistent în procesul educațional, la lecțiile de limbă și literatură română, tehnici cu impact verbal evident, aplicarea unor instrumente valide, care să pună în acord personalitatea verbală a elevului cu normele limbii. Elaborarea și utilizarea unor instrumente logice, cu semnificație consubstanțială unor construcții corecte ale expresiei verbale este o problemă referențială. Elevii, ca protagoniști ai exprimării verbale, urmează să fie puși în situații pseudo-reale, care stimulează vorbirea într-un context acceptabil întru totul, ca rezultat al unei decizii bine gândite.

Instrumente. În urma semnalării câtorva aspecte teoretice ale calității vorbirii prin raportare la care se pot configura instrumentele menționate mai sus, nominalizarea și descrierea acestora devine mai ușoară. Aceste instrumente, pe care le-am modelat în funcție de necesitățile școlii, trebuie să permită o relaționare mai adecvată între cele două entități, ca ipostaze esențiale ale discursului verbal, a căror contribuție intențională la exteriorizarea lumii prin vorbire devine înțeleasă. În felul acesta, consecința epistemologică de primă importanță pleacă de la premise psihopedagogice de relevanță.

Studiul verbal presupune simularea unor situații care pot să se producă în viața reală a elevilor, implicând personaje de vârsta lor, cu interesele și ocupațiile acestora. Ne-am oprit la această metodă, deoarece pornim de la ideea unei filosofii aplicative, ca un domeniu care vizează problemele cele mai provocatoare pentru elevi. În acest scop pot fi explorate cazurile din viaţa cotidiană. Centrarea pe situații de viață are avantajul de a familiariza elevii cu problemele complexe care apar dintr-o perspectivă etică. În contextul cazului verbal accentul se plasează și pe analiză, și pe sinteză, și pe integrarea datelor de nivel diferit cu scopul elaborării unei imagini totale.

Metoda studiului verbal este, prin urmare, o metodă care preia ideea *studiului de caz* și pe cea a *situației de vorbire instructivă* într-o formulă adaptată la necesitățile activității de vorbire. *Cazul verbal* presupune un *prilej, o ocazie, o situație, o împrejurare* care provoacă, permite sau ușurează realizarea unei acțiuni verbale sau un *moment favorabil vorbirii elevului.*

În contextul acestei metode, profesorul, în calitate de coordonator al cazului valorificat, are ca sarcină:

- să estimeze capacitățile verbale individuale ale elevului;
- să estimeze resursele verbale disponibile ale elevului;
- să negocieze cu elevul unele aspecte ale circumstanțelor descrise;

- să evalueze dinamica evoluției nevoilor individuale ale elevilor.

Un caz verbal trebuie să se concentreze asupra unui conflict real între anumite valori şi să includă, într-o măsură sau alta, considerente de ordin practico-verbal. Reacția verbală reprezintă, astfel, totalitatea argumentelor care sprijină punctul de vedere al elevului vorbitor.

Cazul verbal presupune *formularea unei situații* (din lat. *situs* înseamnă *situat*, *plasat*, așezat) specifice din viață, la nivelul intereselor elevilor, care conţine o anumită problemă și enunțarea circumstanțelor în care se află anumite persoane. Descrierea cazului este susținută de *stimulentul verbal* ce „îndeamnă" elevul să vorbească liber, conform opiniei personale, expunând unele posibilități de rezolvare a cazului.

Cazul trebuie să fie ales bine, să fie accesibil și să incite la reflecții, iar prezentarea lui să determine atitudini. Dirijarea activității verbale de către profesor și intervenţiile lui sunt determinate de atitudinea față de datele cazului, de valoarea cunoştinţelor elevilor, de tăria convingerilor cu care își expun punctul de vedere, de dorința de a soluționa cazul și de prestația profesorului.

Învățarea situațională valorifică, prin urmare, principiul constructivist al experienței directe, într-un context real. Din perspectiva educației, situația verbală oferă elevilor condițiile necesare vorbirii. Prin situație, elevul se mobilizează și își valorifică reprezentările verbale, formulează variate puncte de vedere și interpretări, aplică proceduri de înțelegere. Situația-caz cere construcția vorbirii adecvate, elevii sunt implicați să sesizeze datele situației, elementele acesteia pentru a formula exprimări valoroase sub toate aspectele.

Cazul verbal 1: În sala de sport câțiva elevi din clasa a VII-a fac exerciții sportive. Unul dintre ei cade din întâmplare de pe bară și începe să-l învinuiască pe un coleg, pretinzând că acesta l-ar fi împiedicat să sară. El folosește cuvinte licențioase, cuvinte de ocară, determinative foarte urâte. Colegul atacat verbal nu rămâne dator. În toată această gâlceavă intervine unul dintre cei mai tăcuți elevi care, prin vorba sa, îi uimește pe ceilalți și îi calmează pe cei cu gâlceava.

Ai la dispoziție 2-3 minute ca să formulezi discursul băiatului respectiv.

Cazul verbal 2: La pauza cea mare, trei elevi din clasa a VII-a stau la geam și fiecare dintre ei este concentrat la telefonul său mobil. Expresia fețelor este serioasă. La un moment dat, unul dintre ei se revoltă în gura mare că cineva „din telefon" nu are dreptate. Ceilalți ridică privirea și îl examinează cu multă atenție. Băiatul nu se oprește din revolta sa verbală. Atunci unul dintre colegi îl atinge ușor pe umăr și îi vorbește destul de calm, spunându-i niște lucruri care îl lasă pe primul foarte mirat. Treptat, fața lui se înseninează. El înțelege un lucru important, la care nici nu s-a gândit.

Formulează spusele băiatului care a descărcat atmosfera. Fii cât mai convingător.

Cazul verbal 3: Două domnișoare din clasa a IX-a s-au înțeles să se ducă împreună la un concert de muzică ușoară. Ele nu sunt prietene, ci doar colege de clasă. La ora fixată, una dintre ele nu a venit la locul convenit. Prima a așteptat-o aproximativ 20 de minute. În sfârșit, a apărut și domnișoara așteptată. Ea și-a cerut scuze pentru întârziere, i-a dat colegei sale un buchet de flori și a spus că nu poate să o însoțească. Argumentarea colegei a lăsat-o pe prima domnișoară foarte impresionată. După discursul colegei, prima domnișoară a refuzat să mai meargă la concert.

Încearcă să reproduci cât mai argumentat și mai emotiv spusele celei de a doua domnișoare.

Pendantul verbal *(Perechea simetrică).* Această tehnică presupune discuția în perechi a doi elevi care abordează o temă oarecare, propusă de profesor (de exemplu, *arta muzicală, televiziunea noastră, subtitrarea filmelor, comercializarea neautorizată, încălțăminte comodă* etc.). Discuția trebuie să respecte normele limbii, elevilor li se cere să se exprime clar, fără greşeli, la temă, simulând diverse stări de spirit. Elevii din clasă ascultă discuția și notează deficiențele observate, care, ulterior, se examinează împreună și se alege varianta corectă din mai multe variante propuse de elevi. Obiectivul principal este trecerea testului de cultură verbală.

Fii vocea colegului tău! Elevii lucrează în perechi. Unul dintre ei formulează o sarcină verbală (o situație, un eveniment, o reacție la o acțiune, un comportament etc.), iar celălalt vorbește timp de 2-3 minute în această bază. Pentru economisirea timpului, elevii pot formula sarcina verbală acasă, în clasă făcând schimb de fișe. Fișele sunt adunate și împărțite elevilor aleatoriu. Elevii, la dorință, vorbesc pe rând și expun verbal rezultatele lor. Profesorul notează lacunele și evaluează performanțele. Criteriile de evaluare a discursurilor sunt aduse la cunoștința elevilor după prezentarea acestora. De exemplu, azi profesorul evaluează din perspectiva repetării lui „ă-ă-ă" la începutul enunțurilor, acordului atributului cu lexemul determinat, folosirii prepozițiilor, pleonasmelor, repetării conjuncțiilor etc.

Voluntariat verbal. Profesorul se adresează clasei cu apelul de a se oferi cinci elevi voluntari pentru o activitate de vorbire. Fiecare elev extrage câte patru fișe în care este descrisă o situație de vorbire (cu detaliile necesare: timp, locație, personaje, stare de spirit, limbaj etc.). Apoi fiecare elev prezintă discursul său verbal, iar

ceilalți încearcă să identifice anumite aspecte. De exemplu, stări: nervozitate, emoție, tristețe, exaltare, melancolie, furie, agitație etc. Miza activității: elevii să conștientizeze faptul că exprimarea verbală trebuie adaptată în funcție de locul și momentul în care se află, ca și rolul pe care îl îndeplinesc. Activitatea devine amuzantă prin doza de aleatoriu și combinațiile cel puțin neobișnuite ce apar în alegerea celor patru elemente. Se analizează cultura vorbirii fiecărui personaj. Într-un tabel se notează criteriile de evaluare și rezultatele.

Argumentul hotărâtor. Elevii lucrează în grup. Fiecare elev elaborează un discurs în conformitate cu un studiu verbal. Se prezintă pe rând fiecare discurs și se alege cea mai bună variantă în baza unor criterii din tabel. Apoi pe rând fiecare grup prezintă argumentele formulate. Se alege argumentul decisiv (cel mai bun) și se prezintă discursul respectiv.

Prin urmare, calitatea vorbirii elevilor în școală este un factor de reușită școlară, un rol determinant avându-l instrumentarul folosit în dezvoltarea vorbirii rafinate. Principalul indicator al acestor instrumente de lucru reprezintă studiul verbal care reproduce unele situații reale ce pot să se producă în viața elevilor.

Astfel, putem aprecia, în concluzii, că cele enunțate mai sus în raport cu instrumentarul de dezvoltare a vorbirii rafinate a elevilor sunt valide, la nivel de identificare, ținând seama de caracterul lor formativ în contextul actual al educației lingvistice, fiind, ca atare, rezultatul unei selecții nearbitrare.

BIBLIOGRAFIE

1. Munteanu Cr. Problema exprimării corecte și deontologia limbajului (cu un studiu de caz privind statutul cacofoniei în limba română. În: Analele Universității „Dunărea de Jos" din Galați. Fascicula XXIV, Anul V, nr. 2(8). Iași: Editura Institutul European, 2012, p. 120-134.
2. Avram Mioara. Corectitudine de limbă și corectitudine de gândire. În: Limba Română, 2003, nr. 6-10, p. 192-194.
3. Gafton A. Despre hipercorectitudine (I). Generalități. În: Limba Română, nr. 1, 2019.
4. Dumistrăcel S., Hreapcă D. Norma lingvistică: între politică și poliție lingvistică. În: Limba Română, 2018, nr. 3-4, p.78-87.
5. Marcus S. Limba română și școala – la București și la Chișinău. În: Univers Pedagogic, 2015, nr. 4, p. 9-19.

Andrei Mudrea. *Baladă I*, *Baladă II.* 2015, t. a. p. 240 × 100 cm

SOPRANA MARIA CEBOTARI ÎN LUMINA ȘI UMBRA ECRANULUI

10.5281/zenodo.3525174

Doctor în studiul artelor **Dumitru OLĂRESCU**
e-mail: ipcultural.md@gmail.com
Institutul Patrimoniului Cultural

SOPRANO MARIA CEBOTARI IN THE LIGHT AND SHADOW OF THE SCREEN

Summary. The remarkable vocal and artistic qualities of the famous soprano Maria Cebotari, originating from Bessarabia, Primadonna of the Opera in Dresden, Berlin and Vienna in the 30–40s of the last century, were evoked and analyzed in monographs, studies and articles elaborated by great executives of the field, by well-known people of art and culture. However, the value of another aspect of her creation remained in the shadow - the cinematographic one, her skills as a movie actress that she has shown in 10 fiction movies produced at the most prestigious studios in Europe: *Swing song*, *Giuseppe Verdi*, *Madame Butterfly Premiere*, *Love me, Alfredo*, *Odessa in flames*, *Maria Malibran* etc.

Maria Cebotari managed to fascinate the European viewer through the charm and naturalness of her actor's play, by avoiding melodramatic exaggerations and tearful stereotypes crystallized in the European musical film. The human tragedy triggered by the second world conflagration has left its mark on her artistic destiny and the created roles - she has played herself, her own sensitivity, her own perseverance and resistance to the ideological pressures of the time. She has not always been able to avoid the stereotypes precipitated in the musicals, but she has managed to impose new formulas of naturalness and intelligence on the screen, which have enriched the cinematic language of the time.

Keywords: Maria Cebotari, Gustav Diessl, Carmine Gallone, Benjamino Gigli, performer, movie actress, film language.

Rezumat. Remarcabilele calități vocale și artistice ale celebrei soprana Maria Cebotari, originară din Basarabia, primadona Operei din Dresda, Berlin și Viena în anii '30–'40 ai secolului trecut, au fost evocate și analizate în monografii, în studii și articole elaborate de mari exegeți ai domeniului, de cunoscuți oameni de artă și cultură. A rămas însă în umbră valorificarea unui alt aspect al creației sale – cel cinematografic, măiestria de actriță de cinema pe care a etalat-o în 10 filme de ficțiune produse la cele mai prestigioase studiouri din Europa: *Cântec de leagăn*, *Giuseppe Verdi*, *Premiera Madame Butterfly*, *Iubește-mă, Alfredo*, *Odessa în flăcări*, *Maria Malibran ș.a.*

Maria Cebotari a reușit să copleșească spectatorul european prin farmecul și firescul jocului actoricesc, prin evitarea unor exagerări melodramatice și stereotipuri lacrimogene cristalizate în filmul muzical european. Tragedia umană declanșată de cea de-a doua conflagrație mondială și-a lăsat amprenta pe destinul său artistic și pe rolurile create – ea s-a jucat pe sine însăși, propria sensibilitate, propria perseverență și rezistență la presiunile ideologice ale timpului. Nu a depășit toate stereotipurile precipitate în filmul muzical, dar a reușit să impună pe ecran noi formule ale naturaleţei și inteligenţei, care au îmbogățit limbajul cinematografic al timpului.

Cuvinte-cheie: Maria Cebotari, Gustav Diessl, Carmine Gallone, Benjamino Gigli, interpretă, actriță de film, limbaj cinematografic.

Pe data de 9 iunie 2019 s-au împlinit 70 de ani de la plecarea în eternitate a celebrei soprane Maria Cebotari, primadona Operei din Dresda, Berlin și Viena. Calitățile sale vocale, în mare parte unice, au fost puse în valoare de mari exegeți ai domeniului, scriitori și ziariști. Mai puţin este analizată măiestria actriţei de cinema Maria Cebotari, care în anii '30–'40 ai secolului trecut s-a produs spectaculos în zece filme de ficțiune, dintre care în opt a interpretat rolurile principale.

Născută la Chișinău pe 10 februarie 1910, Maria Cebotari la vârsta de numai 14 ani uimește lumea cu arii din *Tosca* și *Aida*. În 1931, când abia împlinise 21 de ani, evoluţia fulminantă pe scena Operei din Dresda în rolul de debut Mimi din *Boema* lui Giacomo Puccini face cunoscută departe de hotarele Germaniei, care pentru tânăra artistă devenise o a doua patrie.

A evoluat pe cele mai prestigioase scene ale lumii: în The Royal Opera, Convent Garden – Londra, Metropolitan House Opera – New-York, Teatre alla Scala – Milano, La Fenice – Veneţia, Wiener Staatsoper, Berliner Staatsopera.

A colaborat cu teatrele lirice din Paris, Roma, Zürich, Stockholm, Florenţa, Bruxelles, Amsterdam, Basel, Riga, Wiesbaden, Palermo, Copenhaga, Praga, Graz, București, producându-se în *Boema*, *Traviata*, *Madame Butterfly*, *Nunta lui Figaro*, *Răpirea din Serai*, *Don Giovanni*, *Rigoletto*, *Carmen*, *Evgheni Oneghin*, *Andréa Chénier*, *Turandot*, *Solomeea*, *Cavalerul roze-*

lor, *Daphne*, *Münchhausen*, *Studentul cerşetor*, *Faust*, *Romeo şi Julieta*, *Castelul Dürande*, *Julius Caesar*, *Orfeu şi Euridice*.

La vârsta de 24 de ani a fost distinsă cu cel mai înalt titlu onorific al Germaniei – Kammersängerin şi Ordinul „Coroana României" în grad de Comandor (1942).

Presa timpului o numeşte „unul dintre miracolele lumii". Martor al evoluărilor sale spectaculoase, Peter Palm, autorul emisiunii radio întitulată *Privighetoarea din Chişinău*, transmisă la Radio Berlin, va menţiona: „…O astfel de manieră de interpretare nu s-a mai auzit niciodată. Vocea umplea armonios întreaga sală. Cei mai resemnaţi profi ai operei – intendenţii şi amatorii, criticii şi regizorii – au încercat emoţii profunde, au lăcrămat chiar, atunci când se trăgea cortina. O nouă stea a apărut pe firmamentul operei europene…" [1, p. 78].

A colaborat cu dirijorii Bruno Walter, Arturo Toscanini, Karl Böhm, Herbert von Karajan, Richard Strauss, Joseph Krips, Klemens Krauss, Ferenc Fricsay, Wilchelm Furtwäanger etc.

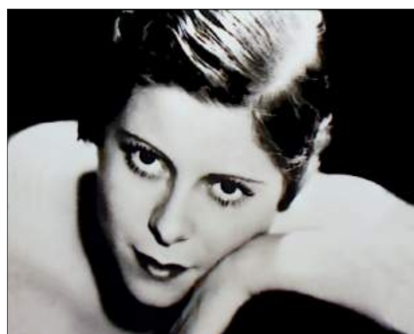
În numai nouăsprezece ani de activitate muzicală artista Maria Cebotari a interpretat peste 60 de roluri, ca soprană lirică, soprană dramatică şi mezzo-soprană, fiind şi o dansatoare talentată (*Salomeea* de Richard Strauss).

În scurt timp artista basarabeană devine primadona Operei din Dresda, primadona Operei din Berlin şi mai târziu – primadona Operei din Viena. Un tumultos temperament artistic, o memorie fenomenală (memora textul operei sau dialogul pentru film după a doua citire, reuşea să-şi interpreteze rolul fără de repetiţie la spectacolul la care n-a mai participat 4-5 ani), o inteligenţă şi o intuiţie scenică nativă se completau organic cu o muzicalitate şi o voce excepţională, cu admirabilul aspect fizic: ochii mari şi negri de o rară expresivitate dominau întreaga ei înfăţişare cu trăsături originale tăinuite de un uşor miracol, blândeţea şi mişcările sale domoale trădau un temperament sudic ce izbucnea vulcanic când ajungea la culmea dramatică a partiţiilor sale – calităţi ce nu i-a lăsat indiferenţi pe regizorii de film.

Maria Cebotari intră în lumea filmului muzical când acest gen luase o mare amploare în Europa. Pe fundalul vedetelor timpului, interpretei nu i-a fost deloc simplu să se afirme într-o nouă ipostază artistică. Dar, după cum avea să constate Carlo Albert Peanc: „…Bucurându-se de succese triumfale pe mai toate scenele Europei (…), datorită excepţionalelor sale calităţi vocale, Maria Cebotari era atât de bine dotată din punct de vedere scenic şi interpretativ, încât şi-a îngăduit să devină şi actriţă de cinema, de un cert nume, cu tot convenţionalismul rolurilor sale, mai toate de cântăreţe. Făcute să pună, mai ales, în valoare darurile sale muzicale, personajele sale din filme erau înnobilate de o sensibilitate aparte şi de un remarcabil simţ al măsurii care reuşea să frâneze orice elan melodramatic, orice accent teatral fals".

Vocea originală, plină de farmec face ca rolul episodic din filmul *Troika* (1931) al regizorului Vladimir Strijewski s-o evidenţieze pe actriţa debutantă ca ulterior să fie invitată de către regizorul Victor Janson de la studioul german UFA (Hollywood-ul european) de a se produce în filmul muzical *Fata în alb* (Canto d'amore, Madchen in Weiss, 1935), alături de renumiţii actori de cinema Ivan Petrovich, Georg Alexander, Hide von Stolz şi Hans Iunkerman. Maria Cebotari creează rolul Danielei – o domnişoară înzestrată cu o voce superbă şi obsedată de dorinţa de a deveni cântăreaţă. Cum e şi firesc, la acea vârstă apare şi dragostea în jurul căreia se axează acţiunea filmului. Într-un interviu din presa germană Maria Cebotari se confesa: „Pe lângă măiestrie vocală, rolul acesta mai impune şi mari exigenţe actoriceşti... Trebuie să spun că rolul Danielei mă atrage foarte..." [2, p. 93]. Şi tot cu referire la acest rol presa germană scria: „Invitaţia Mariei Cebotari de a participa la turnarea peliculei *Fata în alb* merită o atenţie deosebită, deoarece dumneaei e o vedetă de primă mărime a operei şi nu e doar o cântăreaţă care posedă o voce fermecătoare, ci e mai mult decât atât. Să ne amintim de Mimi din *Boema*, de Cio-Cio-san, de Sofi din *Cavalerul rozelor* – cu câtă fidelitate redă ea trăirile sufleteşti ale eroinelor sale. Plus la toate acestea nu face să trecem cu vederea farmecul personal al actriţei şi vraja naturală pe care le emană…" [3, p. 151].

Debutul Mariei Cebotari în arta cinematografică a reuşit. Actriţa a îndreptăţit pronosticurile presei şi aşteptările publicului. Filmul a fost proiectat pe ecranele mai multor ţări, având ca titlu *Studenta Institutului din Smolnîi* sau *Pensionatul imperial*. În 1937 filmul a fost proiectat în Cinematograful „Odeon" din Chişinău. Presa timpului i-a făcut o amplă reclamă, publicând şi o serie de cadre din film. Ziarul „Bessarabskoe slovo" din 27 octombrie 1937 scria: „Mâine, la „Odeon" va rula pelicula *Studenta Institutului din Smolnîi* cu Maria Cebotari în rolul principal. Cu acea Marie Cebotari despre care critica europeană scrie, că după Amelina şi Galea Curci publicul spectator nu a audiat o astfel de soprană şi care, datorită vocii sale puternice, a obţinut victorie asupra vedetei de cinema care se numeşte Martha Eggherth (cunoscută prin filmele *Where es the Lady?*, *Der Zarewitsch*, *Die Czardasfurstin*, *Die Blond Carmen*, *Das Hofkonzert*, *Zauber der Boheme*, *Addio, Mimi*, *La Valse brillante* ş. a. – nota D. O.). Cu acea Maria Cebotari care nu demult a cântat în Teatrul Covent Garden din Londra şi a cucerit publi-

Fata în alb, 1935.

Film-opera Boema, 1936.

Cu Gustav Diessl, în *Inimi tari,* 1937.

cul. Iar ca să cucerești publicul acestui teatru londonez înseamnă să te ridici la rangul de artist cu renume mondial" [3].

Fata în alb marchează pentru Maria Cebotari începutul carierei sale cinematografice, ea fiind invitată după puţin timp într-un rol titular – Marina Marta – în filmul *Starke Herzen* (1937, Inimi tari) al regizorului Herbert Maish. Filmul se va produce tot la studioul UFA din Germania și va aborda un subiect din realitatea revoluţionară a Rusiei anilor 1918. De data aceasta Maria Cebotari îl are drept partener pe reputatul actor austriac Gustav Diessl. Relațiile sentimentale, pe care urmau să le simuleze în film, se transformă în relaţii reale. Peste un an Maria Cebotari divorţează de actorul rus Alexandr Vîrubov și se căsătorește cu Gustav Diessl – actor cu o vastă filmografie începută încă de la filmul mut, favoritul multor regizori. Printre ei se afla și cunoscutul regizor german Georg Wilhelm Pabst, care l-a filmat pe Diessl în capodopera sa *Vestfront 1918*, în *Criza*, *Infernul alb din Piz-Palu*, *Cutia Pandorei*, *Atlantida*, *Comedianţii*, *Procesul* ș. a. Actorul Diessl s-a filmat în rolul titular din *Testamentul doctorului Mabuse* al unui alt regizor german, Fritz Lang. De asemenea, el creează roluri memorabile în filmele regizorului italian Guido Brignone: *Eternul idol* și *Maria Malibran*.

Filmologul român Constantin Popescu scria despre Gustav Diessl următoarele: „Cu un chip armonios, cu trăsături energic sculptate, calm, distant, cu o expresie dură, arareori luminată de un zâmbet strecurat cu parcimonie, care trădează un fond mai puţin brutal, o fire capabilă de sentimente mai calde, mai umane, Diessl a marcat, cu inconfundabila lui personalitate, filmul german din anii '20–'30, precum și filmul italian din anii războiului și cu unele incursiuni în studiourile hollywoodiene și cele franceze" [4]. Alături de Diessl, potențialul actoricesc al Mariei Cebotari înflorește, iar cuplul este îndrăgit de public datorită armoniei ce o emană: virilitatea personajului masculin este accentuată de prezența feminină plăpândă și romantică, cu un zâmbet blând și luminos, și viceversa, prin același contrast de caractere, feminitatea prinde un farmec copleșitor.

Şi regizorii, şi însăşi interpreta s-au străduit să valorifice calitățile vocale, precum și talentul său dramatic, deplasând accentul de pe canoanele estetice ale spectacolului muzical, convenţionalismele pur teatrale, pe firesc – tendinţe ce au generat noi modalităţi de expresie, noi criterii artistice de apreciere a măiestriei actorului de film muzical. Astfel că Maria Cebotari reuşeşte să umbrească prestaţia unor concurente de talia interpretelor şi actriţelor germane Erna Sack sau Zarah Leander, cea din urmă fiind deja binecunoscută din filmele *Premiera*, *La Habanera*, *Der Blaufuchs*, *Das Lied dedr Wiiste*, *Demals* ș. a.

Atitudinea față de filmul *Inimi Tari*, conceput ca o creaţie antibolșevică, definită drept o realizare de mare forţă dramatică, a luat o turnură imprevizibilă. Autoritățile germane, din teamă ca mesajul său tranșant să nu fie perceput și ca unul antinazist, îl interzic. Acest incident n-a influenţat însă cariera artistică a Mariei Cebotari și cea a lui Gustav Diessl: în scurt timp, regizorul Josef von Baky – personalitate marcantă a cinematografiei germane, îi propune Mariei Cebotari rolul principal în filmul său *Intermezzo.* Numeroasele obligații în calitate de interpretă de operă o face pe Maria Cebotari să refuze oferta, ea reiterând în repetate rânduri nestăvilita sa dragoste pentru operă: „Îmi iubesc foarte mult profesia, iubesc opera mai mult decât orice. Filmul mă interesează fără îndoială și mă bucur când fac un rol reușit, dar aceasta nu este profesia mea principală" [5]. Astfel își exprima Maria Cebotari fidelitatea sa față de arta care a făcut-o celebră, precum și motivul refuzului mai multor oferte ale studiourilor din Europa.

În acele timpuri zbuciumate artista era nevoită să respingă delicat şi unele oferte dubioase din punct de vedere ideologic. Acceptă însă cu plăcere oferta regizorului italian Carmini Gallone, cineast în mare vogă, „patriarhul filmului muzical", de a se produce împreună cu Benjamino Gigli, cel mau mare tenor al lumii, în filmul *Cântec de leagăn* (Solo Per te, Mutterlied, 1937).

Giuseppe Verdi, 1938.

Premiere Madame Batterfly, 1939.

Iubește-mă, Alfredo!, 1940.

Tenorul Benjamino Gigli era deja cunoscut ca interpret în mai multe filme muzicale (*Vergiss mein nicht*, *Dubist mein Glück, Simfonie di culori* ș. a.), iar regizorul Carmine Gallone, supranumit, graţie forţei sale prolifice, „Cecil Blount de Mille în varianta europeană", a realizat peste 100 de filme în Italia, Franţa, Anglia, Germania. Se specializase în melodrame interpretate de dive ale filmului mut (Lyda Borelli, Soava Gallone ș. a.), în filme istorice (*Ultimele zile ale orașului Pompei*, *Cartagina în flăcări* ș. a.), iar după război lansează filme-opere și filme muzicale (*Cântecul vieţii*, *Puccini*, *Rigoletto*, *Trubadurul*, *Cavaleria rusticană*, *Tosca* ș. a.). De altfel, Carmine Gallone a fost un favorit al ducelui Benito Mussolini, acordându-i-se, în 1937, Cupa Mussolini pentru filmul *Scipio Africanul* ca cel mai reușit film italian. La data lansării filmului *Cântec de leagăn* el avea deja experienţa câtorva zeci de filme. Pelicula în cauză, fiind o coproducţie germano-italiană, se turnează în Germania și în Italia, la studiourile Cinecitta din Roma.

Maria Cebotari, având în preajmă personalităţi artistice de primă mărime, s-a inspirat și a acumulat din experienţa lor, căutând modalităţi de transpunere a operei muzicale în limbajul cinematografic, de sinteză organică dintre cele două arte. În acest sens, pelicula *Cântec de leagăn* a fost un succes. Duetul vocal Gigli-Cebotari impresionează prin originalitate și dramatism, la fel ca și personajele memorabile Ettore Vanni și Fimma Appiani create de protagoniștii respectivi. La nivelul acestora s-au străduit să se ridice și ceilalţi interpreţi cunoscuţi – Peter Bosse, Michael Bohnen, Hilde Hildebrand ș.a.

Montajul, mizanscenele, atmosfera din cadru denotă experienţa și măiestria regizorului Carmine Gallone, care, conștient de prestația impecabilă a duetului Gigli-Cebotari, îl solicită pentru următorul său film *Giuseppe Verdi* (Divine armonie, Drei Frauen un Verdi). Filmul se turnează în 1938 la studiourile Cinecitta din Roma. La baza filmului se află subiectul operei lui G. Verdi *Traviata*. Rolul compozitorului G. Verdi este interpretat de reputatul actor Fosco Giachetti. În alte roluri se produc cunoscuţii actori Pierre Brasseur (Alexandre Dumas-fiul), Henri Rolan (Victor Hugo), Gabriel Gabrio (Honore de Balzac), Lamberto Picasso (Gaetano Donizzetti) ș. a.

În contextul respectiv, filmul *Giuseppe Verdi* a fost un examen serios pentru întreaga echipă. Maria Cebotari, în rolul interpretei Teresina Stolz, una dintre cele trei mari iubiri ale lui Verdi, este superbă. Impresii debordante produc fragmentele din opera verdiană *Aida* (libretul – Antonio Ghislanzoni) și, în special, duetul final al Aidei și al lui Radames, în care vocile celor doi mari artiști, Gigli și Cebotari, triumfă, contopindu-se într-o divină melodie. Maria Cebotari n-a avut parte de un rol scenic în opera *Aida*, filmul oferindu-i o asemenea posibilitate, interpreta producându-se spectaculos în episodul conceput special pentru ea, în conformitate cu specificul artei cinematografice. Filmul *Giuseppe Verdi* a fost aplaudat pe toate ecranele lumii.

De menţionat că echipa de filmare, în frunte cu regizorul Carmine Gallone, lansându-se cu filmul *Giuseppe Verdi*, a dat dovadă de un act de curaj, fiind conștientă de o competiţie dură cu numeroși concurenţi de breaslă din toată Europa. Or, o avalanșă de filme biografice muzicale se dezlănţuie după lansarea pe ecrane a filmului lui Manfred Noa *Johann Strauss, regele valsului* (1929), urmat de *Războiul valsului* și *Farmecul unui vals* (1933), *Un vals pe Neva* (1934) și încă vreo șapte filme dedicate lui Johann Strauss turnate în Europa și America. Viaţa scurtă, dar dramatică, a lui Franz Schubert a constituit subiectul unei întregi suite de filme, dintre care *Serenada primei iubiri* (1931), *Cântecele mele te imploră* (1933). Tot în această perioadă i se dedică un film lui Ludwig van Beethoven – *Nemuritoarea iubire*. Câteva filme s-au centrat pe viaţa compozitorului Wolfgang Amadeus Mozart – *Mozart sau pe cine iubesc zeii* (1936), *Melodia unei nopţi* (1938), *Mozart* (1939). Filmul *Noaptea destinului* (1938), dedicat compozitorului rus Piotr Ceaikovski, a fost premiat la Festivalul din Veneţia (1939). Personalitatea contradictorie și tumultoasă a lui Franz Liszt a inspirat și ea cineaștii, dedicându-i-se în 1935

două filme – *Vis de dragoste* și *Rapsodia dragostei*. Acestea sunt doar unele lucrări din bogatul palmares al filmelor muzicale biografice ale epocii.

De o rezonanţă mondială s-a bucurat filmul *Premiera Madame Butterfly* (Il sogno di Butterfly), lansat în 1939 la aceleași studiouri Cinecitta din Roma după opera lui Giacomo Puccini *Madame Butterfly*. Maria Cebotari iarăși are ocazia să fie alături de cele mai strălucitoare stele ale artei interpretative și ale ecranului: Fosco Giachetti, Tito Gobbi și cel care ulterior în calitate de regizor a constituit o epocă în filmul mondial – Vittorio de Sica. Mariei Cebotari i se potriveau de minune timbrul vocii pentru rolul Cio-Cio-san. În film ea pretinde o nouă abordare a acestui personaj: renumitul monolog în așteptarea fiului, reprodus de regulă pe scenă în pas disperat, cu oftaturi și suspine sugrumate, Maria Cebotari îl interpretează fără exasperare. Vocea-i calmă este străluminată profund din interior de așteptare și speranţă. Fluizii acestor sentimente se revarsă în avalanșă peste spectator.

În punctul culminant al operei – finalul filmului – în epizodul despărţirii eroinei de fiul său, multe interprete recurg la o dezlănţuire totală a emoţiilor, strângându-și în extaz copilul la piept. Maria Cebotari evită însă melodramatismul. Cio-Cio-san se desparte de copilul său cu multă dragoste și gingășie. Intuiţia artistică și emotivitatea lirică o plasează pe Maria Cebotari printre cele mai valoroase actriţe ale timpului.

Autorii filmului experimentează și pe specificul artei cinematografice, operatorul Anchise Brizzi efectuând mișcările de aparat în ritmul partiturii muzicale. Acest ritm s-a aflat și la baza montajului. Regizorul C. Gallone alterează fraza de montaj a imaginii cu cea sonoră în același ritm. Expresia vocală sau orchestrală este accentuată prin caracterul planului cinematografic. Scena despărţirii mamei de fiu, de exemplu, e concepută preponderent din planuri generale pentru a reda întreaga stare, iar în prim-plan e numai copilul, care concentrează pentru un moment esenţa și semnificaţia epizodului. Operatorul Anchise Brizzi și scenograful Guido Fiorini, coechipierii regizorului C. Gallone la toate filmele sale în care evoluează Maria Cebotari, creează un veritabil anturaj nipon. Cizelate la nesfârșit, într-un avânt de autentică inspiraţie a echipei cinematografice, toate componentele acustice, vizuale, tehnice s-au soldat cu un produs de certă valoare artistică, considerat de critica de specialitate cel mai reușit film al Mariei Cebotari.

Cinematografia i-a oferit însă Mariei Cebotari nu doar faimă, ci și stări stresante. Conducerea nazistă încearcă să-i folosească popularitatea de care se bucura în întreaga Europă, presând-o să participe în filmele de propagandă a regimului. Sub diverse pretexte, ea se eschivează, însă continue să fie urmărită de Gestapo, poliţia secretă a lui Hitler. Gustav Diessl, care între timp devenise regizor, își salvează soţia, găsind o altă candidatură pentru acele filme de duzină ideologice. Incidentul s-a consumat și artista și-a continuat activitatea scenică.

În 1940, inspirat în continuare de Maria Cebotari, care s-a impus printr-o tratare originală pe scenele Europei a rolului Violettei din celebra operă *Traviata* de G. Verdi, regizorul C. Gallone, împreună cu dramaturgul Guido Cantini, scriu scenariul filmului *Amami, Alfredo* (Iubește-mă, Alfredo), lansându-l în producţie la studiourile Cinecitta.

Or, exegeţii timpului au remarcat că din vastul repertoriu scenic al interpretei Maria Cebotari anume Violetta rămâne a fi o realizare fără egal. Fiecare frază muzicală e pătrunsă de lirism și suavitate, fiecare scenă conturează tot mai elocvent și mai firesc chipul complex al eroinei, destinul ei dramatic, după cum avea să remarce Antonio Mingotti. Transpus în variantă cinematografică, chipul Violettei (în film – Maria Dalgeri) este la fel de firesc și impresionant, ca voce, mișcare, feminitate, emoţie – întruchiparea și purtătoarea unui sentiment de dragoste desăvârșită. „Traviata" sa cinematografică e plină de personalitate, e o doamnă care iubește și aspiră la idealuri, poate, nu dintre cele mai mari, dar profund umane.

Într-un fel, acest chip iese din contextul general al scenariului, considerat de experţi ca fiind prea simplist: regizorul C. Gallone, împreună cu dramaturgul G. Cantini și operatorul A. Brizzi, n-au reușit să găsească cheia dramaturgică și nici limbajul sau echivalentul cinematografic adecvat operei verdiene. Astfel că filmul s-a dovedit a fi lipsit de nerv, de spectaculozitate, reducându-se preponderent la „o transpunere" riguroasă pe celuloid a unor fragmente din opera *Traviata*. În acest context, presa italiană a timpului semnala: „Filmul nu este mai mult decât un pretext pentru a aduce pe ecran eternele melodii ale Violettei Valery, fapt care din nefericire îngreunează filmul, mai ales că se rezervă un respect exagerat pasajelor orchestrale. Regizorul C. Gallone, după succesul filmului *Visul Doamnei Butterfly*, s-a lăsat sedus de farmecul vocal al interpretei și de aceea filmul are un caracter static" [6].

Chiar dacă împărtășim aceste opinii, deducem că meritele filmului *Iubește-mă, Alfredo* rămân totuși incontestabile, ţinând cont de funcţia lui de conservare a imaginii și a vocii Mariei Cebotari, dar și a partenerilor ei Claudio Gora, Paolo Englich, Paolo Stopa, Luigi Almirante, Aristide Baghetti ș.a.

Într-un interviu acordat în 1942 ziarului „Rampa", Maria Cebotari relata: „La 15 iunie anul curent începe turnarea la Roma a marelui film de propagandă româ-

Odesa în flăcări, 1942.

Maria Malibran, 1943.

Habanera, 1949.

nească *Odessa*, jucat cu artiști italieni, printre care și Fosco Giachetti, interpretul principal din *Asediul Alcazarului*. În acest film, care se va realiza cu concursul Ministerului de propagandă românesc, eu am un rol foarte frumos: al unei femei care în preajma invaziei bolșevice în Basarabia este părăsită de soţul ei... Eu rămân acolo singură ca să-mi caut copilul care-mi fusese furat. Așa ajung să cânt într-un teatru din Odessa numai pentru a descoperi urma copilului”[7].

E vorba de filmul *Odessa în flăcări* (Odessa in fiamme), varianta românească *Cătușe roșii* – o coproducţie italo-română, realizată în 1942 de către regizorul C. Gallone la studiourile Cinecitta cu concursul Oficiului cinematografic român. În film Maria Cebotari deţine rolul titular al Mariei Teodorescu, dar Fosco Giachetti nu se filmează, cum se menţiona în interviu, ci Carlo Ninchi. Scenariul îl semnează N. Kiriţescu și Gherardo Gherardi. Alături de actorii italieni Filippo Scelso, Olga Soldelli, Bella Starace Sainati, Lola Braccini evoluează actorii români George Timica, Silvia Dumitrescu, Mircea Axinte ș.a. Producătorii filmului s-au bucurat de un sprijin deosebit din partea Marelui Stat Major al Armatei Române și al Ministerului.

În acest film Maria Cebotari, pe lângă un cântec de leagăn, arii din opera *Tosca* de G. Puccini și alte piese, interpretează în limba română o minunată doină plină de jale, montată pe imaginea chipurilor unor copii și oameni în vârstă care într-un vagon de tren ţineau calea deportărilor. Pe fundalul feţelor îndurerate, doină amplifică sentimentul de compasiune pentru soarta mucenicilor nevinovaţi sortiţi calvarului. Această piesă muzicală mai are și o incontestabilă valoare pentru conaţionali, fiind unicul caz când o putem auzi pe Maria Cebotari cântând în limba română. Impresionanta galerie de portrete este filmată în traweling cu multă măiestrie de operatorul Anchise Brizzi. În film apare vestita scară din Odessa, imortalizată de remarcabilul cineast Serghei Eisenstein în filmul său epocal *Crucișătorul Potiomkin*. Epizodul cu imaginea sălii bombardate a Teatrului din Odessa este însoţit de melodia ariei din *Tosca*. Materialul dramatic întreţesut cu diverse coliziuni, situaţii și linii de subiect îi permite Mariei Cebotari să-și evidenţieze și harul de actriţă de cinema într-un diapazon dramatic.

Referitor la calităţile artistice ale filmului, și presa italiană, și cea română s-a pronunţat foarte contradictoriu, însă un lucru era cert: cu filmul *Odessa în flăcări* România intră în marele patrimoniu al cinematografiei europene. În 1942 filmul obţine medalia de aur la Bienala de la Veneţia. La Festival a participat și interpreta rolului principal, Maria Cebotari. Filmul până nu demult se considera pierdut, fiind un film antibolșevic, regimurile comuniste din România și din Italia au distrus toate copiile acestuia (negative și pozitive). Ca prin minune, în anul 2004, într-o filmotecă particulară s-a găsit o copie ce ne oferă fericita ocazie de a ne familiariza cu o mostră artistică şi documentară veritabilă: o cronică cinematografică a invadării Basarabiei de către trupele sovietice în 1940, precum și a revenirii Basarabiei în componenţa României, în 1941. Cartea filmologului italian Pier Marco de Santi *Cinema e storia II Guerra Mondiale*, apărută la Roma în 1990, conţine evocări importante despre acest film.

În 1943, regizorul italian Guido Brignone (*Hoţul de inimi*, *Vivere*, *Cântaţi cu mine*, *Inimă ingrată* ș.a.) anunță proiectul noului său film *Maria Malibran* (1943), invitând-o fără ezitări la rolul principal pe Maria Cebotari. Filmul a fost dedicat cântăreţei de excepţie Maria Malibran, prototipul fiicei vestitului cântăreţ și compozitor spaniol Manuel Garcia. La vârsta de numai 28 de ani aceasta moare pe scenă, dar în scurta sa viață de creație devine una dintre celebrităţile secolului.

Maria Malibran a fost ultimul film al Mariei Cebotari. Măcinată de o boală cruntă, viața i se transformă într-o luptă între scenă și moarte. Moartea a biruit, până la urmă. A doborât-o la vârsta de 39 de ani, în floarea talentului său remarcabil. Reconstituind cu multă dăruire destinul tragic al marii cântăreţe Maria Malibran, Maria Cebotari de fapt îşi juca propriul destin.

De menţionat că, spre deosebire de alte filme muzicale biografice, care aveau deja format un stereotip de procedee dramaturgice, în filmul *Maria Malibran*

scenariştii Franco Riganti, Thea von Harbou şi Tomaso Smith au identificat un subiect în dezvoltare reușit definit dramaturgic, cu situaţii captivante, caractere neobișnuite și o veritabilă atmosferă de creaţie, ceea ce a permis Mariei Cebotari să-și impună mai pregnant, comparativ cu celelalte filme, calităţile de actriţă dramatică, ajungând la tensiuni emotive, la stări psihologice, la o evoluţie firească a personajului din punct de vedere caracterologic. Sigur că toate acestea sunt indispensabile de virtuţile vocale ale protagonistei și efectuăm această desecare mai mult prin abstracţie.

Capacitatea expresiei plastice, fotogenia au făcut-o remarcată pe Maria Cebotari din filmele sale de debut. Totuși, ca o veritabilă actriţă dramatică ea se impune în *Odessa în flăcări* și în *Maria Malibran*. Acesta din urmă a fost aplaudat în Italia, Franţa și America. Întrucât a fost produs în Italia, filmul n-a fost proiectat în Germania, pe motiv că este un film străin. În schimb s-a bucurat de succes la Festivalul Cinematografic Internaţional de la Veneţia (1943).

Pentru a fi cât mai aproape de lumea personajelor sale, artista Maria Cebotari prefera să-și interpreteze rolurile din filme și partiţiile în limba originală. Cunoştea şapte limbi: româna, rusa, germana, italiana, franceza, spaniola și engleza. Doctorul Karl Sheneval constata: „Maria Cebotari e una dintre cele mai vestite cântăreţe de operă, care pe ecran a devenit o femeie vestită. Și tot ea e una din rarisimele actriţe de cinema, căreia îi era pe puteri să interpreteze rolurile sale în diferite limbi. Filmele cu participarea ei nu au nevoie de dublare. Între timp ce ceilalţi interpreţi se schimbau, ea rămânea aceeași în toate variantele, fie germană, italiană sau română. La fel de liber vorbea și rusește. Are un simţ al limbilor foarte dezvoltat și e o actriţă de un talent extraordinar" [3].

Voinţa și perseverenţa în a-și urma vocaţia o caracterizau plenar pe Maria Cebotari. Filmându-se mai mult timp în Germania și în Italia, ţări cu solide școli și curente cinematografice, opera ei filmică n-a fost afectată nici de impresionismul german, aflat în agonie, nici de rigorile estetice ale neorealismului italian ce a ocupat teritorii vaste în toate genurile artei. Toate creațiile cinematografice în care a evoluat au fost dominate de personalitatea protagonistei. Pentru actriţa Maria Cebotari expresivitatea firească, forţa emotivă, energia lăuntrică au fost mai importante decât convenţionalismele unor școli sau dogme la modă. Un rol important în formarea ei ca actriţă de cinema l-a jucat cineastul Carmine Gallone, care a regizat majoritatea filmelor cu Maria Cebotari fără a-i permite să se lase pradă ispitei unor modele efemere sau dubioase.

Turneele internaţionale, numeroasele spectacole (în anii 1943–1944 s-a produs în 90 de spectacole, multe dintre ele pe scene ruinate, sub cerul liber!), filmările din Germania, Italia o extenuează. Din 1945 viaţa cântăreţei se complică și din cauza celui de al doilea atac de apoplexie al soţului. Peste trei ani, în 1948, soţul ei, Gustav Diessl, va muri paralizat total. Sănătatea Mariei Cebotari degradează zi de zi, dar ea continuă să muncească.

Spre marele nostru regret, timpul ne-a păstrat prea puţine imagini cinematografice cu Maria Cebotari în viaţa cea de toate zilele, în afara scenei sau a platoului de filmare. Totuși, niște secvenţe modeste cu Maria Cebotari – un subiect documentar despre turneul Teatrului din Viena la Londra – a ajuns la noi graţie Ambasadorului Aurelian Dănilă, cu bunăvoința basului vienez de altădată Liubomir Pantscheff care a cunoscut-o pe Maria Cebotari.

Starea sănătăţii din ce în ce mai precară o face să refuze oferte cinematografice, printre care rolul lui Sofi în *Voievodul ţiganilor* după opera lui Johann Strauss-fiul în 1949. Cu vreo două luni înainte de deces, se filmează într-un scurtmetraj pentru America despre Teatrul din Viena. Acesta era, de fapt, și o probă pentru viitorul film *Habanera* după opera *Carmen* de Georges Bizet, propus Mariei Cebotari de o companie cinematografică holywoodiană. Arhivele au păstrat pe celuloid imaginea unei repetiţii filmate instantaneu în luna martie 1949, unde o vedem pe Maria Cebotari fără de grimă, repetând *Habanera* cu orchestra. Acestea vor fi ultimele ei filmări. După care vor urma ultimele sale apariţii: la 27 martie 1949, în rolul Laurei, în spectacolul *Studentul cerşetor* jucat în premieră, și la 31 martie 1949, când Maria Cebotari, sfâșiată de dureri, iese pe scenă pentru ultima dată. La 9 iunie 1949 sufletul ei se înalţă spre ceruri. Criticul francez Antoin Golea va scrie: „Adio, Butterfly, tu care înstrăinată de ai tăi, ai știut să rămâi demnă într-o epocă de dureroase privaţiuni și prăbușiri" [8].

Creaţia Mariei Cebotari este o expresie a epocii în care a trăit, marcată de cataclisme sociale și drame umane nemaipomenite. Filmul *Premiera Madame Butterfly* se toarnă în 1939, când în Europa se declanșase deja marea conflagraţie mondială. Era imposibil ca o ființă atât de sensibilă să nu aspire dramatismul acelui timp sângeros, care va deveni tragedia unui continent. De aceea Cio-Cio-san se retrage în durerea și în suferinţa sa, iar arioso izbucnește din interior ca un suspin, ca un ţipăt sugrumat la un zbor frânt.

Sentimentele de durere perpetuează de la rol la rol, în spectacole și filme, crearea cărora a coincis cu sângerosul calvar: Violetta, Maria Dalgari, Maria Malibran și, mai ales, Maria Teodorescu – mama din filmul *Odessa în flăcări*, care își caută copilul pe drumurile războiului...

Durerea și suferința vieții personale provocate de moartea prematură (până la 1935) a celor nouă frați și surori, apoi și a părintelui, dorul de baștină, de oamenii dragi, Maria Cebotari le îndura în paralel cu viața artistică. Acestea izbucneau și prin inconștient la momentul potrivit facilitând o identificare contopitoare a interpretei cu personajele sale. Despre această stare complexă ce ține de psihologia creației Antonio Mingotti scria: „După mine, vocea ei n-a fost altceva decât o expresie a tragismului acestei ființe, ceea ce și producea asupra noastră o atât de puternică impresie" [9].

Personajele cinematografice ale Mariei Cebotari, foarte diverse, sunt mai mult decât o replică la destinul său: ea s-a jucat pe sine însăși, trăind pe ecran viața eroinelor sale ca pe a ei proprie. Nu întotdeauna a reușit să evite stereotipurile precipitate în filmul muzical, dar a reușit să impună pe ecran noi formule ale naturaleței și inteligenței, expresie a incandescentei și răvășitoarei sale lumi interioare.

BIBLIOGRAFIE

1. Dănilă A. Maria Cebotari în amintiri, cronici și imagini. Chișinău: Editura Baștina – RADOG, 1999. 239 p.
2. Arabagiu R. Simfonia neterminată. În: Orizontul, 1989, nr. 9, p. 71-95.
3. Arabagiu R. O carieră vertiginoasă. În: Basarabia, 1991, nr. 11, p. 148-162.
4. Popescu C. Cupluri celebre din lumea filmului. București: Albatros, 1994, 201 p.
5. Jurnalul Filmwoche, Berlin, 1937, nr. 17.
6. Revista italiană La tribuna, 17 octombrie 1940.
7. Laz N. De vorbă cu Maria Cebotari. În: Rampa, 24 mai 1942.
8. Căldare V. Tu care ai știut să fii demnă.... În: Literatura și Arta, 25 octombrie 1979.
9. Arabagiu R. Simfonia neterminată. În: Orizontul, 1998, nr. 8, p. 36-58.

Andrei Mudrea. *Orheiul-Vechi.* 1987, t. m. p. 150 × 190 cm

PICTURA LUI ANDREI MUDREA, UN UNIVERS AL LUMINII

10.5281/zenodo.3525176

Doctor habilitat în studiul artelor **Tudor STAVILĂ**
e-mail: isaasm@asm.md
Institutul Patrimoniului Cultural

THE PAINTING OF ANDREI MUDREA, AN UNIVERSE OF LIGHT

Summary. Andrei Mudrea is part of the generation of plastic artists whose creation evolved, at the beginning, under the sign of Mihail Grecu's work. Andrei Sârbu, Dmitri Peicev, Tudor Zbârnea and others, after the passage of time, have manifested themselves on other branches of the artistic experiment, distancing themselves distinctly from the priorities of their mentor, each promoting a personal discourse and a particular stylistic manner. The same thing happened in Andrei Mudrea's creation, for which, in the years 1980–1990, they became a manifestation with powerful dramatic accents, reflected in the scales of the Old Orhei or in the subjects of the New and Old Testament, anchored in the history and culture of medieval Moldova. In the next period (after 2000) in the artist's creation there is a major turning: distinct signs of an art related to the abstract, geometrical forms, with the predominance of the harmony of the color, appear also identify in the works of sculpture realized from details and metal or wood shapes , objects that were no longer of initial use.

Keywords: 1980s painting, periods, poetic character, cycle, parable images, stylistic manner.

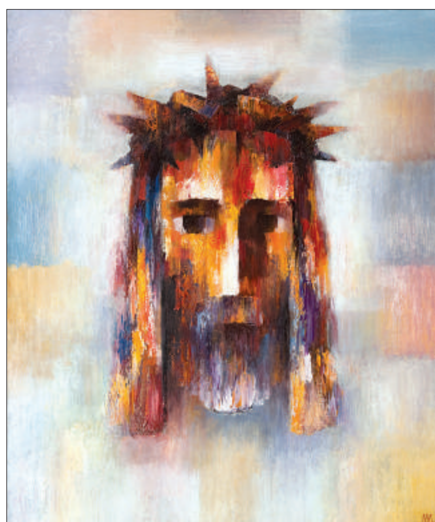
Rezumat. Andrei Mudrea face parte din generaţia artiştilor plastici creaţia cărora a evoluat, la începuturi, sub însemnul operei lui Mihail Grecu. Andrei Sârbu, Dmitri Peicev, Tudor Zbârnea și alţii, după trecerea timpului, s-au manifestat pe alte filiere ale experimentului artistic, distanţat distinct de priorităţile mentorului lor, fiecare promovând un discurs personal și o manieră stilistică aparte. Același lucru s-a produs și în creaţia lui Andrei Mudrea, pentru care anii 1980–1990 au devenit o manifestare cu puternice accente dramatice, reflectate în peisajele Orheiului Vechi sau în subiectele Noului și Vechiului Testament, ancorate la istoria și cultura Moldovei medievale. În următoarea perioadă (după 2000), în creaţia artistului se produce o cotitură majoră: apar semne distincte ale unei arte legate de formele abstracte, geometrizate, cu predominarea armoniei coloritului, moment identificat și în operele de sculptură realizate din detalii și forme metalice sau din lemn, obiecte care nu posedă o utilitate iniţială.

Cuvinte-cheie: Pictura anilor '80, perioade, caracter poetic, ciclu, imagini ale parabolei, manieră stilistică.

Anul 2019 este pentru Andrei Mudrea de o semnificație aparte: la Editura ARC și-a făcut apariţia un excelent album care reprezintă integral creaţia pictorului, iar pe 17 octombrie, la Centrul Expoziţional „Constantin Brâncuși" a fost inaugurată expoziţia personală cu genericul *Raze de lumină*. Albumul, precum și expoziţia, au fost un vis al său, așteptat de-a lungul vieţii și realizat acum, la vârsta de 65 de ani.

Tiparul complicat al albumului, executat în Ungaria, este de o calitate impecabilă, pentru lucrări pline de factură, de diverse nuanțe și tehnologii noi. Designul realizat de fiica pictorului, Cătălina Mudrea, cuprinde în cele 200 de pagini peste 400 de lucrări create în cele patru decenii de activitate.

Creaţia lui Andrei Mudrea s-a constituit în cadrul ambianţei artistice a anilor 1980, în timpurile când presiunea ideologică asupra culturii și artei a atins nivelul maxim. Ca tematică și tratare, pictura artistului nu corespundea criteriilor realismului socialist, pictorul fiind silit să devină un disident și un promotor al artei nonconformiste. A răzbătut pe simezele expoziţionale doar în cadrul unor vernisaje mai liberale, cum a fost Expoziţia de Toamnă a anului 1978, reușind să expună două lucrări – *Casa părintească* și *Mama*.

Andrei Mudrea. *Amintire despre Brâncuși* II. 2016, t. a. p. 80 × 200 cm

Andrei Mudrea. *Relicvă*. 1980, t. m. p. 81 × 65 cm

Lucrările artistului din primul deceniu de activitate, 1975–1985, marchează o evoluţie care s-a derulat sub influenţa creaţiei lui Mihai Grecu, unul dintre cei mai importanţi plasticieni moldoveni din perioada postbelică. Pictura lui Andrei Mudrea din acești ani atestă mai multe tangenţe cu arta maestrului, cum ar fi, de exemplu, utilizarea netradiţională a coloranţilor şi, în consecinţă, obţinerea unor efecte de lumină și umbră, factură și volum, ce transformau imaginea și structura obișnuită a pânzei. Relevante în acest sens sunt lucrările *Omagiu lui Mihai Grecu* (1976), *Casa părintească* (1978), *Toamna argintie, Bojdeuca lui Ion Creangă* (1979) ş. a. Concomitent se reliefează și tendinţele principale ale propriei sale căi de creaţie: indiferent de motivul abordat în tablouri, suport servește caracterul poetic și romantic al imaginilor, în contextul acestora fiind imprimate organic nuanţele dramatice ce vor domina și în continuare unele lucrări ale artistului. Oricum, acești ani de constituire se impun în arta lui Andrei Mudrea prin dorinţa de a dezvălui marea și nemărginita sa dragoste pentru pictură care a devenit unicul mediator între artist și lumea înconjurătoare.

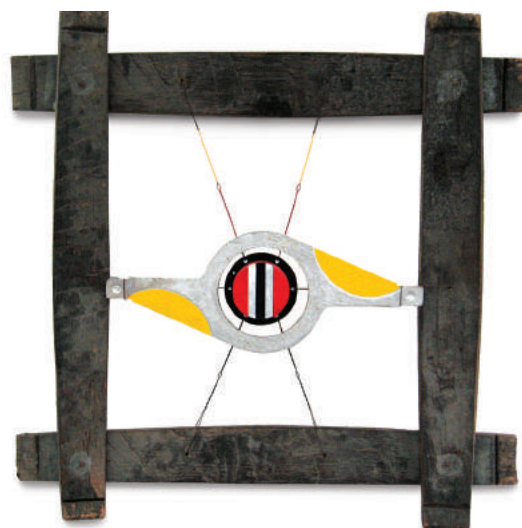
În următorul deceniu, 1985–1990, s-au schimbat radical orientările conceptuale ale pictorului. Tot mai insistent apar crochiuri și tablouri care transfigurează maniera imaginativă, conturată anterior. Forma preferenţială a pictorului devine ciclul, cu numeroase paralele la valorile spirituale ale civilizaţiei umane.

Andrei Mudrea. *Nu Mă atingeţi.* 1998, t. m. p. 81 × 65 cm

Andrei Mudrea. *Domnișoară cu cercei.* 2008,
m. v. 70 × 26 × 17 cm

Andrei Mudrea. *Obiect – I.* 2009,
m. v. l. 85 × 85 × 15 cm

Structura compoziţională, de asemenea, se modifică, tabloul însuşi devenind o desfăşurare activă a formei care include în sine mai multe niveluri, procedeu ce presupune o fragmentare a subiectului integrat în ideea generală – cea de evocare a luminii.

În acest sens ciclurile consacrate istoriei naţionale au interferenţe cu subiectele din istoria recentă postbelică (*Relicvă*, *Amintiri despre Siberia*, 1980; *Flori în noapte*, 1986; *Orfelinatul*, *Sârmă ghimpată*, *Dialog*, 1987; *Eclipsă*, 1988; *Despărţirea Luminii de Întuneric*, 1989), modelându-se astfel atât procedeele plastice, cât şi forma lor finală, care capătă semnificaţiile simbolului sau ale metaforei. Coloritul sonor şi decorativ se saturează cu noi nuanţe şi tonuri, pictura artistului obţinând o profunzime originală şi inconfundabilă, făurind un univers al luminii.

Următoarea treaptă în constituirea profesională a plasticianului (anii 1990–1995) se raportează direct la valorile universale, general-umane. Mitologia, textele Vechiului şi Noului Testament devin un suport considerabil în aprofundarea motivelor şi reflectarea lor într-un mod original, individual. Drept rezultat al acestor căutări apar ciclurile: *Motiv biblic*, *Mersul pe Ape*, *Muntele Măslinilor* (1991), *Fereastra unui vis*, (1992), *Arca lui Noe*, *Eva* (1997), *Amintirea razelor de Lună* (1998), *Cina cea de taină* (1999), esenţa lor fiind cifrată în imagini şi realitate, în forme, volum şi colorit, departe de modelul cunoscut al artelor plastice.

Andrei Mudrea. *Înscăunarea Ciumei Roșii*. 2007,
m. v. l. 80 × 55 × 42 cm

Andrei Mudrea. *Civilizaţia Maya.* 2010,
m. t. l. 50 × 60 × 10 cm

Compartimentarea tabloului și reflectarea temei care conţine în sine mai multe subiecte din *Motivul biblic, Despărţirea Luminii de Întuneric* etc. și structura diversă a compoziţiilor ciclului *Muntele măslinilor* sau *Metamorfoze* presupun o tratare diferită.

Totodată, apar două cicluri consacrate nudului feminin (*Vis*, 1996; *Clar de lună*, 1997; *Interior I*, 1999) și farmecului pitoresc al Orheiului Vechi (*Poveste de iarnă*, 1995; *Zi cu soare,* 1996; *Amurg*, 1998), printre care se intercalează imaginile Parisului și ale Veneţiei.

Creaţia artistului se modifică cardinal la începutul primului deceniu al secolului al XXI-lea. Semnificative sunt cele spuse de artist la începutul acestei perioade: „…Pornesc o serie nouă de lucrări interesante. Este vorba despre niște experimente artistice pe care încerc să le scot la liman, într-o formulă inedită – o serie de picturi abstracte, unde accentul va fi pus pe culoare, tehnologie și noi metode artistice".

În prezent, Andrei Mudrea s-a distanţat de tot ce a făcut anterior, pictura sa „alunecând" iremediabil în spaţiul abstracţiei coloristice și al asociaţiilor sculpturale „artă-obiect".În tablourile concepute după anul 2000, această tendinţă abia se conturează, forma și culoarea pornind de la realitatea vizuală, unde peisajele și naturile moarte mai conţin elementele naturii (*Natură statică II*, 1999; *Grădina de aur*, 2001; *Lanuri*, 2002; *Firul Ariadnei*, 2004), urmând, mai apoi, lucrări cu înclinaţii pur decorative (*Clipe de lumină, Amintire II,* 2008), care până la urmă se cristalizează în forme geometrice pure, intercalate și subliniate de suportul coloristic accentuat (*Metamorfoză I*, 2009; *Simfonie în alb II*, *Aripile lui Icarus*, 2012; *Baladă I,* 2015; *Omagiu lui Constantin Brâncoveanu*, 2016; *Parada planetelor*, 2018).

Interesat de continuarea experimentului, artistul asamblează din piese de metal uzat obiecte volumetrice, un model de sculptură asociativă, folosind ca accente culoarea. În acest mod și-au făcut apariţia originalele *Regele Lear* (2004), *Steagul libertăţii* (2007, metal), *Domnișoară cu cercei* (2008), *Omagiu lui Pablo Picasso* (2009), *Civilizaţia Maya* (2010), *Omagiu lui Constantin Brâncuși* (2011, metal), pictorul însușind o a doua meserie, acea de sculptor-sudor.

Aceste aspecte ale creaţiei care formează particularităţile distincte, caracteristice unei evoluţii succesive și profunde, intervenite la fiecare etapă în interesele profesionale ale artistului, ne oferă un model comun, prioritar, de concepere a operelor unui artist într-o etapă istorică concretă.

Liric și poetic la începuturile creaţiei sale, Andrei Mudrea evoluează în timp, realizând tablouri de un profund caracter dramatic, specific timpurilor și, concomitent, rămânând în permanenţă un autor de mesaje spirituale, cifrate în contextul imaginilor intuite în veșmintele parabolei și metaforei. La toate etapele de formare și constituire, între influenţele lui Mihail Grecu de la începuturi, urmate de seriile de lucrări consacrate Orheiului Vechi și Testamentelor Vechi și Nou, finalizate cu ultimele experimente ale formelor abstracte, paleta coloristică a pictorului a dominat registrul panoramic al creaţiei.

Cu expoziţii personale la Moscova (1988), Paris și Saint Malo (1995), cu cele mai multe la Chișinău (1999, 2000, 2001, 2002, 2009, 2014) lucrările lui Andrei Mudrea, indiscutabil, reprezintă o pagină veritabilă a artei contemporane, valabilă atât în Republica Moldova, cât și peste hotarele ei.

Andrei Mudrea. *Seară Albastră II.* 2012, t. a. p. 100 × 80 cm

O LUCRARE DE PIONIERAT CONSACRATĂ SERVICIULUI MILITAR DIN REPUBLICA MOLDOVA

Doctor în istorie **Ion Valer XENOFONTOV**
e-mail: ionx2005@mail.ru
Biblioteca Ştiinţifică (Institut) „Andrei Lupan"

Evoluţiile politice pe plan internaţional readuc în actualitate problema securităţii naţionale. Este o temă recurentă, omniprezentă în spaţiul public, abordată în complexitate de specialişti din diverse domenii de cercetare: istorie, politologie, ştiinţe militare, ştiinţe juridice, polemologie, antropologie, relaţii internaţionale etc. Din această perspectivă, evidenţiem elaborarea unei lucrări fundamentale consacrate sistemului naţional de securitate. Subiectul este cu atât mai relevant cu cât prezentăm cea mai recentă monografie consacrată serviciului militar din Republica Moldova – *Serviciul militar din Republica Moldova: abordare politico-juridică*.

Palmaresul ştiinţific şi cel profesional al autorilor cărţii vorbeşte de la sine. Sunt personalităţi consacrate atât în comunitatea ştiinţifică naţională şi internaţională, cât şi în instituţiile cu profil militar din Republica Moldova. Este vorba de Ion Coropcean, doctor în ştiinţe politice (2017), general, ofiţer în armata naţională cu o carieră remarcabilă: de la comandant de Brigadă rachete antiaeriene până la Şeful Marelui Stat Major, comandant al Armatei Naţionale (1992–2009), consilier principal de stat al prim-ministrului Republicii Moldova (2013–2019), autor a zeci de studii şi articole ştiinţifice în domeniul apărării naţionale; Victor Juc, doctor habilitat în ştiinţe politice (2012), profesor universitar (2016), directorul Institutului de Cercetări Juridice, Politice şi Sociologice (din ianuarie 2019), autor a circa 300 de publicaţii ştiinţifice, inclusiv 11 monografii în domeniul relaţiilor internaţionale, a securităţii etc.; Constantin Manolache, conferenţiar universitar (docent) în domeniul „Bazele securităţii naţionale" (2005), doctor habilitat în ştiinţe politice (2016), directorul Bibliotecii Ştiinţifice (Institut) „Andrei Lupan", redactor-şef al publicaţiei „Revista Militară. Studii de securitate şi apărare", prima şi singura revistă în domeniul ştiinţelor militare şi de securitate naţională din Republica Moldova (din 2009), colonel (2002), autor a circa 200 de publicaţii ştiinţifice, inclusiv al monografiei *Organismul militar al Republicii Moldova. Construcţia militară şi securitatea statului* (2015).

Ion COROPCEAN, Victor JUC, Constantin MANOLACHE. *Serviciul militar din Republica Moldova: abordare politico-juridică* : Monografie / Inst. de Cercetări Juridice, Politice şi Sociologice, Acad. Militară a Forţelor Armate „Alexandru cel Bun". Chişinău: Biblioteca Ştiinţifică (Institut) „Andrei Lupan", 2019 (F.E.-P. „Tipografia Centrală"). 212 p.

După o *Introducere* (p. 5-9) sintetică a temei abordate, prin relevarea actualităţii acesteia, a specificului serviciului militar în Republica Moldova, autorii analizează tema din perimetrul a trei dimensiuni: *primo*, teoretico-metodologică şi istoriografică; *secundo*, fundamentare conceptuală şi *tertio*, reglementare politico-juridică. Pornind de la gradul de cercetare ştiinţifică a subiectului, al cadrului normativ (p. 10-41), a perspectivelor teoretico-metodologice (p. 41-72), autorii conchid că „problemele ce vizează diferite aspecte ale serviciului militar şi-au găsit puţină reflectare în lucrările consacrate analizei securităţii şi apărării naţionale, fiind elucidate colateral, tangenţial şi fără a pătrunde în esenţa fenomenului" (p. 72). Mai mult decât atât, deşi subiectul este unul de o importanţă majoră pentru societate, el are o acoperire slabă din perspectivă ştiinţifico-practică, de aici reieşind importanţa substanţială a lucrării elaborate de triumviratul de autori ai monografiei.

În *compartimentul II* se reflectă instituționalizarea și dezvoltarea serviciului militar în Republica Moldova din perimetrul politico-juridic. Sunt analizaţi parametrii conceptuali de organizare și funcționare a serviciului militar în contextul de reformă a Forțelor Armate (p. 73-105). Cercetătorii vin cu o serie de recomandări privind demararea procesului de reducere treptată a cotei de încorporare a militarilor în termen, concomitent cu creșterea cotei de încadrare a militarilor prin contract, de revizuire a actelor normative în domeniu, de modernizare a infrastructurii militare și sociale, propun efectuarea unui studiu de fezabilitate referitoare la analiza cost-eficiență a trecerii la practica armatelor statelor occidentale, cooperare și atragere a asistenței în majorarea contribuției la misiuni și operații internaționale de consolidare a păcii etc.

O atenție sporită se acordă mecanismului organizatorico-juridic de conducere a serviciului militar (p. 106-134). Pornind de la unele particularități specifice ale serviciului militar, sunt analizate conducerea centralizată a serviciului militar și a militarilor, conducerea unică, disciplina militară severă, subordonarea relațiilor mutuale dintre militari, principiul continuității și răspunderii juridice sporite a militarilor. Autorii stabilesc corelaţia dintre factorul politic și cel militar: „Tipul regimului politic este determinant pentru forma de organizare a serviciului militar" (p. 134). Totodată, se ține cont de experiența internațională în domeniu. „În statele democratice, obiectiv spre care tinde Republica Moldova, serviciul militar este organizat pe principiile constituționale și valorile supreme ale drepturilor și libertăților omului, asigurarea controlului democratic civil și participarea reală a civililor, deși mai există numeroase carențe"(p. 134).

Fostul drum militar al Districtului Militar Odesa
din proximitatea râului Botna. S. Chircăiești, rn. Căușeni.
Foto: Ion V. Xenofontov, 9 septembrie 2016

În *compartimentul III* s-a cercetat reglementarea politico-juridică a relațiilor militare în Republica Moldova. Din această perspectivă s-a investigat din punct de vedere științific rolul serviciului militar în societate, instituirea și reglementarea relațiilor de serviciu militar (p. 135-158). Potrivit autorilor, „instituția serviciului militar obligatoriu acționează ca un factor educativ, în spirit civic-național, asupra celor care au activat în cadrul structurilor sale, funcționând, astfel, ca un instrument de socializare" (p. 140). Elementul educativ reprezintă laitmotivul corelației dintre armată și societate. Este analizat minuțios și segmentul temporar consacrat încetării relațiilor de serviciu militare și adaptarea militarilor trecuți în rezervă la viața civilă (p. 159-182). Reieșind din realitățile vieții cotidiene se estimează „că reconversia profesională și adaptarea socială a militarilor alcătuiesc un sistem complex de activitate a autorităților de stat și organizațiilor neguvernamentale în vederea asigurării garanțiilor sociale privind reintegrarea socioprofesională a militarilor prin contract și a cetățenilor trecuți în rezervă (retragere)" (p. 180).

La finalul lucrării sunt incluse *concluziile* cercetării (p. 183-184).

Referințele bibliografice întrunesc 194 de titluri (p. 185-200).

Lucrarea are și *8 anexe*, care întregesc conținutul de bază al monografiei (p. 201-211).

Lucrarea triumviratului militar-academic-educațional de autori este originală, plină de învățăminte și abordări teoretico-metodologice, conținând și elemente aplicative pentru serviciul militar din Republica Moldova. Practica internațională a fost abordată cu acuratețe și nuanțată la specificul local și regional. Este o cercetare multidisciplinară ce prezintă un interes indiscutabil pentru specialiștii din diferite domenii, un manual *sui-generis* necesar atât mediului militar, cât și celui civil.

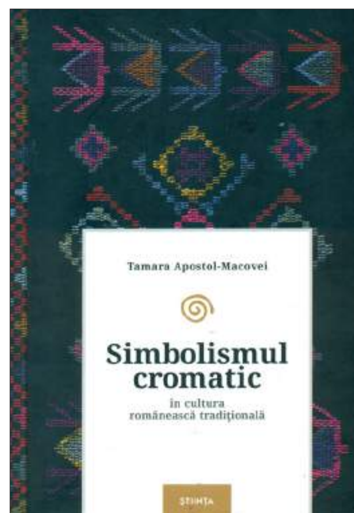
CULOARE ȘI SIMBOL ÎN CULTURA ROMÂNEASCĂ PROFUNDĂ

Doctor habilitat în studiul artelor **Victor GHILAȘ**
e-mail: ghilasvictor@yahoo.com
Institutul Patrimoniului Cultural

Lucrarea *Simbolismul cromatic în cultura românească tradițională*, semnată de Tamara Apostol-Macovei, prezintă modul în care imaginea, dar nu oricare imagine, ci cea coloră, își găseşte exprimare și valorificare plastică în cultura orală din spațiul carpato-dunărean. Mai mult, intenția autoarei este aceea de a ne prezenta cum aceasta a fost construită, reprezentată și receptată de-a lungul timpului.

În literatura românească de specialitate tematica cromaticii a fost abordată în studiul lui Simion Florea Marian *Chromatica poporului român*, publicat la Bucureşti în 1882, în lucrarea cu același titlu a lui Tudor Pamfile și Mihai Lupescu, editată, la fel, la București, sub egida Academiei Române în 1914, în *Cromatica poporului român: boiangerie populară, văpsitul popular*, studiu colectiv elaborat de I. Moraru, Dim. G. Rizescu, Nic. Bârzeanu et al., care dezvăluie, în esență, arta colorării și „industria poporală română" de obținere a coloranților naturali.

În contextul decriptării textului cărții de față, trebuie de precizat faptul că simbolul atrage mai multe zone de interes. În formele sale de exprimare artistică, acesta reprezintă un element de legătură, „fie și doar virtual, între elementele de limbaj ale artei și psihicul uman" (Augustin Ioan). Prin culoare este sau, mai exact, poate fi sugerată o idee în măsură să inducă o anumită stare sufletească, înlocuind unele reprezentări. Bunăoară, în muzică culoarea se axează pe o dimensiune anume – timbrologia (cromatica sonoră), care este interpretată prin prisma senzației acustice produse asupra organului auditiv, efectul psihofiziologic generat fiind apreciat în termeni adecvați expresiilor: sumbră, mată, suavă, luminoasă, strălucitoare, pătrunzătoare etc. În artele vizuale, culoarea (cromatica vizuală) reprezintă acțiunea termică exercitată asupra organul de vedere, provocând în consecință o impresie specifică de senzație, a cărei imagine este interpretată în substratul psihanalitic uman prin prisma radiațiilor luminoase, legate de nuanțele calde, reci, intermediare etc. În ambele cazuri, culoarea are funcție de limbaj al expresiei artistice, de sursă de informare și comunicare nonverbală.

Tamara APOSTOL-MACOVEI. *Simbolismul cromatic în cultura românească tradițională*. Chișinău: Știința, 2019. 208 p.

Cultura tradițională reprezintă un domeniu prolific, am cuteza chiar să afirmăm unul privilegiat, pentru simbolistică, așa cum aceasta nu este doar o sferă a arhetipiurilor, ci și una care oferă un spațiu mult prea larg de interpretare a imaginii colore în căutarea de sensuri.

Lucrarea prezentată, la care remarcăm, înainte de toate, originalitatea titlului, pune accentul pe „semnificația simbolurilor" culorii. Ca și construcție ancestrală, cromatica (recte ansamblul de culori sau coloritul) este reflexul unei istorii culturale care trebuie interpretată ca atare, iar simbolistica ei evocă o modalitate de percepție a lumii înconjurătoare.

În urma acestor precizări, vom întreprinde în continuare o scurtă trecere în revistă a lucrării.

Organizarea conținutului este următoarea: *Introducere* (p. 5-7), de autorul lucrării, Capitolul I, *Simbolul cromografic* în *tradiția românească* (p. 10-66); Capitolul II, *Spațiul, timpul* și *motivația simbolului cromatic* (p. 68-91); Capitolul III, *Suportul material de reprezentare a simbolurilor cromatice* (p. 94-149); Capitolul IV, *Particularități cromatice zonale* și *semnificații ale simbolurilor tradiționale în plan lingvistic* (p. 124-149); *Concluzii finale* (p. 150-155); *Bibliografie selectivă* (p. 156-162);

Summary (p. 163-167), încheind cu *Surse iconografice* (Planşe, Imagini grafice și ilustrații din text).

În *Introducere*, autoarea expune succinct motivația alegerii temei, subliniază necesitatea tratării etnologice a subiectului, neacoperită „în domeniu de un studiu fundamental" (p. 7) sau, am adăuga noi, acoperită partial, gradul de noutate pe care îl aduce subiectul tratat delimitează hotarele conceptuale ale lucrării, precum și avantajele unei astfel de abordări.

În capitolul prim, intitulat *Simbolul cromografic în tradiția românească*, autoarea face o incursiune în istorie, în care abordează simbolurile cromatice primare în cultura tradițională din spațiul danubianopontic, surprinzând prezența și perenitatea acestor elemente patrimoniale în cultura profundă, expresia lor în vestimentație, în broderie, în piese și/sau accesorii specifice datinilor, în semne sacre, care se regăsesc actualmente în cromografia textilă din arealul cultural românesc de pe ambele maluri ale Prutului. Tangential este menționată morfologia simbolică vehiculată în temele sacrului. Concluzia, care se impune la acest capitol, s-ar rezuma la următoarele: în ansamblul lor, simbolurile coloristice, create în spațiul de referință, fac parte din valorile fundamentale ale patrimoniului spiritual românesc, demonstrând „perenitatea, statornicia imaginii, păstrarea și repetarea ei în mesaje sacre subtile" (p. 55), printre ele figurând „albul și roșul Mărțișorului", roșul ouălor încondeiate, valorificat într-o multitudine de motive ornamentate.

Capitolul următor, aduce în atenţie *Spațiul, timpul* și motivația simbolului cromatic, care dezvăluie succesiv constituirea semnelor solare, sacralitatea, motivația folosirii lor în practica uzuală, încărcătura cultică, precum și rolul ritualului religios în procesul de conservare a valorilor cromatice. Toate acestea ne orientează către un anumit orizont al interpretării fenomenului în discuție. În contextul dat, este de subliniat că restrângerea ariei simbolisticii doar la simbolurile sacre ar îngusta baza de cercetare, creând dificultăți de interpretare, în pofida prestigiului ridicat al acestora. Pe parcurs, textul ne introduce în taxonomia de specialitate, inserând astfel o pagină de analiză a unor fenomene culturale, istorice și etnologice specifice spațiului culturii tradiționale românești. Cititorului i se oferă o bogată cantitate de informații analitice, ilustrate cu imagini extrase din arhive, muzee, colecții personale etc.

Centrul de interes al capitolului ordinar, al treilea, îl constituie *Suportul material de reprezentare a simbolurilor cromatice*. Autoarea prezintă și analizează informaţii extrase din diverse surse, identificate în cărți, publicații periodice, colecții și arhive etc., aflate în patrimoniul statului. Este atrasă atenția asupra faptului că, milenar, „mijloacele și metodele de utilizare a materiei prime la reprezentarea simbolurilor cromatice au constituit factorii tipologici definitorii ai procesului de exprimare prin simbol" (p. 94). De asemenea, sunt relatate și analizate *Materialele propriu-zise de redare a simbolurilor cromatice* (p. 112-121): coloranții, pigmenții, fixativul, precum și cei dotați cu abilități de utilizare a acestora – boiangiii și zugravii. Ideile promovate în cadrul capitolului sunt ilustrate cu imagini alb-negru și color, făcând conținutul mai accesibil, atractiv și, totdată, mai concludent, așa încât familiaritatea semnatarei cu subiectul de cercetare, precum și cu spațiul cultural studiat ales este vădită. Discursul etnologic enunțat pune în valoare conținuturile semantice ale simbolurilor consemnate în cultura tradițională care, în opinia autoarei, „pe lângă funcționalitate și rol decorativ, (…) îndeplinesc astăzi funcții magice în scenariul ceremoniilor de familie sau ale sărbătorilor" (p. 121), conservând astfel elementul identitar în contextul contemporan al mondializării culturale.

Ultimul capitol, *Particularități cromatice zonale* și *semnificații ale simbolurilor tradiționale în plan lingvistic* este rezervat sintezei diversității „nuanțelor de exprimare artistică în domeniul cromaticii populare" (p. 127) cu evidențierea diferențierilor zonale, subzonale și/sau locale ale aspectului lingvistic în verbalizarea orală a simbolurilor cromatice. După parcurgerea etapei de căutări, autoarea configurează semantica culorilor tradiționale în repertoriul popular verbal, frazeologismele și îmbinările frazeologice întâlnite la comunitățile autohtone.

Încheiată printr-un capitol de *Concluzii finale*, în care autorul a dorit să ofere sinteza cadrului tematic investigat, lucrarea demonstrează o bază de documentare desfășurată, completată prin *Bibliografia selectivă*, un rezumat în limba engleză și lista *Surselor iconografice* (planşe color și alb-negru, imagini grafice și ilustrații de text). Corpusul iconografic conține date reprezentative de ordin ilustrativ, precum obiecte de uz casnic, mostre de plastică antropomorfă, criptograme, costume şi ţesături tradiţionale, fotografii de epocă și de dată recentă etc.

Volumul informațiilor sintetizate, multitudinea datelor și ordonarea lor într-un parcurs interesant, originalitatea studiului și aspectul grafic elegant denotă faptul că, în linii mari, autoarea și-a atins obiectivele schițate.

Totodată dorim să remarcăm că studiul Tamarei Apostol-Macovei marchează un fel de „Kunstwollen", așa cum autoarea este dispusă să continue cercetarea pentru a surprinde și alte fațete ale tematicii investigate, dorindu-și o abordare din perspectiva pluridisciplinară a etnologiei contemporane, fapt ce va necesita reconsiderarea strategiei de cercetare.

PAUL GOMA REÎNTORS ACASĂ ÎNTR-UN VOLUM DE SINTEZĂ CRITICĂ

Doctor în filologie **Ludmila ŞIMANSCHI**
e-mail: ludmila.simanschi@yahoo.com
Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu"

Culegerea *Paul Goma. Cuvântul Basarabeanului răzvrătit*, din seria „Personalităţi notorii", selectată şi coordonată de dr. hab. Aliona Grati, avându-l responsabil de ediţie pe Mihail Papuc şi editor pe Gheorghe Prini, Întreprinderea Editorial-Poligrafică „Ştiinţa", este un volum vital, necesar în spaţiul românesc, care reuşeşte pe deplin să valorifice personalitatea remarcabilă, amplă a scriitorului basarabean Paul Goma. Cele 344 de pagini magnetizează interesul cognitiv şi conving de puterea cuvântului scriitorului cu *un destin de-a curmezişul istoriei*, susţinută de *atitudinea în răspăr faţă de tot ce este strâmb şi absurd*, insistând pe ideea nonconformismului autentic scriptural al celui care nu acceptă generaţionist să fie asimilat nici de poetica evazionismului socialist şi nici de tentaţiile textualiste, căutând fervent noi formule literare în care să-şi remodeleze *coliziunea fiinţei cu Istoria* şi să comunice *câte i-au căzut în cap*.

Concepţia volumului descoperă o construcţie academică viguroasă şi serioasă. *Biobibliografia* este povestea vieţii spusă cu de-amănuntul de însuşi Paul Goma, în date concrete, fiind un instrumentar deosebit care relevă toate evenimentele dramatice pe care le-a trăit în cei 84 de ani. Materialul brut al vieţii este trecut ulterior prin limbă şi construit cu obstinaţie în prozele elaborate veridic, căci detestă jocul de-a textul, dorindu-se în afara canoanelor realist-socialiste care au schilodit gândirea scriitorului român din secolul al XX-lea.

Capitolul 1 *Analize şi interpretări* reuneşte toate consemnările şi regândirile critice de schimbare a opticii receptării perturbate, având la bază criterii extraliterare, ca urmare a imixtiunii ideologiei în literatură. Criticii şi istoricii literari renumiţi Ion Simuţ, Gheorghe Grigurcu, Cornel Ungureanu etc. insistă pe ideea reabilitării lui Paul Goma, stimularea receptării favorabile a operei sale şi a efortului de sinteză şi de apreciere globală. Problematizând întreg destinul tragic şi incluzându-l pe artist în pleiada marilor neconformişti, exegeţii literari relevă legendaritatea sa: singurul caz de rezistenţă adevărată, nu doar prin cultură, şi pun în vizor amploarea pe care a produs-o la nivel de ţară, generând *Fenomenul, Cazul, Mişcarea, Paşaportul Goma.*

Paul Goma. Cuvântul Basarabeanului răzvrătit/ prefaţă, selecţie şi coordonare de Aliona GRATI. Chişinău: Întreprinderea Editorial-Poligrafică „Ştiinţa", 2019. 344 p.

Acest volum îl reconsideră pe scriitor, îi oferă şansa să fie scos din categoria *scriitorului de tăcere, controversat*, prin reevaluarea întregii istorii moderne şi postmoderne a migraţiei din perspectiva personalităţii remarcabile a lumilor conexe, refugiat politic din Basarabia în 1940 şi apoi din România în 1977.

Capitolul 2 *Biblioteca Paul Goma (cronici, studii)* propune receptarea corectă a fiecărei scrieri din prodigioasa operă, recunoaşterea notorietăţii greu de iertat de confraţi de a fi un capitol important în istoria literaturii române postbelice, dar şi în istoria politică a României. Relevând faptul că Paul Goma şi-a revendicat un univers literar concentrat şi complex maturizat, care a căpătat caracterul concretizării particulare a unui discurs mai cuprinzător şi profund despre nestatornicia contemporană, starea permanentă de refugiere, studiile critice, selectate strategic de Aliona Grati, impun ideea că structurile traumatizante au fost autogeneratoare de discursuri inedite cu realităţi estetice neuniforme stilistic şi tematic, iar acele exerciţii de memorie învăţate de la părinţi au devenit o înverşunată ripostă la prăbuşirea lumii în absurd şi nemernicie.

Acest volum rememorează, în epoca desuetudinii totale, refugierea politică de sub teroarea comunistă,

relevând destinul istoric tragic în *Cazul Goma,* dar și poetica scrisului literar care interoghează politica societăţii și stereotipurile ei: „Normalitatea lui Goma confirmă lașitatea celor tăcuţi și mulţi, dar și solidarizări mărunte, însă importante pentru o ţară reeducată după metoda reflexului condiţionat. Paul Goma a zguduit sistemul comunist, a determinat căderea câtorva voaluri ce acopereau faţa grotescă a criminalităţii de stat împotriva propriilor cetăţeni". În romanele sale *Ușa noastră cea de toate zilele*, *În cerc* întâlnim cazuri inedite de parabolizare a condiţiei umane închistate și constrânse să renunţe la libertatea gândirii și liber arbitru, deoarece era închisă *ușa istoriei* și nu mai era posibilă revenirea la viaţa normală. Pierderea identităţii și mutilarea conștiinţei sunt scopul strategiilor de creare a individului nou comunist, cu comportament deviant. Prozatorul relatează metatextual în romanul *Infarct* despre finalitatea estetică a sa diferită de cea a confraţilor: „…eu nu cunosc limba lui Esop, deci nu o folosesc, atunci când vreau să scriu despre ceva, revelez, scot la lumină, spun pe nume, nu ascund adevărul acela artistic sub o grindă de poetisme, sub o avalanșă de știituisme, încât să nu se mai înţeleagă despre ce este vorba. În scrisul meu există alte…– nu aluzii, ci de-a dreptul critici…" (p. 77). Miza romanelor constă în înţelegerea mecanismelor declanșării răului social-politic și a relevării luptei personajelor cu propriul trecut compromis.

Exegetul Ion Simuţ în studiul *Cazul Paul Goma. Între politică și literatură* insistă pe ideea că scriitorul reprezintă un capitol important din istoria politică a României, căci și-a asumat, cu riscul vieţii, ideea libertăţii: „Anticomunismul lui Paul Goma comporta toate riscurile, era excepţional. De aceea nu trebuie să-l privim ca pe un simplu caz documentar, istoricizat, ci ca pe unul de inflexibilitate politică (straniu printre atâtea flexibilităţi ale tuturor), un caz de exemplaritate morală ce merită a fi permanentizat ca memento și ca termen de comparaţie pentru noi înșine." (p. 82).

Criticul Bogdan Creţu în articolul *Provocările estetice ale lui Paul Goma* îi recunoaște atât meritul de a fi una din vocile cu autoritate ale exilului românesc și cu notorietate internaţională, cât și calitatea de autor cu o identitate stilistică inconfundabilă, căruia trebuie să i se facă dreptate prin recuperarea critică a ipostazei sale importante scripturale: „Paradoxal, îndepărtarea temporală de epoca pe care a mărturisit-o literar pare să îi facă bine. El este, începe să se vadă din ce în ce mai bine, unul dintre scriitorii postbelici cei importanţi, cu o operă impozantă. Locul său este în orice istorie a literaturii române care se respectă și se vrea respectată!".

În *Dialoguri* cu Leo Butnaru și Dinu Mihail, scriitorul basarabean mărturisește trăirea pe cont propriu a experienţei migraţiei pe care reușește să o transforme în poetică literară și prezintă intransigenta gândire care ne învaţă libertatea, tenacitatea de a fi necruţător cu *natura românească versatilă și nesigură*, fiind singurul caz de inflexibilitate politică și morală. El se descrie autoironic drept un *anticorp occidental*, dar și un produs literar diferit de cel românesc din ţară, căci nu aparţine generaţiei sale, încercând să explice fidelitatea actuală în raport cu adevărul, nu cu persoana.

Poetica refugierii sale politice este poetica rezistenţei faţă de dezumanizarea impusă de orice regim politic care pervertește abuziv idealurile. *Basarabenitatea* pe care a purtat-o cu sine în România și Franţa l-a ajutat să se construiască altfel, mai statornic, cu verticalitate, asumându-și starea de plecat și responsabilitatea propriului scris. Fiind o adevărată conștiinţă a epocii, și-a dorit să nu predice în pustiu, miza textelor sale fiind să ne descoperim pe noi înșine, salvând condiţia umană în derivă prin lupta cu amnezia istorică.

Andrei Mudrea. *Nimb.* 2015, t. a. p. 80 × 100 cm

O VIAȚĂ DEDICATĂ MATEMATICII
Academicianul Vladimir ARNAUTOV
la 80 de ani

Născut la 30 iulie 1939 în orașul Bolgrad, acum în Ucraina.
Matematician, domeniul de cercetare: algebră topologică, teoria radicalilor inelelor topologice.
Doctor habilitat în științe fizico-matematice (1972), profesor universitar (1978), membru corespondent (1984) și membru titular (2007) al Academiei de Științe a Moldovei.

La 30 iulie 2019, renumitul matematician Vladimir ARNAUTOV, cercetător științific principal al Institutului de Matematică și Informatică „Vladimir Andrunachievici", a împlinit 80 de ani. Această deosebită aniversare a servit drept prilej de totalizare a rezultatelor obținute de-a lungul anilor, lucru firesc, având în vedere incontestabilele sale merite științifice.

Vladimir Arnautov activează în Institutul de Matematică și Informatică de la fondarea acestuia până în prezent. Alături de remarcabilii savanți Vladimir Andrunachievici, Constantin Sibirschi, Valentin Belousov, Iurie Reabuhin și alții, a slujit matematica cu devotament și pietate.

S-a născut la 30 iulie 1939 în orașul Bolgrad din sudul Basarabiei. În 1956 a absolvit școala secundară locală (zece ani). În școală s-a format pasiunea sa față de matematică, pasiune alimentată și susținută printr-o bună educație dată de către părinții săi care-și doreau pentru copii o viață mai bună, mai împlinită. În acești ani încă se resimțeau acut urmările războiului, iar atrocitățile sistemului creau multe dificultăți, împiedicând realizarea visurilor tinerii generații.

Dorința de a face matematică îl aduce la Chișinău unde trece admiterea (1956) la Facultatea de Fizică și Matematică a Universității de Stat din Chișinău, actualmente Universitatea de Stat din Moldova. La facultate a urmat cursurile talentaților profesori și oameni de știință Vladimir Andrunachievici, Constantin Sibirschi, Alexandru Zamorzaev, Boris Shcherbacov, Ivan Parovicenco, Crasarm Șchukin ș. a. Aici s-a întărit și mai mult pasiunea sa pentru matematică, iar cu aceasta și determinarea de a se dedica matematicii. A devenit unul dintre cei mai buni studenți, dovedind și capacități de organizator, fiind ales președinte al Consiliului Societății Științifice a Studenților.

În timpul studiilor la facultate a publicat prima sa lucrare științifică cu titlul *Despre unele clase de spații complet regulate* în „Notele științifice ale Universității de Stat din Chișinău, Matematica", vol. 1, 1962, p. 13-18. În anul 1961 Vladimir Arnautov a absolvit cu succes universitatea, fiind recomandat de către Consiliul Universității pentru continuarea studiilor la aspirantura nou-creatului Institut de Matematică și Fizică al academiei. Aici a avut oportunitatea să activeze sub îndrumarea academicianului Vladimir Andrunachievici. Astfel, unul dintre fondatorii Academiei de Științe a Moldovei, primul director al Institutului de Matematică și Fizică și fondatorul școlii de algebră din Moldova a devenit mentorul său științific.

Academicianul V. Andrunachievici a fost un specialist notoriu în teoria abstractă a radicalilor. Interesul științific al conducătorului și cunoștințele sale în topologie au determinat direcția investigațiilor matematice ale tânărului savant V. Arnautov: teoria radicalilor inelelor topologice. Rezultatele remarcabile pe care le-a obținut nu doar au încetățenit în Moldova acest domeniu, ci și l-au ridicat la nivel mondial, creând propria școală științifică, recunoscută în afara țării.

În anii 1964–1967 a lucrat în calitate de colaborator științific inferior deja la Institutul de Matematică cu Centrul de Calcul al AȘM care se separase la acel moment de Institutul de Fizică. A parcurs toate treptele ierarhice: 1967–1970 – colaborator științific superior, 1970–1973 – șef al Laboratorului de „Programare și pregătire a problemelor", 1973–1978 – șef al sectorului de Topologie și Geometrie, iar în anii 19791990 – director adjunct al Institutului de Matematică. În prezent îl regăsim în funcția de cercetător științific principal al IMI „Vladimir Andrunachievici",

prins în cercetare și elaborare de proiecte, ghidare a doctoranzilor și activități de expertiză, servind drept exemplu colegilor mai tineri.

Pe parcursul decenii lor Vladimir Arnautov a realizat o fulminantă carieră științifică: în anul 1965 a susţinut teza de doctor în științe fizico-matematice (Novosibirsk, Rusia) iar în anul 1972 teza de doctor habilitat (Novosibirsk, Rusia). În 1978 i s-a conferit titlul de profesor în științe fizico-matematice (Moscova, Rusia), în anul 1984 a fost ales membru corespondent al Academiei de Științe a Moldovei, iar în 2007 a fost ales membru titular.

A publicat peste 200 de lucrări ştiinţifice, inclusiv 3 monografii și 3 manuale în domeniul său principal de cercetare, cel al algebrei topologice. Peste 30 de articole ale savantului au apărut în cele mai prestigioase reviste ale timpului din domeniul matematicii, precum „Доклады Академии Наук СССР", „Математический сборник", „Итоги Науки", „Сибирский Математический Журнал", „Алгебра и Логика", „Успехи математических наук". Revista „Mathematica Japonica", recunoscându-i poziția de lider în domeniu, i-a solicitat scrierea unui amplu articol de sinteză care a fost publicat într-un volum aparte. Aceste lucrări au colectat un număr impunător de citări din întreaga lume. Monografia "Introduction to the Theory of Topological Rings and Modules", scrisă în comun cu savanții ruși S. T. Glavatsky și A. V. Mikhalev pe merit și-a cucerit statutul de tratat fundamental în teoria inelelor și a modulelor topologice.

Remarcăm doar câteva rezultate din opera matematică a academicianului Vladimir Arnautov pe care însușii autorul le consideră cele mai importante și la care ține mult:

- A studiat problema despre existența topologiilor nediscrete Hausdorff pe inele și pe grupuri numărabile. În special, a arătat că orice inel numărabil admite topologii de acest fel și a obţinut condiţii în care un grup numărabil admite astfel de topologii, construind un exemplu de inel infinit a cărui latice de topologii de inel constă din două topologii: topologia discretă și cea antidiscretă;
- A construit teoria generală a radicalilor în inele topologice;
- A studiat problema despre posibilitatea prelungirii topologiei de inel și topologiei de semigrup cu unitate pe inelul semigrupal al lor și problema despre proprietățile laticei de topologii de inel ale unui inel numărabil. În particular a demonstrat că ea conține doi la puterea continuumului de coatomi.

Academicianul Vladimir Arnautov a contribuit esențial prin munca sa științifică la organizarea și dezvoltarea cercetărilor în domeniul matematicii, precum și la pregătirea cadrelor de înaltă calificare. Pe parcursul mai multor ani, profesorul Vladimir Arnautov a ținut cursuri la Universitatea de Stat din Moldova, la Academia de Studii Economice a Moldovei și la Universitatea de Stat „Taras Șevcenko" din Tiraspol.

Sub conducerea sa științifică au fost susținute 14 teze de doctor și o teză de doctor habilitat în științe fizico-matematice.

Vladimir Arnautov a fost preşedinte al Consiliului Ştiinţific Specializat DH 01.01.04 „Topologie și Geometrie". Este membru al colegiului de redacţie al revistei „Buletinul Academiei de Științe a Republicii Moldova. Matematica", revistă la care a contribuit cu un număr considerabil de lucrări. Aceeași revistă a publicat în 2009 un amplu articol dedicat operei științifice a omagiatului, semnat de colegii Domniei sale, articol ce conține și importante date biografice, [on-line] http://www.math.md/files/basm/y2009-n3/y2009-n3-(p. 118-124).pdf.

Pentru succese excepţionale în ştiinţă și contribuţie semnificativă la pregătirea specialiştilor de calificare înaltă Domniei sale i-au fost conferite valoroase distincţii: Premiul Comsomolului din Moldova în ştiinţă și tehnică (1972), Medalia „Meritul Civic" (1981), titlul onorific „Om Emerit în Știință din RSSM" (1989), Ordinul „Gloria Muncii" (2004), Medalia AȘM „Dimitrie Cantemir" (2014), iar recent, în 2019, Medalia AȘM „Meritul Științific" de clasa a II-a.

Îi dorim distinsului academician Vladimir Arnautov multă sănătate, energie creatoare, voință și putere în realizarea proiectelor de viitor, bucurii și împliniri alături de oamenii dragi.

Dr. Vladimir IZBAȘ
Dr. Florin DAMIAN

OMUL CARE A SCHIMBAT SENSUL ŞTIINŢEI
Academicianul Ion BOSTAN
la 70 de ani

Născut la 31 iulie 1949 în satul Brânza, azi raionul Cahul.
Inginer, domeniile de cercetare: mașinologie, fiabilitatea mașinilor, transmisii planetare precesionale, tehnologii spațiale.
Doctor habilitat în științe tehnice (1989), profesor universitar (1990), membru corespondent (1993) și membru titular (1995) al Academiei de Științe a Moldovei.

Academicianul Ion Bostan, personalitate complexă și polivalentă, este o prezență remarcabilă în știința și educația modernă. Născut la 31 iulie 1949 în satul Brânza, azi rn. Cahul, academicianul Ion Bostan vine de la țară, unde, vorba poetului, s-a născut veșnicia, dintr-o familie de țărani. Tânărul Ion (Ionică, cum îl dezmierda mama), având pronunțate înclinații spre inginerie, despre care vorbesc mai multe aventuri copilărești, a cucerit toate înălțimile posibile. După absolvirea Institutului Politehnic din Chișinău, timp de trei ani a acumulat experiență inginerească, fapt ce i-a fost de real ajutor în viitoarea activitate de cercetare și proiectare. Revenind la *Alma Mater* în 1974, urcă toate treptele unei instituții de învățământ superior și ale unei cariere de succes.

În plan didactic: asistent, lector universitar, lector superior, conferențiar, profesor universitar, autor de cursuri noi și de numeroase manuale și monografii.

În plan administrativ: șef de catedră (1990–1995), rector timp de 23 de ani (1992–2015, actualmente – director al Centrului Național de Tehnologii Spațiale din cadrul UTM care valorifică o nouă direcție științifică de importanță internațională.

De menționat că Ion Bostan a fost desemnat rector al Universității Tehnice a Moldovei într-o perioadă tulbure, când vechiul sistem educațional fusese desființat, iar noul sistem încă nu a fost creat, rolul său în reformarea și consolidarea învățământului superior în general, și a celui tehnic, în particular, fiind enorm. După declararea independenței Republicii Moldova se schimbase misiunea Institutului Politehnic din Chișinău. Pe când era încadrat în vechiul sistem sovietic, aici se pregăteau cadre inginerești conform planurilor de la Moscova (în surplus pe unele specialități), absolvenții fiind trimiși la întreprinderi în necuprinsul spațiu sovietic, iar mulți specialiști necesari economiei republicii erau aduși, cu statut de invitați, cu toate înlesnirile de care beneficiau. Era o politică de rusificare bine pusă la punct de Kremlin. De altfel, ca și întreg așa-numitul plan de industrializare a republicii (erau aduși cu statut de invitați până și portari la unele întreprinderi industriale!).

La momentul preluării de către Ion Bostan a timonei de rector, la Institutul Politehnic din Chișinău studiau circa 7 000 de studenți, pregătiți pe 27 de specializări. Pe parcursul a 23 de ani de rectorat numărul studenților a ajuns la 24 000, pregătiți pe 56 de specializări, Universitatea Tehnică a Moldovei plasându-se pe primele locuri în clasificarea națională cu o vizibilitate bună pe plan internațional. Reducerea numărului de studenți în ultimii ani de rectorat se explică prin exodul masiv al tinerilor peste hotare și factori demografici.

*În plan **științific**:* cercetător științific inferior, cercetător științific, cercetător științific superior, cercetător principal, cercetător coordonator, academician. Doctor în tehnică (1977, Institutul Politehnic din Saratov, Rusia) și doctor habilitat în tehnică (1989, MVTU „N. Bauman", Moscova). Autor a peste 1 500 de lucrări științifice, inclusiv 18 manuale și monografii și 238 de invenții. Deținător a peste 250 de medalii de aur și de argint, premii speciale obținute la Saloane Internaționale de Invenții și Transfer Tehnologic: Pitsburgh (SUA), Eureca (Bruxelles), Geneva, Arhimed (Moscova), Novîi ceas (Sevastopol, Ucraina)) ș.a. Pentru merite deosebite în cercetare a fost decorat cu: Ordinul Republicii (1994); Ordinul „Steaua României" (2000); Ordinul „Courtoise Europeen" (2003);

Ordinul pentru Știință „Meritul European" (1999); Ordinul „Merite de l'Invention", Bruxelles (1997, 1998, 1999); Ordinul „Leonardo da Vinci", Iași (2008). Este Laureat al Premiului de Stat în domeniul Științei, Tehnicii și Producerii (1977 (la doar vârsta de 28 de ani!, 1998); i s-a acordat Medalia de Aur a Organizației Mondiale de Proprietate Intelectuală OMPI, Geneva (1998), Premiul „Inovatorul Anului 2005". Este Inventator de Elită al României (1994), Om Emerit (Inventator Emerit) al Republicii Moldova (1989). Ultimul Everest științific a fost cucerit în anul 2018, când a devenit laureat al Premiului „Stelele comunității 2018" (de menționat că deținător al acestui premiu din Republica Moldova este doar cel mai mare compozitor român în viață Eugeniu Doga, acordat pentru inestimabila-i operă!), cel mai important premiu umanitar al CSI, care se acordă pentru merite remarcabile în domeniile știință și educație, cultură și artă, activitate umanitară. Acest premiu este dovad prețuirii eforturilor depuse de către academicianul Ion Bostan de-a lungul unei ample activități pe multiple planuri, care i-au adus faima pe diferite meridiane ale globului.

Este doctor honoris causa a 8 universități din republică și de peste hotarele ei. Este președinte al Asociației Inginerilor din Republica Moldova. De 38 de ani este conducător de doctorat, îndrumând 2 doctori habilitați și 7 doctori în tehnică, alți 2 fiind în stadiu de perfectare a tezelor de doctorat.

Academicianul Ion Bostan a schimbat însuși sensul noțiunii de știință, transformând-o într-o simbioză fericită dintre caracteristicile ei fundamentale și aplicabilitate. Acest fir roșu trece prin întreaga sa activitate. Toate cercetările efectuate până în prezent s-au fructificat cu produse care posedă un grad înalt de conţinut ştiinţific. Pentru a argumenta acest lucru, să facem un succint excurs în domeniu.

La scurt timp după revenirea la *Alma Mater*, în 1975 i s-a propus rezolvarea unei probleme de interes major (pentru acea perioadă) – elaborarea unei instalaţii automatizate de preparare a amestecului nutritiv pentru viţei, implementate ulterior în marile complexe animaliere din RSSM, RSFSR, RSSU, fiind fabricate peste 1 000 de instalaţii. Lucrarea a fost apreciată la justa ei valoare, fiind propusă la Premiul de Stat pentru Știință și Tehnică al RSSM (1977). Miezul acestei elaborări științifice a fost şnecul de dozare a materialelor pulverulente, din care se prepara amestecul nutritiv – o elaborare cu un înalt fundament teoretic, care a fost obiectul cercetării în cadrul tezei de doctorat susţinută cu succes în doar doi ani (1977). De menţionat că soluţia tehnică a fost brevetată, reprezentând prima invenţie a viitorului Inventator Emerit, una de bun augur, urmând alte peste 200 de invenţii.

În 1980 tânărul doctor în științe tehnice Ion Bostan s-a implicat într-un alt domeniu de cercetare. Împreună cu doctorul în medicină Pavel Ciobanu a elaborat un aparat foarte eficient de compresiune-distracţiune pentru osteosinteza localizată a fracturilor osoase, care asigura microdeplasări de 550 de angstromi pe secundă în regim continuu. A fost cel mai performant aparat Ilizarov din câte au fost inventate până atunci!

Toate aceste realizări științifice au fost doar un preludiu al viitoarei activităţi de cercetare de mare succes. La sfârșitul anilor '70, Ion Bostan este obsedat de ideea creării unei transmisii mecanice principial noi cu performanţe net superioare celor tradiţionale – transmisia planetară precesională, care urma să devină un fel de călăuză în lumea diversificată a transmisiilor mecanice, implicând eforturi enorme, atât intelectuale, cât și fizice. „Realizarea unei idei constituie 1% de inspiraţie şi 99% de transpiraţie", spunea marele inventator american Thomas Alva Edison, cu referință, în special, la domeniul mecanic. O confirmă din plin noua direcţie ştiinţifică în construcţia de maşini, recunoscută la scară mondială, fondată de Ion Bostan la catedră – *Transmisii planetare precesionale: teoria angrenajului, tehnologii de fabricare, aplicaţii inginerești.* În cadrul acesteia au fost susţinute 8 teze de doctorat, inclusiv 2 de doctor habilitat, direcţia dată îmbinând plenar caracterul fundamental și cel aplicativ. Teoria angrenajului precesional multipar şi tehnologia de fabricare a roţilor dinţate cu profil convex-concav al dinţilor, elaborate de Ion Bostan, au un pronunţat caracter teoretic, fiind bazată pe utilizarea unui performant aparat matematic.

În paralel cu acest domeniu vast, încă neexplorat până la capăt (mă refer la transmisiile planetare precesionale), Ion Bostan iarăși se avântă într-un domeniu cu totul inedit pentru el, iniţiind, la începutul secolului al XXI-lea, o nouă direcţie ştiinţifică – *Elaborarea sistemelor de conversie a energiilor regenerabile*, în care au fost susţinute o teză de doctor habilitat și 3 teze de doctor în tehnică. Această direcţie constituie o prioritate naţională, luând în considerare dependenţa absolută a ţării noastre de sursele de energie de export. În calitatea sa de coordonator a patru programe de stat în acest domeniu, acad. Ion Bostan a cerut permanent executorilor de proiecte de cercetare finalizarea lor cu prototipuri experimentale care, ulterior, să fie dezvoltate până la prototipuri industriale și producerea în serie. Astfel, sub conducerea sa în calitate de coordonator de program de stat şi de conducător ştiinţific de proiect, în această scurtă perioadă de timp (pentru un produs care trebuie să treacă toate fazele de dezvoltare – de la concepţie până la prototip industrial), a reușit să obţină rezultate importante în domeniile conversiei energiei cinetice a apei și a energiei vântului.

A fost elaborată o nouă microhidrocentrală fără construirea barajelor pentru producerea energiei electrice sau mecanice bazate pe utilizarea simultană în premieră a efectelor de presiune a apei asupra suprafeţei palelor și a efectului hidrodinamic (similar efectului aerodinamic în aparatele de zbor), care asigură creşterea esenţială a eficienţei de conversie a energiei de curgere a apei, autorului aparţinându-i elaborarea conceptuală, argumentarea fundamentală a rotorului hidrodinamic, modelarea numerică la calculator, fabricarea prototipului experimental şi testarea lui în condiţii reale pe râul Prut.

În prezent acesta se află în stadiul final de testări experimentale, după care documentaţia tehnică va fi transmisă unei întreprinderi din Republica Moldova pentru fabricarea în serie. În domeniul conversiei energiei eoliene a fost elaborat conceptual un nou rotor eolian cu orientare mecanică la direcţia vântului, argumentat ştiinţific prin fundamentarea profilului aerodinamic, modelarea numerică a interacţiunii lui cu aerul, modelarea experimentală în tunelul aerodinamic din cadrul Laboratorului de aerodinamică, proiectarea și fabricarea a 10 turbine eoliene pentru satisfacerea necesităţilor de energie ale consumatorilor dispersaţi (fermieri, mici producători etc.), care actualmente sunt instalate în diverse zone ale republicii pentru a fi testate în condiţii reale.

Actualmente acad. Ion Bostan este preocupat de elaborarea turbinelor eoliene cu ax vertical. Domeniul sistemelor solare fotovoltaice se caracterizează prin elaborarea sistemelor eficiente de orientare a panourilor la soare (eficienţa maximă de conversie se obţine la acţiunea perpendiculară a razelor solare pe suprafaţa panoului fotovoltaic) în baza transmisiilor planetare precesionale, pornind de la ideea că celulele fotovoltaice sunt accesibile şi la un preţ tot mai redus pe piaţă. Importanţa acestui domeniu pentru Republica Moldova este confirmată de elaborarea sistemelor de irigare cu alimentare cu energie electrică de la panouri fotovoltaice.

Acum opt ani, savantul Ion Bostan a iniţiat o direcţie ştiinţifică absolut nouă – *Tehnologii spaţiale*, care urmează să finalizeze cu fabricarea, amplasarea pe orbită şi monitorizarea zborului microsatelitului „Republica Moldova" prin crearea unei infrastructuri terestre sigure. În doar opt ani, acest proiect cu un înalt grad de interdisciplinaritate (la realizarea lui sunt antrenaţi cercetători din profilurile mecanică, teleradiocomunicaţii, energetică şi informatică aplicată) se află la un stadiu avansat de realizare. Amplasarea pe orbită a microsatelitului moldovenesc este planificată pentru anul 2020 în cadrul unui proiect internaţional câştigat recent. Acesta nu este un moft al savantului, ci o necesitate stringentă în perioada extrem de dinamică a domeniului, o portiță deschisă în familia europeană care l-a transformat dintr-un domeniu elitar în unul pus în serviciul maselor.

Exemplele prezentate demonstrează plenar crezul ştiinţific al savantului Ion Bostan – crearea produselor scientointensive (obţinute doar prin interdisciplinaritate), care ar putea satisface plenar necesităţile mereu crescânde ale beneficiarilor. De aceea, îi dorim dlui acad. Ion Bostan să promoveze în continuare principiul interdisciplinarităţii în cercetare drept chezășie că ştiinţa va deveni cât mai aplicativă, va găsi soluțiile la provocările mileniului. „Toate fenomenele la care participă omul se desfășoară cu o viteză accelerată și într-un ritm care le face aproape de necontrolat. Omul modern risipeşte fără grijă resursele neregenerabile, combustibilii naturali, mineralele, ceea ce riscă să provoace ruinarea civilizaţiei actuale", spune Jean Dorst în cartea sa *Înainte ca natura să moară*. Asta face academicianul Ion Bostan: caută soluţii la provocările mileniului „înainte ca natura să moară".

În final, ținem să evidențiem câteva calități-cheie ale academicianului. Este un mare patriot, chiar dacă nu se bate cu pumnul în piept ca s-o demonstreze. În funcția de rector a făcut enorm pentru românizarea procesului de învățământ, pentru apropierea sistemelor de educație, pentru apropierea universităților de pe cele două maluri ale Prutului. Până și în cei mai nefaști ani de guvernare comunistă a respectat dreptul la liberă exprimare, a ocrotit suflul românesc în Universitate (nu în zadar Universitatea Tehnică a Moldovei este privită drept model sub acest aspect pentru alte universități), chiar dacă de la cel mai înalt nivel i se cerea „să-i mai liniștească" pe unii. Nu a făcut acest lucru, fapt pentru care merită aprecieri alese.

Filozofia noastră ţărănească spune că un om se consideră împlinit dacă în viața lui a săpat o fântână, cu apa rece a căreia trecătorii își potolesc setea. Dacă a sădit un pom, la umbra căruia să se odihnească călătorul obosit. Dacă a construit un pod, o punte, pentru ca același călător să poată trece o apă. Se spune că acestea sunt întrebările puse la poarta raiului. Din fântâna săpată de academicianul Ion Bostan își potolesc setea cunoștințelor mii de tineri. Discipolii săi sunt ca pomii care au împânzit spațiul larg de cercetare al Terrei. Iar direcțiile și școlile științifice create sunt punțile care ne leagă de patrimoniul științific internațional. Astfel că, sub toate aspectele, academicianul Ion Bostan este un om împlinit.

La mulți ani, dle Profesor!

La mulți ani, dle Academician!

Dr. hab. Valeriu DULGHERU

FONDATORUL ŞCOLII ŞTIINŢIFICE A FARMACOLOGIEI NAŢIONALE
Membrul corespondent Victor GHICAVÎI
la 75 de ani

Născut la 11 august 1944, în comuna Mărcăuţi, Briceni.
Medic, domeniul de cercetare: farmacologie.
Doctor habilitat în medicină (1987), membru corespondent al Academiei de Științe a Moldovei (2012).

Să-ţi construiești o conștiinţă, să devii personalitate în domeniul în care activezi – acesta este crezul lui Victor Ghicavîi, profesor universitar, doctor habilitat în ştiinţe medicale, membru corespondent al Academiei de Ştiinţe a Moldovei, şef al Catedrei de farmacologie și farmacologie clinică a Universităţii de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemiţanu", care la sfârșit de vară a consemnat onorabila vârstă de 75 de ani. Or, după cum spune A. Hotca, „Aptitudinile speciale sunt evantaiul de calităţi ale fiecărui om, care favorizează obţinerea succesului său în anumite domenii de activitate".

S-a născut pe data de 11 august 1944, în comuna Mărcăuţi, de prin părţile Bricenilor. În 1966 a absolvit cu menţiune Institutul de Stat de Medicină (ISM) din Chișinău, obţinând diploma de medic stomatolog. Din același an își începe secundariatul, devenind ulterior asistent la Catedra farmacologie a ISM (1966–1977). În 1971 susţine teza de doctor în ştiinţe medicale, iar în 1978 teza de doctor habilitat în medicină cu tema *Corecţia farmacologică a dereglărilor hemodinamice și regimului de oxigenare în hipotensiunile arteriale acute*. În perioada 1977–1982 este conferenţiar universitar la ISM, din 1989 – profesor universitar. Pe parcursul anilor 1982–1988 Victor Ghicavîi fondează, organizează și conduce Catedra farmacologie clinică a Institutului de Stat de Medicină. Crearea unei astfel de catedre urmărea să aprofundeze cunoştinţele studenţilor, rezidenţilor și medicilor în domeniul farmacodinamiei medicamentelor, să asigure utilizarea raţională a acestora și prevenirea efectelor adverse și a complicaţiilor în tratamentul medicamentos. Ulterior, în urma unor reorganizări instituţionale, a fost înfiinţată Catedra de farmacologie şi farmacologie clinică, în fruntea căreia, până în prezent, se află profesorul universitar Victor Ghicavîi.

În cadrul Consiliului Ştiinţific specializat al Institutului de Cercetări Ştiinţifice în domeniul Medicinei Experimentale al Academiei de Ştiinţe din Sankt Petersburg, în 1987, susţine teza de doctor habilitat în medicină. Acest eveniment i-a ajutat în avansarea de mai departe, fiind numit prorector pentru activitatea didactică și timp de 8 ani a îndrumat cu iscusinţă și tact colectivul universitar în procesul didactic.

Talentul de lider înnăscut, spiritul inovaţional, capacităţile organizatorice şi gândirea strategică l-au plasat pe Victor Ghicavîi în avangarda personalităţilor notorii atât din ţară, cât și de peste hotarele ei. De aproape jumătate de secol, activităţile sale se axează pe trei direcţii: didactică, ştiinţifică și clinică.

Graţie profesionalismului, a realizat reforme eficiente în instruire, care au stat la baza activităţii catedrelor universitare mai mulţi ani, fiind concomitent iniţiatorul și promotorul studiilor prin rezidenţiat.

Fiind reprezentant al administraţiei Universităţii, a iniţiat și susţinut organizarea Secţiei de Ştiinţe Medicale a Academiei de Ştiinţe a Moldovei.

Cunoștinţele profunde și vaste i-au permis să realizeze cu succes peste 500 de lucrări ştiinţifico-didactice, inclusiv 9 monografii, mai multe articole în reviste cu factor de impact, numeroase manuale, îndrumare, ghiduri și lucrări didactice.

Studiile efectuate pe parcursul anilor s-au soldat cu elaborarea a 15 medicamente autohtone, iar altele

7 se află în proces de cercetare – medicamente antihipotensive, hepatoprotectoare, imunomodulatoare, regeneratoare și citoprotectoare.

Profesorul universitar Victor Ghicavîi este fondatorul Școlii științifice a farmacologiei naționale. Sub îndrumarea sa au fost susținute 6 teze de doctor habilitat și 21 de doctor în științe medicale.

Datorită responsabilității și capacității mari de muncă a reușit sa fondeze Comitetul Național de Etică, iar spiritul organizatoric l-a marcat în calitate de președinte al acestuia.

Ca om și manager, dispune de calități deosebite:

- principial și totodată lipsit de orgoliu și ranchiună;
- binevoitor, săritor la nevoie și poate fi un bun prieten, dar nu admite servilismul;
- un bun familist și admirator a tot ce e natural și frumos;
- consecvent și nu admite trădare în orice formă a ei.

Este un Om integru și deseori pronunță „Am făcut ce-am putut, cine poate să facă mai bine".

În anul 2012, Victor Ghicavîi devine membru corespondent al Academiei de Științe a Moldovei. Realizările sale în cercetare și în educarea cadrelor s-au soldat cu dublul titlu de Laureat al Premiului Național și dublul titlu de Laureat al Premiului AȘM. Este „Eminent al Ocrotirii Sănătății", Cavaler al Ordinului „Gloria Muncii", deținător al medaliei „Pentru muncă eminentă" și al medaliei OMPI „Inventator remarcabil". A fost distins cu medaliile „Dimitrie Cantemir" și „Nicolae-Milescu Spătarul" a AȘM, cu Diploma de Recunoștință a AȘM.

La vârsta marilor împliniri, m. c. Victor Ghicavîi are o cariera profesională strălucită, marcată de realizări deosebite. Dragostea de medicină a implementat-o și în familie. Feciorul Vitalie este medic urolog-nefrolog, nora Nelea – medic cardiolog, fratele Leonid – chirurg, soția Raisa – profesoară de limba latină și terminologie medicală a USMF „Nicolae Testemițanu", dinastie care face cinste *Alma Mater.*

Fără îndoială, profesorul Victor Ghicavîi se poate considera un Om împlinit. Îi dorim să se bucure și de acum înainte de dragostea și stima celor apropiați, să fie călăuzit de noroc și succes, multă sănătate, realizări marcante profesionale și personale!

Colaboratorii Catedrei de farmacologie și farmacologie clinică, USMF „Nicolae Testiemițanu"

PRESTANȚĂ ȘTIINȚIFICĂ ȘI DIPLOMAȚIE UNIVERSITARĂ
Doctorul habilitat în filologie Elena PRUS la 60 de ani

Născută la 2 septembrie 1959, în satul Dângeni, Ocnița.

Domeniile de cercetare: literatura universală și comparată, istoria literaturii franceze și francofone, geo- și socio-poetica, studii europene, studii interculturale, managementul cercetării.

Doctor habilitat în filologie (2005), profesor universitar (2010).

Elena Prus absolvește în 1976 cu Medalie de aur Școala medie nr. 1 din Bălţi. În 1976 susține examenele de admitere la Facultatea Limbi și Literaturi Străine a Universității de Stat din Moldova, unde se formează ca filolog, profesor, traducător (1976–1981), finalizând studiile cu diploma de menţiune. Urmează școala doctorală (1991–1995) la Universitatea „Al. I. Cuza" din Iași, unde în 1998 susține teza de doctor în filologie *Poetica și stilistica modalității la Proust*. Studiile postdoctorale le face la Institutul de Relații Interetnice al Academiei de Ştiinţe a Moldovei, unde în 2005 susține teza de doctor habilitat în filologie *Reprezentarea romanescă a Parizienei în literatura franceză din a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, specializarea: Literatura universală și comparată.

Performanţele activităţii sale sunt polivalente: științifico-didactice, metodico-științifice, științificeditoriale, educațional-administrative, artistic-manageriale, sociopolitice și de management în industriile creative. În cariera științifico-didactică a avut succese în managementul structurilor educaționale: s-a remarcat în calitate de decan reformator și non-conformist al Facultăţii de Limbi și Literaturi Străine de la Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă" din Chișinău (1998–2001), apoi ca director-fondator doct, pasionat și ingenios al Institutului de Cercetări Filologice și Interculturale la Universitatea Liberă Internațională din Moldova (2006–2016), în calitate de prim-director al Bibliotecii Științifice Centrale „Andrei Lupan" a Academiei de Ştiinţe a Moldovei (2016–2017) și de prorector pentru Cercetare Științifică și Studii Doctorale (din 2017).

Din anul 2008 este membră a Uniunii Scriitorilor din Moldova și România, în 2013 este referent pe Relații externe la Uniunea Scriitorilor din Moldova. Managementul creativ și artistic al Elenei Prus comportă o serie de afilieri, între care evocăm: organizarea și scenarizarea emisiunilor literare „Biblioteca de aur", la TV Moldova (1990–1993), organizarea și managementul expozițiilor artistice internaționale (Franța, Elveția, Germania, România, Azerbaidjan, Georgia, Republica Moldova ș. a.), exercitarea funcției de consultant științific la Editura „Institutul european", Iași (2006–2008), director al Institutului de Studii Liberale (2012–2013).

Are dreptul de conducător de doctorat la specialitatea „Teoria literaturii" și „Literatura universală și comparată". În calitate de expert ANACEC este activ antrenată în evaluarea organizațiilor și programelor de studii pentru autorizare, acreditare și reacreditare. Și-a adus contribuția constant în domeniul pregătirii cadrelor științifice de înaltă calificare la nivel național, precum și în cadrul Școlii Doctorale în Științe umaniste, politice și ale comunicării, ULIM. Din 2006 este fondator și președinte al colocviului internațional anual *La Francoplyphonie*, a coordonat acreditarea științifică a revistei „Francopolyphonie". Din 2007 este fondator și director de publicație al revistei științifice „Intertext" (din 2007, categoria B+), iar din 2016 este redactor-șef al revistei „Studii Europene" (cu suportul Programului Erasmus+ al Uniunii Europene).

În virtutea atribuțiilor și experienței sale, oferă cu generozitate și deschidere expertiză consultativă în învățământul superior și în formarea postuniversitară. Amintim din experiența de expertizare că este președinta Comisiei de experţi pentru disciplina „Limbi străine" a Ministerului Educației și Științei al RM (1999–2001); expert al Centrului European de Limbi

moderne al Consiliului Europei, state ne-membre (1999–2001); membră a Grupului de experţi al Consiliului Europei în promovarea demersului integrat în problema genurilor la şcoală, Direcţia Generală a Drepturilor omului (2001–2003); expert asociat al Biroului Europa Centrală şi Orientală al Agenţiei Universitare a Francofoniei (2004–2010); membră evaluatoare a Consiliului Naţional de Expertiză (2013–2016); reprezentantă oficială a Republicii Moldova în Comitetul de Program al Comisiei Europene, Bruxelles (2014–2018); expert IP Agenția Națională pentru Cercetare și Dezvoltare (2016–2018); membră a Comisiei de evaluare a revistelor științifice în Consiliul Suprem pentru Știință și Dezvoltare Tehnologică (2016–2018); membră a Consiliului pentru Dezvoltare Strategică Instituțională al Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă" (din 2017); președintă a Comisiei de experți în Filologie, Agenția Națională pentru Asigurare a Calității în Educație și Cercetare (din 2018).

Rezultatele cercetărilor întreprinse au fost reflectate în nouă volume de autor, dintre care șase monografii, un studiu complex, două eseuri științifice și peste 300 de lucrări științifice, care reunesc capitole, studii tematice, lucrări metodico-științifice, articole științifice, articole științifico-didactice, recenzii, traduceri, publicate în Republica Moldova, România, Franța, SUA, Canada, Belgia, Spania, Polonia ș.a. Principalele cercetări publicate sunt: *Poetica modalității la Proust* (Chișinău: Ruxanda, 1998; ed. reprodusă – Iași: Tipomoldova, 2015); *Pariziana romanescă: mit și modernitate* (Iași: Institutul European, 2006); *Știința filologică în cadrul universitar: căutări și realizări* (Chișinău: ULIM, 2009); *Po(i)etosfere și proiecții hermeneutice* (Chișinău: Foxtrot, 2009); *La Francosphère littéraire et l'empreinte française* (Chișinău: ULIM, 2012); *Literatura universală – transcendere a capitalului cultural* (București: Editura Fundației „România de Mâine", 2014); *Nobelul pentru literatură ca patrimoniu geocultural* (Iași: Cartea Românească Educațional, 2019).

Specialistă în literatură comparată și universală, Elena Prus adoptă o abordare critică a unor chestiuni de (re)interpretare a literaturii și culturii scrise, a operei și a textului literar, în vederea unui exercițiu de echilibristică interdisciplinară între teorie, istorie și critică literară, literatură-metaliteratură, poetică și poietică, comunicare literară, inter-/multi-lingvistică, meta-/para-literară și interculturală. Ca universitară cu spirit civic, urmărește atent dinamica dezvoltării sistemului sociocultural contemporan, tratând prin prisma analitică teme de primă mărime: capitalul uman, Nobelul literar, rolul memoriei, discursul ficțional *vs* discursul non-ficțional, mitologie *vs* naratologie, fenomenologia miturilor contemporane, urbanism și valorile citadine, valorile moderne și postmoderne, rolul și statutul intelectualei în societățile industrială, postindustrială și informațională, evoluția feminismului în câmpul literar și în cel sociocultural, paradigma umanismului în mediul educațional și cultural, echilibrul dintre conformism și conștiința revoluționară, calitatea educației naționale și regionale, calitatea managementului educațional, demersurile științifice și procesele academice mondiale ș. a.

Are o vastă experiență de profesor invitat în mai multe instituții din țară și de peste hotare, cu titlu de exemplu: la Agenția Universitară a Francofoniei, Tbilisi, Georgia (2019); Institutul Francez din Azerbaidjan, Baku (2018); Universitatea Paris-Sorbonne, Maison de la Recherche (2011); Fundația Maison des Sciences de l'homme (2011); Centre National de la recherche scientifique/ École Normale Supérieure (2003) ș.a.

Personalitate integră, om liber, ființă culturală, intelectuală independentă în opinie, pro-activă în atitudini și interrelațional, cu inițiativă în proiectele de liberalizare a societății, profesorul Elena Prus este o voce redutabilă în rutina administrativă, manifestările științifice, evenimentele diplomației universitare și mesajele instituționale oficiale. Prin toate acțiunile, deciziile și activitățile sale scoate în evidență ideea de perseverență asupra dezvoltării profesionale și dezvoltării personale care vor forma și vor pregăti noua generație pentru piața muncii, astfel asigurând propășirea societății și dezvoltarea durabilă. Parteneriatele pe care le-a inițiat au continuitate în colaborări de schimb academic, metodico-științific și editorial-științific, de organizare a conferințelor științifice și a colocviilor tematice anuale naționale și internaționale, precum și în programe de cercetare-dezvoltare, inovare și transfer de bune practici sau în proiecte științifice, educaționale, sinergice, transfrontaliere. Experiența parteneriatelor de lungă durată acoperă o arie geoculturală importantă, de la vest la est, cu extindere transatlantică: România, Franța, Belgia, Spania, Polonia, Canada, SUA ș. a. Pune accent pe importanța cooperării și apropierii de Uniunea Europeană, pe prioritatea transformării mentalitare și societale, pe sesizarea și soluționarea impactului acut al proceselor migraționale asupra sferelor de activitate și dezvoltare locală, iar mai presus de toate pe democratizarea autentică a educației și societății pentru un viitor de calitate acasă.

Figură de referință în comunitatea academică, doamna Profesor Elena Prus face parte din tagma cărturarilor promotori ai idealismului autentic, angajamentului civic și prestanței științifice de înaltă ținută.

Dr., conf. univ. Carolina DODU-SAVCA

INSTRUCȚIUNE
CU PRIVIRE LA PUBLICAREA ARTICOLELOR ȘTIINȚIFICE ÎN REVISTA „AKADEMOS"

1. Sunt pasibile pentru publicare articolele științifice ale autorilor din Republica Moldova și din alte ţări, din domeniul științelor exacte și ale vieții, exacte și inginerești, sociale și economice, umanistice și arte, axate pe probleme științifice de o importantă rezonanță fundamentală și aplicativă, consistente sub aspectul noutății științifice.

2. Identificarea autorilor se va face prin nume, prenume, titlul științific și gradul didactic, afilierea instituţională și adresa electronică.

3. Autorii articolelor științifice vor respecta următoarele cerințe tehnice:

a) volumul articolului – circa 15-30 de mii de caractere fără spații (Times New Roman, dimensiune font 12, spațiere rânduri 1,5, format pagină margini: sus, jos, stânga, dreapta 30 mm, antet și subsol 20 mm). Ca excepție, Colegiul de redacție poate autoriza depășirea volumului articolului sau publicarea acestuia în numerele consecutive ale revistei;

b) structura articolului: titlul articolului, rezumate în română și engleză, cuvintele-cheie, introducere, metodele și materialele aplicate (pentru științele exacte și ale vieții, exacte și inginerești, sociale și economice), gradul de cercetare a problemei la nivel național și internațional, în raport cu contribuția proprie, concluzii, referinţe bibliografice. Pentru articole cu tematică socio-umanistă, structura articolului este opțională, obligatorii fiind rezumatul, cuvintele-cheie, concluziile și referințele bibliografice;

c) titlurile articolelor și rezumatele vor fi concise, clare, informative, relevante;

d) titlurile, rezumatele și cuvintele-cheie ale articolelor se prezintă în limbile română și engleză;

e) referinţele bibliografice se prezintă în baza Standardului ISO 690: 2012 Referinţe bibliografice;

f) sursele bibliografice cu caractere chirilice vor fi transliterate;

g) într-un articol se acceptă până la 5-8 figuri, tabele și alte elemente foto și grafice. Componentele grafice sunt însoțite de denumire sau legende (deasupra tabelului, sub figură), număr de ordine (sub element) și informație suplimentară (note, surse). Componentele grafice vor fi prezentate separat de articol, în original – format JPG, Excel etc.

4. Se aprobă și se recomandă spre utilizare normele ortografice de scriere cu „â" și „sunt" conform regulilor „Sextil Pușcariu" (hotărârea CSȘDT al AȘM din 25.07.2016).

DESCRIEREA PROCEDURII DE PEER REVIEW APLICAT DE REVISTĂ

Revista „Akademos" respectă procedura de recenzare colegială anonimă menită să asigure evaluarea obiectivă a manuscriselor sub aspectul originalității și calității cercetărilor efectuate.

Editorul și membrii Colegiului de redacţie își asumă organizarea recenzării fiecărui articol în baza criteriului de colegialitate. În acest scop, pentru fiecare articol sunt desemnaţi câte doi experţi de rigoare, din baza de experţi a revistei, pe numele cărora în variantă electronică este trimis articolul.

Editorul și Colegiul de redacţie asigură caracterul anonim al recenzării: autorii nu cunosc identitatea experţilor, iar experţii nu cunosc identitatea autorilor.

Cu toate că numele recenzenților nu sunt dezvăluite, opiniile acestora le sunt transmise autorilor de către editor spre examinare. Autorii urmează să se conformeze opiniei experților.

În baza unor recenzii obiective și competente, recenzenţii îl ajută atât pe editor să ia decizii editoriale corecte, cât și pe autori să-și îmbunătățească calitatea articolelor.

Recenzenţii vor da dovadă de exigență în evaluarea manuscriselor, contribuind astfel la o calitate științifică înaltă a fiecăruia dintre acestea și a revistei în ansamblu.

Articolul este acceptat în cazul în care ambii recenzenți dau un aviz pozitiv. Dacă cei doi referenții au opinii diferite asupra articolului în cauză, se apelează la un al treilea referent. Dacă ambii recenzenţi dau un aviz negativ, articolul este respins.

Autorul articolului respins are dreptul să propună spre publicare alte articole sau o variantă îmbunătățită a articolului respins în numărul următor al revistei.

Pentru o evaluare complexă, a fost elaborată Fișa pentru recenzenți. Fișa oferă recenzenţilor posibilitatea de a se expune pe toate criteriile standard înaintate față de un articol științific. Astfel, recenzenţii urmează să se expună și să-și argumenteze poziția pe un șir de criterii de ordin formal (structura inerentă unui articol științific, stilul de exprimare, prezentarea grafică etc.), precum și sub aspectul calității științifice a articolului, caracterului său original, a surselor bibliografice utilizate. Expertul va atenționa asupra erorilor științifice comise de autori, va identifica surse bibliografice importante pe care ar trebui să le ia în seamă autorul.

Fiecare manuscris depus la redacție va fi tratat ca un document confidențial. Recenzenţii vor păstra caracterul confidențial al rezultatelor științifice și ideilor conținute în manuscrisele pe care le expertizează și nu le vor utiliza în interes propriu.

Recenzenţii vor evita să recenzeze manuscrisele dacă se află într-un conflict de interese cu autorii, rezultat din relații de competitivitate, colaborare ș.a.

Editorul și recenzenții își rezervă dreptul de a respinge, fără a recenza, articolele în care s-a depistat plagiat și autoplagiat sau care nu respectă cerințele tehnice cuprinse în Instrucțiune pentru autori.